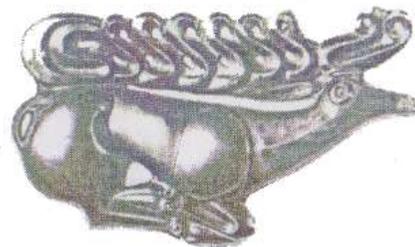

Ирæф

ЛИТЕРАТУРОН-АЙЙЕВАДОН ЖУРНАЛ

II
2010

ЖУРНАЛ АНЗ ЦÆУЙ 4 ХАТТИ

г.ДЗÆУÆГИГЪÆУ

ИРАФ
№ 2, 2010
Литературно-аййевадон журнал

ИРАФ
№ 2, 2010
Ежеквартальный
литературно-художественный журнал.
Издается с 1991 г.

Учредитель: Комитет РСО-А. по печати
и делам издательств.

Сæйраг редактор - Малити Васо

Редколлеги:
Бабочити Руслан
Джиккайти Шамил,
Колити Витали (бæрнон секретарь),
Скъодтати Эльбрус,
Тетцойти Таймураз,
Хæмицати Тамарæ

Адрес редакции: 362040, г. Владикавказ, пер. Соляной, 9.
Телефоны: 53-28-21, 53-14-32

Сдано в набор 26. 02. 2010 г., подписано в печать 26. 04. 2010г.
Формат 60x80 1/16. Печать офсетная. Усл. печ. л. 19.

ОАО «Осетия-Полиграфсервис»
362015 РСО-А., г. Владикавказ, пр. Коста, 11
© Ираф, 2, 2010 г.

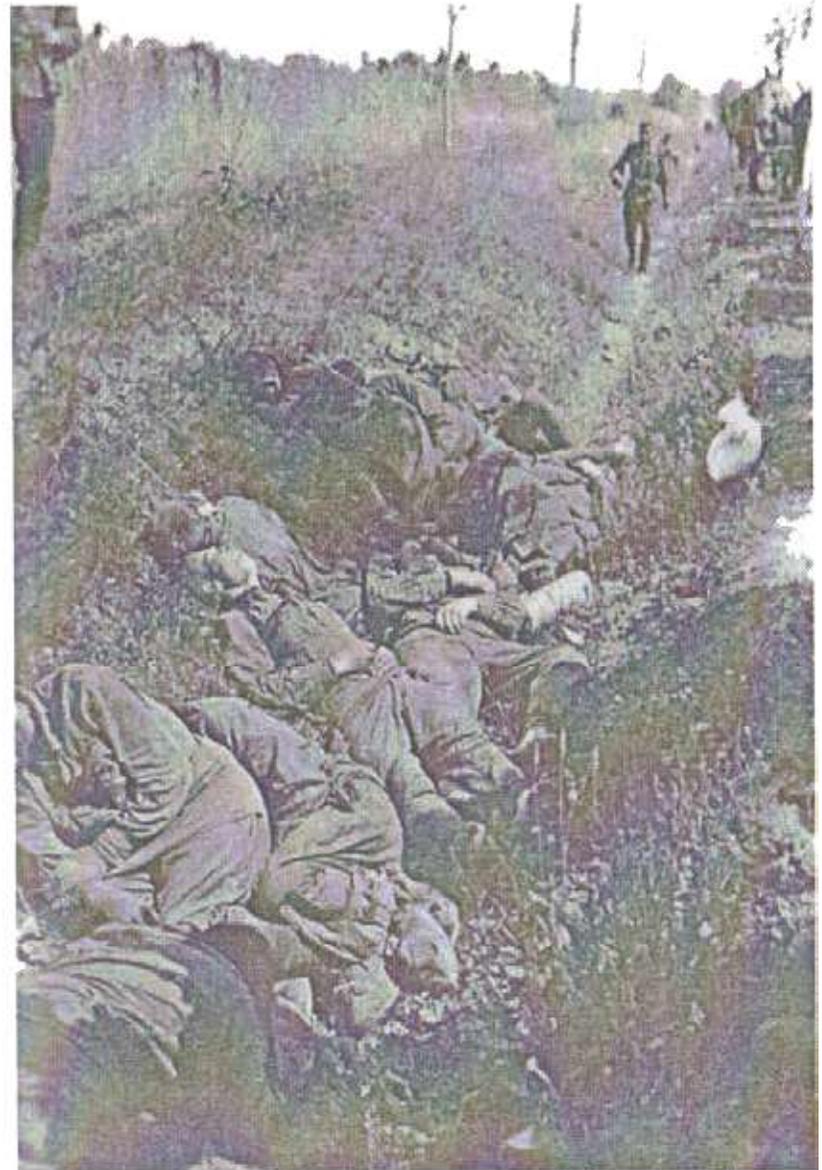
УСТУР ФИДИБÆСТИ ТУГЪД БАНЦАДÆЙ 65 АНЗИ РАЗМÆ - 1945-АГ АНЗИ 9-АГ МАЙИ...

УÆЛАХЕЗ ЦÆСТИСУГТИ ХÆЦЦÆ...

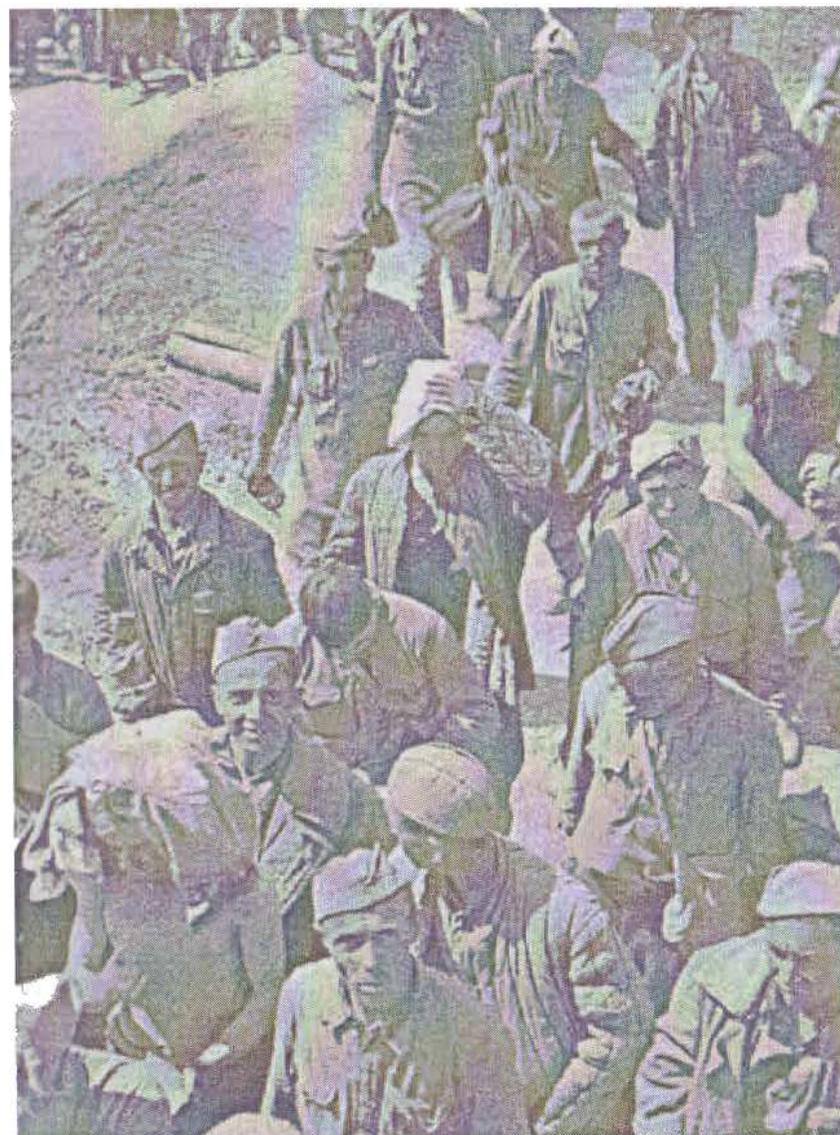

Не 'фсæддонти маæрдтæй зæнкæ нæбал зиндтæй...

Зоя Космодемьянская (немуц æй æрауигътонцæ...)

Советон æфсæддонтæ немуци уацари....

Немуцаг хөстөр афицэртэе советон уацари...

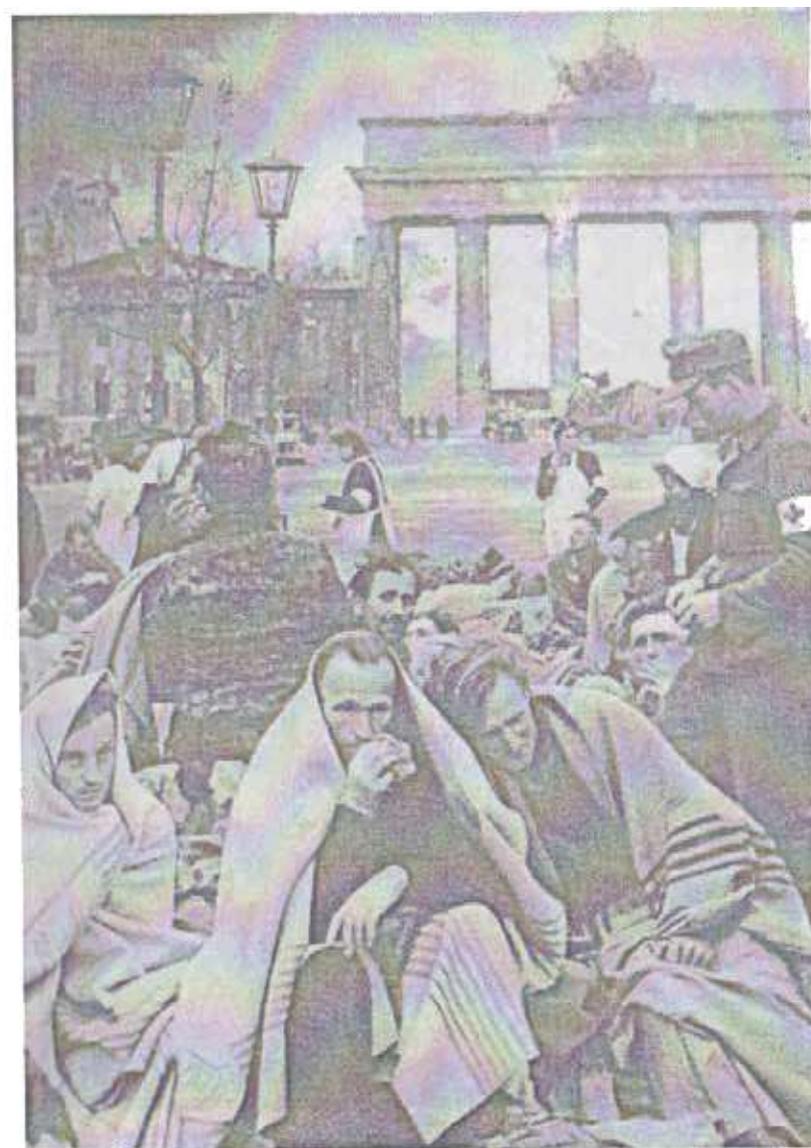
Советон инэлартэе немуци уацари...

Фельдмаршал Фридрих Паулюс советон уацари...

Мэдэг эмэгтэе ргэе сүлсэллэни фэиммэрдэгнцэе...

Немүдэгтэе советон уацари...

Салдат тугъдæй æриздахтæй...

ТУГЪДИ РАЙДАЙÆН.

ГЕРМАН:

1940-аг анзи 1-аг сентябри Пруссий арæнтæбæл лæудтæнцæ 3 æфсади (æдеугурæй 181 дивизий, уони хæццæ 19 танкон, 14 моторгин æма 18 бригади). Уони гъæуай кодтонцæ цалдæр уæлдæфон флоти. Голдапæй Мемели уæнгæ fronti дæргъцæ адтæй 230 км., уоми æхе æрфедар кодта æфсад «Цæгат» - 29 немугаг дивизий æма еу уæлдæфон флот, комадæ ба син кодта инæлар-фельдмаршал В. Лееб. Дивизиитæ еугонд адтæнцæ 16-аг æма и 18-аг æфсæдти, уæдта 4-аг танкон къуари. Еци еугур æфсæдти ихæс адтæй, 1941-аг анзи сæ нихмæлæууæгæн Прибалтики ци тугъдон тухтæ адтæй, уони ниддæрæн кæнун, Балтий денгизи порттæ байахæссун, уони хæццæ Ленинград æма Кронштадт, уруссаг флотæн æнхус цæмæй макæцæйбал цæуа. Балтики немугаг æфсади къуар «Цæгат» æн гемуцаг тугъдон разамунд снисан кодта 100 науи, уони хæццæ 28 торпедон катери, минахæссæг 10 науи, 5 дæлденгизон цолахъи æма берæ æндæр тугъдон мадзæлттæ.

Хонсарæрдигæй, Голдап æма Влодави æхсæн фронт æхе райвазта 500 км. — уоми евтонгæй лæудтæй æфсæдти къуар «Центр» (50 немугаг дивизий æма 2 немугаг бригади, гъæуай сæ кодта 2-аг уæлдæфон флот), «Центрæн» командæ кодта инæлар-фельдмаршал Ф. Бок. Дивизитæ æма бригадитæ еугонд адтæнцæ 9-аг æма 4-аг будурон æфсæдти, уæдта 2-аг æма 3-аг танкон къуæртти. Еци егъау къуари ихæс адтæй — Белоруссий советон тугъдон тухти ниппурх кæнун, Смоленски байсун.

Полесьей фæтæнтæ Сау денгизи уæнгæ - 1300 километри - гъæуама байахæстайдæ æфсади къуар «Хонсар» (44 немугаг, 13 румынаг дивизитæ, 9 румынаг æма и 4 венгриаг бригадитæ, уонæн æнхус кодта румынаг авиаци, уæдта 4-аг уæлдæфон флот - æ сæргълæууæг - Г. Рундштедт.) Еци немугаг тухтæ «Барбаросси» пъланмæ гæсгæ гъæуама ниддæрæн кодтайуонцæ советон æфсæдти Галиций, уæдта Украины хорнигулæн хайи, сæйраг

цаѣф ба гъауама рауадайдѣ Киеви галеу базурбѣл, цаѣмѣй Днепрбѣл ѣнцонтѣй ѣрбахизтайуонцаѣ.

Еци ѣверхъау тухтѣй уѣлдай ма, немуч ке байахѣстгонцаѣ, Норвегий ѣма Цѣгат Финляндий (Варангер-фъордѣй Суомуссалми уѣнгаѣ) — тугъдмаѣ цаѣттѣй лѣудтѣй вермахти хѣцѣн ѣфсад «Норвеги», ѣ командагѣнѣг - Н. Фалькенхорст.

Резерви лѣудтѣнцаѣ 24 дивизий, Советон Цѣдесмѣ бампурсуни туххѣн немучагтѣ бацаѣттѣ кодтонцаѣ 5,5 милиуан ѣфсаѣддонемѣй фулдѣр, 3 712 танки, 47 260 дзармадзани ѣма миномети, 4 950 тугъдон хуѣдтѣхѣги.

СОВЕТОН ЦѢДЕС:

1941-аг анзи 22-аг июнмѣ Советон Цѣдеси арѣнтѣмѣ хѣстѣлѣ округтѣ ѣма флотти адтѣй 3289850 салдати ѣма афицери, 59787 дзармадзани ѣма миномети, 12782 танки, 10743 хуѣдтѣхѣги. Ёртѣ флотѣмѣ адтѣй 220 мин ѣфсаѣддони, 182 науи (3 линкори, 7 крейсори, 45 эсминци ѣма 127 дѣлденгизон цѣлахъи). Паддзахадон арѣнтѣ гъауай кодтонцаѣ аѣ арѣнтѣбѣллѣууѣг округи. Уони нимѣдзѣ оперативон хѣйттѣ ѣма медгъуддѣгти ѣфсаѣдти хѣццѣ адтѣй 100 мий ѣфсаѣддони. Ёрбампурсѣг знагѣн ѣ нихмѣ гъауама лѣудтайуонцаѣ арѣнтѣмѣ хѣстѣглѣуд фондз округи : Ленинградаг, Прибалтийаг сѣрмагонд. Хорнигулѣни сѣрмагонд, Киеваг сѣрмагонд ѣма Одессаг. Денгизѣй син ѣнхус кодтайуонцаѣ ѣртѣ флоти: Цѣгатаг, Сурхтуруссагин Балтийаг ѣма Сау денгизи лѣууѣг флот.

1941-аг анзи 22-аг июни немучаг ѣфсаѣдтѣ ѣрбахизтѣнцаѣ Советон Цѣдеси арѣнтѣбѣл. Еци бон сѣуми 5 сахати ѣма 30 минутѣбѣл Германи минѣвар Советон Цѣдеси В. Шуленбург бацудѣй Советон Цѣдеси фѣсарѣйнаг гъуддѣгти комиссар В. М. Молотовмѣ ѣма ин фѣгъосун кодта, советон хѣцауадѣ, дан, аллихузи архайдга Германи нихмѣ, ци бѣститѣ байахѣста, уони, дан, ардудта мах нихмѣ, нѣ арѣнтѣбѣл нин ѣривардтайтѣ Германмѣ бампурсунмѣ аллихузи дѣр цаѣттѣ ка 'й, уѣхѣн гѣрзефтонг тухтѣ. Ё дзурд фѣцѣй уобѣл: «Фюрер бардзурд равардта, цаѣмѣй не 'фсад ѣхе ѣрцаѣттѣ каѣна сумахѣн нихъуѣрд раттунмѣ.»

Еци бон Советон Цѣдесѣн тугъд расидтѣнцаѣ Итали ѣма Румыни, 23-аг июни ба — Словаки.

Жуков Георгий Константинович. Советон Цѣдеси цуппар хатти герой, маршал. 1945-аг анзи 8-аг майи, Герман састе бунати ке байзадѣй ѣма ѣ гѣртѣ ке 'ргѣпста, еци документбѣл ѣ къох бафинста. Советон аджмѣн Георгий Константинович ѣй уѣлпахѣзи символ.

Г. Жухов æ киунутæ «Имисуйнагтæ æма гъудити» финста:

«...Тугъд нин ци æвæрхъау фидбилитæ æрхаста, уони нецæй хæццæ сбæрæн ес. Адæм абони дæр гъæрзунцæ сæ хъонц æма зæрдиристæй, милиуангай маддæлтæ, седзæргæстæ, седзæртæн сæ цæстисугтæ нæма басорæнцæ. Адæймагæн æ хæстæгутæ, е 'мбæлттæ ку фесæфунцæ, уæд ма уомæй зиндæр ци уа æ уодаен? Дæ хъиамæттæ, дæ фæллæнтæ, дæ хъаурæ, дæ зæрди гъар кæми ниууагътай, уони пурх, сугъд æма дæрæнæй ку фæууинай, уæд ма зæнхæбæл куд цæрæн ес? Сугъд зæнхи тæфæй уопæфæнтæ рахæнунцæ. Тугъдæй ка 'рбаздахтæй, еци советон салдат фæууидта зинг æма æфсæйнагæй дæрæнгонд гъæутæ æма горæттæ, æ уоди бæрцæ ке уарзта, еци Фидибæстæ.

Фал некæци тухæ басæтдзæнæй советон салдати. Æгæрон адтæй нæ рист, фал уой хæццæ нæ уодти цардæй Устур уæлахези цийни æнкъарæн...»

ÆМБАЛ И. В. СТАЛИНИ КУВД, КРЕМЛИ ÆФСÆДТИ КОМАНДÆГÆНГУТИ КАДÆН ЦИ БАНКЕТ АДТÆЙ, УОМИ.

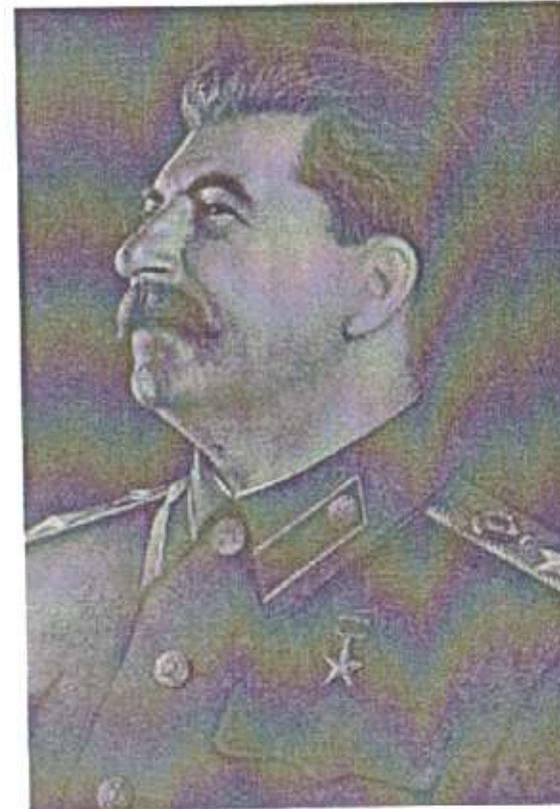
1945-æг ази 24-æг майи

Æмбæлттæ, барæ мин радтетæ, æма ма еу ниуазæн исесон, фæстаг ниуазæн. Мæн фæндуй аци ниуазæнæй нæ Советон адæми æнæнæздзинади туххæн зæгъун, фиццагидæр уруссаг адæми ном исæрун. *(Тухгин æрдзæф, дæргъватин аплодисменттæ, гъæртæ: «у р а!»)*. Æз ниуазун фиццаги фиццагдæр уруссаг адæми æнæнæздзинади туххæн, уомæн æма е æй Советон Цæдеси æгас нацити æхсæн тæккæ агъаззагдæр.

Æз аци ниуазæн исистон уруссаг адæми æнæнæздзинади туххæн, уомæн æма е аци тугъди равдиста устур лæгдзийнадæ, Советон Цæдеси æгас ницитæн адтæй разамонæг тухæ æма дæнцæ.

Æз аци ниуазæн айдагъ уой туххæн не систон, уруссаг адæм разамонæг адæм ке æй, фал ма уой туххæн дæр, æма æ зунд кæдзос ке æй, бухсагæ æма уодигъæдæй фæдар ке æй.

Нæ хецауадæмæ минкый рæдудтитæ н' адтæй, уæхæн уавæрти еу бахаудтан æма-еу нæ уавæр кæуйнагбæл ку банимадтан 1941 - 42 æнзти, не 'фсад фæстæмæ ку 'фсарста, нæ райгураен гъæутæ æма горæттæ знагæн ку ниууагъта Украины, Белоруссий, Молдавий, Ленингради облæсти, Прибалтики, Карелаг-Финаг

республики, ниууагъта, уомæн æма æндæр гæнæн н' адтæй.

Æндæр адæм загътайдæ æ Хецауадæн: сумах нин не 'ууæнкæ фæссайдтайдæ, уæхе еуварс райсетæ, æндæр хецауадæ равзæрдзинан, е Германи хæццæ фæдуди бадзурд сарæздзæнæй æма фæййервæздзинан. Фал уруссаг адæм уотæ нæ бакодта, уомæн æма æууæндтæй æ хецауади раст политикабæл, устур зиантæ ибæл æрцудæй, уотемæй ниддæрæн кодта Германи. Уруссаг адæм Советон хецауадæбæл ке æууæндтæй, е адтæй историон уæлахези бундор æгас дзиллити знаг фашизмбæл.

Бознуг уруссаг адæмæн еци æууæнки туххæн!!

Фæдар уæд уруссаг адæми æнæнæздзинадæ! *(Тухгин æрдзæф, дæргъватин аплодисменттæ, гъæртæ: «у р а!»)*

ЦИ ДЗУРДТОНЦÆ ФÆСАРАЙНАГ ПОЛИТИКТАЕ, АФСÆДДОН РАЗАМОНГУТАЕ СОВЕТОН ЦÆДЕСИ ТУХХÆН ТУГЪДИ РÆСТÆГИ?

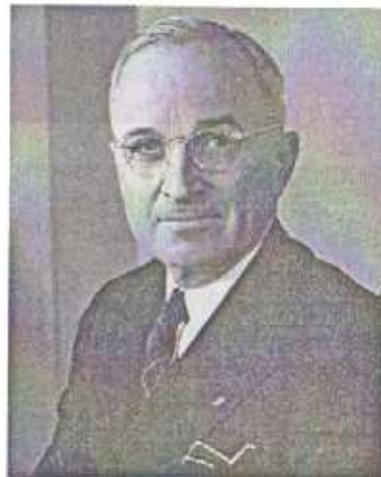

Рандольф Черчилль, Уинстон Черчилли фургт.

«Скæссæни тугъди идеалон кæрон уæд уидæ, æма фæстаг немуцаг ку рамаридæ фæстаг уруссаги, уæдта е дæр мардæй æ фарсмæ ку радаргъ уидæ.»

Гарри Трумэн («New York Times», 24.06.1941):

«Герман уæлахез ку кæна, уæд мах гъæуама æнхус кæнæн Уæрсейæн. Кæд Уæрæсе уæлахез кæна Германбæл, уæдта мах æнхус кæндзинан Германæн. Гъе уотемæй, уадзæ æма кæрæдзей цæгъдонцæ, куд фулдæр, уотæ хуæздæр. Уогæ мæн æппундæр нæ фæндуй, Гитлер куд фæуулахез уа, е.»

Устурбританий Премьер-министр Уинстон Черчилль:

«... Уæрæсе ци тæссаг уавæри бахаудтæй, еци уавæрæй гъæуама æдас ма уæн мах дæр æма Америки Еугонд Штаттæ дæр, алли уруссаг дæр æ ардзæстæ æма къæссæр куд гъæуай кæнуй, е æй æгас зæнхи цъарæбæл цæрæг сæребарæ адæймæгтæ æма адæми ихæс дæр.»

Еухатт, тугъди рæстæги, Уинстон Черчилль хъæбæр смæстгунæй Советон Цæдеси минæвар Иван Майскиймæ, Англиси бон цæйбæрцæ адтæй, уомæй фулдæр æнхус си ке агурдта, уой туххæн, æма загъта:

«Цуппар мæйи размæ дæр ма мах нæ сакъадахбæл нæ зудтан, сумах нæмæ немуци хæццæ æрбалæбордзинайтæ, æви нæ, уой.

Уомæй æдас н' адтан. Фал уæддæр æууæндтан, ке фæууæлахез уодзинан, уобæл. Мах сумах тугъдон архайд некæд нимадтан нæ фæййервæзуни мадзалбæл. Цифæнди нæбæл ку рцудайдæ, уæддæр сумах уæхе куд равдистаййайтæ, уомæй аразгæ нæй нæ бæсти карнæ, æма уин барæ нæййес махæн уайдзæфтæ кæнунæн...»

Уой фæсте Уинстон Черчилль æ «Имисуйнæгти» финста:

Етæ (Сталин) æппундæр нæ лæдæрдтæнцæ, Гитлер æхсæз мæйи размæ сæ фесафони унафæ ке рахаста, уой. Уотемæй ба разведкæ игъосун кодта, Скæссæнмæ æгæрон немуцаг тухтæ гæлст ке цæунцæ, æма бонæй-бонмæ уавæр фуддæр ке кæнуй. Æма æппундæр неци мдзæлттæ аразтонцæ, ци гъудæй уæхæн тæссаг уавæри, уой нæ кодтонцæ...

Уæди уæнгæ сæ мах нимадтан, æ зунд æхемæ кæмæн æй

аема алци дээр нимад каемаан ай, уахаан эгоисттаебел. Етае ба разиндтаенцае гъаенгаелаеастае. Мадае Уаераесеи тухае, ае уаезае, ае фаеразондзинадае аема лаегдзинадае аеаерд цудаенцае таеразаебел. Фал Сталин аема ае комиссарти стратеги, политикае уобал дзорает ай, аема Дуккаг Дуйнеон тугъди размаетае етае саехе равдистонцае, идардмае аеппундаер ка нае уинуй, уаехаенттаеи...»

Америкаг денгизон фастаг аефсади салдат. Дууге сутки аенахуссаегай тухтаеи немуди нихмае Маршаллаг сахъадахбел.

ДУККАГ ДУЙНЕОН ТУГЪДИ СОВЕТОН ЦАЕДЕС АЕМА ГЕРМАНАЕИ КА ФАЕММАРДАЕИ, УАЦАРИ КА БАХАУДТАЕИ, УОНИ НИМАЕДЗТАЕ КАРАЕДЗЕИ ХАЕЦЦАЕ РАБАРГАЕИ*

	Советон Цаедес	Герман	Зиантае караедзей хаеццае рабаргаеи
Агас адаемсэй фаеммардаеи	43 448 000	5 950 000	7,3:1
Гражданга адамсаи	16 900 000	2 000 000	8,5:1
Тохаг аефсадаеи	26 548 000	3 950 000	6,7:1
Уонсэй советон - германга тугъди	26 400 000	2 608 000	10:1
Тугъди баелахаеи нае райгурдаеи	13 800 000	-	-
Уацайраегти нимедзае	6 306 000	1 950 000	3,2:1
Уацари рамардаеи	4 000 000	800 000	5,0:1

* Мах ами даедтаен, аераги интернети ка фаззиндтаеи, аеци таблицае. Раст аенцае нимедзтае, аеви нае, уобал мах бон дзуалп радтун наеи.Нае тугъдонтае аема гражданга адаемсаи цайбээрцае фаеммардаеи, уой абони дээр баераг бапвурд неке зонуй. Фаестаг раестаг историктаеи беретаетае дээронтцае 43 милиуанебел. Официалон нимедзае ай минкыйдаер - 26-27 милиуани.

Академик Юрий Поляков газет «Известия»-и уацхаессаеган загъта: «Аци нимедзаебел (27 милиуани) аерпауун гъаеуй, аема нае дискусситае ниууадзаен. Зонаен ай, тугъди зиантае аци нимедзаеи беретет фулдээр ке 'нцае, уой, фал дае анзей фаесте уой зонун некебал гъаеудзаенаеи, цард андаер проблемитае аериваердзаенсэй адаеми размаетае».

ДИГОРОН-ИРОН АДÆМÆЙ ТУГЪДИ СОВЕТОН
ЦÆДЕСИ ГЕРОЙИ НОМ КА РАЙСТА, ЕТÆ...

Æбати Æхсарбек

Æхсарати Энвер

Бзарти Георги

Билаонти Павел

Бицати Сергей

Бугати Георги

Гаджити Александр

Гагкайти Алихан

Дзусати Ибрагим

Дойати Давид

Калоти Александр

Калоти Георги

Къадзати Александр

Къалати Свмен, орден «Кадн»
аѳнхжест кавалер.

Хъарати Александр

Карсанати Хъазбек

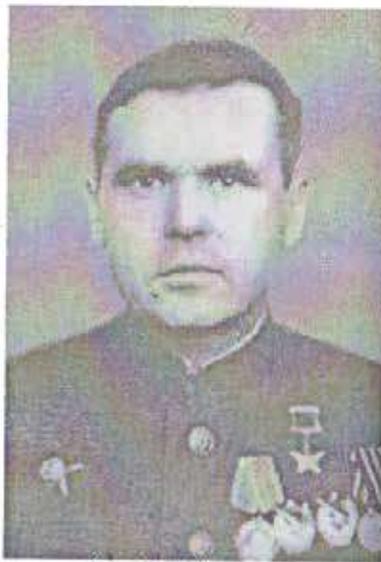
Къесати Астан

Хъибизти Александр

Къоблти Сергей

Къозонги Сардион

Хъоцити Къоста

Кцойти Петр

Махъоти Апихан

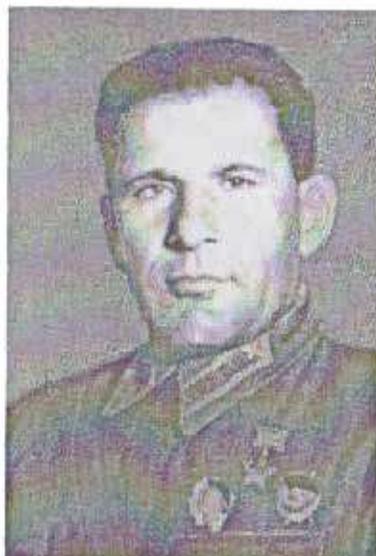
Мамсурати Хаджимар

Милдзихти Хаджимурзæ

Моргойти Бек

Остати Алексей

Плити Иссæ

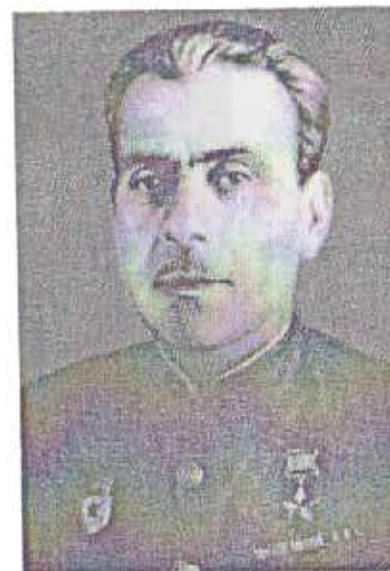
Сæбанти Григори

ТоĖзти Хъаурбек

ХĖтæгкати Георги

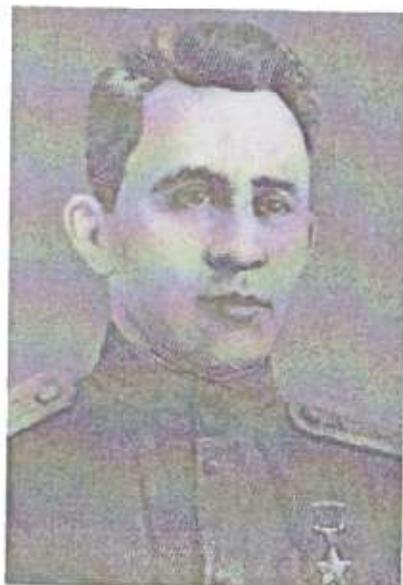
Ходы Константин

Цоколаты Геннади

Цхурбати Иван

Цоцити Васили

ИКЪАТИ Авдул

ХУÆРЗГÆНÆГ

-Æз си неци дарун, - Данæ æ игон усхъитæ æнæмæтæй батидта. - Æ лæгæдти адæ ме 'взагбæл нæ бахускъæ 'й.

-Мадта, зæгъис, Алмасхан мæнгæттæ финсуй? - Дауит курдиати гæгъæди Данæмæ дæрддзæфæй æвдесуй.

-Дæ пъагæнттæй дин ард хуæрун, баууæндæ мæбæл! - Данæ æ сурх нарæг билтæ растардта.

-Мæ пъагæнттæмæ дæ неци гъуддаг ес, фал мæ косæн уати ба ди корун, æма рæститæ, æрмаæстдæр рæститæ дзорæ! - Дауит æ бæзгин æрфуги бунæй уозгалуй Данæмæ. - Дæу хуæнттæй си еу æма дууæ не 'рсастон.

-Кæбæл ци игакæ ниввардтай, е мæнмæ нæ хауй, æз ба дæ гурусхитæй кæдзос дæн! - Данæ æ зекъæ хæрдмæ исивазта.

-Мæ гурусхитæ закъони бундорбæл ке 'нцæ, е ди иронх ма уæд. - Дауит æ ручкæ йе 'нгулдзити æхсæн нилхъивта. - Фæд фæлæвæн дзуаптитæ мин ку дæсттай, дæхецæн - фуддæр.

-Мæ пайда æма зæран лæдæрунгъон дæн.

-Уинун æй.

-Кутемæй?

-Дæ сайтани миутæй.

-Ка 'й сайтан? Дæхуæдæг - Сирдон!.. Мæн æфхуæруни барæ дин ка равардта?!

-Адæми сæри мæгъзтæ æзмæнтуни барæ ба дæмæ дæ нийергутæй æрхаудтæй?

-Мæ нийергути фæндараст æрбайо! Тагъд рæстæги Барастирн колдуар дæ тæрнихæй бахуайæ!

-Æлгъстунмæ дæр арæхсис?

-Æз берæ цæмæдæрти дæсни дæн!

-Мæнгæттæ дзорунмæ дæр?

-Ку багъæуа, уæд уомæ дæр, фал нур ба неци фудгин дæн! Ду мæбæл цитæ ранимадтай, уонæй тухуæстæ идард лæуун.

-Уæдта ин æхемæ фæдздзорианæ?

-Кæмæ?
 -Алмасханæн, зæгъун, æхемæ байгъосианæ?
 -Цалдæр мæйей размæ Канадæмæ ка фæттахтаей... Исонмæ дæр имæ игъосæ! Ха-ха-ха!
 -Дзæгъæли ходис... Æндæдуар бадуй.
 -Ма сайæ, - Дани ростæ сурхвæзæ радардтонцæ. – Цалдæр анги æнгъудæй ку рандæ 'й... Æ бийнonti дæр ма уордæмæ пасуйнаг ку адтæй...
 -Æ бунтæбæл ба гъæуама ду æризадайсæ? Раст дæ балæдæрдтæн?
 -Мæ гъудитæмæ дæ неци гъуддаг ес!
 -Дæ гъудитæ – дæхе барæ, дæ миутæ ба – мæхе барæ.
 -Тæрсун мæ кæнис? Уæхæн силæстæгбæл не 'обуцæу дæ!
 -Сиутæй хуæцун си нæ гъæуй, - Дауит æ финсæн стъоли медæг аууон цæппæргондбæл бахуæстæй, æма нидæн дзæнгæрæг райгъусти хуæдфæсте фæммедæг æй Алмасхан.
 -Æз дин нуртæккæ дæ сæр дæ гурай фæххæцæн ласдзæн! – Алмасхан, хъæрцигъайау, æ базуртæ нийтигъта.
 -Дæ къохтæ дæхемæ дарæ! – Дауити зуст гъæр нийтигъæлдæй.
 - Уæртæ дин ревад къела æма дæ уæзæ æруадзæ.
 -Æмбал слестгæнæг, - Данæ æ ивад цæсгон Дауитмæ фæззилдта. – Мæ хорхмæ мин ке лæбурдта, уой дæхемæ фæннисан кæнæ!
 -Дæ хорхмæ нæ, фал ду мæкъурæй æвгæрдуйнаг дæ! – Алмасхан æ тумбул къохæй æвзедуй Данæмæ. – Мæ бийнонтæ мин фæххауæггаг кодта, уотемæй ба ма дзорун æндеуй!
 -Æхебæл биндзæ бабадун нæ уадзуй, - райгъустæй Дауити бæзгин гъæлаеси уаг. – Æз, дан, кæдзос дæн.
 -Бунтибун кæдзос мах иссан! – Алмасхани дæндæгути къæс-къæс райгъустæй. – Аци силгоймаг æвдæнæмæ маргæ адтæй!
 -Æмбал слестгæнæг, марунаей мæмæ ке æвзедуй, уой дæр ескаæми факъкърандас кæнæ! – Данæ Дауити ручкæмæ амонуй.
 -Циуавæри кърандас?! – Алмасхани тог æ цæсгони рабадтæй.
 - Никки ма дзорун æндеуис?! Илгъаг! Нуртæккæ дин дæ дууæ цæсти исгæлдзæн! Исирдта пиригъæнæн гъолæ! Мæнбæл рагурун дин иссин уодзæй! Тæккæ исон мæ хæдзарæй куд фæддумд уай, уотæ бакæнæ!
 -Мæнмæ æсхъæтæги лæзæ нæма ес, - Данæ æ нихбунтæ згелуй. – Уотитæ ахур дæхуæдæг дæ. Канадæмæ ку рандæ дæ, уæд бабæй дæ хъуæртт ами цæмæ равзурстæй?

-Уомæн, æма мин мæ бийнonti мисти цъаси батъунстай! – Алмасхан æ тæрнихи сор хед расæрфта, æма Данæмæ баурдуг æй. – Мæ цæуæт æд мадæ кедæр къумти амæттаг цæмæ фæккодтай?! Мæ бундорæн мæнгæ хецæу цæмæ исдæ?!
 -Ка дин загъта – мæнгæ?! – Дани цæститæ ферттивтонцæ. – Алци дæр æрцудæй закъонмæ гæсгæ арæст! – Хæдзарæ мæн номбæл финст ке 'й, уомæн мæмæ алли гæгъæди дæр ес! Ду нæ, æз ин дæн хецæу!
 -Уавæр лæдæрд æй, - Дауит æхе нæбал бауорæдта. – Данæ, еци гæгъæдитæбæл ке фæрци фæххуæст дæ, уонæмæ дæр хъæртдзæн. Алмасхан, цæугæ, æма кæд къæлидори, кæмæ фæддзурдтон, уонæй ма еске ес, уæд ин ардæмæ зæгъæ...
 -Æмбæлуей уæмæ? – æ лæдзæги 'нцæйтти еукъах-дукъахæй æрбатулдæй хуæрзхузтæ рацæргæ силгоймаг.
 -Фаризæт, ду дæр гъастгæнæг дæ?! – Данæ фæкъкъæрттæй. – Мæ хуæртæ дæ фарси тæнæгæй фæффедæ! Амæ дæр ма неке кæсуй... Зугуни голлагау...
 -Гъаст нæ, фал дин дæ сунтæ ниддæрæн кæнунмæ дæр цæттæ дæн! – Фаризæт æ лæдзæгæй æвзедуй Данæмæ. – Мастæй фæстæмæ ди неци зонун! Ци æхцатæ ми басайдтай, уони къæр-къæрæй æрнимайæ!
 -Циуавæри æхцатæ? – Данæ æ цубур дæллагури думæггæтæбæл никки уæппаудæр исхуæстæй. – Æз дæуæй æнихæс дæн!
 -Дæ бакаст куд æнæгъдау æй, дæ миутæ дæр – гъе уотæ! – Фаризæт Дани игон зæнгитæмæ æ лæдзæги фий даруй. – Фиццаг фембæлдæй дæр мæмæ цидæр гурусхæ фөгурдæй, айæ, зæгъун, сæ уайæгойтæй ма уа...
 -Дæхе бæдæлтти кой ку кæнисæ... – Данæ æ билæ искъуæрдта.
 -Уæхæнттæ мин ку уидæ, уæд дæу уæнгæ не 'рхаудтайнæ.
 -Цæмæй нæ дæ арази? Дæ пенсибæл дин бафтудтон? Ци губуннез ма дæ гъæуй?!
 -Бафтудтай, фал кутемæй?
 -Е ба дæумæ нæ хауй!
 -Еци æнæхаири пакет нæбал есуни туххæй мæ бæсти курдиадæ ниффинстæй? Мæхе сойнае мин мæ билтæбæл радаугæй? Аци фæдбæл, хуæргæнæггæн ми ци æхцатæ расайдтай, уони æрæвзæрæ!
 -Мух ба дæ нæ гъæуй? – Данæ æ рахес къохи хестæр

аенгулдзæ æлхъивдæй даруй Фаризæтмæ. – Æз дæуæй некæд неци райстон! Балæдæрдтæ?!

-Хуцауистæн, лæдæрд дæ. – Дауит Данæмæ райамудта, уæдта йе 'ргом Фаризæтмæ разилдта. – Цо, æма дæ хабæрттæ кæнæ. Ку ма мæ багъæуай, уæд дæбæл мæ хунди гæгъæди æмбæлдзæй.

-Фæууæд уотæ, - Фаризæт тухамæлттæй раистадæй, æма куддæр æ киртæ пьолций даргъ думæггæгтæ фендæкъæс æнцæ, уотæ æрбайгъустæй асуст гъæлæси уаг:

-Æз ами дæн.

-Медæмæ, Мухтар, медæмæ, - Дауит æ бунатæй цурд фæггæпп ласта, æма зæронд лæги, æ усхъитæбæл ин фæлмæн æрхуæцгæй, къеламæ бахудта. – Дæ уæзæ æруадзæ.

-Ду дæр ма æгас дæ? – Данæ æ сæри хъæбæртæ нилхъивта. – Уæлмæрдтæй – гæрæхтæ... Дæ фунук рæдзæгъдунæй нæма банцадтæ? Дæ уод ци фæдар разиндтæй...

-Мæ фæууиндæ дин гъулæг æй? – Мухтар æ фæллад цæститæй листæг кæсуй Данæмæ.

-Мæ хори хай ди нæ уинун, - Данæ билæскъелæй æ къох ракъуæрдта Мухтарбæл. – Дæу хузæнтти хæццæ мæнмæ дзубандиæгæй неци ес!

-Кæд дæумæ нæййес, уæддæр мæнмæ ба разиндзæй. – Мухтари хæстуолæфт фетингдæр æй. – Æз дæуæй ци ихæсгин дæн, уой ма ку базудтайнæ.

-Зæрæндти хæдзарæмæ мæн фæрци нæ бахаудтæ?

-Гъо, фал...

-Фæгæ зилд дæмæ си нæ цæуй? Хуæрис, хуссис афонабæл?

-Уæхæн рæвдуд мæ лæхъуæни бонти дæр нæ фæууидтон, фал...

-Ци ма ми агорис?! Цалдæр хатти дæмæ нæ бауаинæ? Къабускай, пьæмидори цæхгунтæ дин нæ бадавинæ?!

-Уомæй рæститæ дзорис, фал...

-Сæттун ибæл, рагæй дæ нæбал рабæрæг кодтон... Уомæн æма, дан, æркурунат дæ... Айфонгæмæ, зæгъун, рамардтæ... Дæ сипити хайбæл бафтудтæ...

-Мæнæн фæстаг фæндараст гъæуама мæ уарзон синхбæстæ зæгъа. Æмдзæра ке хæццæ фæвкодтон, еци синхи адæм...

-Уони æной дæр æнæ нигæдæй нæ байзайдзæнæ!

-Мæ мард мин гъæуама мæхе фæллойнæй æлхæд фатерæй рахæссонцæ.

-А-а-а... Уотæ дæ æрфæндадтæй?.. Æма еци фатербæл дæ къохисисти гæгъæдитæ фæдаргæнгæй дæ сæр хезуни адтæй?

-Ме гудзæги мин сæ мæ фийи бунти фæррæсагътай. Цидæр нифсигæ дæр ма, дан, мин æвардтай. Нур ба, куд рагъæр æй, уотемæй...

-Дæ листæг хъур еци 'рдæмæ мабал ивæзæ! Дæ кæддæри фатер гуппурсар лæг уайтагъд æрбалхæдта. Æ бундори кувди адæ нур дæр ма мæ коми бадуй.

-Егæ мæнмæ нæ хаунцæ... Мæ фатер мин раздахæ...

-Дæ фатер – гъæпæн синхи!..

-Мæ тæрегъæдæй дæ ратæрæг азуймаги хъæдæрттæ фæууелæд...

-Хуæрзгæнæги артбæл, дан, дони къос! – Данæ нибберигъта. – Дæ фатер паддзахадæн байзайгæй, дæ мæрдцъундæ æнцондæрæй фегурдайдæ?..

-Ох-xxx... - Мухтар æ медбунат бандзуг æй.

-Дæхебæл фæххуæцæ! – Дауит исарæхстæй Мухтарæн цæфбæл хуасæ радарунмæ. – Алци дæр хуарз уодзæй... Ма тухсæ...

-Æз фæццæуон... - Мухтарæн, дзæвгарæ усми фæсте æхе æрлæдæргæй, æ къахидарæси сортт-сортт иссудæй. – Мæ бон вуæхæн æдзæогæнтти хæццæ гъæбесæй хуæцун нæ 'й...

-Кенæ ба си ци рамолуниау дæ?! – Данæ æ билтæ скъотгæнæгау размæ райвазта. – Фу!.. Пакъуй уæзæ си нæбал ес, æма ма цидæртæ агоруй! Дæ листæни нитьгъæпæн уо, æма уодесæги хæццæ еумæйаг æвзаг иссеретæ!..

-Гъе нур дæр дæмæ мæ гурусхитæ нæма багъардтонцæ? – Дауит фæрсуй Дани.

-Мæнбæл гъастгæнгутæ æнцæ цъифкалгутæ! – Данæ еци къæрццойæй ниййирд æй Дауитмæ. – Слестгæнæги бунат ку æрахæстай, уæд уой уæнгити тергади кæнун дæ бон нæ 'й?

-Гъома?

-Алке дæр бафæндздзæй ескæбæл еститæ æримисун. Æвдесæн си еуемæн дæр нæййес! Уомæ гæсгæ ба сæ æмбæлпуй сайгуйти нимæдзæмæ бахæссун!

-Рæдуис, - Дауит дунст папкæ байгон кодта. – Ду ци æвдесæнти кой кæнис, уони раздæр бафарстон, сæ гъудитæ финстæй ами баеу æнцæ.

-Егæ дæр мæ нихмæ рацудæнцæ?

-Ду ба куд æнгъалдтай? Рæстдзийнадæн, мæ хор ракæнай,

баримæхсæн нæййес.

-Æнæ адвокатæй ми хъип-сун дæр нæбал фегъосдзæнæ!

-Уодзæй дин адвокат дæр, тæрхони лæг дæр, бетонбун ахæстдони хецæн къум дæр, дæ миутæбæл æрфæсмонæн фагæ рæстæг дæр, - Дауит тилифонæй кумæдæр фæдздурдта, æма уайтагъд æ косæн уати мæрзæздугъд сурхпъагонгитæ ку 'рбалæудтæнцæ, уæд син Данæмæ амонуй. - Аци хуæрзгæнæги бал æ нæуæг бунатмæ ласетæ...

ÆХЕ КЪАХÆЙ

-Дæ рунтæ мæ губуни! – дуари тæрвазæй ниййазæлдæй бæзгин гъæлæсиуаг.

-??? – косæн уати хецæу фæкъкъæх æй.

-Ду Артем нæ дæ?

-Гъо.

-Слестгæнæг?

-Еци бунат ахæосун.

-Æз ба – Фæрдæуз! Уæхæн ном некаед фегъустай?

-Фæрдæузтæ – берæ, фал дæу ба фиццаг хатт уинун, - Артем, æ къæлæтгинæй æнæбари исистгæй, æдзинæгæй кæсуй Фæрдæузмæ.

-Нæ фиццаг ауæдзæ фæррæстмæ уæд! – Фæрдæуз æ рахес къох даруй Артеммæ.

-Хуцауæн табу, - фусун æма иуазæги 'хсæн фегурдæй табедзи æскъæрнæг.

-Æз дæ фæсаууонмæ рагæй зонун, – Фæрдæуз æ дзæмбутæй Артеми усхъитæ фæлмæн батилдта. – Дæ гулпитæ дин рагæй игъосун.

-Уæ зилдмæ хуæрзæрæги ку 'рбафтудтæн, уæд... - Артем ниссагъæси 'й.

-Хатгай æгомуг зæнхæй дæр цидæртæ райгъусуй, - Фæрдæуз æ пакатæ шляпæ стъолмæ æргæлста æма, æ сау-сауид даргъ пæлæзи думæггæгтæ исæргъувгæй, æ уæззау гурæ къæлабæл æррæсагъта. – Артем, ду дæр æрбадæ... Нæ таус сæ цурбуртæй нæ уйнаг æй.

-Игъосун дæмæ, - Артем йе 'взонг иуæнгтæ исивазта æма æнгъæлдзауи каст кæнуй Фæрдæузи тумбултæ цæсгонмæ.

Харуми гъуддаг ди феронх æй? – Фæрдæуз æ дунст бæрзæй ранихта.

??? – Артем сагъæсти бацудæй.

-Агъазиау кустуати мулк ка ранихъуардта, еци Харуми нæ гъуди кæннис?! Æ мæнгард миутæ ин хормæ дæхуæдæг ку ракалдтай... - Фæрдæуз æ гæмæхдаст къудур, цæф арсау, телуй. – Нур дæр ма ин æ хабæрттæ цъухгай ку йесунцæ, уæд дæуæй ци тагъд феронх æй?

Харум... Харум... - Артем æ нарæг сау бецьотæ тумбул къæхæй нилхъивта. – А-а-а... Æгæр дæр ма 'й гъуди кæнун. Ахæстдони ке фæммедаг пастонцæ, еци Харумæй зæгъис?

Гъе, уомæй! – Фæрдæузи тумбул цæститæ æваст фæкъкъæразæ 'нцæ. – Цалдæр боней размæ депутат ка иссæй, еци Харумæй!

-Æ дæс anzi уотæ тагъд фæцæнцæ? – Артем æ тæрних ранихта. – Кутемæй?

-Уомæй ба ин æхе бафæрсæ, - Фæрдæуз æ медбунат батмалдæй. – Нæ фалæ ма тухгин дæ! Нæ губбурсартæн æцæг кидæ хæссæг!

-Цитæ дзорис?! – Артеми масти гъæр фегурдæй.

“Цитæ” ку фæрсай, уæдта ма мæ бон æримисун æй Солтани дæр, - Фæрдæуз æ арми тъæлæнтæ кæрæдæбæл дауй. – Ду уомæн ци нæгтадæ бакодтай, уомæн хумæтæг дзурдтæй зæгъæн нæййес!

-Авд anzi ин æ лæбæзтæбæл ке фæннихастонцæ, уой нæгтадæбæл нимаис? – Артем байдзулдæй.

-Ду ин ку н 'адтайсæ, уæд абони дæр ма æ кæлæдздзаг ферми тæф нивæндгæй æ бонтæ нимаидæ. Нур ба ислаг æй, галстук дарун дæр ма райдæдта.

-Ахæстдони ин уæхæн фадуæттæ исаразтонцæ?

-Циуавæри ахæстдонæ? Уайтагъд си ку фендæдуар æй. Нур та имæ ма бакæсæ – æцæг бизнесмен си æрсалдæй.

-Нæ саис?

-Мæ мард фидистæн. Доллæртæй хъуæлти гъазуй. Дууæ фæсарæйнаг хуæдтолги – æ тургъи. Еу – æхе, иннæ – æ фурти.

-Ци амалæй? – Артем арф нийнæфтæй.

-Уомæй ба Солтанæн æхе бафæрсæ, - Фæрдæуз æрмагъæл æй. – Мæнбæл дæр еу фæххуæцæг ку уидæ, уæд мæ къæхист бæргæ баййевинæ!

-Каст ма кæмæ 'й? – Артем йе 'нцъулдтæ æрфугти бунæй

уозгалуй Фæрдæузмæ.

-Мæнæ даумæ! – Фæрдæуз фæггæпп ласта. – Ду!.. Ду!..
Æрмæстдæр ду дæ мæ йæвæзунгæнæг!

-Гыгæдараг дæ ес? – Артем Фæрдæузи зæболæ гуæрæбæл
къахæй сæрмæ исхаста æ цæстингас. – Дæ бакаст уотæ нæ амонуй.

-Мæн ка бафхуæра, е æ уодæй – сæребарæ! – Фæрдæуз
райрадæй, – некæмæй æма нецæмæй тæрсун!.. Фал мæ гъуддæгтæ
ба зæрди фæндон нæ цæунцæ. Цума мин хийнæ искиндæй, уоййау
мæхе æнкъарун...

-Ескæци дæснимæ фæццо, – Артем тæрегъæдгæнæгау кæсуй
Фæрдæузмæ. – Нури дзамани дæснитæй фулдæр циййес?

-Адтæн сæмæ... – Фæрдæуз æ къох фæрсæрдæмæ
æррæтигъта. – Мæнæн неци агъаз æнцæ! Сауæнгæ Кæсæги дæр
ма балæудтæн, уæддæр – некуд æма неци!

-Кадæртæ ба си аразийæй байзайунцæ, – райгъустæй Артеми
нидæн дзуапп.

-Сæ хуастæ мæ нæ есунцæ! – Фæрдæуз баурдуг æй Артеммæ.
– Размæ дæу фæрци ку нæ рахуæцон, уæд мæ исæфт æрцудæй!
Мæ бийнонтæ мин уæлгъæдæй мæ тог баниуаздзæнцæ!

-Нæбал сæ гъæуис?

-Гъæун, фал атемæйти ба – нæ!

-Гъæуагæ цæмæй æййафис?

-Мæхуæдæг – нецæмæй, мæ бийнонтæ ба – берæ
цæмæйдæрти!

-Уæддæр?

-Уомæй ба мæ киндæдзон кизгæ, кенæ мæ уосгор фурти
бафæрсæ. Неци мурхгæй сæ паддзахи цард гъæуй. Никки æндахдæр
- сæ мадæ. Мæ кооперативи мухцурбæл бæхбадт æркодта, уæддæр
ми боз нæ 'й. Фæсарæнтæмæ æ бицъинæг ивазуй. Ескæци
паддзахади, дан, мин денгизи билæбæл хæдзарæ балхæнæ...

-Замманай бийнонти хецау дæ, – Артем, Фæрдæузи дондзаст
цæститæмæ фенгас уогæй, æ къæлæтгинæй раистадæй. – Домгæ
дæр, æ хъаурæ тухгин кæмæн фæууй, уомæй фæккæнунцæ.

-Гъо, мæ бон берæ цидæртæ 'й, – Фæрдæуз æ хæмбу фиййи
кæрон ранихта. – Фал уой бæр-ци-тæ?... Сæ домæнтæ бонæй-бонмæ
"гъунтъуздæр" кæнгæ цæунцæ... Ду мæмæ дæ усхъæ ку нæ
бадарай, уæд бабун дæн!

-Æз?... Æнхус?... Дæуæн?... – Артем кинау низзилдæй. – Куд
æма ци 'рдигæй?

-Харум æма Солтани ба размæ ка ракодта? – Фæрдæуз æ
æмонæн æнгулдзæ æвзедæгау телуй Артеммæ. – Дæхе еуварсмæ
ма пасæ... Мæнбæл дæ хуæртæ нæ нихъхъæбæр уодзæнцæ...

-Ахæстдонæмæ сæ ке барвистон, уой хуæртæ нæ нимаис?

-Цæмæннæ ба?

-Гъе, дин, гъе!.. Æз закъони лæг дæн, уотитæ ма дзорæ.

-Харум æма Солтанмæ закъони цæстæй ку не 'ркастайсæ, уæд
æвæу гъудигæнæг нæ фæцайдæ. Дæу архайди фæсте сæ кой ку
радийæй райгъусидæ, ку сæбæл газеттæ еу иннемæй æндахдæр
æрмæгутæ финстонцæ. Ка сæ нæ зудта, етæ дæр ма сæ сæ
дæссæгти фæрци базудтонцæ... Абони уавæри, æнгъæлис, сæхе
зундæй æртъæппæн æнцæ?

-Æз си еуварс дæн.

-Сæ ном дæу фæрци райгъустæй! Гу-у-к! Сæ миутæ
кæмæндæрти зæрддæгон разиндтæнцæ, æма сæ замманай бунæтти
фæтгъунстонцæ... Харум æма Солтани халæ мин ранихъуæрун
бауадзæ! Еу хъозонбæл куд фæххуæст уон, уой мин дæ зæрдæ
базæгъæд!

-Ахæстдонæмæ дæ фæндуй? – Артеми цæститæ
фæхъхъоббæгъ æнцæ.

-Кæдæй-уæдæй дæмæ багъардта, – Фæрдæуз æхсидæгон
исуолæфтæй. – Харум æма Солтани къахнадбæл мæ рарветæ!

-Зинтæй...

-Æз уонæй цæмæй фуддæр дæн?!

-Кæд уонæй уайæгойдæр дæ, уæддæр си æнæ бундорæй неци
æртæфсдзæй.

-Бундор?! – Фæрдæуз Артеми гурæ къæлæтгинмæ æривазта. –
Мæнæ дин – ручкæ æма гæгъæди... Финсæ! Бундор æвæрун
райдайæ!

-Ниууадзай дæ гириз, – Артем финсæнгæртæ еуварсмæ
æнонуй.

-Мæн ду Харум æма Солтанæй лæмæгъдæр æнгъæлис? –
Фæрдæуз Артеми уæлгъос сæрбæрзондæй лæууй. – Финсай... Е ба,
ка ни ци тæразæ ласуй, уой базонай!

-Мæ рæстæг мин цъæхуæли ку нæ исæфисæ, – Артем æ
мæдбунати истухстæй.

-Ку исарæхсай, уæд дæ усхъитæбæл цуппæрæймаг стъалу
фæгурдзæй! – Фæрдæуз Артеми пъагæнтæмæ амонуй. – Мæн хуæн
лæг дæмæ æхе къахæй некæдбал æрбацаудзæй! Игъосис мæ?!

-Бæргæ дæ игъосун.
 -Мадта финсун райдайæ!
 -Дзорæ.
 -Игъосæ æма финсæ! – Фæрдæуз уæзбун амгъезтæ нивæндуй.
 – Кæддæр рæбуни гъæутæй еуеми кедæр хæдзарæ бунсугъд ку бакодта...
 -Кедæр нæ, фал гъæуи хецауи, - Артем æ финсун фæууагъта.
 – Хуарз æма ма бийнонтæ тургъæмæ ралигъдæнцæ.
 -Еци хæдзарæбæл арт мæ дууæ къохемæй бафтудтон!..
 Финсæ! Уой фæсте ба гъæди къохи дууæ марди нæ рагъæр æй?
 -Гъуди ма 'й кæнун...
 -Еци цау дæр мæбæл æрфинсæ!.. Иннæ уæхæн – агъазиау ферми бæхæргъау арв æма зæнхи æхсæн ке фæрци æрбайсавдæй?
 -Нæрæнгæ нæма рагъæр æй.
 -Уой дæр мæ кустбæл банимайæ! Зæгъай, нæ амалгъонти уайæгойдæрæн ба æ фæсарæйнаг хуæдтолгæ ка байста?
 -Ци нæ ин фæккодтан, нæ нин æй загъта.
 -Уомæн æма æнæ 'взагæй райзадайдæ. Æз мæ дзурдæн хецау дæн! Баладæрдтæ? Еци хуæдтолгæ дæр мæбæл бафинсай...
 Æрдæг арæзт хæдзари уæрми ци хуæцæнгæртæ иссирдтонцæ, етæ ба уордæмæ, дæумæ гæсгæ, сæхуæдтæ ниттулдæнцæ?
 -Сæ баримæхсæг æ къæдзелæ арфи даруй.
 -Уинис æй дæ косæн уати! Ники ма...
 -Дæ фудмиути номхигъдбæл æгæр нæ рахуæстæ? – Артем æ финсун фæууагъта. – Нæ дæбæл æууæндун!
 -Гъа, мадта! – Фæрдæуз æ ронбастмæ фæллæбурдта æма си дууæ дамбаци фелваста. – Ани, зæгъис, сæнддæдæн дарун?! Мæ фаробæл сæ биндзитæ сорунæн æрауигътон?!
 -Дæ хæтæнтæ дæхе цъухæй ке нимаис, уомæ гæсгæ дæбæл не 'ууæндун, - Артем дамбациæмæ ниййирд æй. – Нурмæ ди еу хъипп куд нæ райгъустæй?
 -Харум æма Солтани бохъ цард мин мæ реуи арт исугъта! Сæ фæрци мæмæ фæззиндтæй мæ гъудитæ парахатæй нивæндунни ниф!
 -Де 'ргом дзурди дуар ке фегон æй, гурусхæ дæр дæбæл уомæн кæнун.
 -Барæнай, - Фæрдæуз æ пæлæзи арф дзиппæмæ нивналдта æма си агъазиау минæ фæцъцъорт ласта. – Мæхе арæзт æй.

Цифæнди берæуæладзугон азгъунст дæр æд цæргутæ иерæдовдзæй! Ауæхæн еунаг паддзахади æфсадмæ дæр нæма он!

-Уомæй ци зæгъуйнаг дæ?
 -Нур дæр ди нæма баруагæс æй, æз еци Харум æма Солтанæй берæгъдæр ке дæн, е?! Фæсдуармæ мæ цæмæн æноонис?! Урух дзиппити æхсæн мæ ном нийвулун дæ цæмæннæ фæндуй?! Мæ фæндæгтæ мин цæмæ æхгæнис?!
 -Сæйгæ ма уай? – Артем фæккъæх æй.
 -Дæ еци гурусхæн дæр мæмæ ес сæрмагонд нимæвæрд, - Фæрдæуз гæгъæдий окъуддзæг Артемæ дæттуй. – Гъа, бакæсæ 'и... Дохтурти лæвæрд мин æй. Æнæнездзийнадæй – хуæнхаг цæргæсау. Ести ма зæгъис?..
 -Магъа... магъа... Цæбæл дæ нийвардæ уа...
 -Мæ бийнonti аккаг исун мæ бауадзæ! Мæн хуæнттæбæл цæрдздзо ка кæнуй, уонæн мин ме 'цæг цæсгон равдесæ! Харум нима Солтани хæццæ мæн ма барæ! Мæ коммæ бакæсæ, æма ме 'мæнддæ цæрдзæнæ!
 -Де 'мгæлдзайасй Хуцау бахсæд, фал...
 -Фал ци? – фæццурд æй Фæрдæуз. – Кæд и цъæхтæй гъæуй, унд ма 'фсæрми кæнæ... Дæу фæгæ ма исудзæн!
 -Ци цубур зунди хецау дæ.
 -Уой ба мин ци хонис?
 -Айдагъ цъухи дзубандитæй ахæстдонмæ кæд ке бакиндæй?
 -Харум æма Солтанæн ба æвдесæнтæ адтæй?
 -Æнæ уæхæнттæй – неци хузи...
 -Тæккæ исон сæ мæхуæдæг æрбаласдзæн! Ке радзурдон, уонн нæ, фал ма дин мæ иннæ хабæрттæ дæр къæр-къæрæй æрнимайдзæнцæ! Мæ лимæнтæ къæбæр лимæнтæ нæ 'нцæ...
 Кæми æма кæмæн ци зæгъгæ 'й, уой мæнæй фуддæр нæ зонунцæ.
 -Дæ нимæ финсгæ дæр никкæндзæнцæ?
 -Мæнгæттæ – нæ, ци зонунцæ, уой ба – æгæр еуи хуæн. Мæ рох: фæдæнмæ ратæй бæллунцæ... Уæлдæр бунатмæ ку бахауон, уæд уонæн дæр уæлæбæл дзæнет ке байгон уодзæй, уой æнæгæфунцæ...
 -Уойадæбæл фиццаг фембæлди кæрон балхий кодтан, - Артем æ бунатæй исистадæй. – Исон ба дæ хуæргæнгуты хæццæ – мæ кæдæн уатмæ! Дæ къæссай дæ ма фæронх уæд сапойнæ, дæндæсгутæ æхсæн, къохмæрзæн æма иннæ уæхæн листæг

мигәәнәнтә февәәрун.

-Зәйә фәнкүстәй?

-Дәхе загьдау, әгәр еуи хузән!

-Гье дин ләг! – Фәрдәузбәл базуртә базадәй, Артеми цалдәр хатти ә гьәбеси фелваста, әма ма кафгә-кафун әндәәдуарәй ә цийни гьәр әербайгүстәй: - Дә рунтә мә губуни!..

ЦИ АН, УОЙ АН...

-Цьунди игьәстә нә фәдтән... Фудфунтә мә бахсидтонцә...

-Мадта әз дәр сауәнгә бонивайәнтәмә зәронд мәрди хәццә ку фәйярхайдтон...

-Мази фидбилиз нәмә рафәстәг уа? – Раичкә, ә дәлмуси ци фәлмән базонд рахаста, уой даргь бадәнбәл әргәлдзгәй, цума ә фехсуд усхитәбәл издий агьазиу кьәрт ниннихәстәй, уоййау, ә уәзә гьавгә әруагьта.

-Де 'взаг әрбампуәд, е дин "фидбилиз"! – Дуся, Раички бафәнзгәй, ә уарзон синхони фарсмә әртәәпән әй. – Саумәраги дә гьәла гьудитә әхсицгә багьудәнцә?

-Нә зонун, нә, фал нәбәл әверхьау хабар ке 'мбәлдзәй, уой ба дин әргомәй зәгьун, - Раичкә ә даргь әнхьирттә әнгулдзити кәрәнттә кезугай әууәрдуй.

-Хурфәмә уинәг дә? – Дуся, сатәг дунги уозәлдмә, ә пьолций даргь думәгтәгтәй ә фудхуз зәнгитә әнгом раримахста. – Уәхәәнәй дәмә ку некәд неци банкьардтон.

-Хуцауән табу, - Раичкә ә гьәпән зекьә арви цьәх гьәбесмә исивазта. – Ескәд фәммәнгә дән?

-Дә кьала әфсәрти дәрәгьдзәггай арәх рахьел уй, - Дусяй цьәх цәститә Раички губур фиймә ниййирд әнцә. – Фәстаг рәстәги ди тәрсун дәр ма райдәдтон... Дә бакаст – уодесәги хузән...

-Ду ба, раст, сахи рәсугьд, - ә тәнаг билә икьуәрдта Раичкә.

-Цьасә, дан, әмпьузтбәл худтәй, - Дуся ә мөдбунат базмалдәй.

-Сулаг мөгьау де 'рфугтә ци 'руагьтай? – Раичкә Дусямә бунти икастәй. – Дууемәй дәр – хьабургьитә.

-Дә некудон улинкьәй мә ма бараә, - Дуся Раичкәмә әвзедуй.

Пәхьуәнти хуәздәртә мә фәсте кьупхәгай зилдәнцә. Мә килгон бонти си нә кьәрәзти буни беретәбәл әрсәумә уидә... Кьәрәдзәй әфцәкьуатә ниттониуонцә... Нур ба ма ке гьәун?

-Ке амонд адтә, е дәбәл фәххуәст әй, - Раичкә Дусяй цонг фәлмән әривазта. – Рохсаг уәд, хуәрзәй дәбәл ауодәт...

-Уой әрцудмә фәрнәй фәццәрә, - Дуся ә ләги искоймә рнистадәй әма, тәфирфәсгәнаәгау, еу усмә раләугәй, ә бунат гьрахәста. – И дәнети бадуйнаг мә әмбесәхсәвә мә хуссәнәй рнискьафта... Еци нивә нур дәр ма арәх әримисун...

-А махон ба мә раст Кәсәги бамедәг ласта, - Раичкә, Дуся ә сагьәсти уәлиндзи амәттаг бауогәй, әхе нәбал бауорәдта. – Цума ин нәхе зәнхәбәл ә фарс рахуәцәг неке адтәй, уоййау мә гандзамә фәххаста... Мә киндзгьазт дәр уоми фәййевгьудәй.

-Мә рәстәги скьәфт тогниккалдмә дәр расайдә, - Дуся арф нийнәфтәй.

-Еци фәткән әз әма ду ә кьәдзәлә әрәййафтан, фал нә рагфиддәлтәмә ба бунтон гьиггаг хаста, - Раичкә Дусяй фәлнисани арәнтәбәл никки рахуәстәй. – Мадта нури хузән?..

-Уәртә дин хуәрзәвдәсэн, - Дуся, Раички гьосмә сосәггай дәрәгәй, сә берәуәладәугон хәдзари еумәйаг бацәуәнмә ә сәрәй амонуй. – Уинис әй?

-Ци хузән ба 'й, ци?.. – Раички "фу" уәлдәфи әрзилдәй. – Сипәстәг әнадәгәнәг.

-Уәддәр замманай ләхьуән не 'рсайдта?

-Е дәр дин скьәфт, әма мах дәр...

-Нури кизгуттә сәхуәдтә 'нцә гәнгутә. Кәд, кәми әма кумә, уони дәр сәхуәдтә рәвзарунцә...

-Нәуәг киндзә еци хузәнттәй тургьәмә рахәзун кәд әндиудта?

-Әфсәрмий уедагә бахускьә 'й.

-Уомән амундәй ци цәуй...

-Ке стугтә бабәй әвзаретә? – нәлгоймаги нидән фарст дууә силгоймагәй дзоруйнәгги хопьаләбәл рафсардәй.

-Морат дә? – Раичкә фәссәх әй. – Әвзарән, гье...

-Дә уәзә әруадзә, - Дуся Моратән даргь бадәнмә амонуй.

-Тухуәстә мә нә йевдәлуй, - Морат ә кьәлос ләдзәгбәл әрәнцойнә 'й. – Мә сунтә мә гьәзәмарәй марунцә. Кәд мин

сæмæ, зæгъун, дохтур æркъæсидæ.

-Уорсхалатинтæмæ ба ма æхе къахæй ка цæуей? – Раичкæ, тæрегъæдгæнæгау, кæсуй Моратмæ.

-Дæ незбæл ма дин нез ку бафтауонцæ, уомæй нæ тæрсис? – Дуся гъуддагхузæй ниндзаст æй Моратмæ.

-Мæ нифс мин сæттотæ? – Морат истухстæй. – Мадта агъазиау сæйгæдæнттæ исреваед æнцæ? Неке бал си гъæрзуй?

-Гъæрзунцæ си, нæтунцæ си, - фæцурд æй Раичкæ. – Æнхус ба си райсунцæ, сæ дзæбæхгæнгути улупайæй ка барæвдауй, æрмæст етæ. Фегъустай?..

-Кæд дæ дзиппæ дунст æй, уæд – æгас рафестæг уо, - Дуся æ базуртæ фæйнердæмæ фæххаста. – На ма дæмæ уæхæнæй неци ес, уæд рæбундæр бахуссæ... Балæдæрдтæ?

-Нæхемæ кæрдæгутæ хаирдæр æнцæ, - Раичкæ æ заенгæ ранихта. – Мæнæн мæ къæхтæ уони фæрци фæййервазтæнцæ... Дохтурти йевгед ку байзадайна, уæд мæ бунатæй нæбал фенкъустайнæ.

-Кенæ ба дæ сунтæ ескæци дæснимæ бавдесæ, - Дуся æ медбилти бахудтæй. – Нури доги естæмæй гъгæдæрдтитæ еци дæснитæбæл фулдæр æууæндунцæ, се 'рух уони 'рдæмæ раздагътонцæ.

-Уæ хъал мæбæл ку нæ калийтæ, - Морат фæззуст паста æма фæннæхстæр æй. – Æз уæмæ ме 'цæгæй нийгъустон, сумах ба мин аргъæуттæбæл рахуæстайтæ. Мæнæ бал дохтури бавзарон, уæдта бæрæг уодзæй.

-Цо, цо, лæгти изæди бæгъдауонд уо, - Раичкæ Морати сунти губур æвæрдмæ амонуй. – Дæ рæстæг цъæхуæли фесафунвæндæ кæд искодтай, уæд дæ барæ – дæхе...

-Аци сау хуæдтолгæ ба нæмæ кæцæй æрхаудтæй? – Дуся, Морат еукъах-дукъахæй хæдзари ауон фæууогæй, тургыи бæрæгастæумæ фæббигъирт æй. – Цума кæмæ æрбацудæй?

-Фиццаг хатт æй уинис? Арæх нæмæ ку фæззиннуй. Кæмæ æрбацудæй, уой дæр фæууиндзæнæ.

-Дессæгтæ!.. Хъанцели фурт си ку 'рбабадтæй... Æвæдзи, бæрзонд бунат æрахæста... Къулертæ ин хумæтаги нæййес...

-Цидæр рекъети сæрбонс, дан, æй. Сурхгъагонгинтæй, дан, имæ фулдæр тухæ ес, цийфæнди къумæлхий фарста дæр, дан, æмраст райвазуй.

-Уæд ин неци 'й. Æгайти-ма нæ еумæйаг æмбæрзти буну уæхæн

арæхсгæ нæлгоймаг цæруй.

-Æрæги, дан, ин æ лæбæзæй дамбацай нæмуг исистонцæ. Къулух кæ 'фсæруй, уой не 'рæстæфтæ?

-Æз ин æ даргъ сау пæлæз æма фæтæнтæ сау шляпъæмæ 'рæккомкоммæ дæн... Магъа, хуæдтолги фæстаг бадæнмæ æхе, хтæрцигъайау, багæлста, æма уайтагъд æрбатар æй.

-Бадгæ-бадун ин æ хумпъур дæр нæ фæууидтай?

-Уæхæн дæр даруй?

-Æ сæйраг косæнгарз уой медæг æй. Æнæ уомæй ампъез нæ кенуй. Хусгæ-хуссун дæр æй æ нивæрзæн даруй.

-Некуцон Хъанцели фурт исплæг æй... Æ миутæ ди феронх æнцæ?

Хъанцелæй зæгъис?... Пъисир Хъанцелæй?..

-Гъо, ацъагъуæн хахуртæ финсун ка равзурта, еци Хъанцелæй.

-О-о-о, берæ хуарз лæгти бастгæлдта. Кæмæ рамæстгун уидæ, уомæн æ тог бацъиридæ. Æвуд адæймагæй дзилли 'знаг райаразун ин писсит дæр н'адтæй. Уотемæйти ка æ гъар бунатæй фесхъеуидæ, ка ба ахæстони амæттаг бауидæ. Æнæнгъæлти зæрддзæф райогæй си гъæпæн синхмæ дæр кедæрти барвиста.

-Авд дæлзæнхей буну фæууæд!.. Не 'хсæн ци цубур рæстæг рæцардæй, уоми нæ кæрæдзæбæл куд исахъилдта, е ба ди феронх æй? Зæнхи бунти хумæгæнæг уæхæни фæххонунцæ.

-Æ фæсте ци еунæг фурт байзадаей, уомæ дæр, дан, æ фиди гогæй хъæртуй...

-Гъæуама уотæ уа... Уомæн æма алли бæласæн дæр æ тиллæг æхе бунмæ хауй. Некæци 'рдæмæ ин ес тилефгæнæн. Æрдзæй ин уотæ загъд æй. Адæм дæр еци æрдзи исконд æнцæ... Алке дæр ин æ ниййергутæй берæ аллихузон минеугутæ райсуй. Æнæ уотæ ин уæн нæййес...

-Мадта уæлæ игонреуæй къæразæй æхе гæлдзунбæл ка исбæндæн æй, е дæр йе 'рра миутæ æ седзæргæс мади губунæй рахаста? – Раичкæ, фæндзæймаг уæлпадзугмæ исфæлгæсгæй, æ бунатæй фæггæпп паста. – Е уордигæй ку ратæха, уæд хом айки никъæ нæ фæууодзæй?!

Мæнгæ миутæбæл ахур æй, - Дуся Раички астæубос æривазта. Æрбадæ... Æ мадæ ин æ усхъитæбæл ке хуæцуй, уой нæ уинис?... Æ наркъошæ фурт æй уæлæбæл банигæдта... Ахсигаг дзаумæттæ сæ къæсæй фæддавдта... Æ уолтæ хъазар æнцæ...

-Бийнойнаги мадзал дæр ма ин бакодта, кæд æхе

æрлæдæридæ, зæгъгæ, фал никки фуддæр фæцæй. И хъилмабæл тъæппадт æркодта...

-Уомæн æма киндзæ дæр еци судзинтæбæл хуæст разиндтæй. Мадæн дууæ уæззау уаргъи æмпъохун æ бон не 'ссæй, æма 'й уайтагъд фæссурдта.

-Нæ фæсæвæд бунисæфтмæ фæххауй... Ес уæхæн кизгуттæ æма лæхъуæнтæ, кæцитæ фуддæйрадæ райаразун нимайунцæ устур æскъуæлхтбæл...

-...æма сæ кезугай нигæнæн. Мах фæлтæр ку искунаг уа, уæд уонæй ба нæ карæмæ неке бал рахъæрдзæй... Сæ фæдæнбæл син мæтагæнæг нæйис... Уони раст надбæл исаразун исзин æй.

-Ка сæбæл тухсуй?.. Уæлдæри бадаг æвзурст лæгтæн аци æнаæхаири экономикон къурцдзæвæн замманай рауонæ иссæй... Уой койæй æндæр сæмæ неци бал ес...

-Нурмæ ба, цума, нæ развæндаг лигъз адтæй, уоййау нин нæ гъостæ æнæсцохæй дунсунцæ. Нæ абони цард, дан, фæккеун нæ бауаддзинан.

-Кæд цардæй ести фæуидтан, уæд – евгъуд доги.

-Уæди кой ба син ма скæнæ... Æд хъæппæлтæ дæ ранихъуæрдзæнцæ.

-Еци дзаман фаунбæл ку исхуæцунцæ, уæд, цума, ке фæссайунцæ?

-Кæстæрти, æндæр ке? Абони æмгъери рæстæги ка рагъомбæл æй, уони. Сæ сæри магъз фæсарæнтæ кæмæн бахсидта, еци сæргъæнти.

-Æллах!.. – Раичкæ, æхгæдгугæ хуæдтолгæй мæрзæздугъд лæпполæгтæ, æд автоматтæ расæррæт ласгæй, æддæг фæстети еумæйаг бацæуæни ку фæммедæг æнцæ, уæд æ уæргутæ æрхуаста. – Нæ хæдзарæ террористти амæттаг бацæй!

-Фæдес!.. – Дусяй, цъæхахстгъæр ниййазæлдæй. – Еске фезмæлæд!.. Цагъди кæнæн!..

-Ци 'рцудæй? – Морат, дууæ силгоймаги тухст уавæри æрбайафгæй, цавддоруа фæцæй. – Сабурæй уæ ку фæууагътон, уæд уæбæл и кæци биндзæ фæххуæстæй?

-Нæ еумæйаг бацæуæн нин байахæстонцæ!.. – Раичкæ кæунгъæлæсæй дзору. – Фидбилизи бахаудтан!.. Агъазиу хæдзарæ уони бацæй!..

-Æрæнцайай... Ке кой кæнис? – Морат Раичкæмæ хæстæгдæр балæудтæй. – Æз си ку неке уинун...

-Уæладзгутабæл сæхе райурстонцæ! – Дуся никки фендахтæр æй. – Нæдæр тургъæмæ рахæздæнæ, нæдæр медамæ бацæудзæнæ!.. Нæ синхбæстæ уацари бахаудтæй!..

-Стъегъутæй байдзæг ан!.. – Раичкæ æ дзиккотæмæ фæппæбурдта. – Мæ еунаг кизгæ уони дзæмбути амæттаг бацæй!.. Мæ бон ник-кæ-ла!..

-Айфонмæ мин мæ цийес сæхе бакодтонцæ!.. – Дуся хæкъурцæй кæуй.

-??? – Морат, æ идарддæри архайдбæл гъудити ранигъулгæй, хæдзари еумæйаг бацæуæнæй уайтагъд фендаскъæс æнцæ æнæзонгæ нæлгоймæгтæ.

-Уæртæ сæ уинис?! – Раичкæ Морати фæсте æхе раримахста. Етæ некæбæл æма нецæбæл байауæрдзæнцæ!

-Морат, ести син æримисæ! – Дуся Раички ауон балæудтæй. Дæ къæлос лæдзæгасй сæмæ æрдæттæ!

-Гъе, уæууайтæ, – æхгæдгугæ хуæдтолгæ æ медбунатæй ку фенкъустæй, уæд Морат æхемæ фæлмæн æрбалваста Раичкæ æма Дусяй зираирагæ усхъитæ. – Уæхе æрлæдæретæ. Ка сæ гъудæй, уой фæлласунцæ.

-Еу адæймагмæ уал террористи æрбампурста? – Раичкæбæл цоннайнез бахуæстæй. – Етæ дзубандитæ 'нцæ...

-Уони къохтæмæ бахаунæй Хуцау бахезæд, – Дуся æ фий исцумуй. – Æз уин зæгъун, нæуæгæй сæ ардæмæ гъæуй... Уæхæнтæ уотæ уæлæнгай не 'вналунцæ... Сæ гурумухъ миутæ син некæд фегъустай, Морат?

-Фегъустон, – Морат байдзудæй. – Етæ оргæнти косгутæ адгæнцæ... Цъибиртти фæдбæл æрбахъæрттæнцæ.

-Цъибирт ахæстдони ку бадуй, уæд ами ци мурхтæй? – Раичкæ æ цæститæ сæрфуй.

-Æвæдзи бабæй си ести амæлттæй ралигъдæй, – Дуся æ базгонд æрхæста. – Æ баст ратонун ин амонун гъæуй?

-Æ мард фесæфæд, – Раичкæ æ бадæн бунатмæ æргъавта. – Æз æнæуæгтæ фæттарстæн... Мæ бауæри диз-диз нæма банцадæй...

-Ци нæмæ æнгъæл кастæй, уой бавзурстан, – Дуся Моратæн æ фарсмæ амонуй. – Æрбадай, æма нин дæ балций хабæрттæй бахай кæнæ. Ци ба дæ?

-Ма мæ фæрсæ, – Морат Дусяй коммæ байгъуста. – Уой бæсти мæ ку неци гъудæй... Куд фæуидтон, уотемæй æнæнæз адæймаг

нæбал ес. Дохтуртæмæ рæнгъæгай лæуунцæ. Еу иннемæй – кæсуйнагдæр, еу иннемæй – æгудзæгдæр. Сумах ба, дан, уорсхалатгинтæмæ некебал цæуй...

-Дæумæ гæсгæ, ке фæууидтай, етæ радзæбæх уодзæнцæ? – Раичкæ æ кеми 'рцудæй. – Се 'хцатæ уоми ке ниуадзонцæ, æндæр си молгæ ба еу дæр нæ ракæндзæй.

-Сæ фæстаг фæххуæцæн – дæснитæ, - Дуся æ раздæри амунд уæгъдæ нæ уадзуй. – Дæхецæн ба дин ци диагноз фæвардтонцæ?

-Сæ диагноз дæр – неци, сæхуæдтæ дæр – некуцонтæ, - Морат æ хурфæмæ нийгъуста. – Еу æригон силæстæг мæ æ фарстатæй къуммæ бакодта... Уой фæсте куд фегъустон, уотемæй, дан, сурх дипломгин æй... Æхуæдæг ба аллихузон незти сæрмагонд киунугæй æ цæстингас нæбал иста... Сифгай æй фæффæлдахта, уæддæр си мæ аккабæл не къобалæ 'й. Æрæгиаути ба мæ, æ сор хед лæдæргæй, рарвиса. Исон, дан, дæ лæмбунæгдæр æрæсгардзæн.

-Ха-ха-ха! – Раичкæ фемаехстæй. – Уомæн æ къудур ести ку лæдæридæ, уæд дин дæ нези хатт рартастайдæ!..

-Æхцатæй æлхæд диплом сурх нæ, фал сугъзæрийнæ дони тулд ку уа, уæддæр зундæн неци агъаз æй, - Дуся Морати сунтæбæл æ арми тъянпæн фæвардта. – Хед калун кæми гъудæй, уоми гъæдæгдæр фæппæудтайдæ, æ киунгæ кæсун нурмæ æрхаста?

-Нæ хъисмæг гъе уæхæн реуæд сæртæмæ æрхаудтæй, - Раичкæ уæлæуæз амонуй. – Ести къæлæтгинбæл бадæги кизгæ æнæун ин нæйес... Уæхæн уæлдзæн тенкай хецау æнæ хъозонæй еци бунат не 'рахæстайдæ.

-Æрахæста, æма ци? – Дуся фæббæгъет æй. – Мизд ин федунцæ... Фæстæдæр ба гæртамтæ æ уорс халати дзиппæмæ æмпъохдзæй... Сæйгæн ба – къах æ рони...

-Аци бон еугурæй дæр мах хæдзарæбæл исагъудæнцæ?! – Раички æрмдзæфи æрцъинг райгъустæй. – Ку нæбал си фæразæн!

-Де 'хæстæ бафедæ, æма æнæмæтæй хуссай, - Морат фæццурд æй. – Еци базургин дзурдтæ телевизорæй некаед фегъустай?... Нæ электрон рохси телтæ нуртæкки гæпплеуæй райзайдзæнцæ.

-Цæй хицæмæ?! – Дуся фæууæлæ 'й, æма уæззау кæрдæн ке къохи адтæй, уомæ æ реугудур дæрддзæфæй хуайуй. – Æз сумахæй æнихæс дæн, мæн фатермæ ма бавналæ!

-Æз дæр! – Раичкæ æ тумбул къох уæлдæфи телуй. – Талинги мæ ма ниуадзæ!..

-Уæззау кæрдæнгин си ци фудгин æй? – Морат æ бæзгин бецъоти кæрæнттæ йе 'взагæй растардта. – Хецауи унаффæ ин æнæ 'нхæстгæнтæ нæйес.

-Мах ба ци фæууодзиан?! – Раичкæ Дусяй басхуста. – Фæтæгени цирагъ дæмæ нæйес?

-Гъæумæ 'й фæлпастонцæ, - Дуся ниссагъæси 'й.

-Мадта нæ газуи уодесгутæ дæр рафæстæг æнцæ, - Морат, газуи хæтæли æхгæнæнбæл æ дууæ къохемæй ка 'рхуæстæй, еци æнæдаст нæлгоймагмæ мæстгунæй кæсуй. – Кæд цæфæй нæ мæлæн, уæдта нин – рæхуст.

-Æнæ рохсæй, æнæ газæй нæ цайи дон узалæй ниуаздзиан? – Раичкæ æ билтæ æруагъта.

-Дони кой ма кæнæ, кенæ ба нин уой дæр фæййауаздзæнцæ! – Дуся, цума еугур фудгæнæг Раичкæ 'й, уоййау ибæл фæтътъæлланг наста.

-Æнхæст ма нин нæ рæугутæ дæр банцъолаентæ, - Раичкæ æ раздæри истаусæн рæуонæ раирдта.

-Нæ фал æма аци бунатæй, куд неке дæ æрæстæфа, уотæ æмбесæхсæвæ ледзгæ 'й, - æ синхон силгоймæгти гъенцъун балхий нодта Морат. – Хумæтæг адæмæн си пакъуй кадае нæбал ес... Алли 'рдигæй нæмæ гæппæввонгæй лæуунцæ... Гал дæ, гъог дæ – æхсир æрæвæрæ... Кæд кæми фæууиндæй уотæ?! Адæм сæ мæгури гъæстæ ку хуæрунцæ, æхцай къапекк си ку некæмæ ес, уæд син сæ хорхбæл ци бахуæстæнцæ?!

-Уæздан лæг исагъудæй, - Дуся Раичкæн Моратмæ амонуй. – Мадзора ку фæкъкъæртт уа, уæд зин бауорамæн æй.

-Мах Морат уæхæнттæмæ нæ хауй, - Раичкæ Дусяй гурусхитæ сөруй. – Мах Моратау иннетæ ку уиуонцæ, уæд ма нæ ци гъæуй?..

-Нæ тунæ нæ къох исирдта, - Дуся сæумон сау хуæдтолги длухълæудмæ хæлеу гъæлæсæй райздай.

-Æстæфирилла! – Хъанцели фурти тогæйдзæгтæй сау лæлæзбæл дæргъæй-дæргъæмæ ку фæццæйхæстонцæ, уæд Раичкæ раистадæй.

-Е ба уин нæ доги сæрæндæр, - Морат æ лæдзæги 'нцæйтти, сæргубур æма сунтæхъелæй, æнæхунд иуазгути фæсфæд фæрраст æй.

-Дæ 'рекъети сæрбонс" хæссуйнаг ку фæцæй? – Дуся Раички фæрсуй.

-Магъа, айсоми еци схъæлфийæй фæннæхстæр æй.

-Æвæдзи йбæл æхецæй уайæгойдæр исæмбалдæй.
-Еци ацъагъуæ, мæ хор ракæнай, дони къосау æй. Кенæ-кенæ...
-Рацох æй, - Морат æрæгиаути фæззиндтæй. – Цалдæр нæмуги, дан, ин æ зæрдæ байгарстонцæ.
-Фунтæ æвзарунмæ арæхсун, æви нæ? – Раичкæ Дусямæ бауолæфтæй. – “Хурфæсмæ уинаг” – дæ фарсмæ. Ести ма зæгъис?
-Зæгъун, - Дуся Раички цонгбæл рахуæстæй. – Ци ан, уой ан... Цæуæн... Зиангин бийнonti æмварс балæууæн...

КИЗГУТТИ ФИДÆ

-Биццеумæ æнгæлдзауæй ниббæндæн æнцæ, - Инали сун-сун уати къумтæбæл, хæлаури тунтау, фæппурх уй. – Фондз дæллагури мæ тæрвазæй ку рафецаунцæ, уæд мæбæл катанез бацæфсуй... Мæ сæр ма ци цъаси фæтътъунсон, уой нæбал фæййерун.

-Дæхе æлхъивд дардтайсæ, - Аллæ ацал-ауал анзей 'ндæргъци исгъигæй æ лæги сæргъæн уайдзæфтаемæ игъосунæй, æма ин æ тæбæгъ еци-еу æвæраенæй реуæд нæ уадзуй. – Дæ бон ци нæй, уомæ ма 'вналæ, зæгъгæ, ми некæд фæгъустай?

-Заурбеги фæнзгæй фæррæдуинæ, - Инал къæразæй гъæунги иннæ фарсмæ уозгалуй. – Нæ хæдзæрттæ комкоммæ æвæрд уогæй, кæд, зæгъун, мæ синхони халæ ранихъуæринаæ, фал...

-Фæнзун дæр зонун гъæуй, - Алли къæлæт æргутæ æрбалхий æнцæ. – Ке фæнзай, уой æнæ бафæрсгæй рæдуд æруадзун æнцон æй.

-Цал хатти 'й бафарстон, уал хуарзи мæ уоди уæд! – Инал фæззуст ласта. – Фæстагмæ ма ин æ буйнаг ходæ мæ нивæрзæни дæр нивæринаæ, уæддæр – некуд æма неци!.. Фуддигæнæг дæхуæдæг дæ!.. Ескумæ ракæсун дæ фæсонæрхæги дæр некæд адтæй!..

-Дæснитæбæл цал хатти æрзилдтæн, уал сункъи ба – дæ тæнæг лæбæзтæбæл! – Аллæ æфхуæрди бунати æхе нæ уадзуй. – Мæ кærкитæн сæ тубудзидæртæ, мæ агъазиау цихтитæн сæ сонгундæртæ уони амæттаг ку бацæнцæ, уæд мæмæ куддитæ 'ндеуис?

-Еунаг дæр неци – дæ зобат нæ бæззуй, - Инал æ нарæг даргъ хъури бунтæ ранихта. – Мæн дæр ма гъезæмарæй рамардтай.

-Фæхъхъирди дæ! – Аллæ æ базуртæ истилдта. – Циуавæри «бати кой кæнис? Зæнхгосæг ку дæ, уæд зобатæй ци рантæсуй, е ли феронх æй?.. Дæ хъоппæгъ цæститæй мæмæ ци ниййирд дæ?!

-???

-Зобати цæй нæмуг ниггæлдзай, уой бæркад си ке исесдæнæ, «дæ тифтикъи сæрæй тæхгæ фæнкодта?! – Аллæ æ лæги нихмæ фæхъхъел æй. – Мæ тог мин кæдмæ цъируйнаг дæ?! Уæлгъæдæй ку батадтæн, уæд ма мин ци дæ зæрди ес?! Еу хатт мæ рамарæ, æма ми фæййервæзай!

-Э-э-э, - Инал, Алли усхъитæ райахæсгæй, фæссах æй. – Дæ дзубур æгæр æрфити нæ рауагътай? Ду мæнæн ку нæбал уай, уæд ма ке багъудтæн?

-Мадта Хуцауи зæрдæ цæмæ къахис? – Алли кæундзæг фемæхстæй. – Дæхе цъухæй ма бийнonti дæр цæмæ исæфис?

-Гъо, гъо, - Инал æ фийсæрфæн къохмæрзæнæй æ къæбæргæнæги уомæл цæсти бунтæ арæхсгæ радауй. – Æз, Заурбеги фондз фурти сæ тæрвазæй рахæзгæ ку фæууинун, уæд исирайун. Абони дæр, сæумæцъæхæй æддæг фæстæти ку расæррæтт ластонцæ, уæд никкалдæнцæ ме 'уæнгтæ... Мæнæн ба, зæгъун, аци бундорбæл мæ фæсте ка байзайдзæй? Кауи сæрти ма нæмæ, зæгъун, ке номæй æрбадзордзæнцæ? Еу ходгни авдæнæ ци къæси нæ раустан, е ци бауодзæй? Э-э-э, æз уæхæн ресагæ гъудитæй дæнгæл дæн.

-Заурбег ба, æнгъæлис, нæ тухсуй? – Аллæ æ радарæни даргъ думæгтæгтæй æ фиййи кæрон расæрфта.

-Фондз фуртей фидæ ма ци гъæуагæ 'й? – Инал æ бийнойнаги зекъæбæл фæлмæн исхуæстæй. – Еу ин иннемæй – гуппурсардæр...

-Кизгæ 'й бæргæ гъудæй, - Аллæ къæлабæл æрбабадтæй. – Уал фуртемæн еу хуæрæ ке нæййес, уой туххæй Заурбег, дæуау, æ уоси къуммæ батæруй, æ цагатмæ ледзунуи уæнгæ 'й æрдæмуй.

-Ма зæгъæ... - Инал дзагъирæй райзадæй.

-Мæ мард мадистæн, - Аллæ æхæбæл дзиуæрттæ 'фтауй. – Бунтон æрра ба, дан, ниуæзтгунæй исуй.

-Æз ба æнгъалдтон, Заурбегæй амондгиндæр фидæ нæ гъæуи нæййес, - Иналæн, æ арми гъæпæнти æрцъинккæй, æ десæ-месæ фендæдуар æй. – Уотæ дæр фæууй?

-Аци царди берæ цидæртæ æма куддæртæ фæууй, - Аллæ æ амонæн æнгулдзæ æ уæлкъолпа телуй. – Еци еу хабар кæмæн цийнаг разиннуй, кæмæн ба – гъезæмайраг. Не Сфæлдесæг нин

уæхæн тæрхон рахаста. Уобæл арази ун гъæуй. Кенæ ба нæ сæрæй бунмæ æрцæвдзæй, æма дæ гурæй ирайгæ уо.

-Табу æхецæн, - нидæнгомау райгъустæй Иналæй. – Æз ин æ номбæл ниуазæн кæддæриддæр лæугæй ранихъуæрун. Æ нихмæ некаед дæн... Нур дæр, гъа, мæ дууæ къохи уæлиаумæ есун.

-Гъе, уотæ, - Аллæ, Инали хатиргорæги лæуд кæнгæй рауингæй, æ медбилти байдзулдæй. – Абонай фæстæмæ ди аци фарстай фæдбæл хъипп куд нæбал исхауа, уобæл байархайæ.

-Архайдзæн, фал... - Инали цæнгтæ бунмæ æртулдæнцæ.

-Дæхебæл нæ 'ууæндис? – Аллæ, æнахур дзуаппмæ æнгъæлдзауæй, Иналмæ итинг цæстингас ниддардта. – Лæг нæ дæ?..

-Лæг ку уинае, уæд мæ фæсте еу ронгин лæууидæ, - æрæгиаути райгъустæй Иналæй.

-Уæддæр де 'рра зунди халæ куд не скъунуй! – Аллæ, цума æ бæндæнбаст ратудта, уоййау уати астæу æваст фæррæсагъд æй. – Хуцау нин ке равардта, уобæл – арази!.. Æнæ еу сахъаттæй рантæвстæнцæ, сæ къæхтæбæл рацудæнцæ, адæми æмрæнгъæ æрлæудтæнцæ! Губуннез ма дæ гъæуй?! Ци ма си агорис?! Еу дæр си дæ ку нæ гъигæ даруй, уæд сæмæ, цæвагæ галау, дæхе ци ниргъувтай?!

-Ду ба 'й, цума, нæ зонис...

-Ци нæ зонун?

-Еу дæр си мæ хæдзари æртæ къерей исковун бауагъта?

-Дæ рахуæцæнтæ дин уинунцæ, æма сæхуæдтæ сæхе хъаурæй, ке раагæ си куд амонуй, уотæ архайунцæ.

-Сæ биндзитæ сорунæй нæма бафæлладтæ? Хестæр цъунддзæсти фæсте ке ниффардæг æй, е дин æхцæуæн адтæй? Æ хабар дæбæл ку исæмбалдæй, уæд дин де 'рдеуагæмæ æнæгъæнæ синх æд хъæматæ ку 'ртумбул æй, уой феронх дæ?

-Æд дзармадзантæ, раст! – Аллæ æ гъæлæси дзæг ниххудтæй.

-Æнæнгъæлти дæуæй ци не 'схауй...

-Ходаги халæ – игъæндагæ, - Инал мæгъæлæй кæсуй Алли исбиттирмæ. – Дуккагбæл уотæ нæбал батухстæ...

-Уомæн, æма фæссараентæмæ фæттагъдæй, - Аллæ æ реугудур бахуаста. – Æз си боз дæн. Æгайти-ма уотæ исарæхстæй. Гъæздуг лæг имæ æрхаудтæй...

-Адæм си цитæ дзорунцæ, етæ ба дин æхцæуæн фæуунцæ?

-Ка ци дзоруй, е мæнмæ нимади дæр нæ 'й... Мæ кизгæ æхе

фæндон уæд, адæмаен ба сæ къала къембуртæ сурх зинг дæр исуæнтæ... Зæгъай, махмæ æнцондæр цæрæн æй, æви уоми?

-Нæ гъæуæй идарддæр ку некаед некумæ рафецудтон, уæд ин ци зонун?

-Кæд гъе уæхæн фунукъиз дæ, уæд гъæуама нæ еци кизгæй дæ суйни сæрбæл хуæцай! Дæ ном дин кумæти фæххаста, уой æвстæфис?

-Ке 'й æвстæфун, мæ гъенцъун дæр уобæл æй. Еци 'рдæмæ ци силæстæг басайунцæ, уой фæстаг кумæти æргуруй, уой некаед фегъустай?

-Дæ еу цæстæй бакурмæ уо!.. – Аллæ æ гæндзæхтæ æртилдта. – Хуцау нæ уæхæн фидбилизæй бахезæд!

-Бахезæд, - Инал Алли искувдбæл исарази æй. – Æртиккаг ба нин æхе хуæн рæуæгзундти хæццæ Мæскуй ци мурхуй? Ами уой аккаг бунат нæбал разиндтайдæ, æви ма нæ сæйраг сахар уой гъæуагæ адтæй?

-Даргъ æхцатæ бакосунмæ раздæр Уæрæсей къумтæмæ куд цудæнцæ, уотæ нур ба берæ кæстæртæ сæхе еци 'рдæмæ гæлдзунцæ, - исхаудтæй Алли æнæмæтæ дзуапп.

-Кедæрти ба си кири медæг ласун дæр багъæуй, - Инали усмæ хуфт берæ нæ рахаста.

-Дæ хурфи дзаумæуттæ фехæлæнтæ! – Аллæ Инали фæсонтæбæл гæбар-губурæй балæудтæй. – Дæлуймони гъудитæбæл ци ниннодар дæ?! Еу лигъз дзурд исгæлдæ!

-Мæ лигъз дзурдти æвæрæнтæ туппур æнцæ, - Инал, Алли къохти тумбул æзмæлд нецæмæ 'рдаргæй, æ зæгъуйнæгти куройнæ зелунбæл нæ ауæрдуй. – И цуппæрæймагæй ба, зæгъис, америкæдзау æрсалдæй? Доллæрти буни ку фæууæн, уомæй тæрсун...

-Э-э-э, еци цъæхтæ махмæ устур тæразæ ласунцæ, - Аллæ баурдуг æй Иналмæ.

-Уони уæлæмхасæн ма мæ гъостæ ци æрахæссунцæ, ду ба уони тæрази хабар ескæд фегъустай? – Инал Алли хинцфарстбæл æ гурухæ райауигъта. – Мади зæрдæ зонагæ ку хонунцæ...

-Цалинмæ мæ дзиккотæ ниттонон, де 'взагæй мæ уæдмæ хуайуйнаг дæ?! – Аллæ æ сæрмæ фæллæбурдта. – Дæ бунати æндæр фидæ, æ бæдæлтæ уæхæн идард рауæнти уогæй, уонабæл бауозæлидæ.

-Мæ берæ гъæзæмæрттæбæл ма мин æфтауæнтæ ке фæрци

бафтудæй, етæ уæларвон тухти иуазæг уæнтæ, - Инал æ арми тьæпæнтæ игонæй даруй. - Сæ федæн сæхе фæндон уæд. Мæ ивазгæ зунд мин се скъелтæй ма ниннæмæнтæ...

-Гъе дин фондз кизгей æцæг фидæ! - Аллæ æ реуи 'дзаг исуолæфтæй.

-Нæкæси, и фæндзæймаг ба ци бацæй? - Инал хæлæфæй фæрсуй. - Æ хабар ин рагæй нæбал игъосун...

-Дæ зæрдæ ймæ ма дзорæд, - Аллæ æ тулæ бахуаста. - Мæрдиронх ми куд фæцæй!..

-Хъæрæу биндзæ дæбæл фæххуæстæй? - Инал, Аллæ, æ дусгæрæнттæ фæлдахгæй, амæнтæни уæлгъос ку балæудтæй, уæд цæмæдесæй райзадæй.

-Аци бон нæмæ æд нæуæгигурд сувæллони хæццæ гъæуама рафестæг уа, - Аллæ къинсæ нæмунбæл батумугъ æй. - Баковун си гъæудзæй...

-Циуавæри сувæллон? - Инал цавддоруа лæууы. - Лæгмæ æнзæ 'рцæугæй дæр сувæллон игуруй?

-Еу африкаг лæхъуæни хæццæ цалдæр мæйи рацардæй, - Аллæ йе 'змæлд нæ уадзуй. - Уæдта дин и нæ сияхгонд æ нийергути бæстæмæ ку райвазидæ. Ду бал, зæгъуй, ами ралæууæ, уæдта дæмæ хабар уодзæй... Цæй хабар æма цæй хæрæги къæдзæлæ... Нæ кизгæ æнгъæлдзæуæй берæ нæ рабадтæй. Уайтагъд англисаг нæлгоймаги хæццæ баеу æй... Æма син фиццаг уайзæн фæззиндтæй...

-И кæстæр æ хестæрти рамулдта, - исфæразта ма Инал.

-Гъо, кæд иннетæй сæртæгдæр æй, уæддæр æ пайда æма зæран ба кæрæдземæй æртасуй, - йе 'ппæлæни уолæн бансудта Аллæ. - Цалдæр æвзаги зонуй. Бунтон дæсни сæмæ нæ 'й, фал сæбæл æхе фагæ фæццалх æй.

-Фидбилизи бæрцæ... - Инал йе 'гас гурæй нийнæфтæй.

-Нæ кизгуттæ дæмæ куд уæлдзæн æвæрд æрцуадæнцæ, бунтон дессаг мæмæ е кæсуй, - Аллæ фæстаг къере пецæй куд фелваста, уотæ сæ колдуармæ рæуæг хуæдтолги цъухълæуд райгъустæй. - Æз дæр цæттæ, нæ бæлццон дæр - къæсæрбæл!.. Медаемæ!.. Медаемæ!..

-Кумæ ниппарасентæ дæ?... - Инал æ медбунатæй нæ 'нкъусуй. - Æ фиди уæзæги дзæгъæл фæууодзæй?..

-Æ сувæллон ин мæхе къохтæй æрбаскъæфон! - Аллæ фендæдуар æй æма, æ реугудурмæ æнгом тухтон нилхъевгæй,

уайтагъд фæффæстæмæ 'й. - Мæ уоди гага... Нанай дзæццæ.. Мæхе бæлæу...

-Папæ, æз мæнæ дæн! - Инали ростæ æ кизги хъуритæй байдзæг æнцæ. - Мæхе папæн æмбал нæййес!.. Гъа, никки дæр ма дин еу цъист хъури!..

-Фиццаг хатт фæууидтай дæ фиди? - Аллæ фæлмæндæр баз хуссæни астæумæ æргæлста, æма йбæл æ бæдоли араехстгай æривардта. - Дууемæй дæр ардæмæ рацæуайтæ... Инал, дæумæ нæ дзорун?! Кизгæ, фæккæсай мæмæ... Аци кари сувæллонбæл ахур нæбал дæн...

-Е ба куд?... - нæуæгигурди бауæрмæ фенгæс уогæй, Алли зæнгитæ фæддон æнцæ, фал кеун æхе нæ бауагъта. - Зебри хузæн...

-О-о-гъ-гъ... - Инал сувæллонбæл æ цæстингас рахæсгæй, æ еу æмбес ин сæнтуорсæй, иннæ 'мбес - сæнтсау æрæстæфгæй, педзунмæ фæцæй.

-Æртæ къерей исковæ, уæдта гандзай амæттаг дæр бауо!.. - Аллæ ма Инали фæсте бæргæ рагæпп ласта, фал уæдмæ кизгутти фидæ, тьæбæрттуадæй, æ бундорæй райдард æй...

ÆНДÆР НЕЦИ?

-Цæй, фæрнæй изайæ, - лæхъуæн, узал думги æрбауолæфтмæ фæтæнзæнгæ бæласи борбун сифти сæбар-субур фетингдæр уогæй, æ къохтæ æ дзиппити фæтътъунста. - Уардзæнæй...

-Æндæр неци? - кизгæ, берæуæладзугон хæдзари игон бацæуæнмæ кæсгæй, æ усхъæбæлдаргæ сумкæгонд рæвдауй.

-Анзи аци афони нæдæр мет фæууы, нæдæр - ех. Ку уара, уæд - дон.

-Æз дæ æрдзи хевæнд миутæй нæ фæрсун. Лæхъуæни ном нæ хæссис?

-Нæ дæмæ зиннун? Мæ тог мæ дадзинтти ирайуй. Мæ зæрдæ нæуæгзад уæриккау кафуй.

-Дæ иннæ хæйттæ ба? Алцæмæй æнхæст дæ?

-Бони 'ндæргъи мæ нæ фæууидтай? Сохъур нæ дæн, мæ къæхтæ, къохтæ - сæ бунати.

-Гъо, нæ рæстæг цъæхуæли нæ рарвистан... Арæхсис

цаемаэдэрти.

-Фæлладуадзæн парк дæ кæугæй ку байафтон, уæд мæ зæрдæ исунгæг æй. Уæхæн рæсугъд кизги бафхуæрунмæ, зæгъун, ке сау къох батастæй?

-Разиннуй уæхæнттæ... Ефстагмæ, фал сæбæл искъобалæ ун.

-Йе 'хсæрифарсбæл хуæцгæй, гæлп-лауирдæй ка лигъдæй, йе ма уа?

-Раст æй ниргъавтай... Фал мин дæ фийсæрфæн къохмæрзæнæй мæ цæстисугтæ ку сæрфтай, уæд мæхе æрлæдæрдтæн... Нæуæгæй мæмæ цæрун æрцудæй.

-Уæхæн къæлæт æрфгути буну уæхæн хъоплæгъ дууæ цæстебæл фиццаг хатт исæмбалдтæн... Сæ медæг ранигъулун мæ æрфæндадтæй...

-Балæдæрдтæн дæ... Иннæ лæхъуæнтæн куд, уотæ дауæн дæр нæ фиццаг фембæлдди дæ бауæр баризтæй... Урсау, дæ уолæфт фемæхстæй...

-Æз, ка дæ бафхуардта, уомæ исмæстгун дæн... Мæ гæнкъунтæ уомæ хуардтон... Æ пакъутæ ин бæргæ рацагътайнæ.

-Мæхуæдæг ин æ фагæ фæдтæн. Мæ игакæ йбæл фæссагътон.

-Дæ биндзæ сорунгъон ке дæ, йе дæ бакастæй бæрæг æй... Уæхæнттæн мæмæ фулдæр кадæ ес, мæ уоди скондмæ хæстæгдæр лæуунцæ.

-Æз дæр уони нимæдзæмæ бахаудтæн?.. Уæд ма бæззун.

-Цитæ дзорис? Сахари сæйраг гъæунгбæл æмвæрстæ цæугæй, дæ фæсте цал нæлгоймаги никкæсидæ, уони нæ уидтай? Берæ хицæгæнгутæ си адтæй мæнмæ дæр.

-Уæхæн æлвæст гурикондмæ, гъай-гъай...

-Дау кой кæнун... Дæ фарсмæ ун сæ фæндадтæй, æма мæмæ сæ били дæнттæ уадæнцæ... Кинотеатрмæ билеттæ ку 'лхæдтан, уæддæр – уотæ.

-Кинонивтæмæ кæсун бæргæ нæ уарзун.

-Зиндони бадæгау дæхе дардтай... Иннæ хатт ба дæ театрмæ хондзæн.

-Æлгъистæ гъæуагæ дæ? Кой дæр мин æй ма скæнæ.

-Музеймæ ба? Ци берæ дессæгтæ си ес! Историй арф уолæнти амæсттаг си бауодзæнæ. Ци зонис, уомæй ма дæбæл дууæ уойбæрци бафтуйдзæй.

-Мæ фагæ зунд мæмæ ес... Кæддæр кæмидаер цидæр адтæй...

Сæ зæронд хабæрттæ сæхе уæнтæ. Мæнæн дискотекæ дæр мæ хъури найуй.

-Уой ба фæууидтон... Денгизи бабузау си дæхе 'нкъардтай. Цума сæ хæццæ исгъомбæл дæ, уоййау дæбæл ци цийнитæ кодтонцæ! Ме 'рдæмæ дæр дæ нæбал йеадалдæй.

-Уæхæн рауæн еу мади зæнæгау ун гъæуй. Ду ба, нæуæг курд киндзау, еуварс фæллæудтæ... Гæр, дæ 'уæнтæ райвазун дæр дæ нæ 'рфæндадтæй?

-Ме 'уæнтæ гауизбæл æгæр дæр ма райвæзунцæ.

-Богал дæ?... Гъæбесæй хуæцунбæл мæ исахур кæнай.

-Ами? Бæласи буну? Аци афони? Ка нæ фæууина, е нæ гъæлпæтæ исхондзæй.

-Ду ба æцæг æдули ку дæ... Кæд мæмæ ами нæ 'ндæуис, уæд нæхемæ цæуæн.

-Тæрхонгæнгутæ ба нин – дæ нийергутæ... Махмæ бакæсæ...

-Фатер ревад æй. Мæхецæй æндæр си неке фæууы.

-Мадæ, фидæ?..

-Папæ æма мамæ ахæстдони 'нцæ.

-Уоми косунцæ? Кунаг зин син нæ 'й сæркъуæрти 'хæн?

-Косунцæ, раст... Бадунцæ.

-Дууемæй дæр?

-Баруагæс ди уæд – дууемæй дæр. Хецаен бунæтти... Кæрæдзæмæ идард уогæй...

-Седзæрæй зин нæ 'й?... Дзорæг æмбал дин ку уидæ...

-Некæд си дæн цох... Бонивайæнтæмæ нæ дæрæгъдзæгътай нæ банцайуй.

-Æнæуой ба цæбæл хуæст дæ?... Къæбæри фагæ дæмæ кæцæй цæуй?

-Зæрдæмæдзæугæ куст æнцонтæй нæ райердзæнæ...

-Гъо, нуртæкки æгустæй берæ адаем бадуй... Къурцдзæвæни уесойнæ фæсдуармæ берети расæрфта... Ду си нæ бахаудтæ?

-Еумæйаг цæхъалтæй идард лæуун... Зингæ дæр мæмæ нæ кæнунцæ...

-Аци æхсæнадæй нæ дæ?... Еунæгæй халон дæр ку нæ цæруй.

-Ес ма мæн хуæнттæ... Ка – тухгиндæр, ка – фæлмастдæр...

-Ке кой кæнис?... Нæ дæ лæдæрун.

-Алци зонаги цард цубур æй... Алцæмæ æмхиц ун – сæри нез.

-Æз дæ, ци ацъагъуæбæл хуæцис, уомæй фæрсун.

-Слестæнæг дæ?

-Исуйнаг... Аци анз – уагьдæ, инниси ба мæ диплом – цæттæ.
 -Студент ма уай?.. Ахур ба ма ке гъæуй?.. Кунаг берæ æхцатæ нæ бакалдтай...
 -Мæ фиди æвæраентæй...
 -Уотæ хъал æй?
 -Æ магури гъестæ нæ хуæруй... Дони билæбæл ци ресторан ес, уой хецау æй.
 -Дони билæбæл?.. Тъемоши пæхъуæн дæ?
 -Ду ба 'й кæцæй зонис?
 -Æз еци ресторани цал хатти хуардтон, æхсæвæуæттæй си цал хатти байзадтæн, дæ фиди къохæй си цал сикъай баниуазтон, уони нимаэдзæ неке банимайдзæй. Эх-х-х...
 -Æ бæркаедтæ, дан, хуæрзадæ 'нцæ... Фæпплад исуадзунæн, дан, си – тъайлаг бунаттæ.
 -Некæд си адтæ?.. Исон дæ мæ хæццæ хондзæн. Дæ абони лæггæдти нихмæ дин мæнбæл – дæ фиди ресторанмæ балци.
 -Хъазарбæл дин ниллаудзæй... Уой бæсти ести хумæтæг хуæраендонæмæ...
 -Цæмæй мæбæл зартæ искаенонцæ, е дæ фæндуй? Ха-ха-ха!..
 -Æз дин хуæраендонæмæ ку бафецауинæ. Уомæй рæсугъддæр ма ци уодзæй...
 -Дæ дзубандитаемæ лæмбунаг игъосун, æма мæмæ уотæ кæсуй, цума бæрзонд къæлæтгинбæл бадис... Цума дæ равналæнтæ нийвулдæнцæ, уæхæн хатдзæгмæ æрцудтæн... Дæу карæнтæй уотæ уæлиæутти неке фæлгæсуй...
 -Дог хæццæ æмдзогæнæг дæн...
 -Дæ косæнуат кæми 'й, уой мин ка нæ зæгъа... Цæмæ мæбæл æй римæхсис? Некæд дæмæ неци корæг бацаудзæн, некæд дæ багыгæ дардзæн...
 -Мæ косæнуат – дзилли 'хсæн!.. Фулдæр адам кæми 'змæлуй, уоми!..
 -Хуцауистæн, неци дин лæдæрун.
 -Гъа, федар ибæл хуæцæ...
 -Мæ ки-и-сæ... Кутемæй дæмæ бахаудтæй?..
 -Дискотекæмæ бацауæни къæпхæнтæбæл дин æй фелвæстон...
 -Медæггаг дзиппæмæ ба куд исарæхстæ?
 -Мæ даргъ æнгулдзити фæрци... Мæ дарæг етæ 'нцæ... Гъе нур дæмæ багъардта, ци ацъагъуæбæл хуæст дæн, е?

-Уотемæй дæр ма нæ?..
 -Дæ гъолтæ дин еске рамулдта, дæ фий ци 'руагътай?
 -Замманай бон цъæхуæли фесавдæй...
 -Не 'хсæвæй ма ибæл бафтауæн... Æртæуатон фатери еунагæй фæуун... Гу-у-к!
 -???
 -Ци ниддзагъир дæ?.. Дæ фиди миутæй дæмæ неци ес?..
 -Æ тог, е стаг дæн, фал...
 -Фал ци?.. Ма ми тæрсæ... Хуæцгæ нецтæй кæдзос дæн...
 -Кæд сауæдони рæсогæн дæ, уæддæр си неци рауайдзæй.
 -Цæмæннæ?
 -Уомæн, æма... Хуæрзфунтæ уо...
 -Æндæр неци?
 -Уæллæгъи-биллæгъи, неци.
 -Гъа, мадта!.. – кизгæ, æ рахес къох идæрдти фæххæсгæй, лæхъуæни æхсæрифарсбæл агъазиау дзæхст фæррæсагъта. – Цъасæ сæр!.. Мæ цорæй фесæфæ!..
 -??? – лæхъуæн æ медбунати, сæрдзæф уасæнгау, æрзилдæй, кизгæмæ ма еу æхсгæ каст багæлста, уæдта, цума æ бастæй фæууæгъдæ 'й, уоййау, гæпп-лæуирдæй фæлпедзуй...

МИНÆЙМАГ

-Уæртæ 'рбацаууй!.. Уæ халæтти æгънагъути æвæрдмæ æркæсетæ!..
 -Æ къахист ма ци федар æй!..
 -Кизгуттæ, уæ деденгъти бæститæбæл уæлдæр исхуæцетæ!
 -Фæндурдзæгъдæг ци фæцæй?! Размæ рахезæ!..
 -??? – Захар, медицинон косæндони урух къæлхæнтбæл уорсхалатгинти рæнгъæлæудæй æвастгъæртæ райгъосгæй, фæйнердæмæ фæлгæсуй.
 -Æгаснæмæ æрцæ! – бæзæрхугтæ арагът рацæргæ нæлгоймаг, æ цийни æнкъарæнтæ парахатæй нивæндгæй, агъазиау сикъа даруй Захармæ. – Нæ изæддонæмæ фарни къах æрбайвæрæ! Ци нецти хæццæ нæмæ рафестæг дæ, етæ дин бунисæфт æрбауæнтæ! Уæларвон тухти иуазæг уо!
 -Дæ салам берæ уæд, фал ниуæзтæмæ æнхиц нæ дæн, - Захар ниффæлорс æй.

-Маенаэ цитæ игъосун?! Ходæ нæ хæссис?! – рацæргæ нæлгоймаг æ усхъи сæрти рафæлгæстæй. – Кæстæртæ, кæми айтæ?!

-Ух-х-х... - Захар, дууæ лæхъуæней рæстæгмæ уацарæй фæййервæзгæй, ниуазæни фæстаг æртæхтæ æ сау бецъотæй дзагъирæй сæрфуй.

-Гъа, атæ дæр дæу номбæл æнцæ! – Захари фиййи бунмæ фæвзурдæнцæ æртæ къерей æма карк. – Исахуадæ си!

-Нецибал мæ гъæуй! – Захар цæхгæр фæззилдæй.

-Кумæ ледзис?! – кæстæртæ Захари гурæ райахæстонцæ æма 'й сæ уæлнихти, æд фæндурдзагъд, медæмæ фескъæфунцæ.

-Гузавæ сæйгæ сæмæ æрбахуадтæй...

-Уой бæрцæ дохтуртæ æ фæсте хумæтаæги нæ ниббæндæн æнцæ...

-Ести хецауи фурт ин æнаэ ун нæййес...

-Мах хузæн хумæтæг нæ уодзæй...

-Мæ фæрскъитæ сæтгунцæ! – Захар, къæлидори ци берæ сæйгитæ лæууй, уони хатдзæгтæ игъосгæй, æ къæхтæ ниттилдта. – Пъолбæл мæ æривæретæ!

-Цæбæл исбиттир дæ? – аллихузон хуæрдæ æма ниуæзтæй æмидзаг финги уæлгъосмæ Захари араехстгай æрæсгæй ин рацæргæ нæлгоймаг æ ахсæн бансуфта. – Рацæуай, мах ба дæмæ нæ микроскъоппæй æркассæн.

-Нæ, хулл дæр – нæбал! – Захар æ къæхтæ ниссагъта.

-Уæхæн сайæн дзубандитæ уæхемæ кæндзæнаэ... - Захари еукъах – дукъахæй финги сæргъæмæ цалдæремæй фæххонунцæ.

-Мæ рахес фарс æрбадай, - рацæргæ нæлгоймаг, æ уорс халати комæвæрд фехалгæй, амонуй Захармæ.

-Тухуæстæ мæ нæ йевдæлуй, - Захари арми гъæпаентæ финги кæронбæл исбуцау æнцæ.

-Мах ба, дæумæ гæсгæ, алли бон ауæхæн миутæбæл хуæст ан? – рацæргæ нæлгоймаг æ дзæмбутаей Захари усхъитæбæл къеламæ æрхуæстæй. – Гъе, уотæ... Æндегæй нæмæ æнхус æнгъæлдзауæй ци берæ сæйгитæ геуй, уони не 'рæстæфтæ?

-Куд нæ? Сæ гъенцъун дæр ма син фегъустон, - Захар æ мæтъæл цæстингас исдардта рацæргæ нæлгоймагмæ. – Адæм уæмæ гъеуотæ цæуей?

-Мадта ци фæууонцæ? Нæзтæй фæййервæзун ке нæ фæндуй? – рацæргæ нæлгоймаг æ уæзæ æруагъта. – Ами мин ресуй, уоми

мин ресуй, зæгъгæ, нæ къуммæ батаæрунцæ. Мах дæр сæ уæлæнгай æриггарæн, æма син уæлæнгай хуастæ рафинсæн. Нæ равгæ æндæр нæ 'й.

-Нæ боц хестæр, - уорехалатгинти бадти 'хсæнæй райгъустæй цъæхснаг гъæлæси уаг. – Цалинмæ нæма райдæдтан, уæдмæ мин дзурди барæ дæттис?

-Табуафси, - рацæргæ нæлгоймаг æ сæр аразий тилд бакодта. – Æрмæст идæрдтæбæл ма рахуæцæ.

-Мæ гъуди зæгъдзæн хуæрзцубурæй, - фæййагайдта къæрццой силгоймаг. – Æз нерæнгæ берæ сæйгити рарвистон сæ хæдзæрттæмæ. Гъæстагæй си еу дæр нæ байзадæй... Кæмæн – æ галеу цæстæ, кæмæн – æ рахес цæстæ бæхснугæй уотæ æнгом бахуйун, æма си рохси цъирт нæбал фæууинуй... Сахъат дингæссæн хъори хуасæ 'й... Игонæй ма ци цæстæ ниууадзун, уомæй ба адæймаг хуæздæр уинун райдайуй, æ бакаст фæхъхъоппæгъдæр уй. Æз дæ рахес фарсмæ бадæгæн, нæ боц хестæр, мæ зонундзийнаедтæ æнæвгъауæй раттунмæ цæгтæ даен! Æ дууæ цæсти дæр ин игонæй ниууадзæн, фал имæ, æ алфамбулай ка цæбæл хуæст æй, е нæбал зиндзæй. Уотемæй ин, нæ доги гъæзæмæрттæй райдæрд уогæй, исуодзæй берæ æнцондæр цæрæн!..

-Гъости дохтурæй базæронд дæн, - æнзти уæзæй ка 'ркъæлос æй, еци силгоймаг уæзбунаей æхе исæргъувта. – Æнæбун фæлварæнти мин ци бантастæй, мæ къохи ци дессаги хуасæ бафтудæй, уой нури уæнгæ римæхсти фæддæрдтон, æма æ рагъæри усмæ æрхъæрттæй. Нæ боц хестæр, мах аци рауæн уæларвмæ ци сæйги исистан, нæ бадти дуккаг хестæрæй зæгъун, уобæл æй æнæвгъауæй бавзардæн! Уадзæ, æма мин мæ лæгтæдтæ æхебæл банкъара! Цалинмæ цæра, уæдмæ мин мæ ном имисдзæй! Некæд си феронх уодзæн! Æ дууæ гъоси ин уотæ ниртайдзæн, æма æ къæхти 'хсæн дзармадзани нæмгута ку йхæла, уæддæр къæрттæй цъола нæ гæлдзæдзæй. Топпихуаси тæф ма кæд банкъара, естæй унæр – некæддæрбал! Æносмæ æнæмæтæй цæрдзæй...

-Нæ иуазæги смодæнтæ нихгæнун – мæнбæл! – æ цъопгонд уорс-уорсид ходæ фелвасгæй, æ гæмæх сæр фегон æй, æ фæйнæ фарс бадæг силгоймæгти сосæхсилкъитæй ка рæвдудта, еци нæлгоймагæн. – Æ зинти зиндæр – мæ къохтæмæ æрбахуан! Æз ин æ губур фиййи хъæлтæ уотæ æрбайуаздзæн, æма цийфæнди хуæдмæл фид дæр мудадау æууелдзæй! Аци æгудзæг дзамани

'й рагъæвзараæ хуæруйнаæгтæбæл берæ æхцатæ калун нæбал гъæудзæй! Æ ахсæни стонгристæй фæййæрвæздзæй!..

-Ахсæн мæхе барæ уагътæ! – нараæгбецъо лæхъуæн уорсхалатгинти нæуæг фæлтæраей ке 'й, уой æвдесæг æй æ рæуæг фесхъиуд. – Студент уогæй ахсæнаей дæснидæр нецæмæ адтæн! Къумгай æй басгарстон. Къуæрей размæ ба йбæл диссертаци финсун райдаедтон!.. Нæ фусигъоли хузæн сæйгæбæл æз уæхæн ахсæн фæннихасдзæн, æ мæдæг дæс хатти минкъийдæр кæмæн цæуа!.. Е 'фсæртæ дæр уæд исолæфдзæнцæ!..

-Æз æфсæрти дохтур нæбал дæн?! – арсау тубудзитæ нæлгоймаг æзиниккон студентмæ æ тумбулкъох æвзедæгау телуй, – Ахсæн дæу уæд, æ гъæлæс ба ин мæ къохти 'хсæнаей ма скъæфæ!.. Уæлæ еци замманай сæйгæн, æ дæндæгутæ ин кæрæй-кæронмæ æрæгъзалгай, уæхæн мутултæ ниввæрдзæн, æма си хæдзарон карки стгутæ къæрас-мурусæй æууелдзæй! Аци къурцдзæвæни ралæуди æ ком куд рæвæддæр уа, уотæ æ рæугутæ кæдзосдæраей изайдзæнцæ!

-Æгæр æрфити нæ ранигъулдтæ?! – фæтътъæлланг паста хæмпосбилæ силæстæг. – Рæугутæмæ базелун мæнаен уæззау уаргъ некæд адтæй. Мæ ацъагъуæ, – уонаен унгæг арæнтæ æррæсадзун!.. Нæ боц хестæр, дæ фарсмæ бадæги уолæфт дæмæ игъусуй?.. Нæгъ... Иннетæмæ дæр – гъе уотæ... Æз ин æ рæугутæ мæ даргъ æнгулдзитæй ку æрæсгарон, æ хæр-хæр уæд фемæхсдзæй! Уодесæг имæ ци афони рафестæг уа, уой баримæхсун неци хузи бафæраздзæй... Лæдæретæ мæ?

-Æз ами неке дæн?! – æ сæгъи закъæ фæерразмæ 'й кæсæнцæстгин нæлæстæгæн. – Хирурги бунат нæбал ахæссун?! Уодесæг ба мæ рази ци 'й?! Æз уомæй тухгиндæр дæн! Нæ иуазæг æ уæлæбæл дуйнейæй кæд исæрдцъæх æй, уæд мин æй мæ гъоси бацæгъдæт... Еунæг закъонæй дæр æз нæ тæрсун! Æхе цъухæй уæлæнгай исхауæд, уæдта ин Барастиири уæззау колдуар урух ка байгон кæна, е ба ин мæнаæ – мæхуæдæг!.. Нæ уæлмæрдтæмæ цæрунгъæуагай ке барвистон, уони нимæдзæ ми ку феронх æй, уæд æппунæдзох Уодесæги уæ разæй ци фæтътъунсæтæ?!

-??? – Захари зир-зираг æрахæста, æ гæрц-гæрцмæ уорсхалатгинтæ къехæй райзадæнцæ.

-Ма тухсæ, дугусси, а-уалемæй дин еститæ имисдзинан, -

рацæргæ нæлгоймаг арахъ пæх-пæхæй калуй Захари пихсил сæрбæл, фæлмæн хæцъелæгондæй ин ку æ билтæ расæрфуй, ку – æ бæрзæй. – Нæз дæмæ æцæгæй ке баомуста, е рагъæр æй... Мах ин æ уедæгтæй фунук райараздзинан!

-Æз... сæйгæ... нæ дæн... - Захарæй, кæддæрти æхе æрлæдæргæй, тухамæлттæй исервæзтæй.

-Уотитæ ба, фæсауонмæ ци уарзони хæццæ фембæлис, уомæн дзордзæнæ, – рацæргæ нæлгоймаг Захари билтæбæл идзаг агувзæ нилхъивта. – Гъа, е ба дæ 'ндзуг фæлледза!.. Дæ дзопгæлдзæн базихъир кæна!.. Гъе, уотæ... Фæццæуы, фæццæуы... Дæ мади æхсирау дин хæлар уæд!.. Дæ тоги зелдохæн ма неци 'й... Уинетæ, æ ростæ уайтагъд куд басурх æнцæ?! Нæ сæйги æнаенездзийнади туххæй – фæйнаæ нуазæни!.. Мæнаей райдайгæй, кæрæй-кæронмæ, æд бунтæй!..

-Нæ сæйгæ уæлахез уæд!

-Æ къахи них дæр макæд исресæд!

-Нæ сæйгæ саг-сирдау уæд!

-Æ размæ цудæй макæд фæккеуæд!

-Мæнаей неци ресуй, – Захар, рацæргæ нæлгоймаги гъунтъуз цæстингас райахæсгæй, уорсхалатгинти фæдзæхсгитæн æнаæбари дзуапп равæрдта гагидауи кæрони балхийæй.

-Еци гъуди феронх уо, – дохтуртæ ростæ æвæрунбæл ку батумугъ æнцæ, уæд рацæргæ нæлгоймаг хæстæгдæр бабадтæй Захармæ. – Куд ерисæй æмполунцæ, уой æстæфис?... Мах дæснииади е сæйрагдæр æй. Рæвæд голлагæ хъел ке некæд пæууй, уой си алке дæр лæдæруй... Уомæн æма сæумæй изæрмæ сæ къæхтæбæл æнцæ. Медбунати бадæг дохтурæй маци хуарз хезæ...

-Дæ исдзурдмæ дин хæлеу гъæлæсæй ке игъосунцæ, уомæ гæсгæ ду сæ сæрбонс дæ.

-Æнæуæгтæ раст. Цалдæр анзей 'ндæргъци.

-Естæмæти арæхсунцæ?

-Сæ радзубандитæ син нæ фегъустай?... Раззагдæр фæлтæрддзийнадаæ фиццагидæр махмæ фегуруй... Иннæ нæ хузæнттæ мах къахдзæфтæбæл цæунцæ, мах фæнзгæй сæ сæйгитæмæ базелунцæ.

-Федар рауæнмæ æрбахаудтæн.

-Æгурусхæ уо. Кæд нæмæ мигæнаентæй неци ес, кæд хуастæй æгудзæг æййафæн, уæддæр нæ кæлæдздзæг æмбæрзти

буни дау фагæ еститæ иссердзинан, Æппунфæстаг, нæ римæхсæнтæ нæхе бæгъдауонд нæ 'нцæ?

-Циуавæр римæхсæнтæ?

-Нæхемæ уогæнтæ. Алкæмаен дæр ни æхе римæхсæн ес. Хъазар хуастæ ку райсæн, уæд сæ арфи байвæрæн. Ка сæ уæйæ кæнуй, ка ба сæ æ бунтон хæстæгбæл, кенæ пайдайаг устур хецуабæл бахарз кæнуй.

-Хумæтæг сæйгитæ ба уæд ци фæуунцæ?

-Ка си æ листæни нæтунаен ниллæсуй, кæмаен ба си æносон фунæййæй æ гæккитæ радаргъ унцæ... Гъе, уотитæ, мæ хори дзæццæ... Мæнæ мæ дзубандитæбæл куд ниддардта?! – рацæргæ нæлгоймаг фæггæпп ласта. – Кизгуттæ, уæ рæвдзитæ радаветæ! Нæ еумæйаг сæйги исбоц кæнуни рæстæг ралæудтæй! Фæндурдзæгъдæг, уæлæмæ исистæ!

-Æз сæйгæ нæ дæн, - Захар, рацæргæ нæлгоймаг ин æ цонгбæл исхуæцгæй, сæргубурæй лæууй.

-Еугæр не 'хсæнмæ æрбахаудтæ, уæд сæйги ном хæссис! – рацæргæ нæлгоймаг æ гъæлæси 'дзаг исрæудвта, æма Захармæ, фæтæнтæ сурх лентъæ ин æ усхъитæбæл æрауиндзгæй, деденгути уæззау баст дæттуй. – Ду махæн гъама-гъома сæйгæ нæ дæ, фал нæ сæйгити минзæймаг! Ми-нæй-маг! Фөгъустай?! Аци бонмæ мах рагæй бæлдтан!.. Нæ минæймаг сæйгæн – кафти барæ!

-Мæнæй неци ресуй... - Захар фенкъусун нæ комуй. – Æз сæйгæ нæ дæн...

-Мадта ка дæ? – рацæргæ нæлгоймаг йе 'рдзæф фæууорæдта.

-Арфæ уæ лæггæдтæй, фал æз дæн, уæ нецæййаг кусти туххæй уæбæл 999 æцæг сæйги сæ содзагæ гъæститæ ци газзетмæ барвистонцæ, уой сæйраг уацхæссæг, - сæрбæрзондæй загъта Захар.

-Куд?.. Гъæс-ти-тæ?.. Мæнæ нæхе куд бастъалдтан!.. – рацæргæ нæлгоймагæн, цума йбæл æвеппайди тугургъæдæ æрхаудтæй, уоййау, æ къæхтæ æ буни фæттастæнцæ æма зихъиртæ пьоли фæйнагутабæл æркурес æй.

-Уæ дуккаг мини фиццаг сæйгæй ирайгæ уотæ! – уорехалатгинтæ сæ раздæуæги йергъæв кæнунмæ халæнттау нийарц уогæй, Захар æндæдуар равзурдæй...

“НÆУÆГ УОЛÆН”

-Нæ адаем фæккъæрт æнцæ, - кæрæдзæбæл цæгиндзургъд туппур папкити аууонæй æ гæмæх сæр исдардта рауагъдади хецуа Феликс.

-Сæ хуссæг фæлпигъдæй, æма сæ бауорамæг нæбал ес, - æ разамонæги гъудибæл бафтудта сæйраг редактор Михал.

Æ муггаг рæстмæ ниффинсунгъон ка нæ 'й, етæ дæр сæ нецæййаг гъудитæ лæмарунбæл нæбал ауæрдунцæ, - Феликси нарæг хъур уæлæуæз исивæзтæй.

-Ке бон æй, етæ аууони райзадæнцæ, - Михал æ ручкæ фелваста. – Ранимайай, фæстаг хатт ма си æ нæуæг куст махмæ ка 'рбалæвардта?

-Ци сæ нимаис? – Феликс æ къæлæтгинæй исистадæй. – Ефстагута ма си рагъæр уодзæй, иннетæ ба æгуппæгæй бадунцæ.

-Сæ финсæн сестæ, цума, хускъæ бацæнцæ, уоййау, сæ кой, сæ гъæр нæбал игъусуй, - Михал къелай кæронæй искастæй Феликсмæ. – Кæд сæ зæгъуйнагти сауæдонæ байсустæй?

-Уонæбæл финсугити ном уæддæр исбадтæй, фал, зæгъун, аци гæгъæдити кæрæн ци киндауа? – Феликс æ косæн стъолмæ амонуй.

-Магъа, - Михал сагъæси бацудæй. – Раздæрау ма нæмæ рецензенттæ ку уидæ, уæд сæ уонæбæл бæргæ байуарианæ.

-Æцæг рецензенттæ ба нæмæ кæд адтæй? – Феликс æ дууердæмæ цоппаййæй нæ фæллайуй. – Кенæ – критиктæ, уадзимисмæ пæмбунæг ка 'ркæса, æ феппайуйнагтæ æргомæй, цæстуарзонæй ка зæгъа, уæхæн дæснитæбæл ескæд исæмбалдтæ?

-Некæд, - Михал, æ дзуапп е 'взаги кæронбæл дарæгау, фæццурд æй.

-Нæ синхонти æхсæн уотæ фуцъулуз дæр уомæн ан, - Феликс æ тамаку исдумдта. – Ники ма нæ соцъанез дæр æхсинуй...

-Еу улпикъæ ка фæууæлдæр уй, уомæй ба цъифи золкъæ райаразæн, уайтагъд ин æ къæхтæ, къохтæ æрбабæттæн, - Михалæн, æппунæдзæ æ зæрди ци маст хæссуй, уой ком фегон æй. – Хузæнон уодгоймагæн нæ зæнхæбæл размæ рацæуни равгæ кæд исуодзæй? Кæрæдзæй фудгой нин æвдадзи хуасæ цæмæ иссæй? Эх-х-х...

-Еци галæу миутæ нин хестæртæй байзадæнцæ, - Феликс

Михали усхъæ фæлмæн æрдаудта. – Фал мæнæн ба мæ фæрстæ фæйнердæмæ уомæн рæдовуцæ, нæ рæдуд надæй рахезунгъон ке нæ ан, еу рæстмæ уциугæнæг нæмæ ке нæма райгурдæй... Михал, æгæр идæрдтæбæл нæ рахуæстан?

-Гъо, фал мæмæ цæй туххæй фæддзурдтай, еци фарста дæр нæ гъенцъунмæ хæстæг лæууы, - Михалæй, Феликси феппайуйнаги æмрæнгъæ балаугæй, æхе гъуди исгæлдзун дæр нæ феронх æй.

-Гумудзатæ еугурей размæ сæхе ке гæлдзунцæ, уомæн хуæрзæвдесæн – ме стъоли цийес, - Феликс папкитæмæ уозгалуй. – Бунсугъд бауотæ!..

-Арт уæ зæрдæ æрагурдта? – нæлгоймаги нидæн гъæлæси уаг фæммеддуар æй.

-Митъо дæ? – Михал, рацæргæ адæймаг лæдзæги 'нцæйтти рауингæй, фæгтæпп ласта.

-Митъо нæ, фал гъæзæмайраг, - Феликс иуазæги къох райста.

-Уой ба мин ци хонис? – Митъо æ уорс рехæ ранихта.

-Мадта уойбæрцитæ финогæ кæд кæми фæууидтай? – Феликс еуварс ралæудтæй.

-Берæ мæгури хуасæ некæд фөгъустон, - Митъо æхемæ ниццæй.

-Фæххуæцæн си ку нецæбæл уа, уæдта? – Михал, дзуапп æнгъæлдзау, Митъомæ нидззæгъир æй. – Дæлтæ-уæлтæ финститæй радзурдтæ æма уацаутæ игуруй?

-Уотæ некуцон æнцæ? – Митъо къеххæй райзадæй. – Мæ бийнойнагæн сæ ку кастæн, уæд мæ æ хъурити бунн ку фæккодта, тухуæстæ мæ ку фæббæлдтæй.

-Ци мурхæг ба 'й дæ бийнойнаг? – фæрсуй Феликс.

-Гъогдоцæг уидæ, нур ба, мæнау, пенсиесæг, - æрмæтъæл æй Митъо.

-Уал папки уæ дууей финститæй байдзæг æй? – Феликс æ косæн стъоли уæлгъосмæ бафецудта.

-Æртæ папкæмæй æндæр ма 'нцæ? – Митъо æ лæдзæги биринкъæй пъоли зихъир згелуй.

-Хестæр ку нæ уисæ, уæд дин еу къуар гъунгъуз загъди кæнинаæ, - Феликс æ бауæри иситинг æлхъевуй. – Æз дæ папкити нимæдзæй нæ фæрсун, фал дæ, сæ медæг ке байвардтай, уонæй!

-Ци гъæуагæ 'нцæ? – Митъо æ бæзгин æрфгутаæ исæргъуата.

-Зинг гъæуагæ! – Феликс фемæхстæй.

-Гъе нур лæдæрд дæ, - Митъо Феликси 'рдæмæ фæннæхстæн

æй. – И "къуар гъунгъуз загъди" дæхе уæнтæ, мæнæн ба мæ папкитæ æривæсрæ.

-Гъа, ирайгæ си уо, - Феликс, цума æ рагъæй толдзæ бæласи агъазиу хъуæл æрхаудтæй, уоййау, исуогæфтæй.

-Æз син бунат иссердзæн, - Митъо, æ къæдзæ фиййи бунн мур-мургæнæй, æд папкитæ фендæдуар æй.

-Цидæртæ ма си исхаудтæй... – Феликс Михали 'рдæмæ ниййирд æй.

-Неци ин балæдæрдтæн, - райгъустæй Михали æнæмæтæ дзуапп.

-Ами айтæ?! – Феликс æма Михал, ацап-ауап анзи еу æмбæрзи бунн косгæй, уингæ нæ, фал игъосгæ дæр ци цау нæма фæккодтонцæ, уобæл сæгъæси ранигъулгæй, сингоймаги цъæхснаг гъæлæси уаг ниййазæлдæй.

-Куд уинис, уогæ, - Феликс тæрнихæнцъупдæй бадуй.

-Медæмæ, Зурмæхан, медæмæ, - Михал, губурсунтæ сингоймаги игъæлдзæг цæсгъон рауингæй, æ медбилти байдзулдæй.

-Мæ пъеситæмæ æрбаудтæн, - Зурмæхан Феликси уæлгъос гъуддагхуæй лæууы.

-Театрмæ сæ дæттуйнаг дæ? – Феликс Зурмæханмæ æхсицгонæй дæттуй цалдæр папки.

-Етæ сценæбæл æрæсвæрунæн ку бæззиуонцæ, уæд сæ айфонгæмæ мухури рауагътайтайтæ, - арф нийнæфтæй Зурмæхан, æма æд дзæкъолæ фæууайуй.

-Айсоми дууемæй дæр нæ цийни къæхтæбæл раистадан, - Михал Феликси цæмæдес райахæста.

-Неци син лæдæрун, - Феликс æ дууæ къохемæй æ сæри фæрстæбæл хуæцуй. – Нурмæ син сæ домæнтæбæл дес кæнинаæ, абони ба мæ исхъипп кæнун дæр нæ бауагътонцæ.

-Æмбæллуй уæмæ? – медтæрвазæ равзурстæнцæ дууæ лæппогæги.

-Атæ ба дин Аслан æма Кермен, - Михал Феликсмæ дзоруй.

-Амонун мин сæ гъæуй? – Феликси фæсонтæ къæлæтгини рауадзгæбæл ниндзæвд æнцæ. Маддæлон æвзаг базонуни туххæй уин ци киунугутæ равардтон, уони бакастайтæ?

-Финсунæй мæ нæ раевдалдæй, - нифæрмитæй Аслан.

-Æз сæ цалдæр хатти бакастæн, фал си неци балæдæрдтæн, - бампудæй Кермен.

-Мах ивгæвдæни вæхæн хуасдзаутæн бунат нæййес, - Михали

иуаенггай исдзурдмæ Аслан æма Кермен бунтон ниддудагътæ 'нцæ.

-Поэзий домаентаæ, сосæгдзийнаедтæ нæ зонгаей, финсун зин æй, - Феликс исистадаей. – Берæ æнæхуссаг æхсæвтæ си гъауы бакайун. Сумах ба, къуплетгай уæ рæнгъитæ рацурхгаей, æнæ уод æма рæдудтитæй æмидзаг папкитæ еу инней фæдбæл хæссунæй нæ фæллаетæ. Уотæ не 'мбæлуй.

-Балæдæрдтæн, - Аслан Феликси стьолмæ ниндзаст æй. – Аци хатт неци 'рбахастон... Мæ финститæмæ æрбацудтæн...

-Æз дæр, - Кермен æ къахидарæсмæ, цума сæ фиццаг хатт уинуй, уоййау, æдзинæггаей кæсуй.

-Æнæуæгтæ раст фæндæ, - Феликс си алкæмаен æ папкитæ æ дæлмус фæтътъунста. – Цотæ, фал еци киунгутæмæ ба лæмбунæгдæр цæстингас æрдаретæ.

-Сæ уиндмæ кæсгаей мæ искæунмæ берæ нæбал багъудæй, - Михал, мæтъял цæстингасæй æвзонг иуазгути раветгаей, арф нийнафтæй. – Етæ ба дин нæ исони циййес.

-Кæстæрти раст надбæл æррæсадзаггаей искунæг ан, - Феликс æ сæр батилдта. – Атемæйти не 'взаг исхæмпæл уодзæй, цæмаей тæлфæн, е дæр ма нин фесæфдзæй.

-Нæ фæдæнбæл дзæнгæда ке цæгъдæн, æндæр си размæ ампъез ба нæ фæуиндзæнæ, - Михал дуармæ амонуй. – Еци дууебæл фæххуæцаг ку уидæ, уæд сæ цъæрæмухститæ æмдзæвгитæбæл нæ нимаиуонцæ, уæззаудæр зунд сæмæ æрцауидæ. Уотемæй ба – кутемæй?

-Æз дæр ами дæн! – зæлланг гъæллæси уагмæ Феликс æма Михал фегуппæг æнцæ.

-Дæ хуæздæри фæууинæ! – Михал æ сор хед сæрфуй. – Хуацауцистæн, кæд фиди ном хæссун райдæдтай, уæддæр, Солтан, некад испæг уодзæнæ. Уездонæй æрбацауун дæ ка нæ уагъта, террористи гæпп ци 'рбакодтай?

-Фæттарстайтæ? – Солтан ходуй. – Æвæдзи, уæхемæ ести азум зонетæ, æндæра мæн хуæзенттæй нæ тæрсиайтæ.

-Зундамонæн лекцитæ кæссунмæ бабæй фæззиндтæ? – Феликс æ астауатæбæл æрхуæстæй, - Игъосæн дæмæ...

-Нæ, аци хатт фæййервазтайтæ, - Солтан искатай æй. – Дзоруйнагтæ мæмæ берæ æртумбул æй, фал мæ аци хатт нæ йевдæлуй.

-Ци 'рцудæй? – Михал Солтани уохъитæ райахæста. – Уотæ ку нæ фæууис?

-Сумахбæл нæ дæн, - Солтан цубур ампъезтæ нивæндуй. – Æртæ анзи цæхгунæй ци папкитæ даретæ, уони хæссунмæ æрбацудтæн.

-А а-а, дæ поэмитæмæ? Уой зæгъæ, - Феликс, йе стьолбæл ма ци папкити фæстаг кæрæ байзадаей, уомæ амонуй. – Уæртæ 'нцæ... Дæхе уæнтæ.

-Фæрнæй изайетæ! – Солтан, куд æнай-æнойти æрбасхъиудтæй, уотæ, уадæдумгау, æд хæссуйнагтæ æрбатар æй.

-Исбайлагъ унæй ин тæссаг нæ 'й, - райгъустæй Михалæй.
-Æ финстити æмгæлдза – æ миутæ дæр, - Феликс Михали гъуди балхий кодта. – Цидæр æнахур тæф мæ фийбæл исæмбæлуй... Маци ни басодзæд?

-Гъе уой гъауагæ ма ан, - Михал Феликси косæн уати къумтæ сгаруй.

-Дæлæ дессæгтæ! – Феликс игон къæразæй тургъæмæ амонуй.

-Циркмæ кæсæгау æнгъæлун мæхе, - Михал дуккаг уæладзугæй æ гури 'мбес радардта. – Замманай пеллон арт... Нæхеуæнттæ ма уонцæ?

-Нæ сæ уинис? Дæлæ сæбæл Солтан дæр бафтудæй.

-Æ папкитæ артмæ куд низзуввут ласта...

-Сæ фудæбæнттæ арви гъæбесмæ æрветунцæ.

-Æма, дан, къохфинститæ нæ содзунцæ. Æгæр еуи хуæн.

-Гоголи миуæ – нæ тæккæ тургъи.

-Гоголь æ замманай киунуги къохфинст ку сугъта, уæд æхе кеми н 'адтæй. Ани ба, уинис, сæ сæргъæн финститæ, сæ кеми уогæй, артмæ куд гæлдзунцæ.

-Е ба ма син ци амонуй?.. Арти алфамбулай кафун ку райдæдтонцæ...

-Цийни арæнтæ – нивæндагæ. Æндæр ести дæр ма æримисдзæнцæ. Исфæлдистадæбæл хуæст адæймаг берæ цæмадæрти арæхсуй.

-Митъомæ игъосунбæл ку фæцæнцæ...

-Сæ сæртæ мах æрдæмæ 'здугъдæй...

-Фидбилиз нæмæ ма рафестæг уа? Кæрæдзæй фæсте æрбацауонцæ!..

-Тагъддæр дуари къума фехгæнæ! – Михал стьоли бунуи равзурстæй.

-О, Хуцауитти Хуцау, ба нæ йергъæвæ! – Феликс, дæгъæл

къумай медаг цалдаер хатти æрзэлгæй, идарддæр къуми дзэццæги æрбадтæй.

-Нуртæккæ дæр ма уæ ами ку фæууагътон!.. Ци фæцайтæ?! – Солтани зуст фарст æма дуари гæбар-губур исеу æнцæ.

-Мæ сæрбæл æй бахæсдзæн! – Аслани нифсгин æртхъерæн æрбайгустæй.

-Дуар байгон кæнтæ! – Кермен базмалдæй.

-Мæхе барæ 'й бауадзайтæ! – Зурмæхани цъæхахстгъæр фегурдæй. – Коогæ рæстæги æ дуар æхгæдæй ка даруй, етæ циуавæр æнцæ?!

-Исуйнаг финогутабæл дуар ка нихгæдта? – Ходуйнаг уин фæууæд, - Митъой асуст уайдзæфмæ Михал стъоли бунæй æ цуппæртæбæл рахилдæй, æма Феликомæ, дуар байгон кæнæ, зæгъгæ, 'й 'нгулдзитæй æмонуй.

-Ести бæлахи ку бахауон, уæд ми нæ райервæздзæнæ, - сосæггай дзоргæй, Феликс æ дæгъæл Михалмæ балæвæрдта æма æ къæлæтгини æрбадтæй...

-Уæхе ци баримастайтæ?! – æ къуари разæй æрбасæррает паста Солтан. – Кæрæдзæмæн æцæгæлæнттæ ан? Æдас ни уотæ... Митъо, дæ зæгъуйнаг исрæдова!

-Цæветтонги гъуддагæй, - æ лæдзæгбæл ниннодар уогæй, райдæдта Митъо. – Мах аци рауагъдадæй искæдзæс ан. Алке дæр ни си æхе хъиамæтти фæдбæл цитæ фегъуста, уонæбæл – арази, Феликс, "гъезæмайраг" ци уадзимистæ худтай, етæ басугъдæнцæ, фунук си рауадагъ. Михал, дæумæ дæр дзорун... Амæй фæстæмæ сумах махæй – сæребарæ...

-Ка финсуй, е финсæд! – Зурмæхани зæрдæ исхъурмæй. – Æз ба мæ финсæн сес мæ къохмæ нæбал иссæдзæн!

-Кæд ма ести ниффинсон, уæддæр сæ сумахмæ нæбал æрбахæсдзæн, - Кермени цæститæ дони разилдæнцæ. – Уой бæсти сæ нæхе дзæхæрай кезугай содæдзæн.

-Æз дæр мæ идарддæри архайдæн уæхæн тæрхон рахастон, - Аслан æ фий исцумдта. Цит, сæбæл мами татхати уæлгъос зинг бафтаудзæн. Сæ фунук гъæцаæнæн уæддæр бæздзæй.

-Финсунбæл мæ некебал неци хузи исардаудзæй! – Солтан еу бунати æнцæд нæ лæууй. – Фал, игъосетæ, Феликс æма Михал, цалинмæ мæ уод мæ медаг уа, уæдмæ уи нæ рартæсдзæн...

-Цæмæй Солтани раст балæдæрайтæ, уой туххæй нæ унаффи хъаппæмæ байгъосетæ, - Митъо ку Феликсмæ бакæсуй. kv –

Михалмæ. – Цæветтонги гъуддагæй, махæй алке дæр иссæй нæуæг еугонди иуонг.

-Литературон еугонди, - æ пæмæгъ иуæнтæбæл исхуæстæй Митъо. – Нæ еугонди сæрдарæй ба равзурстан Солтани. Æцæг финсгутагæ ке хонетæ, уонæн сæхе цæдес куд ес, махæн дæр гъе уæхæн еугонд уодзæй. Уонæй фæсте нæ байзайдан. Бакæсдзинан нæхе устæвбæл, иннæ уæхæн ахогиаг фæххуæцæнтæбæл, уодзæй нин нæхе рауагъдадæ...

-Финсунбæл уæ къох ку ракъуæрттайтæ, уæд ма уæ рауагъдадæ ба ци 'рдæмæ багъудæй? – Феликс дзæгъирай фæрсуй.

-Дæу цæсти куд ниллæг æвæрд ан, бунтон уотæ нæ ма 'нгæлæ! – Солтан æ пъæртт багæлста.

-Раст æй Солтан, - Митъо сæрбæрзæндæй дзæруй. – Киунугутæ мухур кæндзинан, фал сæ медес уодзæй цæхгæр æйивд. Цæветтонги гъуддагæй, раззаг сифæбæл – автори къарæ, æ ном, æ мугаг устур дамугъатæй финст, идарддæр ба – кæдзæс фæрстæ... кæдзæс фæрстæ – фæстаг гъаффи уæнгæ.

-Мæнæ цитæ игъосун?! – Михал хæрдти фесхъиудтæй.

-Еци игъосуйнæгтæ сæ къæхтæбæл ке рауайдзæнцæ, уой дæр дæхемæ федарæй бафинсæ, - Митъо Михалмæ бауозгалдта. – Киунугутæ окъæрун айдагъ сумах зонетæ? Иннети ба сæ ном уæлæбæл ниуадзун нæ фæндуй?

-Иди ба, - Феликс æ ходун туххæй уорамуй. – Уæ еугондæн номнæйис?

-Ес! – Солтан æ къуари разæй фæххъеп æй. – Цæмæннæ ин гъæуама уа?! Уæхецай нæ æгудзæгдæр æнгъæлетæ?! Фæккæсайтæ, кæддæра мах рæнгъитæ сумахæй нæ фæффулдæр уонцæ!.. Нæ еугонди ном – "Нæуæг уоласн"... Нæ доги æмдзогæнæг! Нæ абони уавæрæн – комкоммæ дзуаппдæттæг! Дзиллиги меддуйне – æргомæй æвдесæг!

-Мах тенкатæ дæр уорсаг гъæуагæ ке нæ 'нцæ, е уæмæ багъардта? – Митъо, нæуæг еугонди иуæнгтæ æ разæй, уотемæй æ фæсте дуар арæхогай æрбахгæдта.

-Уæллæгъи, багъардта, - Феликс æ хъоппæгъ цæстингас, цæвагæ галау, Михалмæ низдугъта.

-??? – Михал, къудурунау, ниддунстæй...

КАЭЦИ КОМАЙ ДАЭ?

-Гъо-гъо, гъи-гъи-гъи-гъа, - Афанас, æ къæлæтгинбæл ниппарахат уогæй, æ уорс бецъоти бунæй музыкалон муртæ нивæндуй. - И-и, уху-ху-ху... - дуари нидæн æрбахуастмæ æ тубудзи æнгулдзитæ уæлдæфи батилдта. - Иуазæг – Хуцауи æрвист... Дæ рохс цæсгон æрбадарæ!

-Евровиденимæ цæттæ кæнис? – Афанаси игъæлдзæгдзийнадæ бафæппайгæй, нифогин фарст райгъустæй æнæзонгæ нæлгоймагæй, – Хъанамат мæ æрбарвиста...

-Дæ ном – Сæлафир? – Афанас æ хъоппæгъ цæстингасæй къахæй-сæрмаæ исбарста æрбацауæги.

-Базудтай мæ, - Сæлафир, тæрвазæбæл æрбафецаугæй, æ буйнаг ходæ куд æлхъивдæй æрбахаста, уотæ 'й уæгъдæ нæ уадзуй.

-Хъанамат маемæ нерæнгæ гумудзатæ нæма æрбарвиста, - æ дуккаг зекъи фæлмæнтæ фæрсмæ радаудта Афанас. – Ду си и кæцитæй дæ?

-Магъа, - Сæлафир æ къæбæлдзæг дзиккотæ æфсаермдзастæй ранихта, æма æ цъæх цæститæй дæлауæз фæлгæсуй.

-Дæ уæзæ æруадзæ, - Афанас дæргъæй-дæргъæмæ стъоли фæйнæфарс рæнгъæ æвæрд фæлмæнбун къелатæмæ амонуй. – Цæбæл æрбадай, уæхæнттæ си нæййес?

-Сæрæн хецæуи косæн уат æгудзæг нецæмæй фæууй, - Сæлафир, фæрстæбæл ауигъд аллихузæн нивæфтудтæмæ уæлдзæн каст багæлдзгæй, Афанаси фæндæбæл исарази æй.

-Æцæг фудæбонгæнæг нури доги зин иссæрæн æй, - Афанас æ дунст губун раргъувта æма, цалдæр уæзбун ампъези банимайгæй, гултумузау, лæууй. – Уæлдæр ахургаенæндæнттæй, инкубатори цъеутау, æд дипломтæ ци кæстæртæ ратæхунцæ, уонæй махе римæхсун... Уомæн, æма сæ сæри магъз хом фæууй, цæбæл си фæххуæст уай, уæхæн ахсигагæй сæмæ неци иссæрдзæнæ...

-Се 'хæн гъæйтт-гъуйттæ дæр разиннуй, - Сæлафир æ фудхуз усхъитæбæл исхуæстæй. – Фæсарæнти дæр ма исмедæг унцæ... Бæрзонд бунæттæ си æрахæсунцæ.

-Уой уæнгитæмæ хумæтæг адæймаги цауæт нæ бандеудзæй. – Афанас æ амонæн æнгулдзæ фæрраесагъта. – Еци 'рдæмæ еугай гъæздугути бæдæлттæ бахаунцæ... Мæнмæ уони мæтæ нæййес,

фал ами, нæхе зæнхæбæл ка байзайуй, еци æргъауæй зæгъун. Некудонтæй байдзæг ан!

-Кæмæдæртæ си, еци тæвдæй, къæлæтгинтæ дæр æрхауй, - Сæлафир, ке фарс хуæцуй, уой лæдæргæй, æ нихмæлаууд нæ уадзуй.

-Етæ дæр – уæлдæр хецæуттæ æма æхцагинти кизгуттæ æма бицæутæ. Сæ тенкатæ кæд бунреуæд фæуунцæ, уæддæр си и арæхстгиндæртæ ба хæлеу гъæлæсæй райзайунцæ... Уавæр, цума, дæхуæдæг нæ зонис... - Афанас, æ бærкадгин иуæнгтæ фæйнердæмæ райвазгæй, æ бунат байхæста. – Дæхуæдæг ба æгустæй цæмæ райадтæ, Хъанамат дæ тухуæстæ ку 'ппæлдтæй?..

-Нæ завод куронутмæ æрхаудтæй, - Сæлафирæн, Афанас æ дæргъæтин гъудити халæ ке фескъудта, е æ фуцъулуз цæсгонбæл циуавæрдæр цийни уолæн бауагъта. – Замманай цехтæ агъазиу къумати амæттаг бацæнцæ. Нæ кой идæрдтæбæл бæргæ игъустæй...

-Уанæбæрæг си ци мурхтайтæ? – Афанас æ ручкæ гæгъæдий кæдзос сифæмæ ниддардта.

-Мæнæ дæу адæм цæбæл хуæст æнцæ, мах дæр уæлдæй неци мурхтан, - Сæлафир æхцауæн дзуапп дæттуй. – Кæддæриддæр уæ разæй ке цудан, е ди феронх æй?

-Ду еци заводай дæ? – Афанас ниддеси 'й. – Уоми специалисттæ беретæн ахургаенæгæн бæззунцæ! Мæнмæ уæхæн косгутæ ку уидæ, уæд хани цард кæнинаæ... Кæци комæй рацауæгæ дæ?... А-а-а, Хъанамат мин æй ку загъта...

-Мадта курдиадæ рафинсон? – Хъанамати ном райгъосгæй, Сæлафирбæл базуртæ базадæй, æма æ ручкæ фелваста.

-Курдиадæ рафинсуни агъоммæ бал сарсийнæй райархайæн.

-Е ба куд лæдæргæ 'й? Уæхæнæй нæмæ ку неци ес...

-Фæууиндзæнæ 'й... Тагъд дон форди не 'ййафуй. Алци дæр – æ рæстæги... Ду кæцæй фæххуæггаг дæ, уоми, дан, райдайгæ косгутæмæ лæмбунæг гъосдард адтæй.

-Уæлахæзи ратæдзæни сæйрагдæр хъаппæ уой медаг æй. Мадта, дæсни адæймаг гъæуама æ кæстæртæбæл ауода. Ци базудта, уони æ фæдонгæн зæрдхæларæй дæтта, сæ развæндагæн синцирагъдарæй лæууа. Махмæ уотæ адтæй. Нæ дзæбонити фæстаг гуппгæри уæнгæ еци ханхæй некаед фæккиудтан.

-Уæ фæсæвæдæн сæрбонс нæ гъудæй?

-Æнæ фиййау н 'адтæнцæ... Сæ кустæн, сæ ахурæн, сæ

фæллад уадзунæн син – тхайлаг уавæртæ. Сауæнгæ денгизи билæзмæ дæр ма ниффардæг уиуонцæ... Хуæртæ æма æнсувæртау цардан. Сæ циргъ зундæй кустуатмæ ци æйивдтитæ бахастонцæ, етæ ба?.. Уони иофæлдистади фæрци нæ еумæйаг къæбецмæ берæ æфтуйæггæгтæ бацæуидæ. Э-э-э, нæ заводи æвзонг тухтæн æмбал нæйис.

-Разамунд син ка лæвардта, æ базури бунн сæ ка дардта?

-Дæ комкоммæ бадуй... Нæ еумæйаг хецауи æной, гъай-гъай, мæ бон уойбæрцитæ нæ бацайдæ...

-Кæци комæй рацудтæ?... Гъо, гъо... Зонун æй...

-Æгъдау нимади кæмæ нæ 'й, уой фæдæн гæвзуги халæ раууелуй, - Сæлафир, Афанаси цæмæдес бакаст райахæсгæй, нæбал æнцайуй – Махмæ дæр еци гъуддаги къухцитæ уидæ... Карз ниуæзтæмæ æхе ка ивазта, уæхæнттæй дæр цох н 'адтæн... Фал нин еумæйаг тухтæй бантæстæй еци æнæуаг миутæй фæййервæзун. Коогæ рæстæг – кустæн! Еци базургин дзурдтæ æрбунæттон æнцæ алке сæри магъзи дæр. Уæдæй фæстæмæ нæ еумæйаг архайд Кремли сахатау иссæй.

-Еци хабар дæр мæбæл исæмбалдæй, - Афанас исцæмæдес æй. – Фал уин куд æма цæй фæрци бантæстæй, уой зæгъæг ба мин нæ фæцæй.

-Е идæрдтæбæл дзоруйнаг æй, - Сæлафир байдзулдæй. – Сосæггæгæй си неци ес, фал еунæг уой ба зæгъун, æма алли адæймагмæ дæр ке гъæуы æхе фæндаг иссерун, цæмæй тухсуй æма гъæрзуй, уой базонун, Уотæ ку нæ уа, уæд еумæйаг хабæрттæ ба еу гъоци бауайунцæ, иннæ гъосæй ба раледзунцæ...

-Уæхæн устур коллективи 'хæн – уæхæн листæг куст? Уомæн уæн нæйис...

-Хуæрзæвдесæн дин – мæхуæдæг... Уæд ма профцæдесæн сæрдæруæггæнæг адтæн... Берæ тухтæ бакайдтæн... Мæ бийнонтæмæ æмбесæхсæвæ бахауинæ. Уæддæр бухтæн... Аллихузон хуæрзæугутæ мæбæл ехуарæгау æгъзалдæнцæ.

-Гъе дин лæг... Барæнай, кæци комæй дæ?..

-Цалæймаг хатт мæ фæрсис?

-Дæ билтæбæл хуæцæ... Иди ба... Æндæр паддзахæдтæмæ дæр, дан, бахъæртиайтæ...

-Нæхемæ дæр нин уотæ цудæнцæ. Иуазæгцох некæд адтæн. Нæ нæуæгдзийнæдтæ нæ римæхстан. Кæрæдзæмæн сæ цæстуарзонæй лæвардтан, Æма ни алке тухæбæл тухæ æфтудæй.

Размæ æмпурстан... Э-э-э, еци фембæлдтитæ мæнæн тухуæстæ фæййагъаз æнцæ, берæ цæбæлдæрти си фæццалх дæн.

-Ду ба си и цалæймаг цалх уисæ?

-Тæккæ раззагдæр. Гъуддæгутæ аразаг.

-Сæ дзубандитæ ба син кутемæй лæдæрдтæ? Тæлмацгæнæги æнхусæй?

-Тæлмацгæнæгмæ некæд æрхаудтæн. Мæхуæдæг цалдæр æвзаги зонун. Мæнæ дæу хæццæ мæ гъудитæ куд лигъзæй фæлсодзун, уони æхсæн дæр – уотæ.

-Кæсæ, кæ... Сæрмагонд скъоламæ цудтæ?

-Мæхе хъаурай. Хуæдахур некæд фæуидтай? Уæд мæмæ кæсæ. Мæ размæ ци нисан ниввæрун, уомæн æдзох æ цъонккæй рафæлгæсун. Фæлвунхæй мин некæд байзайуй.

-Кæд уотæ арахсис, уæд уæ заводи тохона цæмæ рафæлдæхтæй?

-Ку дин æй загътон. Махæн нæ дæдзинттæ фæсарæнтæмæ нийвæзтæнцæ. Уони хæццæ еу аги ирадан. Нæ Цæдес ку ниппурх æй, уæд нæ æмархайд дæр кеун райдæдта. Бастдзийнæдтæ фехалдæнцæ. Æмзунд ке хæццæ адтан, йетæ нæмæ фæрсмæ кæсун райдæдтонцæ. Уæддæр цидæртæ мурхтан. Фал нæ бунтон ба аци финансон къурцдзæвæн бастъалдта.

-Махмæ дæр æрбасмуста. – Афанас æ гæмæх сæрбæл æ арми тъæпæн æрдаудта. – Фал ма нæ къæхтæбæл нæууæн.

-Уомæн, æма уин уæ продукци æлхæнæг ес, - фæццурд æй Сæлафир. – Кадæртæ уæмæ æ усхъæ дæр бадаруй, паддзахадæй дæр ма цидæртæ ратонетæ. Еци мухцурбæл уæззау дор ку 'ргæлдзонцæ, уомæй нæ тæрсис?

-Дæ цъухтæ æрхауæнтæ! – Афанас фæтътъæппанг ласта. – Хингæнæг дæ?!

-Хингæнгутæ махæй уæлдæр бадунцæ. - Афанаси æвастгъæрмæ фæккуддæр æй Сæлафир. – Не 'хæнади еутур нестæ дæр уонæй игурунцæ.

-Игъосай, - Афанас цъунддæстæй кæсуй Сæлафирмæ. – Хъанамат дæ мæнæн лекцитæ кæсæнмæ æрбарвиста?

-Лекцитæ экономикон факультети фæккæсун, - Сæлафир æ реуи дзиппæмæ нивналдта æма си финститæй æмидзаг гъæгъæдитæ исиста. – Мæнæ дин мæ гъудитæ æма фæггæнæнти бундор, гъома, дæ кустуат къурцдзæвæнæй фæййергъæвди мадзæлттæ.

-Ци берæ 'нцæ? – Афанас гæгъæдитæмæ билæскъелæй æркастæй æма сæ еуварс æрæвардта. – Наукон амунддзийнæдтæ лæхорунмæ дæсни дæ...

-Нæ доги микъробтæн – сæ уодесаг хуастæ... Фæллойнæгæнæг адæмæн ба – сæ бартæбаел хуæцгутае, - Сæлафир æ сæр бæрзонд исæргъувта. – Æз æма ду аци завод рамæлун нæ бауаддзинан! Æ турса ин бæрзæндти хæсдзинан!

-Кæци комæй дæ, загътай?

-???

-Æз дæр еци 'рдигон дæн. Нæ мугтаги мæсуг си нур дæр ма хъелæй лæууй.

-Мадта курдиадæ рафинсон?

-Нæ рафинсай.

-Цæмаеннæ?

-Уомæн æма мæ домаентæн нæ бæззис. Мæн гъæуй æцæгæлон, коммæгæс косгутае... Гъа, дæ хахуртæ дæхе уæнтæ.

-Етæ хахуртæ нæ 'нцæ, фал дæ абони миуæбæл ке 'рфæсмон кæндзæнæ, уой ба дæхемæ бафинсæ, - Сæлафир, æ гæгъæдитæ æ къохи тумбул тугъдæй, фендæдуар æй.

-Гъо-гъо, гъи-гъи-гъи-гъа, - Афанас æ бæзгин æрфгутае йе 'нхъиртæ тæрнихмæ исивазта. – И-и, уху-ху-ху...

ЦЪЕУТИ Замæдин

КÆДИМАЙДИ

Мегъæ бони ресагæй мæ зæрдæ,
Еудадзугдæр арвмæ инæфун,
Царди моси æзмæнтун лæкъæрдæ,
Мæ сагъæсти саути исæфун.

Тæходуй фæппедзæ мегъи бæнттæй,
Хуæздæр ба – фæссорæ сæ идард,
Кæдимайди арви цъæх игæнттæй
Разиннидæ рæсугъддæрæй цард.

Кæдимайди ниййирд уидæ бæстæ,
Нигтæлдзидæ мегъхæссæг æ рун –
Æдæуагæ, уотемæй æррæстæ
Æрцæуидæ мæнмæ дæр цæрун.

ЭТЮД

Зæнхи цар
Нинхъирттæй,
Нимпъурттæй,
Нискъудтæй
Хори зинг цæстæй,
Уарун ба
Фæстегъти
Сау мегъти
даргъ рехти
байзадæй лæстæй.

ФÆДЕС!

Ами – тъупп,
Уоми – тъупп,

ами – сæпп
уоми – тъæпп
Кумæдæр цъундитæй фæццæуæн.
Ма не 'стонг,
Нæ гъæрзун
'Ма нæ зин
Кæмæндæрти æнцæ æхцæуæн.
Над агор –
Цард агор, -
Цæугæй дæр
Лæугæй дæр
Исхъæртуй хъури уæнгæ нæ маст.
Рахесæй,
Галеуæй,
атемæй-уотемæй
Куд гъæуама фæууæн фæндараст?!
Цæрдæй дæр,
хуæрдæй дæр,
Дæллæй дæр,
Уæллæй дæр
Косæг лæг – æнæуагæ æлхъивд.
Нæ Хуцау.
Нæ закъон –
Нæ дакъон
Æнæконд сугæндаон 'ма фæливд.
Ами – тъупп,
уоми – тъупп,
ами – сæпп,
Уоми – тъæпп –
Æндæр нивæ адæми нæййес.
Ци кæнаен?
Куд кæнаен?!
Ами дæр,
уоми дæр
исæфæн. Æркæсетæ! Фæдес!

***

Ма мæ фæрсæ,
нæ дин зæгъдзæн

Цæбæл нæтун, уой.
Мæ рахес фарс –
Къуру гъæдæ,
мæ галеу фарс –
гъой.
Нæ будурти,
Къозæ мæрти
Цъæх базуртæ
Хой –
Ма мæ къахæ,
Нæ дин зæгъдзæн
Цæбæл кæун,
уой.
Косæг лæги
Æрæлхъивта
Цæхгæр æвæрд
'фсой –
Ним-мæ уадзæ,
Нæ дин зæгъдзæн
Ци нæ маруй,
уой.

ЗÆРИНÆ

(Мæ кизги кизгæн)

Цъæхснаг кизгæ ма 'й Заеринæ,
бор дзиккотæ, бор æрфуг,
Кæркæ-мæркæ сугъзæрийнæ,
Реубæл даргæ ирд фæрдуг.

Æ фæлмæн каст хори тунау
Адæймаги батавуй,
Æ медбил худт цитгин хунау
Зæрди бунмæ багъаруй.

Æ ратъæбæртт – хуæнхаг уадæ,
Æ ходгæ дзурд – кæдзос зар,
Æнæкæнгæ зæрди радæ,
æнæмæлгæ зæрди гъар.

О, Заеринæ, сугъзаерийнæ,
Берæ æнзти мин цæрай –
Мæ уалдзаги ивулд цийнæ,
Мæ фæэззаги хори хай.

ДАРГЪ УАТИ

Ци хъæбаер æй мæ уат, –
Ниххæссуй æ фæлмæн дæр мæ цари.
Ци ма фæууа мæ уод –
Ахæст цъеуау бафтудæй уацари.

Уæд еу рун, уæд – иннæ,
Æвдулунцаæ мæ хæццæ даргъ уати.
Кунæг æнцон мин нæй
Сæ хъуритæ æма сæ тæвдбатаей?!

Фал бухсун, уотæхсун –
Мæ сæрæй син æхсун сæ заебагтæ,
Мæ хедæй сæ æхсун
Даргъ æхсæвтæ æма мæ зин баентти.

Нæй æруадзгæ мæ нез –
Хъæбаер уатæй йин æз фæлмæндæр дæн
'Ма ин 'сцох нæбал ес
Мæ рист ургтæ æма мæ саст заердæй.

Фал додой æ къона:
Мæ кард имæ сластон мæ каердбадзæй.
Кæд мæ нур базона –
Нæбал ес ин дараен мæ дæлбазур.

ИХÆЛЦАДÆ

Исцибæл æнцæ хеонтæ,
Нæбал уагътонцаæ нæ цард, –
Нæ заеронд фидæн бийнонтæ
Æрхудтонцаæ дугкаг хатт.

Нæ фингити рæсугъд хуæрдæ
Берæ цæститæй худтæй,
Еунаггæй æрмæст мæ хуæрæ
Цæбæлдаер къуми кудтæй.

Кæд бийнonti ихæлцадæ
Æ цæститæбæл гъазта,
Нæ фиди нæуæг пæггадæ
Кæд æ сæрмаæ нæ хаста?

Кæд æ заерди æхе мадæ
Зинтæ 'фсесæй æфтудæй?
Кæд е 'сони седзæйрадæ
Гъазти æстуфæй цудæй?

Кæд е 'бæпвурд пæгъуз нæдтæн
Некæми уидта кæрон?
Кæд хаста йин мæгур баентгæ
Нæ фидиуосæн æ ном?!

Неке загъта: «бæхуæрæ»,
Неке загъта ин: «ма ко», –
Æ фурмæстæй дæр мæ хуæрæ
Нипудтайдæ æ дзикко.

ЗУМÆГ Е 'РЦУДИ

Зумæг нæмаæ æ цæгатаей
Æрбадардта æ синон,
Æрбафутт кодта цæгатаей,
Нигъгунтъузтæ кодта бон.

Арæ нæ сæрмаæ æрниллæг æй...
Æрбатардта мет æхе,
Æ тъæфилтæй иселлæг æй
Исуорс кæнунмæ дуйне.

Фæди фæдмæ дууæ знаги –
Заердтаг гъар æма уазал,

Фæййеу æнцæ хебæраги –
Еу иннемаен æ йадзал.

Тох ситинг æй сæ медастау,
Æмпурсуй сæ еу иней.
Гъар райзадæй иуонгсастæй,
Уазал ба 'лхъевуй дуйне.

МЕ 'СÆФТ ХОР

Ма мæ хезæ... ниммæ уадзæ...
Рагæй дæр дæу нæбал дæн...
Мæ зæрди мин мабал уадзæ...
Нæ содзгæ уарзт тæхбæлдæй.

Æнауой дæр гур-гур арт дæн,
Сог гъауагæ нæй мæ зинг!
Уотæ изол ми ке радæ,
Е мин кæнуй уæхæн зин.

Эх, бавналаæ 'ма раздахæ
Дæ сонт æнзтæй еунаг бон,
Дæ бæллаенттæй хуарз истахæ
Минкый усмæ дæ фæндон!

О ме 'сæфт хор, ма мæ уадзæ,
Исаразæ нæ фæййеу,
Царди адæ ми ниттадзæ,
Уарзти баз дин 'суæд мæ реу

ХУАСДЗАУ

Бон райгъал æй. Бон нийдзулдæй.
Сæгъи цæстæй арв кæсуй,
Æрдзи реуи рохс райвулдæй,
Къум-къæрæзгити лæсуй.

Æнæкæрон æй мæ цийнæ,
Мæ сæрти дæр ма кæлуи,

Фæлмаен росæй хорзæрийнæ
Мæ зæрдæбæп æмбæлуи.

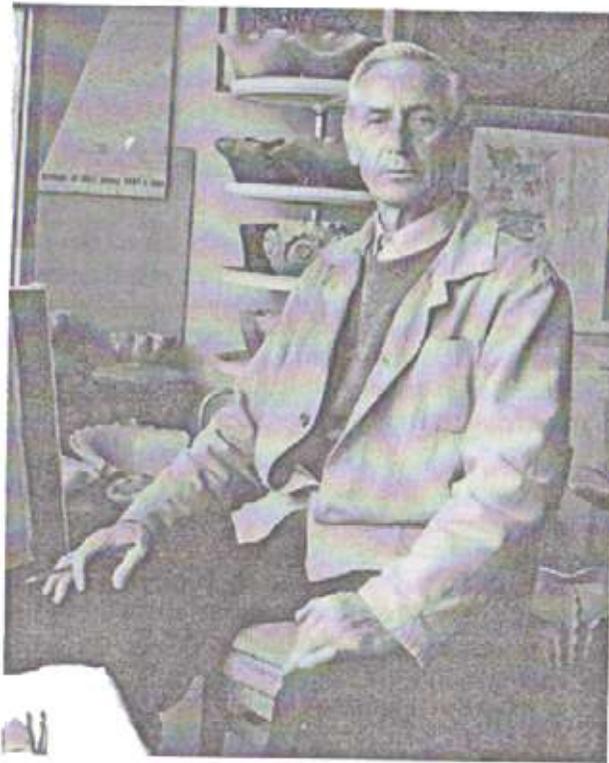
Æтт, кæми дæ, мæ гъæст цæваг,
Мæ хуасгæрци фæтæн уес?!
Кусти тъæпсæ, æр-мæ цæваг, -
Хуаси рæстаг æй фæдес.

Бон райгъал æй. Арв нийдзулдæй.
Фæггæхун æз æд цæваг,
Царди æрхæ ми райвулдæй,
Испиринг дæн, исрауаг.

Уалдзигон уæрау мæ зæрдæ, -
Æгайти ми хуасдзау дæн, -
Нæбал байзайдзæй а-сæрди
Кæрдтуйнагæй игуæрдæн.

ИРДИГОР Маки

ГОЦО

Мәнае ныр чи айвгъуыдта, уыцы зæрдæвæраены мәйы иуцæдæр рæстæг фæдæн рынчындоны.

Æртæбынæтон хатæны цалдæр боны уыдыстæм æрмæст дыууæйæ. Лади – уæздан, хиуылхæцгæ æмæ сабырзондыл хæст хъæуукаг лæг. Мәнаей афæдз æмæ 'рдæг хистæр. Рынчындоны куыд вгæйы, афтæ нæ кæрæдзийæн цыбырæй радзырдтам, чи нæ цæмæй хъæрзыдта, хъæугæ æмæ æнæхъæугæ хосты тыххæй... Рахъаст-бахъаст кæныныл не 'схæцыдыстæм, фæлæ нæ дзæбæхгæнаг дохтыры амынддзинæдтæм хъусгæйæ, медицинон

хоты æмæ рынчындоны иннæ куджыты æххуысæй нæхи дзæбæх кæныныл архайдтам.

Дзырд дзырды къахы, зæггæ, фæзæгъынц. Ныхасгæнгæйæ-иу нæ зæрдыл æрлæууыдысты алыхуызон хабæрттæ. Радзырдтам-иу сæ кæрæдзийæн.

Хъæлдзæг ныхæстæ, анекдоттæ дæр-иу дзы уыдис. Архайдтам, цæмæй нæхимæ хъусыныл ма фæуæм, нæ сæртæ гуыбырæй ма хæссæм æмæ сæ нымæдтам вазыгджын мадзæлыл хи дзæбæх кæнынаен.

Уалынмæ нæм æрбацыдис æртыккаг рынчын дæр. Салам радтам кæрæдзийæн. Базонгæ стæм. Йæ ном – Мырза, Ладийæ гыццыл хистæр. Разындысты æмхъæуукагтæ, сыхæгтæ. Рагæй нал фæдтой кæрæдзийы. Æхсызгон сын уыд сæ фембæлд.

Бирæ хабæрттæ-иу æрхъуыды кодтой сæ хъæуы цардæй. Ныхас-иу сын бацайдагъ. Уыдис сын бирæ радзуринагтæ – æнкъард æмæ хъæлдзæг хабæрттæ. Куы-иу, куы – иннæ загътаид: «Хъуыды – ма кæныс?..»

Æмæ-иу сын æз дæр хъуыстон сæ ныхæстæм, кастæн сæм... Уайтагъд бафиппайдтон, цыма Ладийæн æхсызгондæр уыд сæ мысинагтыл дзурын. Йæ ныхас уыд æргом, уæндон æмæ сыгъдæг. Мырза та, цыма, цæмæйдæр къæмдæастыг уыд... Ныхас кæнгæйæ Ладийы цæстытæм æргомæй нæ каст: дзырдта-иу иуварсмæ кæсгæйæ, кæнæ та-иу йæ цæстæнгас къæхтыбынмæ аздæхта. Йæ цæсгомыл-иу цыдæр аххосаджы тæлм фæбæраг: фæсырх-иу, хиды æртæхтæ дæр-иу фæбæраг и йæ ныхыл. Йæ ныхасы-иу фæзынд къуыхцытæ дæр. Цыдæр сагъæсхуыз-иу фæци, фæлæ ныхас кæронмæ хæццæ кодта.

Æз бафиппайдтон ноджы, Лади дæр Мырзайы тыхст кæй æнкъары, фæлæ уыцы уавæр ницæмæй æвдыста – хъуыста-иу лæмбынаг... Йæхи ныхас та кодта уыцы иухуызонæй, Мырзайы цæстытæм кæсгæйæ, фæлæ уый бон та бирæ нæ уыд Ладийы цæстæнгас уромын.

Ныр мæмæ ныхас кæнгæйæ та Мырза йæ дзуринагтæ нывæзта æнæкъуыхцыйæ – уыцы иу æмаæзадыл... Цыдысты бонтæ...

Мах Ладийæ рынчындонмæ иу бон æрбацыдыстæм, æмæ нæ рафыссыны рæстæг дæр иу бонмæ æрцыд. Нæ дохтыр нын æй фæбæлвырд кодта: хæстæгдæр бонтæй иуы...

Раздæр-иу цалдæр хатты хъуыды кодтон, зæгъын, ныр Мырза Ладийæ ныхас кæнгæйæ, йæ цæстæнгас цæмæн азилы, цæмæн

аивы йæ цæсгомы хуыз? Сфæнд кодтон; бафæрсон æй. Хибарæй нын фадат фæци аныхас кæнынаен. Загътон Мырзайæн, цы бафиппайдтон, уый. Иуцасдæр рæстаг æнæдзургæйæ алæууыд Мырза, стæй загъта, æцагæйдæр афтæ кæй у, Ладимæ ныхас кæнгæйæ йæ къæмдзæстыгæн аххосаг кæй ис. Лади кæй нæ зоны, ахæм аххосаг. Хæрзцыбырæй мын загъта, хъуыддаг цæй мидæг ис, уый. Æз дзы хатыр ракуырдтон æмæ мæ фæндон загътон: рагом кæн дæхи Ладийæн... Уæ дыууæйæн дæр кæй фенцондæр уыдзæн, уый мæ уырны, зæгъгæ. Сразы ис Мырза. Æрмæст, дам, ды дæр нæ цуры куыд уай, афтæ, загъта йæ фæндон. Æз дæр ын разыйы дзуапп радтон.

Ладийæн загътон, зæгъын, цыдæр радзурынмæ дын хъавы Мырза, æз дæр уæ цуры куыд уон, афтæмæй, æмæ кæд гæнаен ис, уыд æм куы байхъусис... «Уæууа, Мырза! Æмæ цавæр у уыцы ныхасаг, мах æхсæн афтæ зынтæй чи цæуа? Радзур, радзур дæ зæрдæйы цы ис зæгъинагæй, уый æргом æмæ бæлвырдæй...», – загъта Лади.

Мырзайы цæсгом фæсырх. Иуцасдæр æдзæмæй алæууыны фæстæ райдыдта дзурын ахæм хабар:

– Хъуыды ма кæныс, Лади, сыхахмæ куы уыдис таррагъ, фæныкхуыз иттæг хорз хæрæг?»

– Уыдис. Уартæ фæндзайæм азты...

– Хъуыды ма кæныс, иу хатт уыцы хæрæг уæхимæ куы 'рбацыд йæ былты туг калгæйæ? Фæстæдæр, куыд рабæрæг, афтæмæй дзы цалдæр дæндаджы дæр разынди саст. Ды, уæ бинонтæ дæр, сыхæгтæн дзырдтат, хæрæгæн иннæ хæрджытимæ хылгæнгæйæ йæ мукъутæ ныппырх сты, зæгъгæ... Æцагæй та уын, Лади, уæ хæрæджы æз бафхæрдтон: фæрæты цагатай йæ æз ныццавтон... Фæсмон фæкодтон, бæргæ, фæслæ... Цы 'рцыд, уый æрцыд. Мæхи нæ 'схæр кодтон. Никамæн зæгъгæ кодтон, ничи мæ уынгæ фæкодта. Сугтæ састон сарайы. Уæ хæрæг та, æз æй нæ федтон, афтæмæй æрбацыд нæ кæртмæ æмæ уым цы нартхоры кæри уыд кæлд, ууыл хæрыныл балæууыд... Куыд æй ныццавтон, уый æмбаргæ дæр нæ бакодтон... Мæхæдæг дæр-иу ыл цин куы кодтон уæ хæрæгыл... Ныр æхсæз æмæ дыууисæдз азы хæссын уыцы уæз, уыцы тæригæд мæ зæрдæйы. Аххосджын дæн... Фæсмон кæнын... Ныббар, ныххатыр мын кæн, мæ хорз сыхаг Лади...» – фæци йæ зæрдæбын ныхас Мырза. Йæ сæр йæ риумæ æркъул æмæ æнхæлмæ каст, Лади цы зæгъдзæн, уымæ.

Ницы сдзырдта иуцасдæр рæстаг Лади. Æрбакаст мæнмæ. Æз федтон: йæ цæстытæ доны аныгъуылдысты; йæ рустыл туджы змæлд фæбæрæг. Цыдæр цины хъарм фæзынди йæ цæстыты, йæ цæсгомыл. Фестади сабыргай æмæ Мырзамæ басанчъех кодта, йæ къух ын райста йæ къухмæ, гъе стæй йæ йæ хъæбысы ныккодта. Загъта:

– Цытæ дзурыс, цы, Мырза! Нæ дæ зонин, æви, цы?! Ныр цал азы цæрæм хæларæй мах, – раздæры хорз сыхæгтæ хъæуы?! Кæд ды уым нал цæрыс ныр къорд азы, кæд дæ цæрæн бынат аивтай ардæм, горæтмæ, уæддæр нын æнæфембæлгæ кæм вæййы? Куы æруайыс уæ фыды хæдзармæ, – де 'фсымæрмæ, йе та алы рæгты исты хабæртты фæдыл куы вæййæм, уæд сæмбæлæм. Кæрæдзийы уынд нын æхсызгон куы вæййы алы хатт дæр! Не 'хсæн никуы уыд зул ныхас, хъæрæй дзырд... Мæнæ ныр цы хабар радзырдтай, уый та... цас диссаг у? Бирæ цыдæртæ вæййы царды. Ноджы ма, – хæрæг æмæ хæрæг. Мауал риссын кæн дæ зæрдæ! Бамбæрстон дын дæ катый. Хатыр мæ курыс, – хатыр дын кæнын. Æмæ дæ æз дæр курын: дæ зæрдæйæ сис, уæдæй нырмæ уым цы уæз дарыс, уый. Ныр уал азы дæхи тыригæдджыныл нымайыс. Дæхицæн, дæхи удæн басастæ уайтагъд уæд, раст кæй нæ бакодтай, уыцы бынтон сабыр, æгомыг хæрæджы бафхæрынмæ кæй фæтагъд кодтай... Фæсмон кæныс. Ахæм миниуæгаен аргъ нæй. Уæлдайдæр ныртæккæйы рæстæджы. Ныр мæнæн дæр схæр кодтай дæ уыцы сусæгдинад, фервæзтæ уыцы удхъуырдухæнтæй. Дзæбæх – æнæниз у æмæ дарддæр дæр хæларæй цæрдзыстæм, нырмæ куыд цардыстæм, афтæ.»

Мырза тынг разыйæ баззæд Ладийы зæрдæйы уагæй. Йæ цæстысыг æркалдаид, фæлæ хъæддых фæлæууыд æмæ цæстытæ æрмæст зынгæ уымæлæй æрттывттой: цины тых æрбынат кодта йæ зæрдæйы.

Мæнмæ та арфæтæ æрхаудта сæ дыууæйæ дæр: дæ руаджы, дам, ныр нæ хæлардзинад фæтыхджындæр уыдзæн нæ фидæны царды...

Мах Ладимæ рафыстой æртæ боны фæстæ. Мырза нæ афæндараст кодта. Мах ын хæрзбон æмæ нæ зæрдæйы фæндон загътам, дзæбæх – æнæнизæй-иу дæ хæдзарыл сæмбæл, зæгъгæ.

Мæнмæ афтæ фæкаст, цыма Мырзайæн дохтырты хостæ хуыздæр феххуыс уыдзысты, йæ зæрдæйы цы циндзинад сæвзæрд йæ рагомы фæстæ, уый руаджы. Мæн афтæ фæндыд, æмæ мæ

уыргæ дæр кодта, афтæ кæй уыздæн.

Фæхицæн стæм мах: Лади, Мырза æмæ æз. Æхсызгон уыд маенаен дæр, се 'хæен ахæм æмбарындзинад кæй разындис, уый. Æнцондзинад куыд нæ хæсса адæймагæн, дыууæ адæймаджы, бирæ адæмтæ кæрæдзимæ хæлар цæстæй куы кæсой; уæздандзинад куы хæсса алчидæр йæ зæрдæйы; маст куы нæ кæной кæрæдзийæн; фæсмоны тых нæ хатыр курынмæ куы кæна; хатыр кæнын куы зонæм...

***

Цы хабар фехъуыстон Мырзайæ, уый мын мæ зæрдæйыл ноджы ногдæр, ирддæр ахорæнтæй æрлæууын кодта, рох мæ чи никуы фæци æмæ кæй никуы ферох кæндзынæн, маенаен мæхи царды, мæхи цæстыты раз чи уыдис æмæ цы 'рцыд, уыцы тæригъæддаг хабар. Уый та уыдис, райдианы хорз чи уыд, фæлæ æнкъард кæрон кæмæн рауадис, ахæм цау...

Цæй, æмæ уын æй радзурон, куыд уыдис æмæ куыд арæхсын, афтæ. Æрхъуыдыйагæй дзы ницы ис. Уый нæ, фæлæ ма дзы, радзуринагæн чи бæззыдаид, ахæм лыстæг фæзилæнтæ, лыстæг быдтытæ ферох кодтон... Бирæ рæстæг рацъд уæдæй нырма. Нæ бинонтæй ма сæраегас чи у, æмæ æз, мæхæдæг, – æвдисæнтæ. Сусæг æвдисæн та уый, – кæд ма цæры абон онг, – аххосджын йæхæдæг дæр...

Хæсты фæстæйы цыппорæм азтæ. Стыр Уæлахизæй сæрыстыры азты райдиан. Сомбон хуыздæр уыздæнийыл æууæндыны рæстæг. Адæймаджы уды бæрзонд миниуджытæ æвдисыны рæстæг. Удыхæдæй фидар фæлтæрты сыгъæрин дуджы рæстæг... Фæлæ дзы зындзинæдтæн, раст чи нæ уыд, ахæм хъуыддæгтæн дæр æгæр бирæ бынат кæм разынд, уыцы азтæ... Горæттæ, хъæутæ, заводтæ, фабриктæ, колхозтæ, совхозтæ – пырх, хæлд. Экономикæ – æдзæллаг уавæры. Æххормаг азтæ. Зын фадæттæ...

Алчидæр архайдта ладдзахадæн истæмæй феххуыс кæныныл. Алчидæр мадзæлттæ кодта йæ бинонтæ фæдарынæн...

Йæ тыхы уыдис 1946-æм аз. Нæ фыд – Микъала, – дзæнæты бадинаг, – нæ хъæуы иу кæмæйдæр балхæдта мæй æмæ æрдæг кæуыл цыдис, ахæм съл рæуæд. Йæ хуыз – сырхбын. Диссаджы рæсугъд æмæ æмбаргæ рæуæд! Уайтагъд ыл мах, бинонты кæстæртæ, авæрдтам ном – Гоцо.

Йæ дынджыр хъоппæг цæстыты, цыма, дыууæ зæххы къорийы æд фурдтæ æмæ дыууæ арвимæ уыдысты. Ныккæс сæм лæмбынæг æмæ, цыма, уым дунейы иууыл фарстатæ дæр бакæссæн уыд... Уымæл цæстытæ... Хæлардзинад æмæ æууæнкæй – сæ тæккæ дзæг. Æппæт бинонтæ дæр ыл, – хистæрæй, кæстæрæй, – уыдыстæм тынг æнувыд. (Суанг ма сыхæгтæ дæр). Уый та ныл уыд ноджы æнувыддæр. Тынг бирæ йæ уарзтам. Уый та нæ, уырны мæ, ноджы фылдæр уарзта. Хæрзхаст. Мах, кæстæртæ-иу ын нæ кадавар хæринагтæй дæр фæвæрдтам цыдæр муртæ. Канд кæрдзын, дзул нæ, фæлæ æндæр истытæ дæр. Йæ буары хъуын цæхæртæ калдта. Иуцасдæр-иу дæ куы нæ федтаид, искацæй-иу æрбацыдтæ – дæ апыварс-иу чыллппытæгæнгæ зилдхутæ систайд. Йæ гыццыл дæрзæг æвзагæй-иу дæ астæрдтаид ... Афтæ зæгъæн ис: мах, кæстæртæ, йæ цинæй рæзыдыстæм... Цыдæр зындзинæдтыл нæхъуыдыкæнынæн нын уыд стыр пайда...

Нæ хистæр æфсымæртæй иу – Фидар, – бирæ азты дзæбæх æнаæнизæй фæцæрæд, – диссаджы лæппу уыдис æрыгонæй дæр: ахуырмæ, цумамæ – рæвдз; кусынмæ – арт; хæдзары куыстытæн сæ бирæ хай кодта; хъæдмæ суг ласынмæ цыди; хос цæттæ кæнын хъуыддæгты цæвæг, сагой æмæ халамæрзæнимæ – арæхстджын...

Уæдæ колхозы быдырты дæр кусын хъуыди æмæ уым дæр хъазуатонæй архайдта. Скъолайы дæр йæ ахуыры æнтыстджынай æйæфта. Чи зоны, хорз нывгæнæг дæр дзы рауадаид, уымæн æмæ иттæг хорз арæхстис нывтæ кæнынмæ. (Æз дæр ныв кæныныл уымæ гæсæ фæцалх дæн). Кафынмæ, зарынмæ – сæрæн. Æмæ цытæ нæ арæзта къухæй та?! Худæгæй дæр-иу нæ бафсæста. Æмæ куыд нæ худдзынæ, куыд – чысыл уæрдон-иу куы ацарæзта, æмæ-иу дзы гæддæйы, къæбылайы, гæ та куыдзы куы баифтыгъта?! Æмæ – цы?! Чи дзы æнæ ахуырæй, кæй та – иу иу чысыл ацахуыр кодта, æмæ – размæ! Иуцасдæр рæстæг-иу ластой уæрдон æмæ уым исты дзаумæттæ æвæрдæй. Кæс, æмæ... цас худæг дæм-иу кастайд, уыйас – худ!..

Уæрдон сарæзта Фидар Гоцоуæн дæр. Хъуыды ма кæнын, фыццагдæр æй кæцы ран баифтыгъта уæрдоны, кæуылты йæ цæуын кодта, уыдæттæ. Гоцо уайтагъд бамбæрста, цы дзы домынц æмæ куыд цæуын хъæуы, уый. Хæрз чысыл рæстæг ын фаг уыдис ацахуыр уæвынæн. Гыццыл, йæхи акаг уæрдоны-иу æй ифтыгъдæй чи федта, уыдонæй йыл уыдис цингæнджытæ, диæгæнджытæ. Уыдис ын тæригъæдгæнджытæ дæр.

Рæстæг цыдис. Рæзыдыстæм мах. Рæзыдис Гоцо дæр. Фидарæй фидардæр кодта нæ кæрæдзиуыл æнувыддзинад. Тынг æмбаргæ уыд Гоцо. Тынг цингæнаг. Йæ буар-иу ын искуы куы сæрфтаис кыхæй, гæ та сæрмагонд сæрвасæнæй, уæд-иу уый алы хатт дæр диссаджы цырд фæцарæхстаид дæ кых, дæ рус йæ дæрзæг æвзагæй астæрынмæ. Æмæ-иу кæд дудæгау дæр скодта йе 'стæрд, уæддæр-иу тынг æхсызгон уыд йæ хæлардзинады хъарм æнкъарын.

Байрæзыд Гоцо. А бæллæхы Фидар сарæзта стыр дæр уæрдон – Гоцойы аккаг. Асæй дынджыр дæртæ нæ рауадис Гоцо, фæллæ уыдис тынг хъаруджын, цырд æмæ фæразон. Куыддæр, афтæ æнæзынгæйæ, Фидар Гоцойыл байдыдта алыхуызон куыстыгæ кæнын, хъазгæ-худгæйæ. Сабыргай. Урсдоны донæй ласта дон, цæхæрадонмæ ласта фаджыс, куыроймæ – ссиаг, уырдыгæй – ссад; быдырæй – кæрдæг, хосгæрдæнæй – хос; быдырон куыстыгæм – хæринæгтæ, дон, кусæнгæртæ... Мæгуыраг, Гоцо, алы куыстмæ дæр – æнæзивæг...

Гæ, стæй, куы фæхъæддыхдæр ис, уæд байдыдта æппæты зындæр куыст кæнын – хъæдæй суг ласын. Суг æмæ æндæр уæзæгтæ ласгæйæ хæрдгæнæнты, уырдуыты, доны бацæуæнты Гоцомæ нæдæр æвзидын, нæдæр ыл хъæр кæнын хъуыд. Йæхæдæг-иу зыдта, куыд ын хуыздæр кæнгæ уыдаид, уый. Уымæ гæсгæ, Гоцо уæрдоны ифтыгъд уæвгæйæ, Фидары кыхы лæдзæг, гæ та уис нукуы уыдис. Искадæм-иу цæуын куы хъуыдис, уæд уæрдонмæ бавнал, фезмæлын-иу æй кæн гыццыл, æмæ-иу уæд Гоцо йæхæдæг бацыдис рæтæснагъдæй искæцымæ æмæ-иу уым æрлæууыдис...

Афтæ зæгъæн нæй, æмæ Гоцо æппынæдзух дæр кусгæ кодта. Нæ. Ауæрста йыл Фидар. Тæригъæд дæр ын кодта, фæллæ-иу æндæр гæнæн куы нал уыдис... Гал, бæх, гæ та хæрæг нæ уыдис махмæ. Стæй ма зæгъын хъæуы уый, æмæ тынг фæацахуыр сты кæрæдзиуыл Фидар æмæ Гоцо исты куыстыгæ кæнынмæ. Бынтон тыхкуыст кодта Гоцо, зæгъгæ, афтæ зæгъæн нæй, фæллæ æцæгдзинад уый уыд, æмæ хъуг кодта уæрдонны ифтыгъдæй галы куыстыгæ. Йæ бæрзæй дæр, галы бæрзæй куыд вæййы, афтæ – фæтæн æмæ хъæбæр...

Уæдæ, кæдмæ царди Гоцо, уæдмæ æртæ хатты рауæдтæ дæр балæвар кодта хæдзарæн. Æмæ-иу цалынмæ нæ ныззадаид, цалынмæ сæхиуыл нæ фæхæцыдаиккой Гоцо æмæ рауæд, уæдмæ, кæй зæгъын æй хъæуы, исты куыстыгæ кæныныл ныхас дæр нæ уыдис.

Дзырдауыд-иу Фидарæн, цæуыл тухæнæй марыс хъуджы, зæгъгæ. Æмæ-иу уæд уый афтæ: бæргæ йын тæригъæд кæнын махæдæг дæр... Мæнæ ма-иу гыццыл рæстæг... Фæллæ Гоцойæн йæхи зæрдæмæ дæр цæуы уæрдоны ифтыгъдæй... Уæлдай тæригъæд та йын мах, бинонты æмæ сыхы кæстæртæ, кодтам. Махмæ афтæ каст, цыма йыл мах иннæтæй æнувыддæр стæм, уый та мах фылдæр уарзы...

Цыдис рæстæг. Иу аз иннæйы ивта. Бирæ рæстæг нæ ацардис Гоцо. Æнкъард уыд нæ бинонты, сыхбæстæй бирæты уарзон, æнцондарæн, хæдзарæн бирæ æххуыс чи уыд, уыцы æгомьг хъуг – Гоцойы царды кæрон...

Уыд æрæгвæззæг. Адæм быдыры куыстыгæ фæуд кодтой колхозы зæххытыл. Алчи бафснайдта йæ разцæхæрадоны тыллæг: нартхор, картоф, хъæдур... Нартхоры хъæдтæ, кæрдынмæ чи бæззыд, уыцы кæрдæг – карст æмæ æфснайд; кæмæн йæ кæрты, кæмæн та йæ æхгæд чысыл цæхæрадоны хосы мæкхуылты фарсмæ; гæ та суанг сараты æмæ уыдоны царты. Цæхæрадæтты ма уыдис, хæрынмæ чи бæззыд хъомтæн, ахæм бирæ кæрдæг, стæй бæллæстæй згъæллæг сыфтæр æмæ ма суанг кæй не 'ртындæуыд, ахæм згъæллæг дыргътæ дæр. Адæмæй бирæтæ нал скъæрдтой сæ фос быдырмæ æмæ-иу сæ ауагътой тыллæгæй ссæрибаруæвæг цæхæрадæтæм. Уыдонæй, – кæрæдзийæ æхгæд нæ уæвгæйæ, – рауайы стыр æмæ хорз хизæнуат. Сыхæгтæ, мах дæр – цы нæм уыдис фосы номæй, уыдон-иу алыбон дæр ауагътам, раздæры фæззæгтау, хизынмæ райсомæй суанг æнафоны талынгæм...

Джеоргуыбайы мæй. Ирон адæмы иумæйæг бæрæгбонны бонтæ. Мах сыхы дæр, æгъдаумæ гæсгæ, хæдзарæй – хæдзармæ цыдысты лæгтæ. Куывтой. Зарыдысты. Кæрæдзийæн æнæнидзинад, хорздзинадтæ, хæлар цард, рæсугъд, æнæфыдбылыз фæндæгты æмæ бирæ алыхуызон хорз хъуыддæгты тыххæй. Кæрæдзийæн нуазæнтæ лæвæрдтой. Æрцыд бæрæгбонæн йæ кæрон дæр. Къуырисæры – йе 'рвитæн бон. Кæд раздæры бонты иуцасдæр уыдис дзæбæх, райдзаст, хъарм, æнæуаргæ рæстæг, уæд уыцы бон та суанг райсомæй рахаста асæст.

Изæрырдæм фæхæстæг ис бон. Мах, мæ кары лæппутæ иу цалдæрæй нæ хъазыны, нæ ныхæсты карзы куыд уыдыстæм уынджы, афтæ мæ хъустæ ацахстой... Гоцойы уасын, цыма... Иу хатт, дыууæ, æртæ хатты... Уый, – бæлвырдæй, – Гоцойы уасын... Цыдæр æнкъард, æххуысмæ курæджы уасын... Азгъордтон

нахимæ. Бауадтæн кæртæй цæхæрадонмæ бацауæны æхгæд дуармæ. Федтон: Гоцо йæ фæстаг къæхтыл æрбадæгау кодта æмæ афтæмæй лæууы... Уасы. Мæн куы ауыдта, уæд базмæлæгау кодта. Ноджы æнкъарддæрæй, зæрдæагайгæдæрæй бауасыд мæнмæ... Йæ цæстысыгтæ гыццыл къанæуттæй згъорынц. Кæуы... Дзыназы... Æххуыс куры... Хъæрзы...

Мæ къухтæй йын йæ сæр æрсæрфтытæ кодтон, уый та мын мæ къухтæ, раздæрау астæрдта, йæ дæрзæг æвзагæй иу цалдæр хатты æмæ та ныуасы... Федтон... Йæ астæуыстæг къæдзилмæ æввахс уыдис цæхгæрмæ лыг. Стыр хъæдгом, Уырдыгæй туг лæссæнтæ кодта... Дзурынхъом нал уыдтæн...

Бауадтæн хæдзармæ. Уазджытæ нæм уыд, – бадтысты фынгыл. Мæн куы федтой, æмæ, Гоцо, зæгъгæ, куы загътон, уæд мæ къухы амындмæ гæсгæ рауадысты сеппæтдæр кæртмæ, Гоцомæ...

Фæдзырдтам фосы дохтырмæ. Уый загъта: «Цæф у цыргъагæй, æвæццæгæн – фæрæстæй. Хъæдгом – арф. Тынг хъыгдард байæфта астæуыстæг, йæ магъз. Йæ фервæзын кæнынаен ницы у мæ бон... Сыхæм бон та куыд бауыдзæн йæ тухитæм, йæ тæригъæдмæ кæсын... Фæлтау æй аргæвдын хъæуы. Æндæр хос ницы ис...»

Куыд тынг хъыг уыдис Гоцоы ахæм уавæр не 'ппæт бинонтæн дæр, ууыл дзурын дæр кæм хъæуы. Хъыг уыдис, чи йæ федта, уыцы уазджытæн сеппæтæн дæр. Сыхæй дæр æм æрбауадысты фенынмæ чидæртæ. Зæрдæрыстæй фелгъыстой ныццæвæджы...

Гоцо уасыд æмæ куыдта. Куыдта æмæ уасыд. Махæй, адæймагтæй, æххуыс куырда, кæд æй цæвгæ дæр адæймаджы ном чи хæссы, ахæм ныккодта, уæддæр...

Адæймагæн йæ зонд бæрзонд æмвæзадыл лæууы, айгъайдæр. Фæлæ мах, нæхæдæг, нæ зонаем, гъе та, бæлвырдæй нæ зонаем, цæрагойтæн, фосæн, сырдатæн цавæр къæпхæныл лæууы сæ хъуыдыкæнындзинад... Мах нæ зонаем, цымæ цы хъуыды кæнынц уыдон та махæй... Æппæт уыдæттæн æнауæвæн нæй, æрмæст, кæй зæгъын æй хъæуы, алыхуызон къæпхæнтыл æвæрдæй. Сæры магъз æмæ ма бирæ цыдæртæ хуымæтæджы лæвæрд нæ цæуынц æрдзæй æппæт уыдæттæ кæмæн сты, уыдонæн...

Мах Гоцоы кæронмæ куы 'мбæрстайкам, уæд нын, чи зоны æмæ æмбарын кодта, чи йæ ныццæвта... куыд тынг риссы йæ 'ппæт

буар дæр уыцы хъæдгомæй... Чи зоны, æмæ æмбæрста йæ уавæр; æмбæрста, мах бон дæр ын кæй ницы у; уыдта, æмбæрста, йæ хъуыддаг кæдæм цæуы, уый... Куыдта... Йæ цæссыг лæссæнтæ кодта. Туг цыди... Дзыназта Гоцо...

Дохтыр афтæ куы загъта, аргæвдут æй, зæгъгæ, уæд мæнмæ афтæ фæкаст, цыма раст уыцы уысм уæлдай тынгдæр æрызгъæлдысты Гоцоы æн йæ цæстысыгтæ; уæлдай тæригъæддагдæр уыд йæ уаст, йæ катæй, йæ каст...

Куыдта Гоцо. Куыдтам, – чи – æргомæй, чи та – сусæгæй, – мах дæр – бинонты кæстæртæ. Куыдтой ма не 'мгæрттæй дæр чидæртæ нæ сыхæй...

Нæ хистæртæй дæр алкæйы бон нæ уыдис Гоцоы тухитæм кæсын æмæ-иу уайтагъд æнкъардæй азылдысты, æмбæхстой сæ зæрдæты уаг, сæ цæстыты уавæр...

Æнæнцой æхсæв арвыстам мах, нæ бинонтæ. Æхсæв-бонмæ-иу алаууыдыстæм Гоцоы цуры. Уæлдайдæр мах, кæстæртæ, йæ буар, йæ цæссыгтæ йын сæрфтам, йæ сæраен ын хъæбыстæ кодтам.

Фидар ацыд нæ хæстæджытæй иу лæгмæ, Загъта йын нæ рыды фæндон, цæмæй уый аргæвстаид Гоцоы. Нæ фæндыд уый Гоцомæ йæ къух сисын, фæлæ æндæр гæнæн нæ уыд, – сразы ис.

Райсомæй бон йæхи райдзастæй равдыста; разынд Хур. Мигъ дæр фæпырх, æмæ, цыма, æрдз худгæ бакодта, афтæ разындысты бæлæстæ, хæдзæрттæ, хæхтæ... Æрдз ныррухс... Æрмæст ма цæмæндæр мигъ афæстиат нæ сыхы цæхæрадæттæ цы дæлвæзгомауы (незаманты донцауæны бынат) сты, уым. Бонхъæдыл цин кæнын бæргæ хъуыд, фæлæ зæрдæ уыд æнкъард, æрхæндæг, æнæнцой – ницы хорз æй агайдта...

Æнкъардæй, сагъæсхуызæй æрбацыд нæ хæстæг лæг дæр. Йæ къухы, газеты сыфы тыхтæй, – æргæвдæн кард. Салам загъта. Мæ фыдимæ хæрз чысыл рæстæг абадтысты фынгыл. Цы æмбæлд, уый загътой. Фæйна æрахъхъы дæр анызтой. Фæстадысты... Лæг йæ 'ххуыстæнджытимæ йæ куыст кæныныл ныппæуыдыс. Сæрмагондæй скуыфта Хуыцаумæ, куыд æмбæлы, афтæ.

Кæстæртæй чи хæдзарæй нал рацыд суанг æмбисбонмæ, мах та, мæ хæдхистæр æфсымæр Батырбег æмæ ма нæ сыхы æртæ лæппуйы, – ацыдыстæм Урсдоны доныбылмæ æмæ уым рацу-бацу фæкодтам фæссихормæ. Дзургæ ницы кодтам, фæлæ нæ алкæйы хъуыдыйы дæр уыдис Гоцо...

Куы æрбаздæхтыстæм, уæддæр мах, Батырбегимæ, иуцасдæр

раестæг хæдзармæ нæ бацыдыстæм. Хæрын дæр нæм нæ цыдис. Бадтыстæм, Фидар фыццаг хатт кæм ахуыр кодта уæрдоны ифтыгъдæй цæуын Гоцойы, уыцы ран, кæрдæджы бынаты, бандоныл. Уыдтам, нæ сыхаг дыууæ æрыгон лæппуы æмæ чызг куыд цыдысты махæй алыхуызон мигæнаенты дзидзайы хæйттимæ сыхæгтæм æмæ-иу-иу фæстаемæ куыд фæзылдысты...

Гоцойы дзидза æнæхъæнæй дæр уæрст æрцыдис нæ сыхы гуырысхойаг чи нæ уыдис ацы фыдракæнды, уыдоныл сæ 'ппæтыл дæр. Ноджы ма дзидза æрвыст æрцыд нæ хъæуы, стæй æндæр хæстæг хъæуты æмæ ма суанг Дзæуджыхъæуы цæрæг хионтæй кæмæндæрты дæр.

Кæй зæгъын æй хъæуы, бинонтæй никæй зæрдæ æртасыд уыцы дзидзайæ скомдзаг нæ, фæлæ ууыл ахъуыды кæнынмæ дæр. Мæнæн мæхицæн бирæ раестæг хæрын нæ, фæлæ мæ бон кæсын дæр нæ уыд цыфæнды дзидзамæ дæр: мæ цæстыты раз-иу фæвзæрдис Гоцо... Цыфæнды дзидза дæр мæм-иу каст, цыма Гоцойы дзидза у...

Ныр цал азы рацыдис уæдæй нырмæ, фæлæ мæ зæрдæйæ нукуы уыд цух Гоцо, – йæ цыбыр цард æмæ йæ ахæм æвирхъау кæрон. Æрхъуыды йæ кæнынц нæ бинонтæй дæр куы иу, куы – иннæ абоны онг дæр. Æмæ йын фæрохгæнæн дæр куыд ис, афтæ кæуыл сахуыр стæм, афтæ уарзон нын чи уыд, уыцы Гоцойы?!

Ныффыстон ма ацы æрмæг æхсайæм азты дæр. Чи зоны, уый уыдис лæмбынаг дæр, хъæздыг дæр фыст, фæлæ йæ мидисы уидаг баззадис, куыд уыдис, афтæмæй. Уыцы фыст нал разындис æмæ мæ ныр ногæй райсын кодта фыссæн дзаума æмæ гæххæтт Ладæ æмæ Мырзайы 'хсæн цы ныхас рауадис, уый.

Ныр цал азы рацыд уæдæй нырмæ?! Бирæ! Чи зоны, æгас ма у, æви – нæ, æгомыг стурмæ фæрæст чи систа, уыцы сыхаг... Никамæй æмæ никацæй райхъуыст фæсмоны ныхас мæнæ Мырзайау. Чи зоны, афтæ дæр у, æмæ уыцы ми бакæнæг йæ фыдми нымадта (æмæ нымайы) раст къахдзæфыл. Уæвæн ис афтæ дæр, æмæ фæсмон нæ, фæлæ йын йæ «хъæбатырдзинад» хаста (æмæ хæссы ныр дæр?) æхсызгондзинад. Æмæ уæд ахæмы адаймаг схонæн куыдæй ис? Уый налат тугдзых сырæй тæссаг дæр куы у. Ахæмтæм æмæ уый хуызæттæм (хъыгагæн, фылдæрæй фылдæр кæнынц) цы ис хорзæй æнхъæлмæ кæссæн? Ницæмæ! Ахæмтæн сæ зонд у æгомыг стур Гоцойы зондæй дæлдæр, мæгуыр дæр. Ахæмтæ сæхæдæг, удагас уæвгæйæ, сты æрдзæй æлгъыст æмæ кæуинаг.

О! Зæгъон ма уый дæр, æмæ уæд, дыккаг бон, Фидар, мигъ йæхи куы систа, уæд тугæн йæ фæд-фæд ацыдис. Кæцырдыгæй æрбахызт нæхи цæхæрадонмæ Гоцо, уый бæрæг дардта, фæлæ дарддæр, цыма донæй æхсад æрцыд тугæд, афтæ бæрæг бæлвырд нал разынд...

Нæ фыд загъта, сбæлвырд гæнæн ис фыдмийæн, фæлæ, дам, нæ сыхæгтæй чифæнды дæр уæд. – нæ хорз ахастдинаедтæ, нæ сыхы æнгом цард цæмæн фехæсæм, зæгъгæ, сдзурын æмæ архайын никæй бауагъта. Кæд, дам, чи ныццафта Гоцойы, уымæн æнæбары, æнæнхъæлæджы рауад, уæд йæхи схъæр кæндзæн... Кæд нæ, уæд та, дам, Стыр Хуыцау йæ тæрхонгæнæг фæуæд æмæ-иу нæ дзæбæх Гоцойы тæригъæд, кæдмæ цæра, уæдмæ фæхæссæд...

Гоцо, Гоцо!.. Афтæ зæрдиæгæй кæй рæвдыдтам; афтæ бирæ æххуыстæ чи уыдис хæдзарæн уыцы зын рæстæджыты; афтæ æнувыд ныл чи уыдис, уыцы Гоцо... Фæрох кæнæн ын куыд ис? Баззадис нæ зæрдæты æмæ йæ арæх æрхъуыды кæнæм... Ныхас нæм рауайы... Æнкъард ныхас...

Кæй радзырдтон, кæй ныффыстон, уый та кæд искæмæн йæ царды цалхылды рæстæг фæуад хорзырдæм дæнцæгæн... Афтæ куы рауайа, уæд зæгъæн уыдзæн: «Гоцо ныр дæр йæ пайдайаджы куыст кæны, æххуыс кæны...»

Афтæ уæд!

ГÆБЫЦИЙЫ АРС

Мæ фыды фыд Паца уыдис цыппар æфсымæры хистæр. Сæ кæстæр та – Гæбыци. Рухсаг уæнт, Гæбыци дæр, йæ 'фсымæртау, цардис хæхбæсты, Дыгургомы Уæллагкомы рагондæр æмæ рæсугъддæр хъæутæй иу – Гæлиаты. Уым арвыста йæ царды фылдæр азтæ. Фæстагмæ иукъорд азы цардис Æхсарысæры. Ам амардис 1972 азы. Ам, хъæуы уæлмаерды, ис йæ ингæн. Фæцардис бирæ хорз хъуыддæгтæй йæ бинонтæн, йæ алыварс адæмæн пайдайаг цардæй 97 азы.

Гæбыци йæ рæстæджы уыдис зындгонд цуанон æнæхъæн Дыгургомы. Зыдтой йæ Уæлладжыры, Куырттаты кæмтты æмæ ма суанг кæстæн æмæ балхъайраг, хъæрæсе-черкесаг цуанæттæ дæр. Цæцæйнаг æмæ йæ мæхъæлон цуанæттæй дæр, куыд цуанон, афтæ чидæртæ зыдта.

Фæзæгъынц, нымад, дам, ын уыдысты Гæбыцийæн, сырды зынгæдæртæй йæ къухы цал бафтыдис, уыдон: æрсытæ, дзæбидыртæ, сагтæ, сывчитæ, хъæддаг хуытæ... Бирæ, дам, амардта бирæгътæ дæр! Бирæ зыдта Гæбыци алыхуызон историон цаутæ, таурæгътæ; цардæй ист бирæ цымыдисаг, худæджы æмæ æнкъард хабæрттæ. Дæсны, арæхстджын уыд сæ радзурынмæ. Тынг диссаг уыдысты, йæ цуан кæныныл баст чи уыд, уыцы мысинæгтæ дæр.

Æхсайæм азты Гæбыциимæ ныхас кодтон цалдæр хатты. Кодта-иу мын алыхуызон хабæрттæ. Уыдис ын бирæ алыхуызон фембæлдтыгæ йæ царды, йæ цуан кæныны рæстæджы. Æрсытимæ дæр æргомæй фембæлдис цалдæр хатты. Дисы мæ æфтыдтой, цы дзырдта, уыдон...

Фæстæдæр ма фехъуыстон, Гæбыцийæн йæ цардвæндаг хорз чи зыдта æмæ зоны абон дæр, ахæм адæймагтæй алыхуызон радзуринагтæ. Кæмдæрты дзы чидæртæ уыцы хабæрттæн сæхæдæг дæр уыдысты æвдисæн. Арсимæ йæ иу фембæлды тыххæй у мæ радзырд.

Æртынаæм азты кæрон, Стыр Фыдыбæстæйы хæсты хæдразмæйы азтæ... Уæдмæ колхозтæ сæхиуыл фæхæцыдысты, фæфидар сты. Куыд æнæхъæн бæстæйы, æнæхъæн Ирыстоны, афтæ хæхбæсты, Дыгургомы Уæллагкомы æртæ хъæуы: Гæлиат, Къæмынтæ æмæ Дымтæн дæр сæ иумæйаг Сталины номыл колхоз бонæй-бонмæ фидардæр, хъæздыгдæр кодта. Быдыры, Сылтаныхы зæххытыл, кодтой хоры куыст; мæнæу, нартхор... Мидхохы сæхимæ цы хъæздыг зæххытæ уыдис, уым-иу бакодтой хъæбæрхор, сагътой картоф, хъæдур... Цы бирæ сойджын уыгæрдæнтæ æмæ хизæнуæттæ сæм уыдис, уыдон хорз фадат лæвæрдтой фосы куыст кæнынаг. Стурвос æмæ сæм фысвос уыдис бирæ. Уæлдайдæр – фысвос. Уыдонæн-иу сæ нымæц хæццæ кодта бирæ мингайттæм. Ахæм бирæ фосдарыны уæз фæрогдæр кæныны тыххæй-иу алы рагуалдзæджы æмæ фæззæджы пайда кодтой, Дыгургоммæ бацæуæны, Кæлыхы сæрмагъ цы Сырхы æрдузтæ ис; Зæдæлесчы цæгаты цы уыгæрдæнтæ æмæ хизæнтæ ис, уыдонæй. Ацы амынд бынæтты ис æвæджихауы æрдзон фадæтæ фосдарынаг.

Уалдзæджы мидхæхты мит йæ урс нымæт куы нæма сисы зæххæй, уæд ам та кæрдæг фæхæцы зæххыл, цъæх адары. Фосæн фæбæззы хизынаг. Сырхы – фылдæр – стурвосæн; Зæдæлесчы

цæгаты та – стурвос æмæ фысвосæн дæр. Фæззæджы, – суанг æрæгвæззæгмæ, – фæсал æмæ таугæрдæг ам – бирæ.

Ардæм скъæрдтой сæ фос канд Дыгургомæй нæ, фæлæ бирæ æндæр рæттæй дæр. Цас зындзинæдтæй цыдысты уæгъдгонд колхозтæ æмæ хицæн адæймагтæ! Цас æххуыс хастой, цас, ацы хизæнтæ?!

Гъемæ та, ацы хатт дæр, Уæллагкомы колхозы фыййæуттæ цалдæр лæгæй раскъæрдтой сæ фос хизынаг. Фæззæг йæ 'мбисæй фæкъул. Кæфты мæй уыдис йæ тæмæны. Æрдз, – зæгъæн уыдис, – цæхæртæ калдта. Кæрдæг ранæй-рæтты фæбуртæ ис, фæлæ æмткæй та цъæх дардта. Бæлæсты сыфтæртыл алыхуызон ахорæнтæ фæбæрæг сты. Хæхтæ се 'нусон рæсугъд хуызæй цæстæн æхсызгон уынд æвдыстой хуры тынты рухсмæ. Арæ – сыгъдæг; бонæй – райдзаст, æхсæвыгон та – стъалытæй æмьдзаг. Æрдзы рæсугъддзинадтæм кæсынæй цæст не 'фсæст. Раст сæ, цыма, мæнæ арæхстджын нывгæнаг итгæг хорз æмæ рæсугъд сныв кодта ахорæнтæй, афтæ зæрдæмæдзæугæ уыдысты амыты æрдзон нывтæ. Уæвгæ та æрдзæн йæхицæй хуыздæр æмæ арæхстджындæр нывгæнаг кæд уыдис æмæ кæм ис?!

Диссаджы хорз рæстæг скодта уæд. Зæрдæрухс æмæ зæрдæмæдзæугæ – алкæмæн дæр. Уыдонимæ – фыййæуттæн дæр. Дзæвгар ахастой ахæм хорз бонтæ. Суанг æрæгвæззæгмæ.

Нæ фыййæуттæн сæ цæрæнбынат рагæй дæр бæлвæрд уыдис, – æрдзон лæгæт. Алы хаттау æй ныр дæр бадзæбæхтæ кодтой, базылдысты йæм: бафснайдтой йæ мидæгæй, равæрдтой сынтæджытæ; базылдысты пецмæ; бацæуæны раджы арæзт дуар бафидæрттæ кодтой. Сæвæрдтой радгæсты æмæ хæринагæнджыты куысты фæтк.

Уыди Гæбыци æмæ йæ 'ххуысгæнæджы рад. Сæ куыстытæ кодтой. Архайдтой. Хæринаг скодтой. Кæрдзынтæ – цæттæ. Дзидза – фых. Къуымæл æмæ арахъ æмбæлгæ мигæнæнты – конд. Уыдис сихорафонмæ хæстæг. Ныхасгонд куыд уыдысты, афтæ фæзындысты хизæнтæй дыууæ æрыгон фыййауы. Уыдон хуамæ хæрджытыл ахæсстой сихор иннæ фыййæуттæн. Хæринаджы уæргътæ куыд цæттæ кодтой, афтæ сæ хуыстыл æрцыд цыдæр хъæрзыны уынаг. Цыдис хæстæгдæр хъæды къохы 'рдыгæй. Рæстæгмæ-иу банцад, стæй та-иу ногæй райхъуыст хъæрзын, бæласы къалиуты састы къæрццытæ æмæ сыр-сыр, уынаг. Цы уа, зæгъгæ, лæууынц лæгæты цур, кæсынц хъæды къохмæ. Дыууæ

хæрæджы æмæ бæх катыйы бацыдысты. Лыстаг рæхысæй баст куыдз йæхицæн бынат нал ары: йæхи ивазы, уынаер кæцæй цæуы, уыцы 'рдæм. Рæйгæ нæ, фæлæ ниуæгау кæны. Хиутæ уым, хъæды сæрма, æнæнцой зилдхты бацыдысты, æнæнцой хъæр систой. Богъ-богъ æмæ хъæрзын райхъуысти... Гæбыци загъта: «Уый арс у. Цыдæр ыл æрцыд. Махмæ æрбацауын æй фæнды æмæ нын æй æмбарын кæны. Мах нæхи сабыр куы дарæм, хæцаангарз наем куы нæ уына, уæд йæхи раргом кæндзæн, рацаудзæн хъæды къохæй. Æнæмæнг. Ныр та уал сымах æртæйæ дæр лæгæтмæ бацаут, уæхи ма 'вдисут...» Йæхæдæг иуцалдæр санчъехы акодта размæ; йæ къухтæ-иу куы хæрдмæ систа, куы та-иу сæ фæйнаердæм айтыгъта. Уæлдай змæлдтытæ нæ кодта. Лæууыдис...

Уалынмæ хъæды къохæй разындис дынджыр арс. Хъæргæ, уынæргæ, æрлауу-æрлаууæнгæ цыдис куы йæ фæстаг къæхтыл лæугæйæ, куы та – йæ цыппæртыл. Цыдис лæгæты, Гæбыцийы 'рдæм. Йæ раззаг къæхты дзæмбытæй-иу, рæстæгæй-рæстæгмæ, ныххæцыдис йæ сæрыл, йæ мукъутыл. Райхъуыстис-иу йæ тæригъæддаг богъ-богъ. Атылдис-иу зæххыл. Катай кодта. Йæ цыд – сабыргай, цудтытæгæнгæ, лæмæгъ – йæ фезмæлд.

Æрбахæстаг Гæбыцимæ. Æрлаууыд. Æнаууæнк каст кæны. Уæдæ йыл Гæбыци дæр цастæ æууæндыдаид? Йæхи цæттæ дардта арсы алы фæзылдмæ дæр. Фезмæлыд та арс. Йæ рыст, йæ катый йæ размæ скойныц. Æрбацауы уынæргæ, Бынтон хæстаг... Стыр нæл арс. Йæ хъарутæ бынтондæр кæмæн асастысты йæ тухитæй, ахæм арс... Иу уысм Гæбыцийæн йæ цуаныны туг рафыхтис: азгъордта лæгæтмæ, йæ цуанон топмæ... Уыцы рæстæг арс нырдиаг кодта, йæ къæхтæй зæхх æрхоста... Гæбыци раскъæфта топм... Фæлæ йæ аппæрста фæстæмæ: æрдзимæ цыдæр баст тых æй баурæдта... Фæтæригъæд кота арсæн. Фæзылд фæстæмæ. Рацыдис лæгæтæй æмæ федта: бацауæнмæ бынтон хæстæг – арс... Фæлдæхтæй. Хъæрзы. Йæ дзы ныххæлиу. Катай кæны. Цæф, гъе та истæмæй фæтæрсæг арс тынг тæссæг кæй ваййы, уый зындгонд у. Фæлæ ацы арс та бынтон æнæбонæй, æвæрæзæй, ницы тас дзы цыдис, афтæмæй хуыссыд уæлгоммæ.. Бæрæг уыд. – хъуыдис æй адæймаджы æххуыс. Бынтондæр йæхи нал æмбæрста. Тынг лæмæгъ зындис.

Бацыд æм хæстæгдæр Гæбыци. Хъавгæ-хъавгæ, цы нæ ваййы, зæгъгæ. Аракæс-бакæс æм кодта лæмбынæгдæр æмæ федта: йæ дæллаг æфсæр уыд тынг рæсыд. Цы 'мбарын ма хъуыд,

иæ дæндаг кæй риссы арсæн. Бацыд бынтон хæстæг Гæбыци, обæлвырд кодта, йæ сыр-дæндаг кæй риссы. Уымæн йæ алыварс уыдис сырх æмæ хæфы бын фæцис. Арс агрессивонæй не 'вдыста йæхи.

Ахæм диссаджы нын уынгæйæ, рацыдысты иннæтæ дæр лæгæтæй, кæд æдас нæ уыдысты, уæддæр. Гæбыцийы ныфсæй сабыргай сæхи хæстæгдæр баластой ацы диссаджы арсмæ... Дис кæнынц... Бæх æмæ хæрджытæ ныссабыр сты, фæлæ-ма, хатгай, сæ сабыр хуыррытт райхъуысы. Куыдз уыцы æнæнцойæ йæхи радав-бадав кæны, хатгай сраеиы, тас дзы бацыдис... Сæхицæн тæрыныц Гæбыцийы æмбæлттæ дæр. Гæбыци сæмæ уынаффæ кæны, цы бакæнаем, куыдæй феххуыс кæнæм арсæн, зæгъгæ... Æвæстиатæй арсæн хъæуы йæ дæндаг, йæ 'осыр сласын. Фæлæ куыдæй? Арсы дæндагмæ бавнал?! Хъуыдис, цæмæй рыст мауал æмбара æмæ бафынаей уа, ахæм хостæй судзинтæ скæнын...

Хорз, æмæ, куыд æмбæлд фидаргонд фæткмæ гæсгæ, афтæ фыййæуттимæ уыдысты дыууæ фосы дохтыры, фæлæ уыцы рæстæг уыдон уым нæ разындысты: уыдысты хизæнты фосимæ.

Гæбыци фыййæуттæй иуы рæвдз абадын кодта бæхыл æмæ йæ фервыста, цæмæй фосыдохтыртæ æвæстиатæй фæзыной.

Уыдон уайтагъд æрбацыдысты. Уавæрма æркастысты. Фæбæлвырд кодтой, цы æмæ куыд кæнын хъæуы, уый. Æрцæттæ кодтой, чи хъуыдис, ахæм кусæнгæртæ: аркъаугæндтæ, цъæппæг; бæхсныг, бæмбæг, бинт, спъирт, арахъхъ... Кусæнгæртты бæстон æрыхсадтой къоппайы цы спъиртт ныккодтой, уым. Сæ къухтæ дæр хæрзæхсад ныккодтой.

Бацаеттæ кодтой шприц наркозгæнæн хос барбиталæй арсæн хъæугæ бæрцæй æмæ йæ радтой Гæбыцимæ. Кæй зæгъын æй хъæуы, фосыдохтыртæ сæ ныфс нæ бахастой судзин кæнынмæ. Тарстысты арсæй, кæд уый бынтон лæмæгъ, æдас уыдис уыцы уавæры, уæддæр... Цы нæ ваййы!..

Гæбыци фæцарæхстис æмæ скодта уыцы судзин арсæн. Æдас кæм уыд уый дæр. Йæ хид рахъарыд, фæбæрæг йæ цæсгомыл...

Фондз-æвд минуты фæстæ хосы тых фæбæрæг ис арсыл. Йæ кæнон бакодта: арс иуцасдæр ахъуыр-хъуыр кодта æмæ райхъуысти йæ хуыр-хуыр, йæ сым-сым оцыдис. Афынаей. Уыцы фæдыл ма йын скодтой судзин новокаины хосæй дæр, цы дæндаг рысти, уый алыварс, цæмæй рыст мауал æнкъара, уый тыххæй. Ныр дæндаг ласынаен фадат фæци...

Ам дээр та фосыдохтыртэй ничи бауяндид. Бахууд Габьцийэн йахи дэндаг сласны хууддаг каанын дээр. Бавналдта уэндон амэа ныфсджынаэй... Рэстаэг цыдис... Наркозы тых састис, фавуд кодта амбэлгэе рэстаэг. Арс змэлын байдыдта... Ногэй та бахууд судзин каанын... Басабыр та ис арс. Бафынаэй. Габьциитэ бавдэлдысты амэа, арахъхы литры бэрцыл спиртт амэа мыд ныккодтой, амэа йае арсы дзыхы ауагътой.

Дзэвгар тухиты фэстэе, фосыдохтырты аехуысаэй, сласта арсы риссаг ссыр Габьци. Асгэрстытэе кодта: дэндаджи бынаты бындзэфхад, гье аендээр исты... нэе разынд. Федта, аэркэстытэе кодта дыууэ аэфсэеры дэндэгтэе дээр: разындысты дзэбэе, аенэхыгдард. Спиртэй ахсадта, айсаэрста хьэдгом. Бинты тыхт бамбэджи комраз спиртэй ныхуылыдз кодта, амэа дзы уый савэрдта.

Сулаэфид Габьци. Йае хидэйдзэг цэсгом ахсадта. Бафэллад тынг йае ног «дэсныады» куысты. Аруагъта йахи кэрдэегыл аэппэрст нымэтыл, Аербадтысты йае фарсмае иннаэтэе дээр. Сэе каст уыдис, дэргэмэе, аенэзмэлгэйе чи хуыссыд фэлдэехтэй, уыцы арсмае...

Аваст Габьци фестадис. Бауадис амэа, куыдз цы рэхысаэй баст уыдис, уымэй фэрает амэа дзэбугэй архайгэйе, иу габаз фэлыг кодта амэа йае арсы хуырыл арэхстгай абаста, телэй йын йае дыууэ кэроны кэрэдзиуыл бэстон бафидар каенгайе.

Рацыд иуцасдээр рэстаэг. Изэрырдэе фэхэстаег ис бон. Хосты архайды рэстаег фэци, фэлэе ма арахъхь, аевэецэегэен, йае куыст кодта. Сабыргай базмэлыд иуафон арс. Ракаст йае цэстытэй. Цалдээр хатты ныууынарэгъаеу кодта. Йае улэфт бэраег уыдис, хуыстис. Йае кьэхтэе, йае ком ивэзтытэе кодта. Афэлвэардта акэсын Габьциитэе. Йае сэр-иу систа, йае алыварс акэсынмэе-иу архайдта... Фестын аэй фэндид, фэлэе йае бон нэма уыд.

Сэеи айстой Габьциитэ лэгагты 'рдэм, йае бацауаенмэе амэа уырдыгэй кастысты арсмае. Габьци загъта, мэе кьухтэе, дам, мэе ныр дээр бэргэе хэрынц, сэеи ивазынц уэртэе уыцы топмэе, - сэттын, - зэегъае... Фэлэе, уадз, - цэерэд арс. Тэригъэд уайд аенэхъаен аердзы размэе дээр, - феххуыс ын каен, фэрвэезын аэй каен йае рыстэй, чи зоны, суанг мэлэетэй дээр амэа йае уый фэстэе - амар... Уый нэе, фэлэе ма фэдзэхсдзынаен мэе бирэе зонгэе цуанэттэен, (уыдон та - иннаэтэен), -куыд никуы сисой сэе кьухмэе

топп ацы арсмае, куы-иу ыл сэеибэллой, уэд. Мэнае йын йае хуырыл дээр рэхыс уымэен бафтыдтон, цэмзэй бэраег дара, цэмзэй-иу аэй базоной.

Рацыд ма иуцасдээр рэстаэг. Арс райхьал, бынтондээр аэрцыд йае чемы. Сабыргай слэуууд йае кьэхтыл. Цалдээр хатты ныттылдта йае сэр. Куы йае иу дзэмбыйае, куы иннаэйае - асгары йае мукьутэе. Аербадтис йае фэстаэгтыл амэа афтэмэй иуцасдээр фэкасти Габьциитэе. Слэуууд йае фэстаг кьэхтыл, ныббогътэе, ныффуттытэе-иу кодта, гыццыл-иу хьэрзэегау дээр бакодта. Габьци йае гыццыл хэстаэгдээр куы бацыди, уэд ам арс цасдээр рэстаег аедзынаг фэкасти; фэсмыстытэе кодта Габьцийы 'рдэм, йае сэр ныттылдта цалдээр хатты. Алэуууд, гье стаэй азылд амэа узгэ-узгэе, фэстаэмэе фэкаэс-фэкаэс каенгайе, бафардэег, кэцээй рахызт, уыцы хьэды кьохы арфы.

Аертэе хатты ма федта Габьци уэд, хизэенты уэвгэйе, уыцы арсы. Аэрбацыдис-иу ам хэстаег. Габьци-иу йае хэцэенгарз: топп, хьама, гье кард зэххыл аэрэвэардта, иуварс-иу алэуууд, йае кьухтэе-иу йае риуыл дзуарэвэард акодта амэа афтэмэй лэуууд, кастис арсмае. Диссаг уый уыд, амэа-иу арс дээр йае раззаг кьэхтэе акодта дзуарэвэардау. Фэфуттытэе, фэрасмуд-басмуд-иу кодта. Аербадт-иу йае фэстаг кьэхтыл. Фэкаст-иу аедзынаг.

Габьци-иу ам йае кьух батылдта, ома, цэй, хээрзбон, зэегъае, амэа-иу азылдис арсэй. Сабыргай-иу ныууынарэгъыд, нэетэегау-иу ныууулаэфид арс дээр амэа-иу азылд, ацыди-иу, фэстаэмэе арэх фэкаэс-фэкаэс каенгайе куы йае фэстаг кьэхтыл лэуэгэйе - узгэ-узгэе, куы та йае цыппэертыл зылын-мылын цыдэй

Рацыд рэстаег. Узалтэе каанын райдыдта. Мит дээр фэзынд, йаеи аевдисын байдыдта. Рахъаер кодтой сэе фосыл Габьциитэе дард Хьызлары быдыртэе хизынмэе амэа зымэегиуат каанынмэе...

Нал ацыдис уый фэстэе фосимэе хизэнуэттэе Габьци. Фэлэе-иу уым чи уыд, уыдон ын цалдээр хатты дзырдтой, фэдтам дын, дэе арсы, зэегъае. Фэзындис-иу (йае хуырыл бэраег дардта рэхыс) арс лэгагтэе хэстаег, гье та фыййэуттэе, фос кэем хызтаиккой, уырдем. Ракаэс-ракаэс, дам-иу, кодта дэрддзэфэй дурты, каенэе та бэлэсты аууэттэй. Хэстаег нэе цыдис. Афтэе бамбарэен уыдис, амэа-иу, цыма Габьцийы агуырда.

Бэргэе ацыд цалдээр хатты уыцы хизэнуэттэе сэрмагондэй арсы фэнынмэе Габьци. Цуан дээр-иу акодта уымыты, фэлэе... Никуууал сэеибэлдысты арсимэе.

Уыдис-иу афтæ дæр, æмæ Гæбыцийæн йæ зонгæ цуанæттæ дзырдтой, уым æмæ уым федтон дæ арсы, зæгъгæ. Хъазæн ныхасæй дæр-иу загъдæуыд: «Саламтæ дæм дæ кæнгæ 'фсымæр Мишæйæ...»

Мысыди-иу арсы суанг йæ амæлæты бонмæ. Зæгъын хъæуы уый, æмæ, дзырдтой, зæгъгæ, Гæбыцийæн æрдзæй цыдæр тых лавæрд уыд, хорз æмбæрста æмæ касты æрдзы абоны, сомбоны бирæ фæзындтæ...

Чи зоны, кæмæдæр ацы хабар диссаг дæр æмæ æцæг дæр нæ фæкæсдзæн. Цы гæнаен ис: алкæмæн дæр, куыд фæзæгъынц, йæ бар-йæхи. Фæлæ, иухатт ма зæгъын, кæд уыйас диссаг-диссаг дæр нæ уыд адæймаг æмæ арсы уыцы фембæлд, уæддæр, йæ æцæгдзинады бындурыл диссаг уый у, æмæ арс куыд бузныг фæци адæймагæй! Куыд бузныг фæци арс Гæбыцийæ! Куыд нæ ферох кодта, куыд арф дардта йæ зæрдæйы уыцы хорздзинад! Сырд?! Апы адæймаджы бон афтæ нæу зæрдæйæ бузныг уæвын йæ хæргæнæгæй. Уый нæ, фæлæ ма дæ, хорз кæмæн раканай, уый масты бын дæр фæкæндзæн. Ахæм «бузныгтæ» уыдысты, сты æмæ уыдысты. Хъыгагæн – арæх. Мæнæн, мæхиуыл дæр, æрцыд иуцалдæр ахæм æнæбузи хабары... Кæй зæгъын æй хъæуы, адæймаг, æппынфæстаг, бузныджы тыххæй нæ раканы искаемæн исты хорздзинад. Сæйрагдæр – æнцон вæййы адæймагæн йæхицæн, хорз куы раканай, искæй зæрдæ куы барухс канай, уæд. Иннаердыгæй та, куыд нæ вæййы, куыд нæ уа æхсызгон, куы 'нкъарай, куы уынай, хорз кæмæн ракодтай, уый дæ разы кæй у, бузныг дæ кæй у зæрдæйæ...

Цыфæнды уæд, куыдфæнды уæд, уæддæр хорз кæнын хъæуы адæймагæн... Стæй, канд адæймагæн нæ... Канд арæен нæ...

Уæдæ куыд?!

2008 аз.

ЛЕГКОЙТИ Геуæрги

ÆЦÆГ ХАБÆРТТÆ

1.

Адтæй уæхæн цау. Гъæргæнæг Хасанмæ æрбадзурдта, уома Авдулли бийнойнаг фæвзиан æй, зæгъгæ æма æй нигæнунцæ абони. Зианæн æ ном æ хæццæ æй, корæг имæ неке фæууы æма е 'гъдау кæнгæ æй. Хасан æхе исрæвдзæ кодта, исцудæй зианмæ, еу минкый æ рази ралæудтæй, уæдта ибæл æ къох байвардта æма иннæ адæми æхсæн æрлæудтæй. Кастæй, адæм къуæрдтæ-къуæрдтæй куд цудæнцæ нæлгоймагæй, сипгоймагæй, уомæ. Сæри уæхæн гъудитæ æвзурстæй, уома цæй фæдбæл æмбурд кæнуы уойбæрцæ адæм, ке фæдбæл æмбурд кæнунцæ, ка си æрцудæй, æ зæрдæ ке ресуй, уомæ гæсгæ, кæ ба æфсаермæбæл. Раст æй еци гъуддæг æви нæ? Æ фалдзосмæ ракастæй Хасан, адæм ба хуарз зудта, берæ æнзти фæккодта дохтури куст æма тургы адæмæй ке нæ зудта, уæхæн си берæ нæ адтæй. Æрцудæй уæхæн гъудимæ: раст æй адæми æрæмбурд, кæ рацох æй, фæстаг фæндараст зæгъунмæ кæмæ æрæмбурд æнцæ, е царди медагæ æхе уотæ дардта æма, æвæдзи, алли æрбацауæги дæр ести нихæд ниууагъта, уой хæццæ ба ци мугтагæй рацудæй, уонæн ходуйнагтагæй неци бакодта, уæлдай дзурд сæмæ неци æрхаун кодта. Уомæй уæлдай Рæзиат (уотæ хундтæй, ка рамардæй, еци сипгоймаг) æвддæс æнæдзудæй æрцудæй лæгмæ косагæ лæг Авдуллæмæ, еумæ хæдзарæ искодтонцæ.

Авдуллæ еунæг лæхъуæн адтæй зæронд мадæ æма фидæн æма хæдзарæ кæнгæй Рæзиат æнсувæреуæг кодта æ сæри хецуаен. Уой фæсте сувæллæнтæ еу инней фæсте ку цудæнцæ, лæг æхсæвæ-бонæй хъиамæт ку кодта, уæд ин Рæзиат е 'рбацудмæ рæвдзæ дардта зæрдæмæдзæугæ хуæруйнаг. Дон ин цæттæ уидæ æхе рахснунмæ, кæдзос дарæс косæн хъæппæлтæ райевунмæ, урундухъбæл кæдзос сгæлпадæ гъæццол итуд бауолæфунмæ. Уой хæццæ Авдуллæ иуазæги хæццæ ку фæззинидæ (Авдуллæ ба иуазæг уарзон адтæй), уæд цалфæндий ку адтайуонцæ, уæддæр Рæзиат æхе некад

балæкъун кодта, цума уонаей гъæздугдæр неке адтæй, уотæ æноси дæр идзаг къохæй æмбалдæй иуазгутæбæл. Нур ами тургъи лæудтæнцæ, айдагъ тогхæстæг ка адтæй етæ нæ, фал царди даргъ надбæл Авдулли фæдбæл ка æмбалдæй, етæ. Уомæй уæлдай тургъи фембалдæнцæ Рæзиат æма Авдулли æртæ фурти æма цуппар кизги бийнонтæ æма уони хæстæгутæ. Уони хæццæ ба синхонтæ, æмгосгутæ æма айдагъ тургъæ нæ, фал гъæунгæ дæр адаемæй байдзаг æй. Саударæн æмбурд ку байгом кодтонцæ æма гъæубæсти, синхбæсти номæй Микъала дзорун ку райдæдта Рæзиати царди фæдбæл, уæд Хасани зæрди æрæфгудæй Рæзиати фæдбæл ци цауи бахаудтæй, е.

... Е адтæй дæс æма инсæй анзей разæй. Институт ку фæццæй уæд ин барæ равардтонцæ къамиси иуæнгтæ бæсти алли къумтæмæ косунмæ. Уома сурх дипломи хæццæ ке фæццæй ахур, уой туххæй ин адтæй уæхæн барæ. Бунæттæ ба берæ рауæнтæмæ адтæй: Мæску, Тулаæ, Тамбов, Белгород, Сабур Океани кæсалгæ ахæссæн флотмæ, Приморий краймæ æма берæ æндæр, дохтуртæ кæми нæ хъæрдтæй, уæхæн рауæнтæмæ. Къамисмæ ку бацудæй 'ма имæ бунæтти номхигъд ку равардтонцæ, уæд ниссагъæси æй, къамисий иуæнгтæ ба имæ идзулгæй æнгъæл кастæнцæ, цума кумæ равзардæй, зæгъгæ. Еци рæстæги имæ лæмбунæг бакастæй Цæгат Иристони æнæнездзийнади министр Эльбрус Бориси фурт ма ин уотæ зæгъуй: «æригон лæхъуæн, хуарз косгутæ нæхе Иристони дæр гъæунцæ. Хирург мæ гъæуй Фæснаели хаййадон сæйгæдони. Косун си зин æй, горæтæй изол æй, есге хæццæ рафæндæ кæнунмæ фалдзос дохтуртæ некæми ес. Кæд дин хирург бунати кой кæнун, уæддæр дин косгæ ба æрцæудзæй хирургæй дæр, терапевтæй дæр, æфтуйгæ нæзти, силгоймæгти нæзти дохтурæй дæр. Цубур дзубандийæй ку исарази уай Фæснаелмæ цæунмæ, уæд æй зонæ, уолæфæн бунат дин ке нæ уодзæй, уой. Расагъæс кæнæ 'ма минкъий фæстæдæр ба æрбацо ма дæ фæндон зæгъæ, æрмæст æй зонаæ, уоми нæ хуарз дохтур хъæбæр ке гъæуй, уой».

Хасан ниссагъæси æй, уотемæй æндæмæ рацудæй ма ибæл е'мбæлттæ рамбурд æнцæ уома кума равзурстай, зæгъгæ. Хасан син радзурдта куд адтæй хабар, уой. Е 'мбæлттæ ин фæйнæхузи дзурдтонцæ, уома дин барæ ку ес дзæбæх рауæнмæ фæццæунмæ, уæд еци хонхи цъасæмæ цæмæ цæуис, зæгъгæ. Фал син Хасан загъта: «Къамис кумæ æрветунцæ, уонаен дæр сæ фулдæр уæхæн рауæнтæ æнцæ æма сæмæ барвæндонæй косунмæ неке цæуй. Æма

есге « Фæснаелмæ» цæуни бæсти ба æвзарун нæхе Фæснаел, нæхе адæми æнхус минкъийдæр нæ гъæуй». Фæстæмæ ку бацудæй, уæд æррæстæ Эльбрус Бориси фуртмæ бараст æй æма ин загъта, арази ке æй Фæснаели сæйгæдонæмæ цæунбæл, уой. Уотемæй фæззæги райдæдта косун хирургæй, косгæ син дууемæй рауадæй, сæйраг дохтур адтæй терапевт, 'ма фулдæр гъуддæгти фæдбæл будурмæ, министерствæмæ, районмæ рандæуидæ 'ма куст ба фулдæр Хасанбæл уадæй. Фиццаг рæстæги уоййасæ неке цудæй сæйгæдонæмæ, фал Галиатæй уæззау сæйгæ æмбесæхсæви ку æрластонцæ, Хасан æ хуссæнæй ку исистадæй æма операции ку искодта хъæрæу хæлорæй, сæйгæ дууæ къуæрей фæсте æнæнæзæй æ хæдзарæмæ ку рандæй, уæдта æгас комбæл фæххæлеу æй, сæ сæйгæдони хъæбæр хуарз дохтур косун ке райдæдта, е. Уой фæсте кæми бæхбæл, кæми фестæгæй, кæми хуæдтолгæбæл зилдæй гъæутæбæл, бæрзæндти фонс хезнити фиййæуттæбæл, æстæвд фонси хæццæ косгутæбæл, алли куст дæр кодта, ке æхуæдæг операци кодта, ке горæтмæ, кенæ ба районмæ æрвиста, еунæг сæйгæ дæр æнæ æнхусæй нæ изадæй. Цубур рæстæгмæ æ кади гъæр райгъустæй æгас Дигоргоми. Кæми фæззиннидæ: Донифарси, Уæллагкоми, Устур-Дигори, Тъæпæн Дигори, алли гъæуи дæр нимад адтæй хъазар иуазæбæл, алли бийнонтæ дæр ин архайдтонцæ æгъдау искæнунбæл, ка карк равгæрдидæ, ка фусæй косарт ракæнидæ. Нур мæнæ кæсуй, Рæзиати тургъæмæ рахастонцæ, адæм сæхе хæстæгдæг æрбаистонцæ æма æмбурд изолдæр цудæй. Хасан гъудити ранигъулдæй, æ цæститæбæл рагъазта, Задæлæси ку фæззиннидæ, уæд ибæл Авдуллæ æма Рæзиат куд бацийнæ кæнионцæ, е, хъæбæрдæр ба Рæзиат, Хасани фæрци мæлæтæй туххæй ку раервастæй, уой фæсте. Еци бон Хасанæй некæд байронх уодзæнæй. Хасан иннæ бæнтти хуæн раги исистадæй, Сарди дони билтæбæл уæлиаумæ иссудæй, еу фæззæлаени, зæлди лигъзбæл бауæрæн фæлтæрæнтæ искодта, æхе Сарди дони ниhsнадта, уотемæй æ азгъунстмæ, сæйгæдони фарсмæ, рараст æй. Бон ба æцæг фæззигон бон, узал нæма адтæй, фал сæумон ирдгæ ба бауæр сатæг кодта. Сæумон хори тунтæ нигулаени бæрзонд хонхи цъолпитæбæл фæззиндтæй. Дони билтæбæл хæдзæртти тохонатæй хъуæцæ калдæй, ка тургъи фонси гъуд кодта - гъог дугъта, ка искъæтæй фагус донмæ хаста. Цубур дзубандийæй, гъæу игъал кодта æма нæуæг бон бацæрунмæ æхе рæвдзæ кодта. Хасан

сэйгæдонæмæ ку бахъæрдтæй, уæд имæ медицинон хуæрæ рауадæй æма ин загъта, уома Дзинагъай æригон лæхъуæн уæззау сэйгæ æй, уæдта Задæлесги силгоймагмæ райдæдтонцаæ ниййеруни æзмæлддитæ.

Хасан цидæртæ расехуар кодта, уæдта хуæдтолаени рабадтæй æма Дзинагъамæ рандай. Уоми имæ сэйгæ бавдистонцаæ, 'ма имæ Хасан ку æркастæй, уæд фæууидта сэйгæ хъæбæр уæззау ке æй, уой. Сэйгæн æ тæвдæ 40 градуси, æхеми нæ адтæй, дзоргæ нæ кодта, фарстайæн дзуалп нæ лæвардта.

Хасан медицинон хуæрæн балæдæрун кодта, сэйгæмæ менингит ке ес, уой, ма ин куд райдайа пенициллинæй уколтæ кæнун, уотæ. Уой фæсте сэйги хуæдтолги исæвардтонцаæ 'ма æй раластонцаæ Фæснаæлмæ. Сэйгæдони ин æ астæуи магъзæй рауагъта донгъæд, е адтæй лæкъун, уæдта цудæй цухцурæгæй, кæци æй æ диагнозбæл баууæндун кодта. Донгъæд анализ кæнунмæ рарвиста, сэйгæн ба ци гъудæй хуасæй, уони медицинон хуæрæн ниффинсун кодта, æхуæдæг ба Задæлесгæмæ рандай.

Авдуллæ æ фур катæйей тургъи рауай-бауай кодта æма Хасани ку фæууидта, уæд æ размæ рауадæй, Хуцаумæ ковæгау æ къохтæ хæрдмæ исиста æма имæ исдзурдта: «Хасан, исæфун, æма дæ бон ци æй, уомæй мæ æнамонд кæнун ма бауадзæ! Цæуæт дæр мæ нæбал гъæуй, æрмæст мин Рæзиати уод раервæзун кæнæ!». Дзоргæ-дзоргæй лæгæн æ цæсти сугтæ цæсгомбæл уадæнцæ. Дзатмабæл силгоймæгти къуар сос гъæлæсæй тарст хуæй цидæртæ дзурддонцаæ. Азгъунсти фæстæн гъæдин хуссæнбæл Рæзиат хустæй, гъæццол æхецай рагæлста, æ цæсгони цъарæ сурх-сурхид, устур, рæсугъд цæститæ урух игон, тæрнихбæл дæлаемæ уадæнцæ хеди ставд тъингитæ. Рæстæгæй-рæстæгмæ силгоймаг арф ниунаæргъидæ, æ гъæлæсидæг нигъгъæр кæнидæ: «æллах, исæфун», - зæгъгæ.

Хасан азгъунстмæ ку бахизтæй, уæд хæстбойнонмæ ци силгоймаг кастæй, е хæцъелæ узал дони ратулдта, Рæзиати тæрнихбæл æй райвардта æма æхе раеуварс кодта, цума æвгъæдгæс уотæ зæгъунмæ гъавта, уома мæн бон ин фулдæр нецибал æй, зæгъгæ. Æвгъæдгæс уосæ ин загъта, Рæзиат сæумæ раги гъæрзун ке райдæдта, уой. Куд фæууы, уотæ æвгъæдгæс, æ ном Къатий хундтæй, исцæттæ кодта гъар дон, кæдзос хæцъилттæ, устур тæгæна. Аци гъуддæг Рæзиатæн адтæй фарæстæймаг хатт. Ай размæ алли хатт дæр гъуддæг хуарз уидæ, бийнонтæ, кæми

лæхъуæн, кæми кизгæ гъæздугдæр фæууиуонцаæ. Нур и хестæртæ устуртæ æнцæ, фал аци хатт ба цидæр сайтани хай гъуддæг никъкъулумпи кодта, 'ма ин Къатийи бон нецибал æй. Хасан Рæзиатмæ ку бацудæй, уæд имæ силгоймаг æхе фæззилдта æ цæстити цидæр устур нифс фæзиндтæй, æ рахес къохæй Хасани нæуæг хъадавæ къуртки дус æрбатудта 'ма имæ исдзурдта: «Хасан, кеон дæр ку ан, ма мæ бауадзæ мæлун!». Хасан æвгъæди бадæг силгоймаги губунбæл æ къох радардта 'ма бæрæг адтæй губуни раззаг цъари хæцъæфтæ уæдта зæнæгдони хæцъæфтæ рæстæгæй-рæстæгмæ куд хъаурæгин æзмæлд кодтонцаæ, уобæл. Игъосæнтæй байгъуста зæнæгдони сæрмæ æма нæ фөгъуста сувæллони зæрди гупп-гупп. Дæлдæр æркастæй зæнæгдони ком цæйбæрцаæ байгон æй, зæгъгæ, 'ма дæ фудгол уой ку фæууинидæ зæнæгдони комæй рахаудтæй сувæллони къох, сувæллон зæнæгдони цæхгæрмæ ниллæудтæй 'ма ин рацæуæн некаæци æрдаемæ ес. Хасанæн æ дзиготæ хъел ниллæудтæнцæ, æхецаен загъта: «Е, Хасан, нур бæрæг уодзæй, дæ ерисхи равзурст раст адтæй, æви нæ, исбæрæг уодзæй ра ди уадæй дохтур æви нæ?». Ауæхæн цау горæсти хуæздæр сэйгæдони ку æрцæуа, кæми цæттæй лæуунцаæ хуæздæр дæхтуртæ æма медицинон хуæртæ, тог бауадзунмæ цæттæ ку фæууы алцидæр, уæддæр силгоймаги раервæзун фæууы дууебæл. Кæд ратондзæй зæнæгдонæ, кæд фæууодзæй силгоймаг тогведуд? Хасанæн еци гъудитæ æ сæри магъзи рауадæнцæ, æвæдæи, еу сикъундти, фулдæр ин рæстæг нæ адтæй, хуæдтолгæтæрæгмæ фæдзздзурдта: «Тагъд синтæ радаветæ», - зæгъгæ, æхуæдæг телефонæй исдзурдта сэйгæдонæмæ, цæмæй сæхе цæдтæ кæнонцæ уæззау операцимæ. Исхъæрдтæнцæ сэйгæдонæмæ, фал куд фæззæгъунцаæ, «мæгурбæл хæрдмæ дæр дор зелуй», зæгъгæ, уотæ еци изæр æгас коми дæр электрон рохс нæ сугъта. Гæнæн нæ адтæй, исасугътонцаæ фæтаеген цирæгътæ æма Хасан райдæдта косун. Фиццагидаер загъта, ци дууæ хуæдтолги сæмæ адтæй, уони къæрæзти бун куд исæвæронцаæ, сæ рохс ба къæрæзтæмæ куд исаразонцаæ, уотæ. Хасан операци кæнунмæ ку цæттæ кодта, еци гъуддæгæн ба тагъддæр гæнæн нæ адтæй, минуттæмæ гæсгæ æхснæнтæ адтæнцæ къохтæ. Еци минкъий рæстæги æ сæри берæ гъудитæ рауадæй. Лæдæрдтæй æй, æ адзали надбæл ци силгоймаг æрлæудтæй, уой адзали нихтæй искъахун гъæуй. Адзали хæццæ тохи ке гъæунцаæ, æхсæз анæй дæргъци ци зонундзийнæдтæ

фембурд кодта, æхсæвтæ операци дохтуртæн æнхусгæнгæй ке фæллæудтæй, нур æртæ анги ами горæтæй изол, æнæ æнхусæй, сæйгæ адæни æнæнездзийнадæбæл тохкæнгæй ци фæлтæрдзийнадæ æрæмбурд кодта, уони еугурæй дæр испайда кæнун гъæуи.

Хасанæн æ хед калдæй ма æ тæрних медицинон хуæри фæсонтæбæл расæрфидæ, æнгъæл кастæй залæ æхуæдæг рацæудзæй, зæгъгæ. Ма æцæгæй дæр еу финддæс минуттей фæсте рацудæй, фал цидæр æскъуддæ адтæй, Хасани зæрдæмæ нæ фæццудæй. Рафарста, тоги æлхъивдадæ цæйбæрцæ æй, зæгъгæ. Тог сæмæ фиццаг группæ адтæй еунæг авгæ, ма æй бауагътонцæ, уæдта сæмæ физиологон таддагæй ка адтæй, уой дæр дадзинтæмæ уагътонцæ. Залæ ку рацудæй, уæд Хасанæн æ зæрдæ дзурдта, кад ма си ести байзадæй, зæгъгæ, ма æ къох зæнæгдони бакодта ма къох æгæр арф ку ранигъулдæй, уæд æй балæдæрдтæй, зæнæгдонæ ке раскъудæй 'ма тагъд æскъуд худ ку нæ æрцæуа, уæд силгоймаг тогведуд ке фæууодзæй 'ма æ ерис адзали хæццæ ке фæууодзæй уой пайдайæн. Тагъд сипъирт, йодæй губуни цъарæ байсарста æма байгом кодта губун. Зæнæгдони бун адтæй наффæй бæрзонддæр æма цæхгæрмæ æскъуд. Гъæдгини кæрæнттæй, мæнаæ цума губкæй лæдæрстæй, уотæ тог лæдæрстæй, фалдзос тъянгти æхсæн тог æрæмбурд æй. Хасан тагъд-тагъдæй арæхсгай хуйун байдæдта фæлтæргай. Фиццаг бахудта медæгкаг цъарæ, уой фæсте хæцъæфтæ кæрæдземæ хæстаг кодта 'ма уони бахудта. Уой фæсте ба æндаг цъарæ бахудта. Ай-ай, æвæдзи растдæр адтайдæ зæнæгдонæ рандæ кæнун, фал е устур операци адтæй. Иннемæй силгоймаг нур еу дуадæс сахатти Гъезæмарæ кæнуй, минкыйгай тог кæнуй. Иннемæй сæмæ нæ тог, нæ фагæ талдæгтæ 'ма силгоймаг операцион стъолбæл байзадайдæ. Зæнæгдонæ худ ку фæцæй, уæд тъянгти æхсæн тог никкæдзос кодта, губуни цъарæ фæлтæргай бахудта, гъæнæбæл бæдтæн ивæрд ку фæцæй, уæдмæ горæтæй дохтур - æвгъæдгæс дæр æрхъæрдтæй. Хасан ин хабаæрдтæ радзурдта, 'ма ин æрцæуæг дохтур загъта, аци бунати æндæр хузи неци гæнæн адтæй. Æрцæуæг дохтур ци тог æрласта, уой бауагътонцæ Рæзиатмæ æма æрцæуæг дохтур фæстæмæ рандæй. Къуæре Хасан сæйги бонæ цалдæр хатти рабæрæг кæнидæ, тарстæй æрæгиауи адзали фудмиутæй, фал гъуддæгтæ цудæнцæ хуарз. Хасан дес кодта, гъæнтæ, мæнаæ цума горæттаг сæйгæдони операцигонд адтæй, уотæ тагъд радзæбæх æнцæ,

æвдæймаг бон иннæ худтæ исиста, æстæймаг бон ба æй Авдуллæ сæхемæ фæлласта. Уæдæй ардæмæ рацудæй берæ æнцтæ, 'ма еунæг анз дæр уæхæн нæ раевгъудæй, Рæзиат кенæ æхуæдæг, кенæ æ цæуæтæй, фембæлгæй, арфæ ка нæ ракодта, «нæ ервæзунгæнæг», - зæгъгæ. Нур Хасан кæсуй, сæ мадæбæл куд хъонц кæнунцæ æ цæуæт æма цæуæти цæуæт.

Куд берæ адæм цæуи тæфирфæс кæнунмæ хумæтæги силгоймаги туххæй. Е уой бæрæгтæнæн æй, æма Рæзиат зæнхæбæл дзæбæх фæд ниууагъта. Æма Хасанæн æхцæуæн адтæй, еци фæд ниууадзуйи уой хъиамæт дæр ке ес, е. Еци бон адзали нимæ тохи Хасан ку нæ фæууæлпахез адтайдæ, уæд аци æмбурд, гъай-гъай, адтайдæ раздæр æма æ фæдбæл æзмæлæг хеонтæ раздæр фæрристайуонцæ, уæдда и рист дæр адтайдæ уæззаудæр. Хасан æхе меднимæр загъта: «Рæзиат, рохсаг уо, мардти дин дæнет уæд».

2.

Цард куд дессаг æй, адæймаги хъисмæт куд низзелуй, уой зин балæдæрæн æй. Задагелски гъæу æрæнцадæй фахсбæл, хонхрæбун. Нур си берæ хæдзæрттæ нæбал ес, фал æз ци рæстæгæй райдайунмæ гъавун, еци рæстæги ба устур гъæу адтæй. Адæм берæ, зæнхитæ ба минкый. Уомæ гæсгæ гъæуи фалдзос, хонхрæбунтæ, адæймагæн фезмæлæн кæми адтæй, уонæй еунæг улинкъæ дæр æнæ гъудгонд не 'здай, дзубур рауадаунмæ кæми нæ арæхстæй, уоми ба къахгæ къахæй, аразгæ хъæбæрхуар, картоф. Хъæбæрхуар адæми хуаллаг адтæй. 'Ма куд нæ, хъæбæрхуари цæку инсадæй къæлæуа рахæлæмулæ кæнаæ цигъди хæццæ æма ин фиййау цæугæй дæр, иннæ кустити дæр, æстонг хуарз исафта. Адæм куд фулдæр кодтонцæ, уотæ сæбæл зæнхæ нæбал хъæрдтæй, фондæн хезунмæ, хуасæ цæттæ кæнунмæ пайда кодтонцæ хуæнхти бæрзæндтæй. Тилпæгæн ба æндæр мадзæлттæ кодтонцæ. Ка фондæн рауæйæ кæнидæ, ци къапекк райсидæ, уомæй ба тилпæг балхæнидæ. Хъауæгиндæр ка адтæй, етæ ба будури ихуæрсти бацæуиуонцæ Кæсæги алдæрттæмæ, 'ма уоми рауалдзæгæй æрæгвæззæгмæ фæккосионцæ, 'ма ци тилпæг райсионцæ, уомæн, хе бийнonti ка гъæуидæ, инней ба уæйæ кодтонцæ, кенæ ба фондæл æйивтонцæ. Уомæ гæсгæ Задагелски цæргутæй еутæ бонгиндæр адтæнцæ, иннетæ ба мæгурдæр.

Бази бийнонтæ хауддæнцæ астæуккæгтæмæ, сæ хъиамæт фæззæгæй сæрди рагагъон картоф фæззиннуни уæнгæ хъæрдтæй.

Фалибæл æнамонд гъуддаг æрцудæй, æ бийнойнаг Рæзиат, æвваст æрбамардæй. Æвæдзи, узал искодта. Дон хæссунмæ фæццудæй 'ма сауæдонæй гъæдин къæстæнæй дон куд иста, уотемæй æ къах фæггурдæй æма донмæ ниххаудтæй. Хъæбæр ницыцъифæ æй, гъæумæ ба дзæвгарæ бауайун гъудæй. 'Ма цалинмæ хæдзарæмæ бахъæрдтæй, уæдмæ ибæл æ дарæс ниссалдæй. Баззæ ин рахилæ кодта, уома мæнæ фонд æфснайд фæцаййанæ æма биццеутæ æрбадтауонцæ дон, зæгъгæ. Æ дарæс ин фелвасун кодта, гъæддзоли 'й батугъта ама æй ниххусун кодта, æ кæрцæ дæр ма ибæл багæлста, кæд исгъар уидæ, зæгъгæ. Еу афони исгъар æй силгоймаг, фал сæумæ æрдæмæ ба нæуæгæй ехæн кæнун райдадта. Сехуар афонæ иссæй, сæйгæ ба уæззауæй-уæззаудæр кодта, цæсгом ниссурх æй, уолæфт тагъдæй тагъддæр кодта, уæлдæф нæбал хъæрдтæй. Æрвадтæлтти уостигæ Рæзиати тæрнихбæл цыфæ хæцъилдтæ æййевгæ цудæнцæ, ка ин тæвдæ æхсир лæвардта, ка ин тæнæг серæ царви хæццæ давта, фал сæйгæ æ коммæ нецибал райста. Æмбес æхсæви сæйгæ дзурдмæ дзуапп нæбал лæвардта. Сæумæ, фонд æргъаумæ ку раскъардтонцæ, уæд гъæубæл рахабар æй, Рæзиат рамардæй, зæгъгæ. Баззæ æ фуртти хæццæ райзадæй, Туйгъанбæл 15 анзи, Дзæппобæл ба 11 анзи. Мардмæ адаем æрæмбурд æнцæ 'ма æй æгъдауи хæццæ банигæдтонцæ. Баззæ æ фуртти хæццæ хъиамæт кодта, зиани гъуддæгтæ дæр бакодта кæрæй кæронмæ. Ралæудтæй дугкаг анз 'ма имæ хеунтæ ниллæууионцæ, бийнонти гъуддаг бакæнæ, зæгъгæ. Лæг æй æхуæдæг дæр лæдæрдтæй, ести гъуддаг кæнун ке гъæуи, уой. Туйгъан ма бустæги æригон æй, уосæ корунмæ ма ин раги æй. Иннемæй ба æхуæдæг дæр уотæ кæргин нæма æй, финддæс æма инсæй анзи уотæ берæ нæ æнцæ, силгоймаги къох ба бийнонти гъæугæ кæнуй. Раст зæгъун гъæуи, биццеутæ 'й, æмбæлун дæр нецæбæл уагътонцæ, гъоцитæ дæр дугътонцæ, хуæруйнаг дæр кодтонцæ, хъæппæлтæ дæр ахснадтонцæ. Фæстаг хатт ма хестаер æрвадæ Саулæг ку æрбацудæй 'ма Баззæн ку загъта: «Не'гасей фæндон дæр уотæ æй æма æнæ бийнонти гъуддаг бакæнæн нæййес, уалæ Бирихини хуарз зонис, дзæбæх кизгæ ин ес, муггаг дæр хуарз муггаг æнцæ, хæстагæн бæззунцæ, ма куд æй дæ фæндон?» Баззæ гъудити бацудæй, ай-ай, Бирихин хуарз лæг æй, æ кизгæ Зæглинæ дæр гъæуи хуæздæр кизгудтæй еу æй, 'ма дин мæнбæл æнвæрсуй, хъæбæрдæр ба ма дуггагæн, фиди уосæн? Æрæгиуа ба загъта Саулæгæн: «Гъуддаг кæнун гъæуи, арази

дæн, фал нæ зонун, Бирихин мæнæн кизгæ радта, уæдта кизгæ ин арази уа? Архагæтæ, кæд мæ нивæ коса, уæд си ести рауайдзæй».

Дугкаг бон Саулæг Баззи хуарз æрдхуард Лæксей райста æма иссудæнцæ Бирихини хæдзарæмæ. Бирихин син салам лæвардта, уæдта сæ медæмæ æрбахудта. Уайтагъд фингæбæл фæззиндгæй фунх фид, цигъд, кæрдзин, арахъ, къумæл. Кæстæртæй еу сæ рази арахъи къулау æма минкъий сикъати хæццæ æрлæудтæй 'ма син фæйнаг сикъай арахъи хæццæ сæ къохтæмæ лæвардта. Бирихин Хуцаумæ бакуфта æма фæйнаг баниуазтонцæ, уой фæсте Уасгергий туххæй дæр баниуазтонцæ. Æртиккаг кувди вара Бирихин лæвардта Саулæгæн. Саулæг сикъа исиста æма загъта: «Бирихин, рагæй зонæн кæрæдзæй, еумæ исгъомбæл ан, еумæ берæ фæззилдан фонси фæдбæл хуæнхти, мадта мах хеди гъинк кæми не 'ртагъдæй, уæхæн рауæн ба Задæлески будурти нæййес. Фал мæ аци бони æрбацуд нæ цардæй раппæлунмæ нæ 'й. Хуарз æй зонис, анз æма æрдæги разæй æвептайди мæ киндзæ æрбамардæй, æма ме'нсувар Баззæ æ дууæ биццеуей хæццæ райзадæй. Æгас муггагæй фæттох кодтан Баззи хæццæ æма нин исарази æй бийнонти гъуддаг дугкаг хатт бакæнунбæл. Берæ фæгъгъуди кодтан æма нæ амонд бавзарунмæ дæумæ æрбацудан. Нæ муггаг ци æй, уой дин амонун нæ гъæуи, Баззæ дæ рази цæруи, косуй, зонис æй куд адæймаг, куд хъиамæтгæнæг лæг. Е нур дин нæ зæгъуйнаг загътан, финги æгъдауи фæдбæл ба уотæ зæгъун, дæ бийнонти цæрæнбон берæ уæд, кæрæдзæй уарзгæй берæ фæццæретæ».

Бирихин гъудити ранигъулдæй, дзæвгарæ фæссагъæс кодта, уæдта загъта: «Саулæг, медхонхи дæу, æма дæу муггаги ка нæ зонуй уа? хуарз гъуддæгти фæдбæл, уæхæн, æвæдзи, неке ес. Мадта Баззи дæр синхбæстæ, гъæубæстæ хуарз зонунцæ, 'ма мæнæ фау нивæарæ æма, еу дзурдæй, гъуддаг æнæ аразий фæдбæл цæхгæр ралух кæнæ, е раст нæ уодзæй. Мæнæ рагъуди кæндзинан бийнонти, муггаги æхсæн, еци фарста æз сунæгæй нæ ралух кæндзæнæн. Æрмæст уин рагацау зæгъун, мæ кизги зæрдæ нæ басæтдзæнæн, уомæн æхе ку не 'рфæндæ уа, уæд фарстайæн сумах пайдайæн ниллух кæнæн нæ ес, еу дууæ къуæрей фæсте æрбацотæ, 'ма уин лæмбунагдæр ести зæгъдзæнæн». Уой фæсте фингæн кæрон искодтонцæ, кæрæдзæмæн хуарзизæр загътонцæ æма фæппурх æнцæ.

Саулæг сæхемæ ку æрцудæй, уæд Баззæн хабар

балæдæрун кодта, уой фæсте ба фæдздзæрун кодта æ фурти кизгæ Анфисæмæ. Анфисæ æ карæмæ гæсгæ Бирихини кизгæ Аминæти хæццæ æмгарæ æдтæнцæ, сувæллонæй æмгъазийнæ, нур дæр æлдæндæндæтæ кæнунмæ, тунæ уафунмæ, бæслæхътæ кæнунмæ еумæ уиуонцæ. Саулæг Анфисæн балæдæрун кодта, уома архайæ, цæмæй гъуддаг хуарз рауайа, уобæл. Анфисæ Баззи иннæ æнсувæртæй фулдæр уарзта, Баззæ си æдеугур дæс анзи хестæр адтæй, иннемæй ба еумæ косгæй, зиндæр куститæ кæнун Анфиси нæ уагъта. Финги рази ку исбадионцæ, уæд адгиндæр къæбæртæй фæххай кæнун некæд иронх кодта Анфиси. Уомæ гæсгæ изæрæй Аминæти хæццæ тунæ ку уафтонцæ, уæд ин иской кодта, уома нæ киндзæ исун дæ нæ фæндуй, зæгъгæ. Уой агъоммæ дууæ æмгарæ кизги æхсæн кунæг минкъий дзубандитæ не'рцæуидæ. Фал нур Анфиси дзурдтæ ку фөгъуста, уæдта æй балæдæрдтæй, гириз ке нæ кæнуй, уой. Ба имæ кастæй æма æй ходгæй рафарста: «Æма мин ке иссирдтай уосгорæн?». Анфисæ ин ку балæдæрун кодта Баззи хабар, уæд Аминæт фæссурх æй. Баззæ рагæй цудæй æ зæрдæмæ, бæрзонд, фæтæн реу, нараг астау, игон цæсгом, циргъ зунд. Фал Баззæ æ тæгкæ лæги кари адтæй, Аминæт ба ма уæд минкъий кизгæ адтæй, уæдта е æ бийнонти хæццæ хуарз цардæй, дзæбæх дууæ биццеуи ин адтæй. Фарæ æвеппайди æ уосæ ку фæззиан æй, уæд ин Аминæт хъæбæр тæрегъæд кодта, æ биццеутæн ин, кæми бантæсидæ, уоми естæмæй сæ зæрдæ ралхæнидæ, кæми къæртт сæкæрæй, кæми син цъоппин цъиндатæ искæнидæ, кæми син се окъуд уæледарæс рамъозидæ. Фал Баззи зæрди уæхæн гъуди æрцæудзæй æма дугкаг уосæн Аминæти равзæрдзæй, зæгъгæ, е ба æ зæрди дæр некæд æрæфтудæй. Нур Анфисæ ку загъта, уæд æхæцæн уотæ рагъуди кодта, нур еци гуддаг ацæг ку разинна, уæд кæнгæ уодзæй, зæгъгæ. Еци гъуддаг æ сæрæй нæбал хæцæн кодта.

Ай-ай, Баззæ рæсугъд, кадгин, адæми ахсæн нимад лæг æй, 'ма кæци силгоймаги нæ бафæнддзæй, уæхæн лæг ин сæри хæцау куд уа, уой. Иннердигæй, хуарз лæги хуарз силгоймаг гъæуй, куд фæззæгъунцæ «лæг æма уосæ кард æма кæрдбади хуæн æнцæ», зæгъгæ, 'ма исуодзæй Аминæти бон уæхæн лæги кадæ нæ фесафун, хуарз бийнойнаг исун?

Изæрæй сæхемæ имæ Бирихин æма æ мадæ Борæхан фæдздзурддонцæ, 'ма ин фидæ рахабар кодта: «Аминæт, кизгæн еу рæстæг фæууй, коргутæ фæззиннуй, æхæцæн равзаруй лæхъуæн æма кади хæццæ бийнонтæ искæнуй. Фæстаг æртæ анзи

бийнонтæбæл дзурд рамбæлуй, фал дæу уæнгæ ку рахъæртуй дзубанди, уæдта ниххуссуй. Дууæ боней разæй нæмæ æрбацудæй мийнæвæрттæ Баззи номæй, хъæбæр сæ фæндуй нæ хæццæ бахæстаг кæнун. Мæнæ дæ мади хæццæ дууæ бони рабарæ-бабарæ кæнæн 'ма уæхæн гъудимæ æрцудан. Цард киндзæти гъазуни хуæн нæ æй, ку си байнайай, уæд си накæ кæнун гъæуй. Уотæ ку нæ кæнай, уæдта кæмæ æрцудтæ, уой дæр æма ци бийнонтæй рацудтæ, уони дæр ходуйнаг кæнис. Мах дæ мади хæццæ архайдтан, кустæй дæр æма æгъдауæй дæр царди фæззелæнтæ еугурæй дæр раст куд лæдæрай æма аразай, уобæл исахур кæнунбæл. Царди си куд испайда кæндæнæ, е ба зин базонæн æй рагацау. Мæхæцæн нидæнгонд дæн, дæ хестæр хуæрæ дин ку равæрдтон хæвæстгомауæй, уой фæсте. Дæуæн дæхе кæмæ фæндæуа, уомæй фæстæмæ дæ, мæ цæститæ цалæнмæ кæсонцæ, уæдмæ некæ фæххондзæй. Цо, къуæре дин гъуди кæнунмæ, уой фæсте дæ фæндон дæ мадæн балæдæрун кæнæ 'ма нæ гъуддаг кæндзинан».

Аминæт сагъæси бафтудæй, алли æрдæмæ дæр гъуди кодта. Анфисæ дæр ин лæдæрун кодта, ци имæ æнгæл кæсуй Баззи хæдзари, уой. Уæхæн лæгмæ кæсун ке гъæуй, уæдта æ сувæллæнтти дæр берæ ке уарзуй ма сæ æгадæ кæнун, æфхуæрун ке нæ бауаддзæй, уой.

Рæстæг ку æрхъæрдтæй, уæд æ мадæн загъта: «Берæ фæгъгъуди кодтон 'ма уæхæн хатдзæгмæ æрцудтæн. Баззæ æцæг лæг æй, ци æ бакаст, ци ба адæми æхсæн æ ном. Уо, æрцудæй ибæл æнамонд гъуддаг, 'ма имæ ковгæ нæ кодта, бæрæг ибæл æй, æ бийнойнаги рамардбæл хъæбæр ке фæрристæй, е. Уæхæн лæги бийнойнаг ун кадгин æй, ма мæбæл кæд æнвæрсуй, уæд баархайдзæнæн, хуарз бийнойнаг ин куд уон, уобæл. Кæнгæ миутæ кæнунбæл мæ не'сахур кодтайтæ, 'мæ фæндон куд æй, уой дин баладæрун кодтон, изолдæр ба сумах куд зæгътайтæ, уотæ».

Саулæг æма Лæксе дугкаг хатт ку æрбацудæнцæ, уæд сæ Бирихин мадæмæ æрбахудта, фингæ син æрбайвардта Борæхан æма син дзубанди раеудагъ æй. Фиццаг рæстæги туххæй, уома анз хуарз рацудæй, фонс æрæздагътæнцæ сæрвæттæй. Анзи дæргъци уарунтæ ахид цудæй, 'ма кæрдæг бæзгин, бæрзонд адтæй æма адæм хуасæ хуарз æрцæгтæ кодтонцæ. Уомæ гæсгæ æртæ лæги æрцудæнцæ еумæйаг гъудимæ- сæ зумæг мæгур ке нæ уодзæй, уомæ. Уой фæсте Дигоргоми хабæрттæ дæр ракодтонцæ: кæми адтæй тоггинти федауни æгъдау, кæмæн искодтонцæ афæйгæнди

догъи æгъдау, ка æрбаздахтæй будурæй 'ма си ци хабар æрбахаста. Æрæгиау Саулæг дзубанди æхердæммæ æрбаздагъта 'ма æргом бафарста: «Мах нæ дууæ дæр уæхæн лæгтæ ан æма къæлос-мæлос дзубандитæ нæ уарзæн. Нæ еу дзоргæ ку фæскæнуй, уæд æ дзубандити буни ци фæууй, уой дæр фæллæдæрæн. Ема ди корун, кæд дæ уотæ фæндуй, уæд дин дæ хæдзарæммæ хецæн къахнад дæр искæндзинан. Фал æй хуарз зонун, дæ дзурдæн хецæу ке дæ, уой. Ма кæд еу фæндонмæ арцудан, уæд нин æй абони зæгъæ. Кæд нæ гъуддæгæй неци рауайдзæй, уæд, ходуйнаг ку кæнæн адæми ахсæн- уома Бирихин нин кизгæ нæ равардта, зæгъгæ, уæддæр аци хæдзарæммæ фудзæрдæ неке бадардзæй. Кæд æма гъуддæг исуйнаг æй, уæддæр нин æй балæдæрун кæнæ».

Бирихин æ мединти бахутæй, уæдта загъта: «Саулæг, дæу хузæн лæгтæ ци муггаги æзмæлуй, уæхæн муггаги хæццæ бахæстæг ун кади гъуддæг æй æма мæ бийнonti куд балæдæрдтæн, уотемæй, æвæдзи, Хуцауи изæри дæ федаугутæ æрбарветæ. Уæди уæнгæ хеунти фæуундзинан æма дзубанди кæндзинан». Бирихин еци дзубанди фæуунтæбæл куд адтæй, уотæ Борæхан фингæбæл æривардта æртæ къерей æма карки мард. Нæуæгæй Хуцаумæ бакувтонцæ, сæ дзубанди кæрæдзæбæл дзæбæх ке исбадтæй, уой туххæй. Дæвгарæ ма рабадтæнцæ, кувдтитæй ка æнгъизтæй, уони ракодтонцæ, уæдта Саулæг æма Лæксæ раарфæ кодтонцæ æма сæ хæдзæрдтæммæ рандæ æнцæ. Геуæргобай къуæре ку фæййевгъудæй, уæд киндзæхсæвæр искодтонцæ, Аминает Баззи бинойнаги фæсте æ зæрдæ некаемæбæл исгъар уодзæй, зæгъгæ. Фал Аминает е'ригон, æнæтар уарзондзийнадæ æнæ римæхсгæй ку равардта æ лæгæн, сæумæ еугурей разæй ку раистидæ, гъоцитæ ку радокидæ, лæгæн е'систади æ дарæс цæдтæ ку уидæ, сувæллæнттæ равдуд, кæдзос æма æфсæс ку уиуонцæ, уæд уони Баззæ куд нæ уидта. Минкыйгай рист зæрдæ æрфæлмæн æй, алцæмæй дæр архайдта æнхус кæнун æригон силгоймагæн. Туйгъан æма Дзæбпо цума Аминаетбæл рагæй ахур адтæнцæ, уотæ æй бауарзтонцæ 'ма ин адтæнцæ кустуарзон æма коммæгæс. Сосæни мæйи Аминаетæн райгурдæй биццеу, ном ибæл исæварддонцæ Инæрихъо. Сувæллон тагъд ирæзтæй 'ма цубур рæстæгмæ бийнонтæн гъазæн гъолæ иссæй. Анз æма æрдæги фæсте Аминаетæн райгурдæй кизгæ, ном ибæл исæвардтонцæ Сурает. Дууæ анзей фæсте бабæй син райгурдæй биццеу, ном ибæл исивардтонцæ

Садуллæ. Рæстæг цудæй, æма Аминает алли дууæ анземæ дæр бийнонтæ фулдæр кодта, кæми кизгæ, кæми биццеуæй. Исæнтæстæнцæ Сæна, Тæзæ, Губагæ, Сапархан. Бийнонтæ исберæ æнцæ æма Баззæ Туйгъанæн уосæ æрхаста Макириндай, Дзæппойæн ба Гузи. Киндзитæ дзæбæх цардæнцæ Аминаети хæццæ, фæдудтонцæ. Макириндайæн исæнтæстæй кизгæ Маря, бийнонтæбæл хæдзарæ нæбал хъæрдтæй æма Баззæ Туйгъанæн дæр æма Дзæбпойæн дæр хæдзæрдтæ искодта æма хецæн хæдзæрдтæ иссæнцæ, кæд ма еу бийнonti цард кодтонцæ, уæддæр.

***

Инарихъо хестæр адтæй, тагъд ирæзтæй 'ма цомагъон ку фæцæй, уæд, хæдзари мединтæ ци æ бон адтæй, уомæй æнхус кодта хестæргæн. Раги райдæдта сог фадун, арт кæнун, авдæнæ уозун, сауæдонæй дон хæссун. Хæдзари куститæ ба берæ адтæнцæ, мадæ æма фиди хæццæ æртæ биццеуи æма цуппар кизги. Уони 'арун гъудæй, æма Баззæ æхсæвæ дæр æма бонæ дæр куста, фал еугур гъуддæгтæбæл кæми хъæрдтæй. Сувæллæнттæ куд ирæзгæ цудæнцæ, уотæ се'нхуси хай кодтонцæ. Инарихъо цудæй үæлигæс, гъæуай кодта уæситæ. Садуппи хæццæ фонс гъуд кодтонцæ, хæрæбæл сог хастонцæ. Минкыйгай хæдзари куститæ Инарихъо æма Садуплæммæ хаун райдæдтонцæ. 'Ма кусту ба, ци сæ еу, ци ба се'ннæ, фæллад нæ зудтонцæ. Фулдæр уарзтонцæ хуаси куст кæнун. Сæумаæраги, бон куддæр æрбарохс уидæ, уотæ игуæрдæнмæ фæрраст уионцæ 'ма ма кæрдæгбæл æртæх уидæ, уæдмæ сæ цæвгути скъотт цудæй. Устур игуæрдæнтæ кæми адтæй, хъæбæрдæр ба гъæумæ хæстæг? 'Ма уомæ гæсгæ хуасгæрзæ агурддонцæ бæрзæндти, раст дзæбодуртæ кæми хизтæнцæ, уæхæн рауæнти, кенæ ба Хæнæзони, Дзанхъæпици. Къолæрдози æхсæвæйуатæй. Хуаси кустæн дæр æма зумæгмæ сог цæдтæ кæнунмæ дæр рæстæг гъудæй берæ. Фидæ æма фурттæ хънамет кодтонцæ, сæ къæухед калддонцæ, фал уæддæр хъæздуг цард ба нæ адтæй. Баззæ æг фуртти фæдбæл ку ракæсидæ, уæд а зæрдæ барохс уидæ, хъæбæрдæр ба боз адтæй Инарихъойæй. Æ æстдæс анземæ адтæй рæстæмбес асæй зингæ бæрзонддæр, фæгæн реу, урух усхытæ, нарæг астау, æ иуæнгтæ цума дарæси хурфи гъазгæ кодтонцæ, уотæ. Игон цæсгом, устур сау цæститæ, бæзгин æрфугтæ, бæрзонд фæтæн тæрних, раст фий, ескæмæ бакæсгæй фæлмæн

ку байдзулидае, ку нихходидае, уæд гъæлæси уорс - уорсид ферттевионцае дууæ рæнгйи рæсугъд дæндæугутæ. Гъæсти кæрон есгæми ку фæззиннидае, уæд берæ кизгутти цæститае уоци æрдæмæ разелионцае.

Инæрихъо æхе амондгунбал нимадта, æма куд нæ. Е 'мгæртти хæццæ дор æхсунбæл ку өрис кæниуонцае, уæд се 'гасемæй дæр изолдæр гæлста дор. Тæрсун ци адтæй, уой зонгæ дæр нæ кодта. Айфиццаг хъæбæр сахуарунти фæсте Астæудон ку ракалдæй æма фонтс ку ласта, уæд дони астæумæ байнадаей æма фустæ ахæста, æма са билæмæ æнтъухта, уотемæй сæ синхонти фонтсæй еу инсæй раервæзун кодта. Фал рæстæгæй - рæстæгмæ æ сæри уæхæн гъуди бацауидае, уома æмбурд бийнонтæй хъиамæт кæнæн, фал си ци мулк искодтан? Мæ карæмæ исхъæрдтæн мæ зæрди ку æрæфтуйа бийнонти гъуддаг бакæнун, уæд мæ фидæ цæмæй фезмæлдзæй? Мæнæй уæлдай ба ма мæ фæсте цалдæремæй цæттæ кæнунцае, кæмæн бийнонти гъуддаг, кизгутти ба æрветун гъæуй. Сосæни мæйи, гæгкугуасæн бони, хуасæ кæрдгæй, рæфти, хори гъанги уосонги ауон фæлмæн хуасæбæл уолæфгæй, еци гъудитае сæрæй нæ хецæн кодтонцае. Ракæсæ æма арф коми сæрмæ тæвдæ цума иннæ рауæнтæй уæлдаер, бæзгиндæр адтæй, уотæ куддæр зир-зир æзмæлд кодта. Фалдзос цъæраехснаегути, иннæ листæг цæраегойти гув-гувæй æндæр неци игъустæй, дуйне ниссабур æй. Изолмæ кæсгæй, нарæг кæмтти къахæй цæун кумæдæр æнгъизтæй, уордигæй зиндтæнцае нæуæг карст кардæги естæ, кенæ ба æмбурд ка нæма адтæй, уæхæн минкъий лæвæраентæ. Алли æрдигæй фæхстæбæл зиндтæнцае зæрбатгути ахæстъони хузæн гъæутæ. Хастæг гъæути уæлиндзитæбæл, хуари итудтитæ сор кæнунмæ, боргомау дардтонцае. Гъæути, ниллæг хæдзæрдти æхсæн, сæхе æвдистонцае хъалагъурти хузæн рагон мæсгутæ. Бæрзонддæрмæ искасгæй, зиндтæнцае уорс мети хъæпаентæ ходи хузæн, кенæ ба æрттивтонцае æносон цъететæ. Куд берæ уарзта Инæрихъо, æ фæлдзос ци рæсугъд æрдзæ уидта, уой, æвæдзи, еунæг æрдозæ дæр, еунæг будури гæппæл дæр ин æнæ æвзурст нæ адтæй: кæми хуасæ карста, кæми фонтс хизта, кæми ба æ рагъæй фагус хаста зæнхæ цæмæй гъæздугдæр адтайдæ, уой туххæй. Фалдзос ци æрдзæ уидта, в æцæггæйдæр дзæнети хузæн адтæй, фал си хъиамæт берæ гъудæй, и хъиамæт ба цæйбæрцае гъудæй, уойбæрцае пайда нæ лæвардта.

Фæстаг рæстæги фæсæвæдæй кадæртæ Америкæмæ рандæнцае кустагор, кæд ести къапекк бакосианæ, зæгъгæ. Бонтæ куд цæугæ цудæнцае, уотæ Инæрихъой фæндон дæр фæдарæй - фæдардæр кодта. Еу изæр, бийнонтæ æхсæвæр ку бахуардтонцае, кæстæртæ хуссунмæ ку рандæ æнцæ, хестæртæ ба арти фарсмæ ку бадтæнцæ, уæд Инæрихъо æ фидæмæ исдзурдта: «Баба, уинис æй еугур бийнонтæй дæр куд хъиамæт кæнæн, фал нæбæл цард ба уæлæмæ дæр æма дæлæмæ дæр нæ хъæртуй, нæ хузæнон зæнхи гæппæл нæййес, нæ хъæртуй фонтсхезæнтæ æма ести мадзал кæнун гъæуй. Ема мæ зæрди æрæфтудæй Америкæмæ фæццæун, еу къапекк бакосон, ма еци æхцайæй ба балхæнун зæнхæ будури. Уотемæй ку нæ ислаууæн нæ къæхтæбæл, уæд цитæ кæндзинан æртæ лæхъуæни æма цуппар кизгемæй».

Баззæ дзæвгарæ растæг неци исдзурдта, æрæгиуу ба загъта: «Биццеу, дæ гъуди исзæгъуни уæнгæ, æвæдзи, берæ фæссагъæс кодтай, 'ма раст дæ, дæ фæндаг дин къулумпи нæ кæндзæн. Базари бон Чикопай базармæ фонтс фæттæрæ, мæнæ дæмæ Тæзæ æма Садуплæ фæккæсдзæнæнцæ. Рауайæ кæнтæ фонтс æма ци къапекк райсай, в дин фæндаги харзи фагæ уодзæнæй». Инæрихъобæл хабар фембалдæй синхон гъæу Фæрæскъæттæй дæр Зæлун уоцирдæмæ цæунмæ гъавуй, зæгъгæ. Еу бон бæхбæл исбадтæй æма Фæрæскъæттæмæ иссудæй, иссирдта Сафари хæдзарæ 'ма имæ бадзурдта. Рацудæй имæ æхе карæн лæхъуæн, асæй бæрзонд, фæтæн реу, урух усхъитæ æ уæле зарондгомау цохъа, æ къæхтæбæл, зæнгæтти бунн, тунæй конд дзабуртæ, сæ уæфстæ ба æркъиæгæй худ. Лæхъуæн Инæрихъойæн æгас цо загъта, æ къох имæ балавардта æма имæ исдзурдта: «Медæмæ рахезæ, иуазæг». Инæрихъо æй бафарста: «Зæлун ами цæруй? Кæд «уо», уæд мæ æ фæууинун бæргæ фæндуй». Лæхъуæн ин дзуапп равардта: «Еци гъуддаг æнцон искæнæн æй, Зæлун æз дæн, мæнæ аци къæси цæрун æма медæмæ рацæун исагга кæнæ». Еци дзурдтæ кæнгæй, Инæрихъой къохæй бæхи идонæ райста 'ма 'й бæхбæдтæнбæл бабаста. Уой фæсте хæдзарæмæ бацудæнцæ.

Хæдзари астæу устур гъæригъос фиддæлти рæхиси хæццæ, уордигæй еу æрдиги дууæ урундухъи, уони рази ба даргъ фингæ æ фæрстæмæ фæйнагæй конд бадæнтæ. Иннердигæй дар урундухъ хуссæнти хæццæ, уæдта къелатæ. Финги рази устур кълабæл бадтæй уорс рехæ лæг, æ цæсгом фæлпорс, е' рфгутæ дæр уорс, æ цæститæн ба сæ гагутæ уорс дардтонцае, бæрæг адтæй, цастæй

ке нæ уидта, е. Зæлун Инæрихъой зæронд лæгмæ бахудта 'ма имæ исдзурдта: «Баба, мæнæ нæмæ иуазæг æрбацудæй, мæхуæдæг дæр æй нæма зонун, фал бал æй дæу хæццæ зонгæ кæнун». Зæронд лæг æ къох дзубанди кæнгути æрдæмæ бадардта, 'ма имæ Инæрихъо æ къох равардта: «Æз Сафар дæн, мæн Хуцау бафхуардта, 'ма дуйней рохс на уинун нур мæнæ еу æртæ анзи. Ду ба ке лæхъуæн дæ?» Инæрихъо ин æхе баамудта: «Æз ба дæн Задæлæсгæй Баззи фурт». -«Кæд еци лæги фурт дæ, уæд дæбæл лæгъуз сасумæй ку нихасай, уæддæр нæ ниххуæтдæй. Исбадетæ æма уæ гъуддаг кæнтæ. Биццеу, уæртæ иннæ уати дæ мадæн балæдæрун кæнæ иуазæг нæмæ ке æрбацудæй уой».

Инæрихъо æма Зæлун еуварс исбадтæнцæ æма сæ дзубандитæ кæнун райдæдтонцæ, кæрæдзей зæрдæмæ фæццудæнцæ 'ма сæ царди кой кæрæдземæн кодтонцæ. Æрæгиу æй Инæрихъо бафарста, уома Америкамæ косунмæ цаунмæ гъавис, зæгъгæ. «Мæн дæр бавзарун фæндуй 'мæ хъаурæ, кæд ести къапекк бакосинæ æма зæнхи гæппæл балхæнинæ. Кæд æцæгæйдæр цауис, уæд æйдæ еумæ рандæуæн». Зæлун исарази æй, уома нин еумæ æцæгæй дар æнцондæр уодзæй, зæгъгæ. Цалæнмæ дууæ лæхъуæни дзубанди кодтонцæ, уæдмæ фингæбæл фæззинддæй хъæбæрхуарæй конд кæрдзин, цæхгун цигъд, хъаймагъ, сор фид, дорини арахъ æма минкъий æртæ сикъай. Сафар лæхъуæнтæмæ фадздурдта, уома рацотæ æма финги фарсмæ исбадетæ, зæгъгæ. Фал æй зудта, Зæлун æ хæццæ еу фингæбæл ке нæ исбаддзæй, уой, 'ма æхе, гъæунги ин хорууони ци фæлмæн бадæн адтæй, уордæмæ рахонун кодта. Зæлун æма Инæрихъо фингæмæ дæр æвналдтонцæ, фал фулдæр ба сæ идард фæндаги туххæй дзурддонцæ. Зæлуни фæндон уотæ адтæй, Уæрæсебæл рандæ уæн Либави уæнгæ, уоми ба науæмæ билеттæ сауæнгæ Америкамæ райсдзинан. Инæрихъомæ ба æндæр фæндæ адтæй, уома Батуми се'рваддæлти Сандир сæудæгæр кæнуй, 'ма сæмæ е фæккæсдзæй идарддæр цаунмæ. Дзæуæгигъæуæй Арви коми надбæл Бæрзæфцæгбæл бахæздзинан, уордигæй ба Батуммæ, уоми ба нин Сандир фенхус кæндзæй. Уобæл æрлæуддæнцæ, фæйнаæ сикъай баниуæзтонцæ, рæфтад искодтонцæ 'ма Инæрихъо сæхемæ рандæй. Геуæрги æхсæви амистоли райдайæни Зæлун Задæлæскаемæ æрцудæй, изæрæй Баззæ косарт рахæнун кодта. Хуцаумæ бакувтонцæ, сæумæ ба сæ Сæдуллæ брички раласта, Æрæдонмæ изæри æнафони нихъхæрддæнцæ, æхсæвеуат

се'рваддæлтæмæ бакодтонцæ. Сæумæ раги Дзæуæгигъæумæ ранæхстæр æнцæ æма изæрæй уордæмæ исхæрддæнцæ. Иннæ бон ба пости уæрдунмæ æхца бафистонцæ æма Арви коми фæндагбæл рандæ æнцæ. Бонæ рæфти цидæр æзгули фегъустонцæ, кадаер сæ бауорæдта. Ракастæнцæ æма дин еу фондз лæги, сæ сæртæ баслæхъти тугъд, уотемæй архайунцæ бæхтæ фæууæгъдæ кæнунбæл, бæхтæрæг æма гъæуайгæнæг сæ хæццæ тох кæнунцæ. Инæрихъо æма Зæлун раладæрдтæнцæ, етæ абæрæгтæ ке адтæнцæ, 'ма син ку бантæса бæхтæ райсун, уæд сæ балци ихæлгæ ке кæнуй, уой. Рагæлпитæ кодтонцæ æма сæхе тухгæнгутæбæл ниццавтонцæ. Хилæ раеудагъ æй, абæргутæ топпæй æхсун не 'ндиудтонцæ, уомæн æма топпи гъæрмæ фæндаг гъæуайгæнгутæ дæр, уæдта, надбæл ахид ци æфсæддон къуæрдтæ цудæй, етæ сæмæ арбакалдайонцæ, 'ма сæ æрахæстайонцæ. Уомæ гæсгæ тумбул къохи цæфтæ isaхид æнцæ. Инæрихъо æма Зæлун ке ниццæвионцæ, етæ хуæрзау нæбал уионцæ, кæмæн æ билти тог баслæхъæй рагъаридæ, ка ба фур ристæй æ уæргутæбæл æрхауидæ. Уалинмæ æрбайгъустæй салдæтти зар «Соловей, соловей...» бæрæг адтæй, салдæтти къуар ке æрбацæунцæ, е. Уæлдæфи, берæ гъæлæсон зар хуæнхтæй æсхъиудтæй 'ма изолмæ игъустæй. Абæргутæ еци зар ку райгъустонцæ, уæд сæхе бакалдонцæ сæ бæхтæбæл æма ледзæги фæцæнцæ, кедæр еуæхстон топп си Зæлуни къохи райзадæй. Бæхтæгæрæг æма гъæуайгæнæг бæхтæ баевтигътонцæ, Инæрихъо æма Зæлунаæн зæрдибунæй раарфæ кодтонцæ се'нхуси фæдбæл æма сæ фæндагбæл рараст æнцæ изолдæр.

Тифилиси поезди исбадтæнцæ æма уотемæй Батуммæ бахъæрдтæнцæ. Дууæ хуæнхаг лæги денгиз фæууидтонцæ фиццаг хатт, æма сæмæ устур дессаг фæккастæй, еу рауæн уойбæрцæ дон æрæсбурд кæнун куд рауадæй, уобæл. Наулаууæни фалдзос рафæрсæ-бафæрсæ кæнгæй, æрæгиу иссирдтонцæ Сандири. Сандир сæбæл бацийнæ кодта, рафæрсæ-бафарсæ сæ фæккодта хонхи хабæрттæбæл, сæ фæндаги туххæй, уæдта син загъта: «Мæхе науæ, ихуæрсгæ ке кæнун, Америкамæ ести ка фæлласуй, уордиги ба æндæр ести ка æрбаласуй, е нуртæгкæ цæлцæг кæнуни æй. Фал уæ æндæр науи исбадун кæндæнæн 'ма уотемæй бахъæртдæинайтæ, уоми ба уæхуæдтæ æркæсдæинайтæ, кæми уин хуæздæр уа, уомæ. Америкаæ гъæздуг бæстæ æй, аразунцæ си заводгæ, фабриктæ, бæрзонд хæдзæрдтæ, ма си косæг адаæм берæ

гъæуй. Куст иссердзинайтæ, уæ бакастмæ гæсгæ ба косунгъон лæгтæ айтæ. Баархайетæ, цæмæй 'ма фæххецæн уайтæ, уобæл, кæрæдзæбæл хуæцетæ, уæхе сайун ма уадзетæ. Уæ къапеккæй ести ку уæлдай кæна цæрунуат, дарæс æма хуæруйнаги хай рагæлдзгæй, уæд уони ба уæ дзиппи ма даретæ, еци фæдбæл сæ банкмæ радтиайтæ. Науæмæ уин билеттæ райстон, ци къапеккитæ ма уæмæ байзадæй, уони ба уин Америкаг æхцатæбæл байевдзæнæн, 'ма сæ фæййауæрдетæ, уоми уæ фиццаг рæстæги багъæудзæнæнцæ».

Иннае бон, сæ гъуддæгтæ ку бакодтонцæ, уæд сæ Сандир науи исбадун кодта, ба син ихуæрста дæс лæги кæми цудæй, уæхæн нæуи хулфи уати дууæ бунати, æма сæ рафæндараст кодта. Бонигон фулдæр лæудтæнцæ, кенæ ба бадтæнцæ науи уæлхæдзари, 'ма сæмæ устур дессаг кастæй, цæстæ кумæ уидта, уоми æлпундæр неци зиндтæй, уолæнтæ ба сæ еу инней сурдтонцæ. Фиццаг æртæ бони науи тилдæй сæр зилдæй, зæрдæ хастæй, ахид уомунмæ пуоснамæ дæр бауаионцæ. Фал минкыйгай раахур æнцæ, 'ма денгизи æзмæлунмæ дессагæн кастæнцæ. Бон бони фæсте цудæй, уруссагау дæр æма америкагау дæр беретæ дзурдтонцæ, уруссагау ахид дзубанди кодтонцæ, сæхе хузæн кустагор ка цудæй, уæхæнтти хæццæ 'ма се'вазбазонундзийнадæ арфдæр кодта. Хъæбæрдæр ба сæ зæрдæмæ фæццудæй Воронежи цæрæг Николай. Е ахур кодта Уæлдæр скъолай Киеви хæдзарæ аразæгбæл, фал фæстаг анз, паддзахи нихмæ цæугути хæццæ ке адтæй, уомæ гæсгæ 'й ахурæй рацох кодтонцæ, уæдта ин горæти цæруни барæ нæбал адтæй, Воронежи ба ин зæронд мадæ æма фидæ адтæй, кæцитæн гъудæй æнхус кæнун. Уæрæсей ин куст иссерæн н' адтæй, уайтагъддæр æй пъæлицæ рацох кæнун кæниуонцæ. Е уомæ гæсгæ Николай дæр цæуи кустагор. Инæрихъо, Зæлун æма Николай хусгæ дæр еу рауæн кодтонцæ, хуæргæ дæр еу фингæбæл. Николай æй уидта, дууæ зундгин лæги хъæбæр идард ке æнцæ арф зонундзийнæдтæй. Сæ над даргъ адтæй, 'ма хæлæф нæ кодта æрдзи сосæгдзийнæдтæ игон кæнунмæ. Сæ науæ цалдæр хатти, карз уадæ думун ку райдаидæ, уæд уордæмæ бахауидæ. Фиццаг хатт Инæрихъо дæр æма Зæлун дæр уæхæн æрдзи миуæ нæма фæууидтонцæ. Фиццаг бæстæ талингæ кæнун райдайидæ, арабæл мегътæ фулдæрæй фулдæр кодтонцæ, денгизи уолæнтæ ба бæрзондæй-бæрзонддæр фелуддонцæ, думги думд карзæй-карздæр кодта. Сæ науæ, кæд устур адтæй, уæддæр æй, мæнæ минкый къуæцæллæй ивулд дон

куд гъаза, уотæ си гъазта. Дони уолæнтæ науи уæлхæдзарæмæ кæлун райдæдтонцæ 'ма еугуремæн дæр загътонцæ, уома алкæ æ бунатмæ цæуæд, зæгъгæ. Еци æзанст цуд науæ кодта дууæ бони, æртикгаг бон ба хор ракастæй, денгиз ба æрсабур æй. Сæ дзубандитæ кæнгæй сæ Николай бафарста, уома кумæ цотæ, бæрæг уин æй, æма ци кодзинайтæ, е? Ма ин дууæ лæги загътонцæ, сæхуæдтæ дæр æй ке нæ зонунцæ, ци рауæнмæ цæунцæ, уæдта ци куст кæндзæнцæ, уой. Балæдæрун кодтонцæ Николайæн, ке зонунцæ айдагъдæр фонси гъуд кæнун, хумæ кæнун дзубурбæл, уæдта хуасæ кæрдун. Николай сæмæ фегъуста, уæдта син загъта: «Сумах, куд уæ балæдæрдтæн, уотемæй ци куститæ зонетæ, етæ ци бæстæмæ цæуæн, уоми нæ рацæудзæнæнцæ. Еуемæй, уоми минкый фонси хæццæ неке архайуй, фонс ка даруй, етæ ба пайда кæнунцæ аллихузон техникон дзаумаутæй, ма уони ба сумах нæ зонетæ. Горæттаг куститæ ба, бера æнцæ, алли рауæн си нæ гъæуй техникон мадзæлттæ. Æз цæун горæт Чикагомæ, е æй устур горæт, тагъд ирæзуй, берæ си ес заводтæ, фабрикатæ, цæуи си устур аразтадæ. Мæ зæрди уотæ ес, æма еу аразæг хаййадæмæ бацæудзæн косунмæ, 'ма уотемæй мæ къапекк кодзæнæн». Инæрихъо æма Зæлун рагъуди кодтонцæ, уидтонцæ Николай ахургонд лæг æй æма берæ гъуддæгтæ хуæздæр ке лæдæруй, 'ма ин загътонцæ æ хæццæ цæун сæ ке фæндуй, уой.

Рухæни мæйи кæрони бахъæрдтæнцæ устур горæтмæ Нью-Йоркмæ. Горæт уæхæн устур хæдзæрдтæй конд адтæй, æма сæмæ хæрдмæ кæсгæй ходæ æрхауидæ. Аци горæти берæ нæ фæцæнцæ, поезди рабадтæнцæ æма Чикагомæ рандæ æнцæ. Чикаго æцæгæй дæр разиндтæй устур горæт, фулдæр кæрæндти зиндтæнцæ устур заводти къорпустæ, сæ бæрзонд тохонатæй цудæй сау-фунукхуз бæзгин хъуæцæ 'ма æмбурд кодта горæти сæрмæ мегъи хузæн. Поездæй кæми рахизтæнцæ горæти астæу, уоми адтæй берæ бæлæстæ, уæдта æнæ хæдзарæ фæзтæ рæсугъд бæлæсти хæццæ, кæцитæ арæзт æдтæнцæ нæдти фарстæмæ раст раенгитæй. Инæрихъо æма Зæлун дес каст кодтонцæ, дидингутæ сагъд кæми адтæй, еци æнхи гæппæлтæ куд æмхузон листæг æлвид адтæнцæ, уомæ. Фæлдзос алли хузи бæлæстæ: тæгæр, толдзæ, æнгозæ æма ма берæ æндæр хузи бæлæстæ, кæцитæн сæ нæмттæ дæр нæ зудтонцæ. И бæлæстæ адтæнцæ рæсугъд æхсаст, сæ раенгитæмæ син лæг кæсунæй дæр не 'фсастæй. Горæти гъæунгтæ раст, урух, хæдзæрттæ еу иннемæ хæстæг, уотемæй хъалагъурти лæуд

кодтонцае, гъаунгти трамвайтае дуусердаемае уадаенцае. Гъаунгти дзэгъаел азмæлг нæ адтаей, еугурæй дæр цума есгумæ байраги кæнунæй тарстæнцае, уотæ хæлæфæй уадаенцае. Дууæ лæхъуæни ратезгъо кодтонцае гъаунгти, уой фæсте ба бæласдонæмæ фæстæмæ бацудæнцае 'ма кæронæй, бæлæстибуни, рæсугъд къелабæл исбадтæнцае æма Николаймæ æнгъæл кастæнцае. Сехуар афони Николай фæззиндтаей æма син загъта, ке иссирдта куст хæдзараразаг кустуати. Сæхуæдтае нин цæрæн бунат дæр ратдзæнæнцае æмдзæрæни, уоми ес хуæраендонæ дæр, -загъта син Николай.

Еци бонæй фæстæмæ райдадтонцае косун, кæми къахтонцае къанатæ фундаменттаен, кæми хастонцае зменсæ бетон кæнунмæ, кæми агоридор амадтонцае уæладзгутаемае есунмæ æма ма берæ æндæр куститæ. Косгæ-косгæй уолæфæн нæ адтаей, алци дæр сахатмæ гæсгæ. Къуæре ку фæууидæ, уæдта син сæ миздæй раораминцае æмдзæрæни, уæдта хуæруйнаги туххæй, ци ма си райзаидæ, уой ба син сæ къохмæ радтионцае. Уотемæй бонтæ, къуæретæ, мæйтæ лигъдæнцае. Хуцаубони син уолæфæн бон уидæ 'ма фæццæуионцае горæтмæ, киномае дæр бакæсионцае, концертмае дæр фæццæуионцае. Еу хатт циркмае фæццудæнцае, æгас горæтбæл дæр фæнкой æй цирки æ хъаурæ æвдесдзæй уруссаг «Хъазбек-хонх» Хъанухъуати Бола, зæгъгæ. Еци бон æццæг устур æхцауæндзийнадае райстонцае, ку фæууидтонцае, ирон лæг æнцонæй æ нихмæ лæугути ку рампусидæ, уæд Цирк ку фæццæй уæд туххæйти, адæми æхсæнти бацудæнцае Боламае 'ма ин бонхуарз загътонцае. Бола дæр сæбæл бацинæе кодта, ба сæ фарста, уома, кæццæй айтæ, ами уæ куст куд цæуй, зæгъгæ. Еци рæстæги сæмæ бацудæй никкидæр ма дууæ лæги, Дзанхот æма Темурци. Базонгæ æнцæе, Болайæн æ изолдæри уæлахездзийнæдтае сæ зæрдæе ке зæгъуй, уой ин балæдæрун кодтонцае.

Рæстæг цудæй, фембæлионцае æмзæнхонтæ рæстæгæй-рæстæгмæ, сæ нимæдзæе ба минкъийгай фулдæр кодта. Еу хатт еумæ æрæмбурд æнцæе, æрдзурдтонцае сæ кусти туххæй, ци зиндзийнæдтаебæл æмбæлунцае, уони фæдбæл æма исфæндæе кодтонцае исаразун æмбæстæгти хайдадæ. Æртæ лæги исæвзурстонцае хецауадæмае Зæлун, Дзанхот æма Елбиздихъой, хестæрæн равзурстонцае Елбиздихъой, Дзанхоттаен байхæс кодтонцае алкаемæй дæр уæнгон бахаст æмбурд кæнун. Зæлунæн

ба ихæсгонд æрцудæй æмбæстонтаен рæстæгæй рæстæгмæ æмбурд аразун, нæуæг æрбацæугутæн, æнхусгъæуагæе ку уонцае, уæд уонæн фæййагъаз кæнун. Инæрихъо æма Зæлун нæ иронх кодтонцае, даргъ надбæл цæй туххæй рацудæнцае, уой. Алли къуæрей кустæй дæр банкмæ хастонцае, ци ма райзаидæ, еци æхца.

Кæдæй æрбацудæнцае, уæдæй дууæ анзи рацудæй, 'ма рæстæгæй-рæстæгмæ се' мбæстонтаей есге сæхемæе, Уæрæсемæе ку цæуидæ, уæд æрæмбурд уионцае, фæддзорионцае сæ гъуддæгтаебæл, уæдта еститæе ниффæдзæхсионцае хеонтæмае. Уотæ дæр рауаидæ æма мæлгæе дæр ракæнионцае, 'ма мард банигæнунмæ æрæмбурд уионцае Чикагойæн æхеми, уæдта æ фæлдзос минкъий горæттæе æма гъæути ка куста, уонæн. Мардаен, куд федауй, уотæ алке марди харз искаенидае. Кири гъуддаг, уæлмæрдти бунат æма иннæ æгъдæудтæ, сауæнгæе хист искаениуни уæнгæе, æмбæстонти хайдадæе иста æхемæе. А сæрди Губади ку фæззиан æй, уæд мардмæ æрцæугути хæццæе адтаей Адуге дæр сæ синхон гъæу Хæнæзæй. Инæрихъо æма Зæлуни ку фæууидта, уæд кæрæдзæбæл хъæбæр ниццинæе æнцæе, фæккодтонцае сæ кусти хабæрттæе. Адуге сæ фæффарста хонхи хабæрттæбæл, уæдта син æхе туххæй дæр радзурдта. Нур цуппæрæймаг анз фæуунтаебæл æй, кæдæй Иристонæй рацудæй, уæдæй. Ами фиццæг рагъезæмарæе кодта, æгустæй куд хадтæй кустагор. Еу бон, горæти кæрон, кустагор устур гъæумæе ку бараст æй, уæдта еу афони силгоймаги хъес-хъес æе гъостæбæл æруадæй. Уоци æрдæмае фæккастæй æма рауидта, дууæцалхон хъæндзалгун уæрдуни бадæнбæл бадгæ æригон силгоймаг, кæци бæхи идонæбæл фæстæмае хуæцуй, куд архайуй цæмайдæр ка фæттарстæй, еци бæх бауорамунбæл, 'ма ин е ба куд не 'нтæсуй, уой. Силгоймаг фæттарстæй æма хъес-хъес кодта. Адуге бæхтæе берæ уарзта, берæ архайдта сæ хæццæе, лæдæрдтаей син се 'змæлд. Фал ин нур гъуди кæнунмæ рæстæг нæбал адтаей, куддæр бæх æе размæ æрбахъæрдтаей, уотæ æхе фехста, идонæе дувердигæй райахæста, иликкæндтаей, бæхи бункаг æфсæрæе хъæбæр æрбалваста, æе къæхтæе зæнхæбæл фæббуцæу кодта 'ма бæхбæл фæстæмае рахуæстæй. Бæх ма еу цалдæр æмпъези бауадæй, уæдта хуррудтитæ кæнгæе æрлæудтæй. Адуге бæхи фарс æрсæрфта, æе бæрцитæбæл ин æе къох рахаста, уæдта идонæе исуæгъдæе кодта. Бæх æрсабур æй, цума æй балæдæрдтаей, аци лæг æй æхе фæндон ке нæ ниуадздзæй, уой. Адуге силгоймагмæе искастæй, 'ма

фæууидта æригон рæсугъд кизгæ, æ фур тæссæй ка ниффæлорс æй æма идонæбæл федар хуæцгæй, æ къæхтæ куд ниббуцау кодта уæрдун бадаени разæй цæхгæрмæ худ фæйнæгбæл, уой. Цалинмæ Адуге бæхи хæццæ архайдта, уæдмæ гъæуи кæрони ци устур рæсугъд хæдзарæ адтæй, уордигæй уæрдун æрдæмæ догъ кæнгæ рауадæнцæ бæрзондгомау, еу цуппор anzi кæбæл цудæй, уæхæн лæг, æ фæдбæл ба уадæнцæ еу æртæ æригон силгоймаги. Адуге бацудæй тарст кизгæмæ, æ къох имæ бадардта 'ма ин фенхус кодта æрхезунмæ. Кизгæ зир-зир гæнгæ æ къох æрлаæвардта æма арæхсгай, æрхизтæй 'ма аразий каст кæнгæй Адугейæн цидæртæ дзурдта. Уæдмæ лæг æрбахъæрдтæй 'ма ин и кизгæ æ гъæбесмæ æхе багæлста 'ма æ цæстисугтæ уайгæй, цидæртæ дзурдта Адугей æрдæмæ бакæсидæ, уотемæй. Уæдмæ, бæрзонд рæсугъд силгоймаг дæр æрбахъæрдтæй 'ма кизги æ хъури никкодта. Цалинмæ бийнонтæ кæрæдзæбæл цийнæ кодтонцæ, уæдмæ Адуге, æ хурдзин кæми адтæй, уордæмæ раздагъдæй, райста æ хурдзин æма æ нади гъуддаг кæнун райдæдта, фал æй лæг раахæста 'ма ин цидæртæ дзурдта. Адуге ин неци лæдæрдтæй 'ма имæ уæдмæ лæг уруссагау исдзурдта, уома уруссаг дæ, зæгъгæ. Адуге имæ æ сæр батилдта, уо, зæгъгæ. 'Ма ин уæд лæг хæдзарææрдæмæ баамудта, уома уордæмæ рацо, зæгъгæ. Ахуæдæг бæхи идонæ райста 'ма æмбурдæй дæр хæдзарæ æрдæмæ бацудæнцæ, колдуарбæл тургъæмæ бахизтæнцæ.

Устур турги еу æрдигæй адтæй, сурх агориæй рæсугъд амад æртæуæладзигон хæдзарæ. Иннæ æрдигæй рæсугъд фæзæ алли хузи рæсугъд деденгутæ æма си бæлæстæ арæзт, дидингути фæлдзос рæсугъд, цъæх, цубур æлвид кæрдæгæй æмбæрт зæнхæ, се'хсæнти ба къæхнæдтæ листæг зменса сæбæл пурхонд, уотемæй. Хорискæсаен æрдигæй ба си зиндтæй æфснайд, аййев конд фондараен бунæттæ. Бæхуæрдун, ци косæг рауадæй, е сарайи бунмæ бакодта, бæх рауæгъдæ кодта, æрсæрфтитæ 'й кодта, уæдта æй фондараени тургъæмæ бауагъта. Адугей медæмæ бахудтонцæ фиццаг уæладзуги устур азгъунстмæ. Е, æвæдзи, хуæргендонæ адтæй. Ис æй бадун кодтонцæ цуппæртегъон финги 'рази' ма ин æ рази æривардтонцæ дзол, фид алли хузи, къусмон, карстæй, цигъд кæрдæгути хæццæ, хъæбæр арахъ авги медæгæ. Адуге, еуемæй уæхæн фингитæ ахур нæ адтæй, иннемæй нæдтæбæл кæми хуæрдгун, кæми æстонг, ма фиццаг æфсæрми кодта, фал уæдта дзæбæх рахуардта. Хуæрд ку фæцæй, уæдмæ хæдзари хецуа еу

косæги æрбакодта, кæци дзурдта уруссагау. Адуге ба уруссагау зудта, уомæн æма сæхемæ, мед -хонхи, уруссаг надгæнгути хæццæ еу дууæ anzi бакуста. Ма æй лæг ку бафарста, ка дæ æма кæцæй дæ, цæй туххæй равзурстдæ ами, зæгъгæ, уæд ин радзурдта, Кавказæй, Иристонæй ке æй, уой. Хæдзари хецуа æй бафарста, уома ци зонис кустæй, зæгъгæ, 'ма ин Адуге балæдæрун кодта, ке зонуй зæнхи куститæ, фонемæ зелун. Хæдзари хецуа ин загъта, ке æй гъæуи косæг, бæхтæмæ ка кæса, догътæмæ сæ ка цæттæ кæна, уæхæн косæг. 'Ма кæд æ нифс хæссуй, уæд аци бонæй фæстæмæ æхе кусти нимайæд. Адуге ин дзуапп равардта, уома кусти хæццæ базонгæ уодæй ма ин уой фæсте ба æ дзуапп зæгъдзæй. Уруссаг косæг Федор Ивани фурти хæццæ бæхдонæмæ ниццудæнцæ, уоми хецæн хатæнти бастæй лæудтæнцæ цалдæр æригон бæхи хецæнтæй. Бæрæг адтæй бæхтæмæ хуарз зилд ке цудæй, е. Бæхдонæн еу æрдигæй баст адтæй устур рæсугъд уорс араппаг муггаг, иннæ æрдигæй ба æфситæ, сæ еу байраги хæццæ. Аертæ хатæнеми ба баст адтæнцæ, æртигай-цуппæргай æнзгæ кæбæл цудæй, уæхæн бæхтæ. Бæхдони фарсмæ лæудтæй еу уæладзугун даргъгомау хæдзарæ, кæцими цардæнцæ косгутæ. Адуге æрхастæй фонси хуæруйнагæй си ци ес, ма син куд хуæрун кæнгæй, уомæ æма хæдзари хецуæн аразий дзуапп равардта. Косгути хæдзари ин еу азгъунст равардтонцæ, хуæруйнаг ин лæвардтонцæ косгути хуæрæндони. Уой æной ба ма ин мизд, куд бадзубанди кодтонцæ, уотæ. Уотемæй нур цуппар anzi косуй, фал, æвæдзи, рæхи сæхемæ цаудзæй. Берæ фæххабæрттæ кодтонцæ кæрæдземæн æртæ æмбæстони, уæдта алке æ кусти бунатмæ рандæй. Инаерихъо æма Зæлун кустонцæ, Николай кусти гъуддæгтæ хуарз зудта, æвзагмæ дæр дæсни адтæй ма е'мгæрдти æфхуæрун нæ уагъта, ахур сæ кодта æвзагбæл, финсун æма кæсунбæл дæр. Минкыйгай син лæдæрун кодта, дуйней ци цаутæ цæуй, уони æвзарунбæл. Кæсун ку базудтонцæ, уæд син газзеттæ райсидæ, 'ма ци нæ лæдæрионцæ, уой ба син баамонидæ. Фæстаг дууæ anzi хæдзарæмæ зæрдæ хъæбæр дзурдта, Уæрæсей тугъди хабæрттæ игъуæстæнцæ. Тугъди хабар ба уотæ æй, æма бæсти цийфæнди рауæн ку цæуа, уæддæр, æ уæзæ ба æгас адæммæ хауй. Уомæ гæсгæ ба Инаерихъо æма Зæлун сæхе минкыйгай цæгтæ кæнун райдæдтонцæ сæхемæ цæунмæ. Хумидайæни мæйи астæуи æмбæстонти æмбурди балæдæрун кодтонцæ сæ гъуддаг. Зæлуни бæсти исæвзурстонцæ æндæр лæг, уой фæсте ба иннæ бон устур

хуэрæндонæ байхуэрстонцæ 'ма уордæмæ æрхудтонцæ Чикаго æма фæлдзос ка куста, еци æмбæстонти. Хуэрæндонæ нихгæдтонцæ, 'ма имæ еци изæр се 'мбæстонтæй уæлдай неке бауагътонцæ.

Адуге, Инæрихъо æма Зæлун еу фингæбæл бадтæнцæ, сæ фæлдзос иннæ адаем даргъ фингитæбæл рабадтæнцæ цума Иристони бадтæнцæ, уотæ. Кувд кувди фæсте цудæй, рæстæгæй-рæстæгмæ кадæртæ фæстидæ æма æндаемæ дæр рацауионцæ. Еу рæстæги цирагъ фæххустæй, 'ма еу цалдæр минутти талингæ адтæй, адæми хъæлæба иссудæй, уома ка ниххуссун кодта цирагъ, зæгъгæ. Цирагъ ку иссугъдæй уæд финги гъуддаг идарддæр кодтонцæ, фал Адуге Зæлунмæ дзоруй: «Мæ сумкæ æрбайсавдæй, сумки ба адтæй æхца ардигæй нæхемæ билетти аргъ, уæдта ма еу инсæй сугъзæрийнæ фæндагай сомтæ». Зæлун Инæрихъойæн ралæдæрун кодта, е ба æ дамбаца фелваста, дуари рази æрлæудтæй 'ма гъæрæй загъта: «Ме'мбæстонтæ! Мах уæ уарзонæй æрæмбурд кодтан, хъæбæр æхцауæн нин æй уæ уиндæ. Ацал-ауал анзи кæрæдзæбæл хуæстан, æууæндтан, фал маенæ нур ба æверхъау гъуддаг æрцудæй, Адугейæн æ сумкæ кадæр раримахста. Кæд еци гъуддаг гиризи фæдбæл æй, уæд хуарз, кæд нæ, уæдта негасемæ дæр æ ходуйнаг хауй. Цæмæй кæрæдзæбæл гурусхæ 'ма кæнæн, уой туххæй æз нуртагкæ цирагъ ниххуссун кæндзаснæн 'ма талинги сумкæ æ бунати æвæрд æрцæуæд. Цирагъ ку иссодза 'ма сумкæ, æ хурфи ци адтæй, уони хæццæ æ бунати ку нæ уа, уæд не'гасдæр кæрæдзæмæ кæсдзинан фиццагау игон цæсгонæй, еци цъумур гъуддаг æ сæрмаæ ка æрхаста е ба рагъуди кæнæд адæми æхсæн цæрунмæ бæззуй, æви нæ!». Уæди уæнгæ Зæлун дæр æ дамбаца æ къохи, уотемæй æрлæудтæй Инæрихъой рази 'ма загъта: «Цирагъ ку иссодза, æма сумкæ æ бунати ку нæ разинна, уæд рохси еугæйдтæй цæудзинайтæ дуарбæл æма æ бунати дæр æма æхемæ дæр деголæ кæндзинан, 'ма уотемæй кæмæ разинна сумкæ, кенæ ба, æ хурфи ци æхцатæ адтæй, етæ, е ба ма рагъаст кæнæд, тæссаг уодзæй æ бæстæбæл ку нæбал исæмбæла, уомæй». Еци дзурдти фæсте цирагъ ниххустæй 'ма Зæлун е'взестæ сахатмæ, æ нимæдзтæ æхсæвæ æрттæвгæ кæмæн кодтонцæ, уомæ кастæй æма фондз минутти ку рацудæй, уæдта цирагъ иссодзун кодта. Адæм еугурæйдæр кастæнцæ Адугей æрдæмæ, уомæн ба æ цæстисугтæ æруадæнцæ, уотемæй æ сумки хурфæмæ æркастæй,

цидæртæ ранимадта, уæдта адаеммæ ракастæй 'ма син раарфæ кодта. Уобæл адæм кæрæдзæмæн хуэрзизæр загътонцæ æма рахæлеу æнцæ.

Хадзари ку æрсабур æнцæ, уæд дууæ лæги гъудити рацудæнцæ. Инæрихъо гъуди кодта æ бийнонтæбæл, уома Баззæ базæронд æй, бийнонтæ ба усгур, кизгудтæ исцадтæ æнцæ, лæгтæмæ цæун афонæ син æй. Сæдуллæ дæр уосгор, Тазе дæр нур æ афонмæ фæццæсттæ кæнуй, 'ма нур зæронд лæг цитæ кæнуй? Зæлуни гъудитæ дæр бийнonti туххæй адтæнцæ. Уомæн дæр æ бийнонтæ минкыйдæр нæ адтæнцæ. Сафар низзæронд æй, тух хъиамæттæй бакъурмæ æй. Хестаер фурт Æфсимайхуйæн æртæ кизги, биццеу ин не'сæнтæстæй, дугкаг фурт Дзахо, ма уомæн дæр æртæ кизги, фурт нæййес, кизгуттæ исцадтæ æнцæ, цитæ син кæнуй Æфсимайху?

Дууæ лæгей дæр цидæр æнæзингæ рæхистæ райвазтонцæ райгурæн бæстæмæ. Газзетти ба бонæй-бонмæ фулдæр дзурд цудæй тугъди гъуддæгтæбæл, Николай ахид рандæуидæ цидæр косгути æмбурдтæмæ. Фæстаг рæстæги ба рахабар æй, уома Уæрæсæй адæм сæ паддзахи рагæлстонцæ æма падзахади сæргъи æрлæуддæй рæстæгмæ хецауадæ. Еци дам думтæ ба сæ никкидæр арфдæр гъудити æфтудтонцæ. Зæлун, Инæрихъо æма Адуге хумидайæни мæи рараст æнцæ сæ райгурæн бæстæмæ. Æртæ лæги, фæйнæ дууæ минкый кирæгонди байдзаг кодтонцæ алли хузи дарæстæй, хæдзари гъæугæ дзаумæудтæй. Сæ гæгъæди æхцатæ баййивтонцæ сугъзæрийнæ æхцатæбæл 'ма нæуи исбадтæнцæ. Еу дууæ къуæрей денгизи науæ æ цуд кодта, уæдта син балæдæрун кодтонцæ, Уæрæсæмæ Европæбæл цæуæн ке нæ ес, тугъд си ке цæуй, уомæ гæсгæ æма цæун ке гъæуй идард Хорискаæсæнбæл.

Кæрдæгæзмæлаени мæйи Владивостокки наулаууæни рахизтæнцæ. Горæти адæми æзмæлд десоаг адтæй, хузæнæн хецауадæ си нæ адтæй. Зæронд пъæлицæ архайдта æнæнифс, гъæунгти рацо-бацо кодтонцæ æфсæддон патрултæ, косгути дружинитæ, китайæгти къуæрдтæ, японнаг салдæттæ, матрости къамандитæ. Æртæ лæги сæ дзаумæдтæбæл бадтæнцæ 'ма ци кодтайуонцæ, уой нæ лæдæрдтæнцæ. Еу рæстæги сæмæ пъæлицæ бацудæй, сæ гæгъæдитæмæ син æркастæй 'ма син загъта, цæмæй тагъддæр æфсæнфæндаги вакзалмæ цæуонцæ 'ма горæтæй рандæуонцæ. Байхуэрстонцæ уæрдун, сæ дзаумæудтæ си

исæвардтонцаæ æма вакзалаæрдæмæ рараст æнцæ. Дзæвгарæ ку рауадæнцæ, уæд еу рауæн нараæгомæу гъæсунги æвваст топпи гъæртæ фæццудæй, сæ уæрдун син рауорæдтонцаæ, сæ фæлдзос æрæмбурд æй устур куар, кæмæ топп, кæмæ дамбаца, кæмæ гранат, уæрдунн хецауи, уæдта æртæ лæгæй рахезун кодтонцаæ, 'ма си еу бæрзонд æнæ-еу цæстæ лæг, æ рахез къохи устур дамбаца, уотемæй фæгъгъæр кодта: «Анархисттæ-революционерти номæй, аци бæхуæрдун æма си ци мулк ес, етæ закъонмæ гæсгæ тæлæттонд цæунцæ революций пайдайæн, сумах ба ардигæй фæстæмæ айтæ Сæребарæ Уæрæсей цæргутæ 'ма уин райгуæн бæстæ нæ феронх кæндзæй уæ лæвар». Еци дзурдти фæсте уæрдунн хецау æ бæхмæ фæллæбурдта, фал дзоргæ ци лæг кодта, е ин æ тæрнихбæл дамбацай фат фæккодта, лæг æрхаудтæй æма æрбамардæй. Фалдзос ка лæудтæй, уонæн сæ еу хай уæрдунн рабадтæй, иннетæ ба æ фæдбæл æзгули гæнгæ раевгъудæнцæ. Æртæ æмзæнхони мард лъалицæйæгтæн ниууагътонцаæ, сæхуæдтæ ба вагзалмæ рандæ æнцæ фестæгæй. Вагзал адамæй идзаг, ка бадæнбæл бадтæй, ка зæнхæбæл хустæй, къах ниввæрæн си нæ адтæй. Туххæй фудди еу фæрсрæбун сæхецаен бунат искодтонцаæ 'ма уоми исбадтæнцæ. Поездтæ нигуæнæрдæмæ ку цæуонцæ, уæд ибæл адам никæлионцæ æма си рабадæн нæ адтæй. Билеттæ райстонцæ, фал цæй билет æма æндæр, адам поездбæл никæлионцæ 'ма уайтагъддæр райдзаг уидæ. Тухтæ-фуддæй æртикаг бон исбадтæнцæ поезди, вагони адтæй еу æртинсæй лæги, цæхгæрмæ æвæрд фæйнæгутабæл еугуремæн бунат дæр нæ хъæрдтæй. Ухерæй, кæми æстонг, кæми æдонуг, уотемæй сосæни мæйи исхъæрдтæнцæ Беспæнмæ. Кавказмæ ку исхъæрдтæнцæ 'ма изолмæ хуæнтæ ку фæззиндтæнцæ, уæд æртæ лæги къæрæзгитæй сæхе ратонун нæбал фæразтонцæ, сæ зæрдитæ гулл-гулл кодтонцæ, сæ цæститæ ба дони разелионцæ. Поезди Беспæнæй Алагери æрдæмæ рацудæнцæ, Æрæдони рахизтæнцæ, Инæрихъой æрваддæлтæмæ бацудæнцæ. Се'рваддæлти Хъаурбек сæбæл хъæбæр бацийнæ кодта, косарт син никкодта 'ма кæрæдземæн сæ хабæрттæ фæдздзурдтонцæ. Иннæ бон син Хъаурбек бæхуæрдун равардта 'ма иуазгутæ сæ фæндагбæл рараст æнцæ, дугкаг бон фæсарæфтæ исхъæрдтæнцæ Задæлескæмæ. Инæрихъой бийнонтæ не'нгъæл кастæнцæ сæ бæлццонмæ, 'ма сæмæ æвеппайди ку фæззиндтæй, уæд син уæлдай æхцауæндæр адтæй. Изæрхуар искодтонцæ, уæдта Зæлун рандæй Фæрæскъæттæмæ, Адуге ба исевгъудæй Хæнæзæмæ.

***

Рæстæг адтæй æзмæнст æма æзмæнстдзийнадæ хонхи гъæутæмæ дæр игъусун байдæдта. Инæрихъо æзмæнститæмæ е'нгæс дардта, фал æй уонæмæ нæ евдалдæй. Баззæ æрзæронд æй, тух хъиамæт, зин цардæй иснезгун æй æма хуосæни сæйгæ æрцæй æма Инæрихъой исцудбæл мæйæ дæр нæма рацудæй, уотемæй рамардæй. Баззи банигæдтонцæ кади хæццæ, анзи дæрхци ин хиститæ фæккодтонцæ, анзи кæнди фæсте ба Дзæппо æрцудæй, бийнонтæй иннæ æзгъунстмæ рахудта Инæрихъой, 'ма ин загъта: «Инæрихъо, берæ рæстæг ами нæ адтæ. Еци рæстæги нæ бийнонтæбæл дæр æма дуйней дæр берæ æйивддзийнæдтæ æрцудæй. Банигæдтан Туйгъани, байзадæй ин æртæ кизги, сæ мади син е'нсувæртæ исистун кодтонцæ æма æндæр лæгмæ æрцудæй, седзæртæ ба фæуонцæ мæнмæ. Мæхе бийнойнаг - Зæлдуз дæр фæззиан æй, уомæн дæр байзадæй кизгæ æма биццеу. Дугкагæн æрхудтон Госгай 'ма сувæллæнтæмæ кæсуй. Нæ фиди банигæдтан, уæ мадæ Косерхан (Дзæппо æй уотæ хонидæ) дæр бунтон æригон нæбал æй, Санати равардтан дзæбæх мугтагмæ, фал сумах æртæ æнсувæри, уе'ртæ дæр уосгортæ, кизгуттæбæл дæр дзорæг уодзæй 'ма мах гъæуама рæвдзæ уæн. Етæ дин бийнonti гъуддæгтæ, дуйней ци хæбæрдтæ цæуй, уони ба мæнæй хуæздæр зонис. Куд æй балæдæрдтæн, уотемæй адам царди идонæ сæхемæ райстонцæ. Уотæ дзорунцæ, рæхги, дан, будурмæ ледзунн барæ ратдзæнæнцæ, зæнхæ дæтдзæнæнцæ хæдзари бунатæн дæр æма зæнхи куст кæнунмæ дæр! Ма биццеу нæбал дæ, бийнonti гъуддаг бакæнун гъæуй, 'ма дин кæд кизгæ бæлдат есгæми ес, уæд æй багъуддаг кæнун гъæуй».

Инæрихъо зæнхæмæ берæ фæккастæй, уæдта æфсæрми хузæй искастæй Дзæбломæ 'ма загъта: «Аци фарстабæл æз дæр рагæй гъуди кæнун, изолдæр гæнæн нæбал ес. Ба мин хатир кæнæ, уотæ æргом дæмæ ке æндеун, уой туххæй, фал уæлæ дæу рази ка цæруй, уони Сафиат мæ зæрдæмæ цæуй». Дзæбпо æндæр дзуапн нæ хизта, 'ма бапæдæрун кодта: «Биццеу, тæгкæ исон нæхе Долæт æма нæ хуæри фурт Хъæлици раветдзæн мийнæвар, нæхуæдтæ ба тæгкæ исон райдæдтан киндзæхсæвæрмæ цæдтæ кæнун».

Мæйи фæсте киндзæхсæвæр искодтонцæ 'ма Сафиат Инæрихъой бийнойнаг иссæй. Уобæл æртæ мæйи ку рацудæй, уæдта Сæдуллæн æрхастонцæ Саниати. Анзи кæрони ба Киристонгъæуæй æрхудтонцæ Катяй Тазейæн. Уæдмæ хабар

рахæлеу æй, будури зæнхитæ иуарунцæ, зæгъгæ, 'ма еу бон брички дууæ хуарз бæхи сæбæл æфтигъдæй Дзæблæ, Инæрихъо æма Тазе рараст æнцæ будурмæ, бæхтæмæ дзурдта Тазе.

Туйгъанти гъæумæ нихъхæрдтæнцæ фæсарæфти, сæ бæхтæ исуæгъдæ кодтонцæ, хъадамантаæ сæбæл бакодтонцæ 'ма сæ хезунмæ рауагътонцæ. Сæ фæндаггæгтæй изæрхуар искодтонцæ, уой фæсте ба син, ци будурæй загъд адтæй, уобæл æрхадтæнцæ. Æхсæвæуат бакодтонцæ брички бунт дони билæбæл. Иннæ бон Киристонгъæуæй зæнхбарæг ку иссудæй, уæдта зæнхи хæйттæбæл æхсæнтæ искодтонцæ, къæбæлтæ си ниссагътонцæ. Уæллæй цæрæнбунат хæстæри бийнонтæн-Дзæппойæн, дугкаг Долæтæн, æртиггаг Инæрихъойæн, цуппæрæймаг кæстæр Тазейæн-дууæ æнсувæрей æхсæн куд адтайдæ, уотæ, æма кæройнаг ба Сæдуллæн. Сæ цæрæнтæ ку исбæрæг æнцæ, уæд фæстæмæ баздахтæнцæ хонхмæ.

Еу изæр æмбурд бийнонтæй æрæмбурд æнцæ æма Дзæблæ загъта: «Бундор æййевун зин æй, фал ин æнæ æййевæн ба нæййес. Берæгай бийнонтæ иссайтæ, зæнхæ нæ хъæртуй, нæуæг царди æйивдтитæ куд рацæудзæнцæ, е ба бæрæг нæй. Бунат байиевун зин æй, итигъд будури цубур рæстæгмæ хæдзæрдтæ исхæнæ, цæрунмæ ка бæзза, уæхæндтæ, уони хæццæ ба фонси бунæттæ, зæнхæ багъуд кæнун етæ устур хъиамæт агорунцæ. Уотæ бакæнун гъæу, æма бийнонтæ еугурæй дæр æнæ хийнæй куд косонцæ. 'Ма уотæ баунафæ хæнæн, æма бал ами байзайæнтæ Аминæт, Госга, Сæдуллæ æма Сæниат, сæ хæццæ сувæллæнттæ. Сæдуллæ, зин дин уодзæй фонси гъуд, зæнхæбæл архайун, иннæ хæдзæри гъуддæгтæ кæнун, фал æндæр гæнæн нæййес. Рæстæгæй-рæстæгмæ нæмæ хуæруйнагæй кæсдзæнæ. Косунмæ дин дууæ гали, сæргъи бæх æма дæ гъуддæгтæ кæнæ. Инæрихъо, фæууидтай, нæ цæрæнбунат кæми равзурстан уомæн æ фæлдзос устур сау гъæдæ 'ма Долæти хæццæ цæттæ кæнтæ гъæдæрмаг цидæр æма цæйбæрцæ гъæу. Тазе, дууæ цæди дин галтæ, кизгуттæй сæ еу хай архайдзæнæнцæ дæ хæццæ æма нæ зæнхи хай хумæ дæр æма си нартихуар, мæнæуæ, картоф ниссадзун гъæудзæй, иннетæй, кустæй уæгъдæ ка уа, етæ дæр дæмæ кæсдзæнæнцæ. Æз мæхуæдæг ба силгоймæгти иннæ хайи хæццæ хæдзæрдти бундортæ къæхдзинан, саман дор кæндзинан 'ма æй хæдзæрдти бунæттæмæ ласдзинан. Уотæ бакосун гъæу, æма аци анзи Геуæргобай мæйæмæ алли бийнонтæн дæр цæрæнуат куд уа,

уотæ. Инæрихъо æма Долæтæн фæйнæ дууæ бæхи æд брикитæ, гачкитæ ба син гъæуи искæндзинан, цæмæй сæбæл тугургъæдтæ, хъойрæгътæ ласун æмбæла, уомæн. Æз райсдæн цауддæр бæх æма дууæ галти цæди агори ласунмæ. Уобæл мæ унафæ фæцæй. Сафиат, будури косæг адæмæн хуæруйнаг кæнун дæуæн ихæстонд æй, 'ма рагацау бацæттæ кæнæ, дзаумауæй дæ ци гъæудзæнæй, уой. Инæрихъо, Сæдулли хæццæ листæг фондæй рауæйæ кæнтæ, цæйбæрцæ гъæу, уой бæрцæ, уотемæй æма айæ Дзæппой æй, айæ ба Долæти ке нæ ба æндæр есге нимад куд нæ уа, уотæ. Архайетæ, куд гъæу, уотæ, æнæ зæрдихудтæй æма еумæйагæй. Кæд уи есге мæ хæццæ арази нæй, кенæ ба имæ æндæр хуæздæр гъуди ес, уæд æй зæгъæд». Бийнонтæ устурæй минкыйæй ниссагъæси æнцæ, еугурæй дæр æй лæдæрдтæнцæ, уотæ еумæйагæй æмзундæй æма æнæ сайдтæй ку нæ баархайонцæ, уæд си неци рауайдзæй. Æхсæвæр еумæ искодтонцæ, косарти сæр æма æртæ къерей куад æрцудæнцæ, уой фæсте си алке æ гъудити хæццæ байздай. Хумидайæни райдайæни лæгтæ хуаллаг сæ хæццæ райстонцæ, рацудæнцæ будурмæ, зæронд сара, æвæдзи хорæй, уарунæй гъæуай кæнунмæ конд ка адтæй, аци зæнхитæбæл раздæр ка куста уонæй, уой барæвдзитæ кодтонцæ 'ма уоми æрбунат кодтонцæ. Иннæ бон гъæдæй ласун байдæдтонцæ гъæдæрмаг, алли хузи гъæддæ, тугургъæдæн. хъойрæгътæн, кауи мехæн ка бæзтайдæ, Еци куст ма беретæ кодтонцæ. Анзи цуд хуарз адтæй, рагуалдзæг хор дзæбæх æртавта, 'ма куддæр зæнхæ хумæ кæнунмæ фæббæзтæй, уотæ Тазе æ готон æрсагъта. Бонæ æхсæвæй райдаинцæ æма изæри талингæмæ куст цудæй, куд бадзубанди кодтонцæ, уотæ. Фæззæги фæстаг бæндти цуппар лæгемæн дæр сæ хæдзæрдти дугай азгъунститæ рæвдзæ адтæнцæ, пецтæ си конд адтæй 'ма си арт бакодтонцæ. Геуæргобай мæйи еугур бийнонтæ дæр ралигъдæнцæ будурмæ æма си алке дæр рæнгъæй æхе хæдзæри æрцардæй. Берæ адæм лигъдæй хонхæй, гъæу устурæй устурдæр кодта.

Еу бон Инæрихъой хæдзæри каудуар кадæр бахуаста изæрæй. Инæрихъо ракастæй ма дин колдуармæ лæууы Зæлун, бæхи идонæ æ къохи, уотемæй. Дууæ лæги кæрæдзæй рахъури кодтонцæ, тургъи бæх бафснайдтонцæ 'ма хæдзæрæмæ бацудæнцæ. Сафиат сæ хуарз исиуазæг кодта. Дууæ лæги финги рази бадтæнцæ æма сæ хабæрттæ кæрæдземæн кодтонцæ. Зæлун загъта, ке ин пивæрдтонцæ зæнхæ хæдзæрæ кæнунмæ æма æй исбæрæг кæнун

ке гъауи, уой. Ахсавае æ фусун байзадæй Инæрихъоетæмæ. Саумæ Инæрихъо Зæлунæн загъта, уома маена махæй минкий дæлдæр ес дзæбаех зæнхи хай, хæдзари ихæлддзæгги хæццæ, æма кæд дæ зæрдæмæ фæццæуа, уæд æй нийахæссæ æма си змæлун райдайæ, зæгъгæ. Дуумæй ниццудæнцæ еци зæнхæмæ, лæмбунæг имæ фæккастæнцæ, къæбæлтæ си никъкъуæрдтонцæ æма фæстæмæ Инæрихъоетæмæ исæздахтæнцæ. Сæ иссудмæ Сафиат пеци рази цидæртæ архайдта еу æригон хуæрзонд 16-17 анздзуд кизгæ ба ин æнхус кодта. Зæлун кизгæмæ лæмбунæг бакастæй, уой фæсте ин е'змæлдтитæмæ дæр кастæй, 'ма фингæбæл кизгæ карки мард, къеретæ æма къуллауи дзаг арахъ ку æривардта, уæдта Инæрихъой бафарста, уома аци кизгæ уин ка æй, зæгъгæ. 'Ма ин Инæрихъо загъта, æ хестæр æнсувæри кизгæ Маря ке æй, уой. «Æ фидæ: фæззиан æй, мах Америки ку адтан, уæд, æ мади ин е'нсувæртæ исистун кодтонцæ æма æй æндæр лæгмæ равардтонцæ, æртæ седзæр кизги ба фæуунцæ Дзæбломæ, ай-ай, æгас æнсувæртæй дæр сæмæ не'нгас дарæн».

Еци фæззæг Зæлун æ цæрæнмæ цæдтæ кæнун райдæдта гъæдæрмаг, саман дор, хæдзари бундори дортæ. Уалдзæг куститæ ку фæцæнцæ, уæдта бавналдта хæдзарæ кæнунмæ, Инæрихъо æма имæ е'нсувæртæ дæр кастæнцæ æма фæззæгмæ хæдзарæ цæдтæ адтæй. Косгугæн Маря хуæруйнаг, кенæ ба тæнæг къумаел æрдавидæ, ма ахид сосæгкæй æ цæститæ Зæлунардæмæ дæр фæззелидæ. Еу хатт еунагæй ку райзадæнцæ Зæлуни хæццæ, уæд ин Зæлун балæдæрун кодта, æ зæрдæмæ хъæбæр ке цæуи уой, æма Дзæбломæ мийнавар барвстунмæ ке гъавуй. Маря фæссурх æй, фал зæгъгæ ба неци кодта. Зæлун Инæрихъойæн загъта, уома Маря æ зæрдæмæ хъæбæр ке цæуи, уой, ма кæд нимæ нæ æй, уæд имæ куд фæккаса, уотæ. Уой хæццæ ма ин Зæлун балæдæрун кодта а фæстаг æртæ анзи ибæл устур зиæнттæ ке æрцудæй: банигæдта мадæ æма фиди, е'нсувæри, афæйгæндитæ нур фæцæй, хæдзари æнсувæрти кизгуттæй фæстæмæ ке неке ес æма киндæхсæвæртæ кæнун æ бон ке нæ æй, уой. Уомæ гæсгæ гъавуй Маря раскæфунмæ æма коруй Инæрихъойæй æма е'нсувæртæй хатир æзнаги цæстæй имæ куд нæ ракæсонцæ, уотæ. Зæлун æ фæндаг исæнхæст кодта, раскæфта Маряй. Цалдæр мæйей фæсте ба æ нæуæг хæдзарæмæ æрхудта Дзæбло æма уой æнсувæрти, хеунти, косарт син никкодта æма бафедудтонцæ.

***

Амондгун цардæн кæронгонд æрцудæй 1941 анзи. Асваст, маена хор бони куд æрбаталингæ уй, арв мегътæй куд райдаг уй, уæдта æваст сæх-сæх уарун ку рацæуи, æ хæццæ ба æстагд ех кæлун ку райдайуй, арв æма зæнхæ кæрæдзæй ку фæххуайунцæ, уотæ нæ бæстæмæ арбампурстонцæ фашистон тогцъиртæ. Мардтонцæ, ауигътонцæ, танкити цæлхити бунд лихъæ кодтонцæ адами, не'взурстонцæ устурæй минкийæй, æфсæддонæй, раст адаймагæй. Нæ фæттарстæнцæ нæ адæм æма куд еу адæймаг, уотæ арлæудтæнцæ æзнаги нимæ. Инæрихъой гъæуи дæр фæсæвæдæй тохун ке бон адтæй, етæ æфсадмæ рандæ æнцæ, æ бон кæмæн нæ 'адтæй, етæ, уæдта силгоймæгтæ, хъæзауатонæй тох кодтонцæ будурти, цæмæй тохæг адæм адтайуонцæ æфсæс, сæ уæле адтайдæ дарæс, сæ къохи адтайдæ тохæн дзаума. Цард дууæ дехи фæцæй-тугъди размæ æма уой фæсте, гъæунгги фæсæвæдæй фæндури цагъд, фæсæвæди игъæлдзæг худт. Ахидæй-ахиддæр гъæунгги фегъусидæ гъарæнгæ, уæлмæрдти ба æнæ мард цирти къудуртæ фулдæр кодтонцæ.

Немуц Кавказмæ ку æрбахæстæг æнцæ, уæд, фæсæвæдæй тугъдмæ ка нæма рандæй, кизгуттæ, хестæр адæмæй будури куститæй уæгъдæ ка адтæй, етæ къахтонцæ танкити нимæ арф къанаутæ - акъопитæ, блиндажтæ æма æндæр арæзтæдтæ, цæмæй æнаги нимæ тох кæнун æнцондæр адтайдæ. Минкийæй, устурæй, ке бон куд адтæй, уотæ хъиамæт кодта. Гъæуи лæг æзмæлæг, фæсæвæд нæбал адтæй еу ефстаг незгунтæй, æфсадагн ка нæ бæзтæй, уæхæнттæй фæстæмæ. Тугъдмæ барвæндонæй рандæнцæ еу къуар кизги дæр. Фæззæги кæрони райони хецауадæй исцудæнцæ æма еумæйаг æмбурди унафæ рахастонцæ къолхози фондæ уотæрдтæмæ тæруни туххæй, æстагд фондæ Къолæрдозæмæ, гъонгæсти хецау Инæрихъо, фунсвонс Дзанхъæлицмæ сæ хецау фийæуттæн Беза. Техникæ: трактортæ, комбайнтæ, тиллæг итаугентæ 'ма æндæртæ гъæди римæхсгæ, æнагæн куд неци байзайа, уотæ, уæдта хуар римæхсгæ уармити, иссерæн син куд нæ уа, уотæ. Лæгтæй æ бон кæмæн æй, етæ партизантæмæ, ома, æнагæн æнагæдæ кæнун гъæудзæнæй, зæгъгæ.

Æмбурд ку фæцæй уæд райони хецау рауорæдта Сламбегги, 'ма дуумæй ку байзадæнцæ, уæд ин загъта, уомæн гъæуи байзайгæ ке уодзæй, уой. «Немуц дæ гъæуæн хецаугонд ку кæнонцæ, уæд

исарази уодзæнæ, цæмæй син партизантæ сæ фæндитæ зононцæ, цæмæй, гъæуи ка байзайдзæй, еци сæдзæргæс силгоймæгтæн дæр ести æнхус, уай». Уотемæй æмбурди адæм рахæлæу æнцæ. Тæгкæ иннæ бон колхози фонт, тиллæг, техникæ куд бадзубанди кодтонцæ, уотæ æфснайун байдæдтонцæ уæрмити, гъæди, фонт фæттардтонцæ æрдозтæмæ ма немуди æрбацудмæ гъæуи ефстаг гъоцитæй уæлдай фонт нæбал адтæй. Немуц гъæуи берæ нæ фæцæнцæ, фал фудмиутæ ба берæ бакодтонцæ, карк некаемæ уагътонцæ, хъибилтæ, æйжитæ. 'Ма син еци миутæ партизантæ дæр нæ хатир кодтонцæ. Уæхæн цау адтæй æма Саухал гъæдæмæ ку цудæй, уæд ин е'скъæти ба адтæй хæсгæ устур тускъа, 'ма æй зудта æзнæгтæ æй есгæ ке кæндзæнæнцæ, уой. 'Æма æй е'рдхуард цауæйнон Дугус куд исахур кодта, уæхæн арс ахæссæн скъæппæг ниввардта тускъамæ бацæуæн дуари сæрмæ. Изæрæй дууæ немущаги тускъай æстуфмæ ку байгон кодтонцæ дуар, уæд скъæппæги бæндæн раахæста салдати бæрзæй, æрбайæлхъивта, ма ма ин исуæгъдæ кæнæнтæ адтæй? Цалинмæ иннæ салдат е'мбали исуæгъдæ кæнунбæл архайдта æма фæдесгъæр кодта, уæдмæ и лæг ниххорх æй æма рамардæй. Ци салдæттæ æрæмбурд æнцæ, уонæн афицер къамандæ равардта æма тускъабæл топп фæккодтонцæ 'ма æй раластонцæ, хæдзарæ æма искъæтбæл ба арт бафтудтонцæ ма æй басугътонцæ.

Гъæуи медæгæ фæззиндтæй ефстаг пъалицайтæ, фал æй етæ дæр лæдæрдтæнцæ, немуц гъæуи рæстæгмæ ке æнцæ, уой, æма фидбиллиз кæнун не'ндиудтонцæ. Гъæуæн устур бæрæгбон адтæй, немуци ку расурдтонцæ, уæд, 'ма гъæуи ка адтæй, етæ æд цъелæ, æд мелæ гъæунгæмæ ракалдæнцæ 'ма цийнæ кодтонцæ æфсæддонтæбæл, фал етæ ба тагъдæй сæ фæндаги кой кодтонцæ.

Адæм, колхози мулк æд техникæ, æд фонт гъæумæ æрздахтонцæ æма науæгæй еумæйаг куст, еумæйаг цард радаргъ æй. Тугъди ка адтæй, хъазауатонæй тохгæ ка кодта, æ тог ка никкалдта, етæ, ай-ай, бавдистонцæ устур хъазауатондзийнадæ, æхсарæ, уонæбæл берæ æрцудæй финст дæр, дзурд дæр æма уонæн иронхæнæн нæййес. Фал къилдуги алли анз, æ райдайæнæй æ кæронмæ, сæумæй изæрмæ, фæллад нæ зонгæй, ка хъиамæт кодта, уони хъазауатдзийнадæ ба минкыйдæр адтæй? Силгоймæгги къуæрдтæ изæрæй, мæйрохс æхсæвти ку æрæмбурд уионцæ æма мæйи æрдæмæ сугъзæрийнæ къохдарæни цъасæй ку кастæнцæ, кæд хеонти фæууининæ, зæгъгæ. Ци си фæууидтайуонцæ, Хуцау

æ зонæг, фал, цид, уотемæй сæхецæн зæрдитæ æвардтонцæ. Даргъ зуимон æхсæвти, зеуонтæй æмбурдти, ка æлвесиæ кодта, ка цъолп æхсидта, ка ба цæдтæ халæй цъиндагæнæн судаиндтæй кодтонцæ цъиндтæ; къохæрходтæ, хъуртохæнтæ, хурфæндауæнтæ. Еци рæстæги кизгуттæ дæр кодтонцæ еци куститæ, хуйæн машинкæ каемæ адтæй, етæ ба худтонцæ уой æной къохти къохмæрзæнтæ. Къуæре бакосионцæ, уæдта минкый æрветæгæгтæ æнæзонгæ æфсæддонти номбæл рандæуионцæ почти. Еци гъуддæг еу хатт, кенæ еу бон нæ адтæй, еци куст цудæй сæрдæй зумæгæй цуппар анзей дæрхци, кæсгæ кæсгæй кæми зардтонцæ. Къостай «Сæдзæргæ», «Додой» æмæ æндæртæ, суæй еу хатт ба гъарæнгæ дæр ракæнионцæ æма кæугæ дæр, ка фæммардæй, æнæ исбæрæгæй ка фесавдæй, 'ма сау гæгъæди ке туххæй райсионцæ, уонæбæл. Силгоймæгги сгухтдзийнадæ айдагъ хъазауатон хъиамæт, тиллæг ниссадзун, багъуд кæнун, æрæмбурд кæнуни гъуддæги, н'адтæй. Минкыйдæр сгухтдзийнадæ н'адтæй, ирæзгæ фæсæвæди стонгæй мæлун 'ма бауадзæ, уони расствæндагбæл исивæрун æма кустуарзон искæнун. Ма син еци гъуддæгтæ бантæстæнцæ. Мингай силгоймæгтæ, сæ саударæн бонтæ нæ нимайгæй, хъиамæти ирдтонцæ сæхе, рæстæг дзæгъæли не'савтонцæ. Ци фæууодзæй сæ тæрæгъæд силгоймæгтæн, кæцитæ лæги хæццæ рацæрдæнцæ цубур рæстæг, фæззиндтæй син, фæйнæ еу, кенæ ба дууæ сувæллони, уæдта лæг тугъдмæ рандæй, 'ма уоми, райуарæн бæстæ гъæуайгæнгæй, фæммард æй. Еци силгоймæгтæ байзадæнцæ сæдзæргæстæй æма сæ базæронди уæнгæ нæбал бавзурстонцæ æмбали уарзондзийнадæ, гъардзийнадæ, арми æмбæлд æма сæ кæдзосдзийнадæ некæд бацъумур кодтонцæ адæми æхсæн, сæ сувæлпæнтти рази. Е'сгухтдзийнадæ нæй?

Тугъди размæ ка райгурдæй, тугъди ка раервæстæй, силгоймæгги хъиамæт ка уидта, уони номæй, еугур лæгги номæй уин арф сæргубурæй куад уæ устур сгухтдзийнади туххæй! Уæ бæсти сæрбæл хъиамæт Иристони фæсæвæди раервæзуни сгухтдзийнадæ барст уодзæй æма ниллæгдæр бунат некæд ахæсдзæнæй Задæлески Нанай æсгухтдзийнадæй.

Фæцæй тугъд. Цалдæр анги ма гъудæй устур куст кæнун, тугъд ци гъæнтæ ниууагъта, уони æрдзæбæх кæнунмæ. Еци гъуддæгтæ дæр конд æрцудæнцæ, минкыйгай и'гъæлдзæгдзийнадæ æрбаздахтæй Гъæуи гъæунгæмæ, цард æ цуди кой кодта.

3.

Изээр, хор ранигулдэй. Бони тэвдэ фэмминкхийдээр ай, фал ма уэддээр тэвдэ адтэй, бауэр сатгэг агурдта. Куст рэстэги Бэрег фэллад нэ зудта, куст эхемэе кастэй, ма ай кэнун гьудэй. Уалдзигон косгэ бон ба эгас зумэе хэссуй. Хуасэ цэеттэ кэнунан ба адтэнцэ фэстаг бэнттэ, кэрдэе исцэеттэй, ма ай афойнадэбэл никкэрдун гьэуи, эрэнтаун, ласгутэ искэнун. Уой фэсте ба рахецэн кэнэ еумэйаг куст хай, кэци дзэвгарэ адтэй. Бадзурд уэхэн адтэй, эма эхсэз ласэги еумэйаг кустмэ радтэ, эвдэймаг ласэе ба дэхэ. Ай-ай куст лавар нэ адтэй, хуасэ кэрдуну еу бони куст нимад цудэй дууэ куст бонемэ, 'ма цубур рэстэе мэ, кэе куст зин адтэй, уэддээр фээзэги нимайэнти рэстэе ку эрхьэртидэ, уэдта улупай хай дэр фулдэр уидэ. Уомэ гэсгэ хуасгэрдэнти дэбэлгээнэ нэ адтэй. Сэумэй, кэрдэе ма эртэхи ку уидэ, уэд хуасгэрдгутэ сө еу иней фэсте рахуэцидэ, 'ма дзэвгарэ рэстэе игьустэй айдагдэр цэвгуги окьотт. Ериси ку рацэуиуонцэ, уэд, фэстаг, э разэй ка уидэ, уомэ дзурдта: «Еуварс, мэ цавэе дин дэ кьэхтэн ести бакэндэй», зэе гьэ, ма уэд е э ес радтидэ, е уотемэй сө бунаттэ байисвионцэ.

Фал уасхэн гьуддаг эстэенмэ уидэ, энэ хийнэй еси кэронмэ эмхуээнэй цудэенцэ.

Бэрег хуасэ кэрдунмэ дэсни адтэй, уэдта э кьуарэй еугурей дэр хуэрз зудта, зуда син сө хьуэрэ дэр, ма сө уотэ эривэридэ, цэмэй раззэгтэ эгээр тагьд ма кэнонцэ, ма куст эмхуээн уа. Еси кэрон хуасгэрдэе э цэвэе карст кэрдэеги цьоппэй расэрфидэ, саудор ин искэнидэ, 'ма нэуэе гэй райдайэнмэ исцэуидэ. Еци рэстэе кэреэдземэ гьэзэн дзубанди гэлстонцэ: «Гадэ, эдосэ дин, эвэдзи, Залий эхсэвэр нэ равардта, мэлэти гэллеу дэ», кэнэ ба «Инарехьо, эвэдзи, эдосэ Кермени цэстисугэй дэхемэ дзэбэе фэккасттэ, мэлэти уээзу эзмэлис?». Уотэ кэреэдэбэл, уэрзгэй, айуан кэнгай, рэстэе цубур кодтонцэ, куст ба ирадэй, хийнэ неке кодта.

Уотемэй Амистоли кэрони хуасэ карст фэцэенцэ, энтаунмэ сэмэ бийнонтэ, фэскомцэ десонтэ фэккастэенцэ, эма еумэйаг хуасэ цьинатэгонд эрцудэй, хуасгэрдгутэй алкедэр э хай райста, кэмэ фондэ, кэмэ эхсэз ласэги рауадэй (ка цал бони бакуста, уомэ гэсгэ). Ралэудтэй Зэрдэвэрэни мэйиэ, нартихуар нэма исцэеттэ ай, рэзэе тонун афонэ дэр нэма

адтэй, фал хьэдорэн ба мех кэнун гьудэй, эма уой садзун. Бэрег, бригадир Гэбуцайэй ракурдта дууэ гали эд уэрдун, 'ма гьэуама сэумэ рандэ адтайдэ эхсэрбунмэ хьэдори мех кэнун эма ласунмэ. Бэрег эхе эрэхонадта, изэрхуар ракодта, уэдта гьэунгэмэ рацудэй эма энгозэ бэлэси бун дэргь кьэлабэл эрбадтэй 'ма сэгьэсти ранигулдэй. Ефстаг цэуэе гьэунги ку рацэуидэ, уэд уомэн э саланэн дзуапп радтидэ, гьудитэ ба нивэндгэ цудэенцэ: Аци анз хуэрз цэуи, рауалдзэе рауэрдтитэ кодта, уэдта фэстрэстэе гэй 'ма куститэ хуэрз рацудэенцэ, фээзигон мэнауэе бэзгин эма бэрзонд эхе дардта, нартихуар эма картоф афонэбэл арэзт эрцудэенцэ. Уой фэсте, цума Хуцаумэ бакувд фэстрэстэе ай, уотэ еу бон рауаридэ, дууэ-эртэ бони ба бон райдулидэ эма тиллэе хуэрз ирээтэй. Фээзигон мэнауэй паддзахади ихэс бафедуну фэсте ма косгэ бонбэл фэйнаэ дууэ килограмми равардтонцэ, Бэреги бийнонтэмэ си рауадэй дууэ тонни хуээдэр мэнауэе, ма син е фагаэ ай дзол кэнунмэ дэр эма кьере кэнунмэ дэр иннэ фээзэеги уэнгэ. Хуасгэрдэнтэ дэр дууэ боней разэй фэцэенцэ, хуасэй дэр э фонс эфсэс уодзэенцэ, ку нэ хьэрта, уэд ма хьэлнэгь эрцэеттэ кэндэй.

Уоци гьудитэ ку кодта, уотэ эе рази эрбадтэй э синхон Федар кэреэдземэ салам загьтонцэ, уэдта сө бон куд рарвистонцэ, исон ци архайдзээнцэ, уобэл дзубанди кодтонцэ. Бони рохс минкхийэй минкхийдэр кодта, сабур думгэ ку эрбафелауидэ, уэдта бауэрэн эхсицгэ хаста. Федар Бэрегэн лэгьуз синхон н'адтэй, фал минкхий цубурзундгомау хаста царди фарстати. Уотэ ин ку загьтайсэ, мэнаэ аци гьуддаг бакэнаэ, уэд некед рагьуди кодтайдэ, куд хуээдэр ай бакэнон, зэе гьэ, ци эрдэмэ исбуцау адтайдэ, уэцирдэмэ цудэй. Нур, Федар Бэрегэн эхе эппэлдтэй, уома, нэ картоф дзэбэе эрзадэй, нэ хьэдорэ ба бенцэу кэнун райдэдта ма исон гьэдэмэ цэун хьэдори мехмэ.

Сэумэ, бригадэй фэйнаэ галуэрдунэбэл Хургун комэрдэмэ рараст эенцэ. Гьэдгэрони, эхсэрбуну фэйнаэ рауэнеми эрлэудтэенцэ эма мех кэнун райдэдтонцэ. Алке дэр си эе куст кодта, ке эркэнионцэ, уони ба уэрдунмэ хэстонцэ. Цэйбэрцэе ракустайуонцэ, Хуцау эе зонэе, сахат си некемэ адтэй. Еу афони имэ Федар эрбауадэй 'ма Бэрегмэ дэруи: «Бэрег, мэ галти эфсойни тэвингитэй еу баэстэй, ма ин ци

кæнон?». Бæрæг æхе ниддесхуз кодта, уæдта имæ исдзурдта: «Мæнмæ ба раст мæ сарай стърапели бун цавдæй лæууы замманай тæвингæ», æхуæдæгкæ æ кусты тæмæснæ бацудæй. Ра ма куста дзæвгарæ, Федари æстуф ба некæцæй игъустæй. Бæрæг æ нимадмæ гæсгæ, æ дууæ сæдæ мехи æркодта, уæрдуни размæ сæ æрæмбурд кодта, уæдта галтæ раевтигъта ма мехтæ уæрдуни ниццургъта, рæхисæй сæ федар исбаста ма гъæр кæнуй Федармæ: «Æйдæ, ци фæдтæ, цæттæ нæма дæ?» Фал Федари æстуф некæцæй цудæй.

Галти сæрбонсбæл рахуæстæй æма Федари уæрдуни æрдæмæ ниццудæй. Уæрдуни рази мехтæ æмбурдгонд фæйнаæ 50-гай кæритæ æртæ. Гæр, кæми æй, 250 мехи кæнунмæ ку гъавта, Бæрæг уæрдуни æрдæмæ буцау ракодта, галтæ хезунмæ кæрдæгмæ рауагъта, фæрæг райста æма мехтæ кæнун райдæдта, уайтагъддæр, ка нæ хъæрдтæй, уой бæрцæ рацæттæ кодта, тæвингæ ракодта, галтæ баевтигъта æма мехтæ исцурхта, рæхисæй сæ бабаста æма разæй æхе галтæ рауагъта, фæстæгæй ба цудæй Федари уæрдуни фæсте.

Гъæдæй дзæвгарæ ку æрбауадæнцæ, уæдта Федар æ размæ фæцæй, 'ма æй Бæрæг фæрсуй. - Хуцауи хатирæй, ке фæдеси адтæ, кæми фесавдтæ?. Федар имæ бакастæй æма имæ тæвингæ бавдиста: Мæнæ, ци тæвингæй загътай уæ кьолсæри, уомæ фæууадтæн, ис æй ирдтон æма й рахастон!».

Арт дæ цæхæри никкалдæй, ду ба ходуйнагтæнæг ку дæ. Есгæд фегъустай гъæдæй гъæумæ тæвингæмæ æрцудæй, зæгъгæ?. Мæнæ дæ уæрдуни рабадæ 'ма нæ фæндаги кой кæнæн». Æрцудæнцæ сæ хæдзарæмæ, сæ уæргътæ ракалдтонцæ, галтæ сæ бунæттæбæл исæмбæлун кодтонцæ 'ма сæ хæдзæрдтæмæ æрбаздахтæнцæ. Уæдæй фæстæмæ гъæуи адæми æхсæн байзадæй уæдзимисæн, - уома Федар гъæдæй гъæумæ тæвингæмæ куд фæццудæй, уотæ.

4.

Аци анз Æнсури мæйæ уазал рауадæй, цалдæр хатти мет рауаридæ, фал берæ нæ уидæ. Хор ракæсидæ, дуйне рарохс уидæ уæлдæф ба уæддæр адтæй уазал. Комахсæни мæйи райдайæни рæстæг фехалдæй, Бестауæрдигæй æрбадумгитæ кодта, арв нитталингæ æй, мегътæ уотæ ниллаг æрцæнцæ 'ма изолмæ цæститæ неци уидтонцæ. Изæрæрдæмæ мет æставд гъæфилæй уарун райдæдта æма æхсæвæ бонмæ фæууардта, мети бæздæ

уæраги сæрæй фæббæрзонддæр æй, мети уарун ба уæддæр нæ сабур кодта. Рæфти рæстæги мети уарун æрсабур æй, бон раирд æй, фал уæлдæф адтæй хъæбæр уазал. Хецауадæ уидтонцæ, уæхæн мет белтæй æрæмбурд кæнун ке нæ исуодзæй адæми бон, æма фермитæмæ, уæдта гъæуи гъæунгтæмæ, раивстонцæ зæнхæхафæг трактортæ, 'ма етæ рамбурд кодтонцæ метæй фермити фæлдзос фæзтæ, уæдта гъæунги фæтæн нæдтæ.

Æхсæвæ хъæбæр æруазал æй, гъæунги евстаг цæугути къæхти бун мет уотæ къæс-къæс кодта, æма изолмæ игъустæй. Хасан æрцудæй сæхемæ студентти зуймон уолæфæн бæнтти. Ахур кæнуй медицинон уæлдæр скъолай фæстаг кьурси, 'ма уой фæууни фæсте ба æй Паддзахадон райуарæн къамис кумæ раветдзæй, е бæрæг нæ æй. Уотемæй изолмæ æрвист ку æрцæуа, уæд бийнонтæ куд нæ æрхун кæнонцæ, Хасан уобæл архайдта. 'Ма уомæ гæсгæ æрцудæй æ мадæ æма æ дууæ хуæрей размæ, ци æртæ кьуæрей ин адтæй, еци рæстæг. Фидæ ба ин нæ адтæй, Хасанбæл фараст анзи ку цудæй, уæд райстонцæ сау гæгъæди, кæцими финстонцæ «Батæрбск Сталингради тугъди бæгътаæрдзийнадæ бавдæсгæй, фæммард æй, 'ма уин полки æфсæлдонтæ сæргубурæй тæфирфæс кæнунцæ», - зæгъгæ. Хасан æй дзæбæх гъуди кæнуй, гæгъæди бакæсгæй, æ мадæ Марфæ куд рафæлорс æй, æ къæхтæ куд фæттастæнцæ, куд æрбадтæй ма уосгоммæ куд рахъан æй, уой. Кизгудтæ: нихъхъес-хъес кодтонцæ, Хасан фæгъгъæр кодта «мама», зæгъгæ, 'ма æ рæбун куд æрбабадтæй, æ цæсгомбæл ин æ кьох куд радардта, дон ин æ хъури куд рауагъта, уой. Марфæ ниффæлорс æй, æ цæститæ цармæ низзилдта, æ цæсгом мæрдонхуз радардта.

Æрæгиу æ тæрнихбæл хеди гъинккитæ фæззиндтæй, æхемæ минкъийгай æрцудæй, 'ма дзоргæ неци кодта, фал цæстисугтæ ба зекъæй мизтæнцæ. Хасан кизгутти хæццæ Марфи хуссæнмæ бахастонцæ, 'ма æй уобæл æрхуссун кодтонцæ. Еци бон Хасан некæд феронх уодзæй, е уæд фиццаг хатт фæууидта, адæймаг лæгъуз хабар фегъосгæй, æвваст мæрдон цæф ке райсуй, уæдта уæхæн цæф адаймаги, æнхустонд ин ку нæ æрцæуа, уæд маргæ дæр ке ракæндзæнæй, уой. Раст еци бонæй фæстæмæ æхецæн нет равардта, ахур кæнунмæ ке цæудзæнæй дохтурти скъоламæ. Уæдæй фæстæмæ скъолай, æрдзи сосæгдзийнæдтæ базонунин ин ка æнхус кодта, еци ахургæнæн киунугтæмæ адтæй лæмбунæгдæр. Раст зæгъгæй, ахур кæнун берæ уарзта 'ма ин еугур

зонуинади фæттитæ дæр дзæбæх æнтæстæнцæ. Уотемæй дæс къласи фæцæй хъæбæр хуарз бæрæггæнæнти хæццæ æма фæлварæнтæ дæттунмæ æ гæгъæдитæ балæвардта дохтурбæл ахургæнæн уæлдæр скъоламæ. Фæлварæнти гъуддаг уотæ рауадæй, æма уруссаг финсунбæл «цуппар», уæдта физикабæл «цуппар», иннæ дууæ фæлварæнебæл ба «фæндзтæ» райста æма конкурси нæ рацудæй, гъæуама имæ адтæйдæ æстдæс æма æрдæг баллемæй уæлæмæ, Хасанмæ ба адтæй айдагъдæр æстдæс. Райсæн къамиси бæрнон секретармæ бацудæй, 'ма ин уотæ ку загъта, уома фæммин æнхус кæнæ, цæмæй уæддæр кандидатæй ист æрцауон, изолдæри ахурæй ба æй баадесдзæнæн, мæ бон ахур кæнун ке æй, уой. Хасан некаед феронх кæндзæй, секретар ин æ цæститæмæ кæсгæй, фарста куд равардта: «Мæнмæ аци гъуддаги фæдбæл ци æнгъæл кæсуй?». Хасан имæ лæмбунæг искастæй 'ма ин куд загъта: «æносон боздзийнадæ». Еци дзурдти фæсте имæ секретар уазал цæстæй искæсгæй загъта: «æригон лæхъуæн, мæ бон дин фенхус кæнун нецæмæй æй».

Дугкаг бон Хасан æ гæгъæдитæ райста æма гъæумæ æрæздагъдæй. Еци гъудитæ æ цæститæбæл рагъазтонцæ, цалинмæ стойни, искъæти рази еу рауæнмæ æмбурд кодта мет, уæдмæ. Уой фæсте тургъæмæ рахизтæй, 'ма уоми райдæдта æмбурд кæнун мет. Кизгуттæ ба уæди уæнгæ над ракодтонцæ гъæунгæмæ, Феня гъог радугъта, Сарæ ба Марфæн æнхус кодта насæ ракæдзос кæнунмæ 'ма насхафæнбæл рахафунмæ. Мæди фæндæ адтæй насгунтæ искæнун, Хасан сæ берæ ке уарзта уомæ гæсгæ. Хасан, æрæги бæзгин фанери гæлпæлæй ци метсæрфæн устур бел искодта, уомæй уотæ архайдта, æма æ хед æ тæрнихæй расæрфидæ, гъудитæ ба сæ куст кодтонцæ...

Æрæздагъдæй гъæумæ. Синхаенттæй ка уотæ загъта, уома Хасан кумæ нæ бацудæй, уордæмæ иннæ ахурдзаутæй дæр неке бацæудзæй, зæгъгæ. Беретæ ба не 'ууæндтæнцæ Хасан уæлдæр скъоламæ нæ бахаудтæй, уобæл, уомæн æма уидтонцæ, биццеу библиотекæй гъæбесидзæг киунугутæ куд æрхæссидæ, 'ма сæ тагъд рæстæгмæ куд бакæсидæ, уой. Æма дзурдтонцæ: ай- ай, мæгур биццеумæ æхцайæй неке фæккастæй, ма уотемæй ба уæлдæр ахурмæ зин бацæуæн æй. Хасан еци дзубандитæмæ не 'гъуста, косун райдæдта адами хæццæ, бонæ косгæ, изæрæй ба ахур, зонундзийнæдтæ куд на феронх кодтайдæ, уотæ.

Рацудæй анз, æрбахъæрдтæй сæрдæ, 'ма имæ фæдзурдтонцæ æфсæддон комиссариатмæ 'ма ин равардтонцæ гæгъæди, уома æртæ боней фæсте цæуис æфсади рæнгъитæмæ, зæгъгæ. Æртикаг бон син е 'мбæлтти хæццæ се 'уонти бунтæмæ уколтæ искодтонцæ, æфсæддон дараес син равардтонцæ, товарон поезди сæ исæвардтонцæ æма Искассæн æрдæмæ рахуæстæнцæ.

Еци анз дессаги анз адтæй: зæрæстон зæнхитæмæ фæсæвæди хуæздæртæ мингæйттæй низмалдæнцæ Искассæн æрдæмæ. Еуæй-еу хатт устур станцити уидæ æмбурдтæ, уæдта æвеппайди арæзт концертитæ, 'ма сæмæ Хасан 'ма е 'мбæлдтæ, хицæ кæнгæй, кастæнцæ, фал уæхæн æмбæлдтитæ ахид нæ адтæнцæ. Хасанети поезд еуварс лæууидæ, уони поездтæ ба игъæлдзæг зарти хæццæ сæ рæзти еу инней фæсте цудæнцæ. Ани поезд дæр дæс боней фæсте исхъæрдтæй Хонсар Башкиримæ, æрлæудтæнцæ горæт Сибай бун, устур пъапаткитæ райтигътонцæ 'ма уонæми цæрун райдæдтонцæ, æфсæддон царди æгъдæутæ æнхæст кæнгæй. Хасан ци хаййади куста, етæ аразтонцæ хуарæфснайæн бунат, е уæхæн урухтæбæл конд цудæй, æма деси æфтудта – уой ба ка байдзæг кæндзæй, зæгъгæ. Уæдмæ райдæдтонцæ мæнæуæ кæрдун æма сæдæгай идзæг машинтæ цудæнцæ Сибай æрдæмæ. Хасанети къуар минкыйгай фæуунтæмæ бахъæртун кодтонцæ арæстадæ, косгæ кодтонцæ келугай. Еу къуар сæумæ райдаидæ 'ма бони æртæ сахаттемæ бакосидæ, уæдта райдаидæ иннæ къуар æма куст цудæй тагъд. Уолæфти рæстæги къуæрдтæй гъæумæ дæр иссæуиуонцæ, фал хъæбæрдæр ба Хасани зæрдæмæ цудæй хæстæг гъæдæ. Хасан ами базудта, устур нæзи гъæдæ ци æй, уой. Бæрзонд нæзи бæлæстæ сæ еу иннемæй лагъздæр, фæткъуæраени хуæн, фæрсæй – фарсмæ æмасæ æма бæрзонд. Бæласи сæрмæ кæсгæй уотæ бæрзонд уидæ æма пилоткæ сæрæй æрхауидæ. Гъæдæ адтæй æнæвнæгд: еунæг фæрæтæй къуæрд къодах дæр, еунæг фæрæтæй гъæдгин бæласæ дæр си нæ адтæй. Бæлæсти æхсæн еуæй-еу рауæнти зиндтæй аппи хузи кæрдæги къотæртæ. Гъæди хурфи рæстæгæй-рæстæгмæ рагæпп кæнионцæ кæркити хуæн ка адтæй, фал асæй минкыйдæр, уæхæн мæргъти къуæрдтæ. Уæхæн мæргътæ Хасан сæхе гъæди, гъæди ба ахид уидæ ци Хургун коми, ци Хусфæрæки. Уоми дæр, ай – ай, адтæй мæргътæ: голпой цъеу, цæргæс, цъеусор, гæггуг æма æндæртæ. Фал еуемæй етæ адтæнцæ минкыйдæр, иннемæй ба етæ бадтæнцæ бæлæсти къалеутæбæл. Ами еци мæргътæ ба

еуемæй кæрдæгбæл хизтæнцæ, иннемæй ба адæймагæй нæ тарстæнцæ. Адæймаги хæстæг сæхемæ бауадзиуонцæ, фал имæ нур февналон раахæссунмæ зæгъгæ, уæдта изæлдæр баледзиуонцæ æма сæ хезуни куст кодтонцæ. Уотемæй Хасан фæууидта хургæржитæ, гъæуи цаергутæ ин сæ уотæ баамудтонцæ. Гъæдæй рацудæй минкый цаегуæ дон, рæсог, адæймаг си æхе уидта, уæдта дони бунн хæстæг евстаг дортæ дæр зиндтæнцæ, дони билтæбæл еугай гæди бæлæстæ, бæрзонд кæрдæг цилпæ ирæстæй. Фæззелæнти дони фæлдзос уотæ рæссугъд адтæй: дон æнæ ступæй цудæй 'ма цума æзмæлгæ дæр нæ кодта, цума фунæй æй, игъал кæнун æй нæ фæндæадтæй, уотæ. Дони билтæбæл иннердигæй урух будуртæ, цæстæ кумæ ахæста, уоми бор – борид фелауæнтæ кодта мæнæуи будур, кæрдун афонæ кæмæн адтæй, фал кæрдунн рæвгæ кæмæн нæма исирдтонцæ, уæхæн фæстæ. Хасан берæ уарзта айивæдон литературæ 'ма берæ бакастæй уадзимистæ. Нур æ фæлдзос æрди рæсугъддзийнæдтæ ку фæууинидæ, уæд æй балæдæридæ, финсугтæ, устур хузгæнгутæ кæцæй райсионцæ æрди рæсугъд сорæттæ, уой. Еци гъуди æ сæри ку фæззиндтæй, уотæ имæ Сарæ радзурдта: «Хасан, нæма фæддæ куст? Мæнæ дæмæ мамæ дзоруй, сехуар, дан, бахуæрæн». Хасан ин дзуалп равæрдта – «О, фæддæн куст æма фæццæун». Æхуæдæг хуаси лавæгæй мет æрцагъта, гъог æма уæсæн хуасæ нивæрдта æма медæмæ бахизтæй. Хæдзари ин Феня æ къохтæбæл дон никкодта 'ма имæ къохмæрзæн равæрдта. Хасан æ къохтæ ниссæрфта æма финги сæргъи исбадтæй (кæдæй æфсадæй исосудæй, уæдæй Марфæ загъта: «Нур лæг дæ æма хæдзари уодзæнæ лæги бунати». Фингæбæл æртæ къерей, бæгæний къос (Марфæ зудта, Хасан нæхемæ бæгæни ке урзуй уой æма ин æй е 'рцудмæ исфунхта). Хасан Хуцауæн раарфæ кодта, аци уарунти сæ фидбилизæй ке багъæуай кодта, уой туххæй, исахуста бæгæниæй, уæдта къеретæ никкарста æма хуæрунбæл исбадтæнцæ.

***

Изæрæй зæронд диванбæл æхе бахъан кодта æма бабæй гъудити ранигъулдæй. Хуссунмæ ма раги адтæй, телевизор сæмæ нæ адтæй, гъæунги ба мæйдар талингæ, адæймаги цæсти æнгулдзæ фæццæвæ, уæд уой дæр нæ фæууиддайдæ. Иннемæй ба Хасани фæндæ адтæй бийнonti æхсæн фулдæр фæуун, уидта, мадæ дæр, хуæртæ дæр, мæнæ хъазар æвгиндзаумауæн

æрхаунаы куд фæттæрсунцæ, оххай, ку басæдта, зæгъгæ, уотæ алцæмæй дæр архайдтонцæ сæ уоди гъарæй Хасани батавунмæ. Диванæй кастæй æма уидта, бийнонтæй алке дæр ести куд архайуй, уомæ, сагъæстæ ба сæ къубулойнæ идарддæр ихалдтонцæ.

Арæзтади кусти, уæдта уой фæсте мæнæуæ будуртæй ку æрбацауидæ, уæд æй вагæнти цурхун гъудæй, æма элеваторти еу рæстæги гъудæй берæ косæг адам. Раст зæгъгæй си, æнæуой косутæ дæр берæ адтæй аппи хузи каритæ. Фал хъæбæрдæр ба кусти пайдагонд цудæй салдæнти хъиамæтæй. Хасан уидта, фæсеваеди хæццæ ке цудæй устур политикон куст. Сæ хецуа, майор Жуков, æ адæмæй искодта æртæ къуари сæдæгай лæгтæ, аппи сæдæ лæгемæн дæр адтæй къамандир, уæдта аппи взводи дæр æртæ отделений, сæ хецæуттæ ба сержанттитæ. Æгъдау адтæй карз æвæрд, хуæрунмæ дæр еу рæстæги, хуссунмæ дæр еу рæстæги. Алкæд уотæ нæ уадæй. Еуæй-еу хатт æхсæвæ, вагæнттæ ку 'рбадæдтионцæ, уæд сæ фæдесæй исистун кæнионцæ æма сæумæмæ косгæ. Ай-ай, æфсæддон устав æзмæлун кодта салдæнти, фал айдагъ уобæл нæ адтæй. Зæрæстон зæнхити кæдæр куста, уонæй æнæбари неке куста. Аппи æригон адæймаг дæр æй лæдæрдтæй, устур историон гъуддаги æма змæлди архайæг ке æй, уой.

Хасан æма е 'мбæлдтæ: Казбек, Эдик, Иврик, Арсен æма иннетæ зæнхæ иннердæмæ нæ разилдтонцæ, фал фондз мæйси дæргъци æнæсайд куст бакодтонцæ зæрæстон зæнхити гъæздуг типлæг æрæмбурд кæнуни. Уоци гъуддагæй абони дæр фæуунцæ сæрбæрзонд. Ци рæстæги кустонцæ, еци рæстæги сæ хуæруйнаги гъуддаг адтæй къансервгонд борц, макъаронтæ, кенæ вермишель тушонки хæццæ, кæсæлгити къансервтæ, евстагмæ хуæргæнæстæ, дзол. Хасан æй гъуди кæнуй, æфсадмæ бустæги биццеутæй, ирæзгæ ма кодтонцæ, уотемæй ке рандæнцæ, уой æма, гъай-гъай, хуæруйнагæй нæ рафсæдионцæ. Уомæ гæсгæ, ка нæ рафсæдидæ, е ба пъовæр Пархомугмæ «дп» мæ уайдæ. Уæхæн хуæруйнагмæ ахид уайдæ Эдик, сæ еумæйаг æмбал, 'ма, цид, уарунбонти гургæй, киудтитæ кæнгæ ку уайдæ, уæд имæ Казбек ба фæгъгъæр кæнидæ – «Эдик, фæззелæнти сабурдæр цо, дæхе дарæ арæхсгай», - зæгъгæ, ма цид иннæ биццеутæ ба ниходионцæ.

Хасан æфсадмæ цæуни агъоммæ беретæй фегъосидæ.

уома æфсадаей фæттилеф кæнун гъæуй, зæгъгæ. Сæ синхонти лæхъуæн Микъала, сæрдæ ку ралæудтæй, уæд æ мади хуæраемæ горæтмæ рандæй, 'ма имæ военкоматæй повесткæ ку арбарветионцæ, уæд син æ мадæ Сурме исрауагæ кæнидае, уома ами нæй, кумæ рандæй, уой ба нæ зонун, зæгъгæ. Хасан рауæнттæ нæ агурдта, уотæ æй нимадта æма гъæуама адæймаг æ рæстæг, æ карæ куд амонуй, уотæ алцидæр бавзара. Уомæ гæсгæ къолхози кустæй алци дæр бавзурста. Уой фæсте, кæд æ къохти хъаурæ уотæ берæ нæма адтæй, уæддæр райдæдта хуасæ кæрдун, уæлдæр скъоламæ ку нæ бахаудтæй æма гъæумæ ку ниццудæй, уæдта хуаскæрдугути æхсæн куста æввæлладæй. Нур æфсади балæдæрдтæй, æфсад ке фæдар кæнуй салдати æнсувæрдзийнадае, алке дæр си цæттæ ке æй тухст дзамани усхъæ бадарунмæ, кæрæдземæн дзоли къæбæр, æстонг уогæй дæр, æмбали хæццæ бадех кæнунмæ. Иннемæй ба æфсад ахур кодта, цæмæй алли адæймаг дæр æхе æхуæдæг куд гъуд кæна, уобæл, кæдзосдзийнадабæл æмхуæзæнæй тох ке гъæуй, уой. Æфсæддонти æхсæн ходуйнаг адтæй, дæ хæдзарæй дин ке исæрвистонцæ, уой еунæгæй хурун æма берæ æндæр хуарз гъуддæгтæ. Еу хатт еу къуаремæй дууæ изæри астау, кустæй сæ пълаткæмæ цæугæй, гъæр дзурдонцæ, Иврик ба æнæфсæрттæ дæр исдзоридае. Еу бараки размæ ку бахъæрдтæнцæ хъæлæбæгæнгæ, уæд сæ размæ рауадæй еу бæрзонд, рæсугъд, æвæдзи, еу 40-45 анзи кæбæл цудæй, уæхæн силгоймаг 'ма сæмæ нæхе æвзагæй дзоруй: «Ме 'мзæнхонтæ, уотæ уæмæ фæккастæй æма зæнхи кæронмæ æрбахуудтайтæ, уæддæр уæ неке балæдæрдзæй æма уе 'взаг куд кæрдуй, уотæ лæгъуз дзоретæ», - зæгъгæ. Хасан æма е 'мбæлттæбæл цума æвваст уазал дон есге ракалдта, уотæ фæцæнцæ, сæхе ма ци фæккодтайуонцæ, уой нæ зудтонцæ. Æрæгиау Казбек силгоймагмæ бацудæй æма ин загъта: «Устур хатир нин бакæнæ, мах æцæгæйдæр уотæ æнгуалдтан, ами мах ка балæдæра, уæхæн неке уодзæй, зæгъгæ. Мах фудгин ан, дзубанди ибæл нæййес, фал изолдæр нæхе дарун зондзинан». Силгоймаг син загъта, хатир син ке кæнуй æма сæ, ци хуæрæндони хецæу адтæй, уордæмæ бахудта, даргъ финги уæлдзос сæ исбадун кодта 'ма син æхе баамудта. Æ ном хундтæй Зарæ, æ фурт ахури фæсте косунмæ æрвист æрцудæй ардæмæ, æма æ хæццæ иссудæй, косуй ами хуæрæндони хецæуæй. Сæ рази син печенитæ æрæввардта, цай, сækæр, æма цай цумгæй, сæ дзубанди кодтонцæ. Зарæ син дзурдта:

«Биццеутæ, нурма æригон айтæ 'ма гъæуама гъуди кæнайтæ нæ минкый бæстæ Иристони, нæ сæребарæуарзон, бæгъатæр адæми минавæрдтæ ке айтæ, уой. Адæймаг адæми тæф ку лæдæра, æ райгурæн бæстæ ку уарза, уæд цийфæнди рауæн дæр, цийфæнди кусти дæр уотæ архайа æма æ кади кой æ райгурæн бæстæмæ игъуса. Берæ ма фæддæдзубанди кодтонцæ еци изæр, уой фæсте ба, цид, уобæпти ка цæуидæ, е кенæ дидингутæ, кенæ шоколади плиткæ, кенæ къанфеттæ бадæдтиуонцæ. Цæутæ ку кодтонцæ, уæд Зарæ поезди размæ æрбацудæй, сæ къохтæ син райста 'ма поезд ку ранæхстæр æй, уæд æ еу къох тилдта, иннае къохæй ба æ цæсти сугтæ сæрфта.

Хасани цæститæбæл рагъазтонцæ бæндтæ æма æхсæвтæ, надбæл нигулæн æрдаемæ куд цудæнцæ, е. Еци анз дессаг адтæй, августи кæрони райдæдтонцæ уарунтæ, рухæни мæйи райдайæни мет фадигъоли уæнгæ рауардта, фал куст ба минкыйдæр нæ кодта. Тиллæг уотæ берæ адтæй æма игон тургъити устур кæритæ цалдæр боней фæсте тулфæ кæнун райдæдтонцæ, кæронмæ ба сæ сæр цъæх радардта, тиллæг еу метри æмбеси бæрцæ кæрæдзæбæл ниццæфстæй, цума мæнæуи кæрæ гобанæй æмбæрт адтæй, уотæ. Бонæй-бонмæ уазалæй-уазалдæр кодта, цæргæ ба пълаткити, зуймон дарæс нæ адтæй æма сæйгити нимæдзæ исберæ æй. Уомæ гæсгæ, æвæдзи, Кæфти мæйи æмбеси рацудæнцæ Нигулæн æрдаемæ. Хасан фиццаг хатт фæууидта æцæг зумæг, бурдæн, думги скъотт уазал бауæр куд сугъта, уой. Сæ поезд сабур цудæй, æвæдзи, фæндæгтæбæл Искассæнæй Нигулæнмæ ка цудæй, уæхæн пæвдтæ берæ адтæнцæ, ахид пæудтæй сæ поезд багъæуаги цæуæн фæндæгтæбæл. Уæхæн вагони астау æфсæйнаг пеци согæй арт кодтонцæ салдæттæ. Кенæ ба æвзалуй брикедтæй, уони ба мадзал кодтонцæ, фæлдзос ци берæ составтæ пæудтæй, уонæй. Уой æнæуой ма ка ниссалдæй, уæхæн фонси хуаллаг къумбултæбæл ку фембæлионцæ, уæд уони дæр тайун кодтонцæ 'ма сæ фунхтонцæ пецбæл, 'ма уомæй се 'стонг састонцæ. Вагони хурфи æнæ æндзарæн нæ адтæй, уазал адтæй, хъуæцæ, скъорæ бауæрбæл дæр бадтæй, дарæсбæл дæр.

Цæппорси дæсæймаг бон бахъæрдтæнцæ Львовмæ, уоми син абана искодтонцæ, нæуæг дарæс син равæрдтонцæ, уæдта алкæмæн дæр автомат, æгас диск фæтти хæццæ 'ма сæ хусунмæ устур залмæ бакодтонцæ, гъæуама сæ сæумæ фæлластайуонцæ

Венгримæ (еци рæстæги цудаенцæ Венгрий цаутæ). Æхсæвæ зали фæххустæнцæ, сæ дарæс син ласун дæр нæ бауагътонцæ. Сæумæ сæ тургы æрлæуун кодтонцæ, сæ тохондзаумаутæ син æрæмбурд кодтонцæ æма сæ иурстонцæ, кæмæн кæми службæ гаенгæ адтæй, уордæмæ. Хасан æма Казбек бахаудтæнцæ еу рогæмæ ахури батальонмæ, ахур кодтонцæ радиотелеграфиститæбæл. Анзи кæронмæ сæ дууæ дæр райстонцæ фиццаг къæлхæни дæониадæ. Хасанæн равардтонцæ сержанти ном, Казбегæн ба кæстæр сержанти ном. Хасанæй некæд феронх уодзæй, устур ахуртæ ку цауидæ, уæд, цид, кæрæдзæй æййæвгæй, Казбеги хæццæ куд кустонцæ, е. Сæ дууей дæр хецауадæ æвардтонцæ сæйрагдæр радиой бастдзийнади бунæтти. Куд дессаг æй æхсæвигон - дæ фæлдзос сабур бæсти æзмæлæг нæййес, ду ба Львовæй Архангельскмæ, Берлинмæ, Бакумæ æрветис телтæ уæлдæфмæ точкитæ æма тиретæй æрветис дамугъатæ, кенæ ба нимæдзæ, дæхуæдæг дæр ин неци зонис, ци æрветис, уомæн. Кумæ æрветис, уоми ба бадуй дæу хузæн æфсæддон, де 'рвиститæ дин финсуй гæгъæдибæл æма сæ æмбæлун кæнуй, кумæ гъæуй, уордæмæ. Хасан дæр æма Казбек дæр хъиамæт кодтонцæ, сæ бон куд адтæй, уотæ. Хасани зæрдæбæл æрлæудтæй, фиццаг хатт отпуски уагъд куд æрцуадæнцæ сæхемæ, уой. Сæ радиостанци адтæй горæтгæрон гъæдæмæ хæстæг. Æхсæвæ, еу афони Казбек æ кезуй хъарагъули ку лæудтæй, Хасан ба дæгъæлæй радиограммитæ ку æрвиста, Николай ба уолæфгæ ку кодта, уæд æвваст гъæр фæццудæй «Хасан»- зæгъгæ, уæдта гъæр «æрлæууæ, фехссæн», - зæгъгæ. Хасан рагæпп кодта, автомат æ къохи, уотемæй, 'ма рауидта, Казбек гъæбесæй куд хуæцуй æнæзонгæ лæги хæццæ. Рæстæг лæгъуз адтæй, фæззигон мæгъæ æрбадтæй, 'ма изолмæ неци зиндтæй, арвæй ба листæг сæлфунæг кодта. Дууæ лæги тохгæнгæй разинниуонцæ, станцæй ци рохс калдæй, уомæ, уæдта бабæй æрбайсæфионцæ. Хасан сæмæ батахтæй 'ма æй æнæзонгæ лæг ку рауидта, уæд æхе ратудта 'ма ледзунбæл фæцæй. Хасан æй байафта æма фæгъгъæбес æнцæ, уæдмæ Казбек дæр æрбахъæрдтæй æма æнæзонгæ лæгæн æ къохтæ æма æ къæхтæ исбастонцæ, станци рæбун æй æривардтонцæ, хъæлагъурти хецаумæ бадзурдтонцæ, 'ма æй етæ фæлпастонцæ.

Казбек куд радзурдта, уотемæй станци фæлдзос разелæ-базелæ кодта æма бæласæмæ ку бахъæрдтæй, æхе ку разилдта, уæдта ибæл лæг æхе ниццафта, автоматмæ балабурдта, уома райсон

æй, зæгъгæ. Е уæд фæгъгъæр кодта «Хасан», - зæгъгæ. Куд рабæрæг æй, уотемæй, ке нийахæстонцæ, е разиндтæй националист, Бандери фæдбæл цаууæг банди ионг. Е гъæуама райстайдæ Казбеги автомат, рамардтайдæ Хасан æма Николай æма басугътайдæ радиостанцæ. Дугкаг бон, æфсæддон хаййадмæ ку æрбацудæнцæ, уæд сæумон полки æмбурди бакастæнцæ приказ, кæцими Хасан æма Казбегæн, æзнаг ке æрахæстонцæ, уой туххæй равардтонцæ фæйнæ дæс бони отпуск сæ райгурæн бæстæмæ фæццæуонмæ.

Служби рæстæг фæуонмæ ку æрбахæстæг æй, уæд паддзахæди хецауадæ унаффæ рахæстонцæ, цæмæй тугъдон æма политикон цæттæдзийнади хуæрзæгтæ сæ афонæй раздæр æфсадæй уæгъдæгонд æрцæуонцæ, æма син барæ уа фæлварæнтæ радтунмæ æма ахурмæ бацæуонмæ уæлдæр ахури скъолатæмæ. Полкъи уæхæнттæ адтæнцæ æдеугур дууадæс адæймаги, уони æхсæн Хасан æма Казбек дæр. Полки хецау фæдздзурдта Хасанмæ æма ин загъта, уома, сæрди мæйти устур ахуртæ ке цаудзæнæй нигулаени, Варшави ци еугонд æфсæдди къуар ес, уонæн. Еци ахуртæн бастдзийнадæй ба лæгтадæ кæндзæнæнцæ мах полки æфсæддонтæ. Уомæ гæсгæ тæгкæ хуæздæр радиотелеграфисттæй арæзт цауу хецæн къуар, еци къуармæ ба ке хауй Хасан дæр: - «Хасан, зонун æй, хъæбæр гъулаг дин ке æй аци хабар фегъосун, куд хъæбæр дæ фæндуй ахурмæ бацæун, уой дæр зонун. Ай-ай, мæн бон æй æррæстæ бардзурд дæр радтун, 'ма 'й æнхæст кæндзæнæ, уомæн æма хуарз æфсæддон дæ. Фал мæн уотæ фæндуй, цæмæй æй лæдæрай дæу æма уæ къуарæй ке цаудзæй нæ кади кой. Еунæг гъуддаг дин æй мæ бон искæнун, кæд Львови горæти, кумæ бацæуай, уæхæн устур скъола ес, уæд радтæ дæ гæгъæдитæ ма, цид, фæлварæн ци бæнтти дæдтай, еци бæнтти дæ сæумæй рæфтти дууадæс сахаттей уæнгæ уæгъдæ кæндзæнæнцæ».

Хасан полки хецауæн раарфæ кодта, æ кустбæл ин уотæ ке æнвæрсуй, уой туххæй æма ин загъта, æ бон ци уа, уомæй еци æууенкæдзийнадæ ке баархайдзæй исæнхæст кæнунбæл кади хæццæ. Балæдæрун кодта хецауæн, ахур кæнунмæ бацæуонмæ ке гъзуй дохтиртæ цæттæгæнæг уæлдæр скъоламæ, æгас анз æхе ке фæццæттæ кодта 'ма ин фагæ ке уодзæнцæ фæлварæнти бæнтти сахатти бæрагæй уæгъдæгонд ку цауа, е. Райдæдтонцæ æфсæддон

ахуртæ, Хасан бастдзийнадæ хаста Берлин, Мæску, Архангельск, Баку æма Ленингради æхсæн. Еунæг хатт дæр нæ адтæй æма ибæл гъаст бацудæй. Фæлварæнти бæнтти ба фæлладæй, хус-сигъæлдзгугтæй лæвардта фæлварæнтæ. Равардта фæлварæнтæ, уæдмæ ахуртæ дæр фæцæнцæ. Полки хецауи бардзурдмæ гæсгæ Хасанæн дæр равардтонцæ арфи гæгъæди, уæдта æртæ бони уолæфт горæтмæ цæуни бари хæццæ. Августи дугкаг æмбеси дохтурти уæлдæр скъолай рази Фаробæл фæйнæги цори берæ фæсæвæди къуар æрæмбурд æнцæ 'ма номхигъдти агурдтонцæ сæ муггæгтæ. Рæстæгæй-рæстæгмæ къуарæй есге фендæсуидæ æма цийнæгæнгæй е 'мбæлттæ, кенæ ба хеонти хъуритæ кодтонцæ. Хасан еуварс лæуддæй æфсæддон дарæси, æнгъæл кастæй, кæд ин бантæсдзæй фæйнæгмæ бацæун æ муттаг баагорун.

Фæйнæги фалдзос адæм ку фæмминкхийдæр æнцæ, уæд æхе бахæстæг кодта, номхигъдбæл æ цæстæ æрхаста æма си æ муттаг иссирдта. Æфсæддон хайидаæмæ ку æрбаздахтæй, уæд ибæл е 'мбæлттæ бацийнæ кодтонцæ. Уой фæсте штабмæ бацудæй ма ибæл полки хецау æ æзгъунстмæ уайгæй фембалдæй, 'ма Хасан æ къох æ тæрнихмæ ку исиста, бон хуарз зæгъуни туххæй, уæд æй е ба бафарста: «Æйдæ, куд æнцæ дæ гъуддæгтæ, сержант», зæгъгæ. Хасан ин дзуалп равардта: «Æмбал дæлболкъон, гъуддæгтæ хуарз æнцæ, нимад æрцудтæн дохтурти уæлдæр скъолай фиццаг курсмæ».

- Бадæйнаг, арфæ дин кæнун! Тæккæ исон скъолайæй гæгъæди æрбахæссæ, ке дæ райстонцæ ахурмæ, уой туххæй æма æфсæдæй уодзæнæ уæгъдæгонд.

Иннæ бон есæн къамисæй гæгъæди райста, ахурмæ ист ке æрцудæй, уой туххæй, штабмæ æй равардта æма уæгъдæгонд æрцудæй. Институти деканмæ бацудæй 'ма ин загъта æмдзæрæн æй ке гъæуй, уой, ма ин бунат равардтонцæ æмдзæрæни. Еу къомнæти ма æ хæццæ адтæнцæ Донбаси, раздæр матрос ка адтæй, уæхæн украинаг лæхъуæн Богдан, Белоруссаг Феликс – е дæр уæгъдæгонд салдат, æма Нигулæн Украинаг Роберт. Райдæдта студентти цард. Хасан ранигъулдæй ахури гулфæни: æнатоми, биологи, хими æма берге æндæр зонундзийнæдтæ ка лæвардта, уæхæн ахури мадзæлттæ. Хасанæн исæнхæст æй æ бæллæц, уорс халат исæй æ аллибони дарæс, æ архайди. Фиццаг ин зин адтæй нæуæг гъуддæгтæбæл ахур кæнун, фал минкхийгай æ хæццæ ка

ахур кодта, уони æхсæн хуæздæрти нимадмæ хаун байдæдта.

Зумæги фæлварæнтæ ку равардта, уæд иссудæй æ райгурæн бæстæмæ: Марфæ ку базудта, Хасан дохтурти уæлдæр скъоламæ бацудæй, уой, уæд æ цийнæн кæрон нæбал адтæй. Изæрæй гогоз равгæрдун кодта, æртæ къерей искодта æма синхæнтти хæццæ Хуцаумæ бакувтонцæ. Хасани цæститæбæл рагъазта, æ мадæ æма æ хуæртæ куд нинкъард æнцæ, æ цæуни рæстæг ку æрхъæрдтæй, уæд. Фæстæмæ цæугæй, Дзæуæгигъæуи дохтурти уæлдæр скъолай хецаумæ бацудæй æма Максим Александри фуртæн æ хабæрттæ ку ракодта, уæд имæ тогхæстæги цæстæй ракастæй 'ма ин загъта: «Дæ зæрди ку æрæфтуйа махмæ раййеуон дæхе, уæд дæ æз райсдзæнæн. Æрмæст уæхе скъоламæ гæгъæди фæлласдзæнæ мах арази ке ан, уой туххæй». Дугкаг къурсмæ Хасан æрбаййивта Дзæуæгигъæумæ.

ДЗАСОХТЫ Музафер

ЗЕРДЭЙЫ ФЫСТЫТЭ

Зæрдæ гæххæтты хуызæн нæу. Гæххæттыл фыстытæн сæфæн нæй. Цасфæнды рæстæг куы рацæуа, уæддæр сæ ахуырст не осæуы. Кæдфæнды сæм куы 'ркæсай, уæд дæр сын бакæсæн ис. Зæрдæйы хъуыддаг æндæр у. Уым дæр цæстытæ æмæ хъусты руаджы бирæ цаутæ æмæ хабæрттæ, сурæттæ æмæ фæлгонцтæ, цинтæ æмæ хъыгтæ, рæстытæ æмæ хæрæмттæ, хæртæ æмæ фыдтæ фыст æрцæуы, фæлæ рæстæгимæ сæ фылдæр фæлмы ныгъуыпынмæ фæвайыынц, цы бонтимæ райгуырынц, уыдонимæ амæлынц, гуырд уыдысты æви гуыринаг, уый бæраг нал вайы. Фæлæ дзы иуæй-иутæ сæхицæн æнусон бынат раазарынц, зæрдæйы рæбинагдæр къуымтæ бацахсынц æмæ бахъуаджы сахат ирдæй разынынц. Бирæ дæстай азтæ дзы кæуыл рацæуы, уый дæр йæхи бынтон æрыгонæй рæддисы æмæ адæймагмæ афтæ фæкæсы, цыма иу кæнæ иннæ хабар знон æрцыди.

Афтæ мæм кæсы, цыма ивгъуыд, лæг йæ зæрдыл цы бадары, ферох кæнын чи нæ бакомы, уыцы цаутæ æмæ нывтæй арæст у. Уый æцагæйдæр афтæ у, уымæн æмæ, адæймагæй цы ферох, уый, хиды бынты цы дон ахæлы, уый хуызæн фæстæмæ нукууал раздæхы.

О, фæлæ зæрдæйы фыстæй цы баззайы, уыдонæн та, цалынмæ адæймаг æгас уа, уæдмæ мæлæт нæй, уыдон цæрæнбоны йæмæ кæндзысты æмдзу. Цы ран сæ сæр бахъæуа, уым-иу зæрдыл æрбалæудзысты æмæ-иу сæ иутæ сæ хицауæн цины хос уыдзысты, иннæтæ та йын йæ зæрдыл лæууын кæндзысты раздæры хъыгтæ æмæ сагъæстæ.

Адæймагæн кæддæр ахæм кар рацæуы, йæ рацъид фæндагыл куы афæлгæсы, цы фæдта æмæ фехъуыста, уыдон куы æрымысы. Æз дæр, æвæццæгæн, ахæм арæнмæ бахæстæ дæн. Фæнды мæ мæ ивгъуыды цаутæй цыдæртæ æрымысын. Æвдисæн цæмæн уыдтæн, уыцы хабæрттæй ма мæ зæрдыл цы лæууы, уыдоны иу хай адæмы рæгъмæ рахæссын. Семæ чи базонгæ уа, уыдонæй дзы кæд искæцытæ сæ зæрдæты фыстæй баззайд. Афтæ фыстæй, сæ ахорæн куыд нукууал осæуа.

Афтæ зæгъæн ис, æмæ, дæлдæр цы хабæрттимæ базонгæ уыдзыстут, уыдон хæрзыстæмтæй фæстæмæ, мæхи цардимæ баст сты, фæлæ дзы кæцыдæртæ кæйдæр номæй дæр радзырдтон. Афтæ кæй бакодтон, уый хуымæтæджы нæ уыд. Хуыздæр мæм фæкаст кæйдæр

номæй дзырын. Уæвгæ кæйфæнды номæй дæр. Сæйрагдæр у, цы фыссыс, ууыл кæсæг куы баууанда, де 'нкъарæнтæ æмæ йæм хъуыдытæ куы бахъарой, цæуыл цин кæныс, ууыл куы бацин кæна, цæуыл тыхсыс, уымæй йæхимæ хай куы айса. Ууыл зæрдæ даргæйæ мæ фыстытæ хæссын уæ размæ.

Автор.

...

«Нарты кадджытæ» раздæр кæмæ фæзындысты, уый тыххæй дунейы стырдæр ахуыргæндтæ сæ хъуыды раджы загътой, фæлæ сæ уæддæр Цæгат Кавказы адæмтæй алчидæр йæхи бакæнынын алхайы. Абайты Васо афтæ загъта, кæсæг дзы сæхицæн цы вариант скодтой, уый кæсæджы у, адыгсæгтæ, абхазтæ æмæ иннæ адæмтæ дæр – афтæ. Даредзæнты таурæгътæ та ирон адæмон сфæлдыстады ауагътой арф уидæгтæ, сты нæ культурон хæзнаты иу хай, фæлæ сæм ахæм цæстæй нæ кæсæм. Фæстаг хатт ма сæ кæд æмæ кæд рауагътам! Къорд фæлтæры сты, не сты, уый зонгæ дæр нæ кæнынц. Нæ удæн фарн чи хæссы, уыцы хъæздэгдзинаедтæ цы цæджындатыл æнцайынц, уыдонæн фæлудынаей нæ тæрсæм, афтæмæй, цудгæ нæ, фæлæ, куы афæлдæхой, уымæй дæр тæссаг у.

Даредзæнтæ нын нарты хуызæн хæстæг сты æмæ сæ нæхи хонын хъæуы. Ирон æмбисонд рохгæнгæ нæу: донæн йæ дыууæ былгæроны дæр дæхи куы нæ хонай, уæд дыууæйæ дæр æнæхай фæуыдзынæ.

Мæ ныхæстæ кæдæм цæуынц, уый, мæнмæ гæсгæ, бамбæрстат: мыхуыры сæ рауадзын хъæуы. Ууыл чи бацархайа, уымæй бузныг уыдзысты абоны æмæ фидæны фæлтæртæ.

...

Хостыхъоты Зинæ йæ иу æмдзæвгæйы фыста, мæ мады мын Хъæдгæроны ме 'мси æмбæлттæ цалдæрæй абæрæг кодтой æмæ йын йæ нæлгоймаджы куыстытæ акодтой, зæгъгæ. Куыдæй нæм рауад уыцы ныхас, уый нал хъуыды кæнын, фæлæ Зинæйæн раппæлыдтæн, дæ хæлæрттæм, зæгъын, хорз æрхъуыды разынд. Цавæр хæлæрттæ æмæ цавæр æрхъуыды кой кæныс, зæгъгæ, мæ куы бафарста, уæд ын, журнал мæ разы уыд, æмæ йын уыцы æмдзæвгæ бакастæн.

– Уадзæбæх сæ сæртæ уæнт, уыдон мæ мадæн кæд сугтæ нæ ныссастой! – цыма аххосджын æз уыдтæн, уый хуызæн мыл обустæ кодта Зинæ æмæ мын радзырдта, афтæ ныффыссын æй

æмдзæвгæ кæй бадомдта.

Хуымæтæджы нæ фæзæгъынц, фыссæг, цы ис, канд уый нæ фæфыссы, фæлæ ма фæфыссы, цы æмæ куыд хъуамæ уа, уый дæр.

***

Адзыртт мæ фыды фыды кæстæр æфсымæр уыд. Сæ фыд та хуынди Дауыт. Йæ хотæй иу – Къуыццел – чындзы нæ ацыд. Адзыртты фырт Тасолтан мын куыд дзырдта, афтæмæй-иу Къуыццел, Бадыхъæуы йæ 'фсымæртæ, хос кæм карстой, зæххы куыст кæм кодтой, уырдаæм сын хæринаг хаста. Хæринаг та цаæттæ кодта, къæвда кæнæ хуры судзгæ тынтæй хи бамбæхсæн кæм уыд, ахæм стыр къæдзæхдуры бын лæгæты. Уыцы лæгæт охуыдтой йæ номыл æмæ йæ абон дæр хонынц «Къуыццелы лæгæт».

Цалдæр азы размæ йæ Къуыццелы æфсымæры лæппуйы лæппу (æз та Къуыццелæн йæ 'фсымæры лæппуйы лæппуйы лæппу дæн) дзæнæты бадинаг Эльбрусимæ бабаæрæг кодтам.

***

Ацы хабæрттæ мын мæ хæлар дзырдта.

«Мæнæн дæр мæ фыд хæсты баззад æмæ нæ мæ дыууæ хоимæ охъомыл кодта нæ мад. Бирæ фыдæбæттæ бавзæрстам, уæлдайдæр хæстыфæстæйы тыхст æмæ уырыд азты. Мæ хотæ, кæд мæнæй кæстæр уыдысты, уæддæр сæ ныфсджын уыдтæн. Иу хатт нæ сыхæгты лæппуимæ фæхыл дæн æмæ нæ быцæу хъæбысхæстмæ расайдта. Æнæ хылгæнгæйæ-иу нæ тых куы 'взæрстам, уæд-иу æй араехдæр æз абырстон, фæлæ ацы хатт æнæнхæлæджы фæбынæй дæн. Уый, мæ хотæй хистæр куы ауыдта, уæд мæ ныхмæлæууæджы дзыкутæм фæлæбурдта æмæ сæ, цалымæ йæ бынæй нæ фервæзтæн, уæдмæ не суагъта.

Раст зæгъын хъæуы, хыл канд лæппутимæ нæ кодтон, фæлæ-иу мæ хотимæ дæр хаттæй-хатт нæ хæлæба райхъуыст. Ахæм заман-иу ныл нæ мад сбустæ кодта, Кокойты куыйты хуызæн кæрæдзимæ цы фестут, зæгъгæ.

Араехдæр-иу хотæй хистæримæ фæбыцæу дæн, уымæн æмæ йæхи фæнд тæрын уарзта, мæнæн та уый мæ зæрдæмæ нæ цыд. Тынг-иу куы смæсты дæн, уæд-иу æххуысмæ мæ мадмæ фæдзырдтон: «Фæнæмон æй?» Раздæр-иу ын, нæмыны онг мæ цæй тыххæй скодта, уый куы радзырдтон, уæд-иу мæхинымæр æнхъæл

уыдтæн, иу къæрцц фæкæныны бар мын уæддæр ратдзæн, зæгъгæ, фæлæ та-иу фæрæдыдтæн. Мæ мад мын мæ хомæ мæ къух сисыны бар никуы радта. Иуахæмы та йæ, фæнæмон æй, зæгъгæ, куы бафарстон, уæд мæ мад æваст афтæ куы фæкæнид: «Фæнæм!»

Ахæм дзуалп мын ратдзæн, уый æнхъæл нæ уыдтæн, æмæ фырдиосагæй, цы акодтаин, уый нал зыдтон. Иуæй, мын æхсызгон уыд, мæ маст райсыны фадат мын иу хатт уæддæр кæй фæуыдзæн, уый. Иннæмæй, дис кодтон, мæ мад мын мæ хойы фæнæмыны бар куыд радта, ууыл. Æртыккагæй та, ме уæнгтæ афтæ 'рлæмæгъ сты, æмæ мæм мæ къух сисыны фаг хъару нал уыд. Мæ мад дæр, æвæццæгæн, фæнæмон æй, зæгъгæ, барæй загъта, йæхинымæр скарста «ма кæн»-тæ дзурын æдзух пайда кæй нæу.

Мæ хомæ мæ къух сисыны хъару ме уæнгтæй фæцыдæр. Мæ хойы фæнæмыны зонд та мæм уæдæй фæстæмæ уæвгæ дæр никуал æрцыд».

***

Радиойæ Парсиаты Хазбийæ ахæм æмбисонд фехъуыстон: «Æмбисæхсæв бон нæ кæны».

***

Астемыр мын дзырдта: «Нæ сыхæгтæй хæрæгуæрдон ракуырдам æмæ йæ æрбацæйластон. Сæ лæг кæцæйдæр æрбацæйыздæхт æмæ мæ сæ уæрдонимæ куы ауыдта, уæд мыл фæхъæр кодта:

– Цæмæн ратылдтай уæрдон?

– Госæзийæ йæ ракуырдон...

– Ныртæккæ йæ йæ бынатмæ ласгæ!

Цы гæнæн ма мын уыди, баластон æй фæстæмæ.

Ууыл бирæ рæстæг нæ рацыд, афтæ нæм уыцы сыхæгтæ бæрдын курæг æрцыдысты. Сæ лæппу йæ куы рацæйхаста, уæд йæ размæ мæ фыд фæци æмæ йæ маестыхуызæй бафарста:

– Кæдæм æй хæссыс?

– Не 'хсыр дзы ацæгъдæм.

– Ныртæккæ йæ, кæцæй рахастай, уырдаæм хæсгæ, уе 'хсыр уæ хæрæджы бæрдынæй дæр ацæгъддыстут!..

***

Гагуыдз йæ хицауимæ хæларæй цард æмæ кæрæдзийæн

хъазæн ныхæстæ дæр барстой, суанг, иуæй-иуæн масты хос чи фæуыдаид, ахæм ныхæстæ дæр.

Иу бон Гагуыдз хъæуы командировкæйы уыд æмæ йæ быдырон фæндаг бахуыдта, кæронтæ бирæ кæм уыд, ахæм ранмæ. Йæ хицауæн дæр дзы иу дзæбæх баст æрбахаста, фæлæ йæ бынаты не 'рбайæфта. Йæ секретары раз сæ æрæвæрдта æмæ йын афтæ:

– Уыцы стур куы фæзына, уæд ын-иу ацы кæрдæджытæ йæ разы 'ркал.

...

Чысайнаг, дыгурон æмæ, дам, ирон Барастыры раз æрлæууыдысты. Маердты бæстæйы хицау хъуамæ сбæраг кодтаид, дзæнæтмæ кæй æрвитын хъæуы, уый дæр æмæ, зындоны уавыны аккаг цардæй чи фæцард, уый дæр æмæ сæм фæрстытæ дæттын райдыдта.

– Цас уызæн дыууæ хатты дыууæ? – бафарста дыгуроны.

– Цыппар.

– Раст загътай. Растæй фæцардтæ æмæ дын дзæнæтмæ фæндаг гом у.

– Æртæ хатты цыппар та цас уызæн? – бафарста ироны.

– Дыууадæс.

– Иттæг раст. Ды дæр дзæнæтмæ цæугæ.

– Ды-ма уæдæ зæгъ, 3467 куы ахатт кæнæм 495-ыл, уæд цас уызæн?

– Омæ дзы кæд бынат нал и, уæд мын æй æргом зæгъ, æндæр ма мæ цы хъизæмарæй марыс?! – тæргайхуызæй дзуапп радта чысайнаг.

...

Советон хицаудзинады рæстæджы, стыр бынаты чи куыста, иу ахæм зонгæ мын афтæ:

– Мæ усæй ахицæн уаин, фæлæ мыл персоналон хъуыддаг сараздзысты.

Советон хицаудзинад йæ мæнгард æмæ Хуыцауæй æлгыст сæргълæуджытæ куы фехæлдтой, ууыл ссæдз азы бæрц рацыд, фæлæ, кæддæр бæрзонд къæлæтджыныл чи бадт, уый йæ усæй абон дæр нæма ахицæн.

Ныр дуне, ацырдæм куыд рафæлдæхт, афтæ фæстæмæ иннæрдæм дæр куы афæлдæхид æмæ нæ бæстæ йæ гаччы куы абадид, уæд та цымæ мæ зонгæ, капиталистты дуг мын мæ усæй

ахицæн кæнынæн æгæр гыццыл рæстæг радта, зæгъгæ, зæгъид?

...

Дзæвгар азтæ иумæ кæимæ фæкуыстон, иу ахæм хистæр мæм хъæстмæ 'рбацыди, мæ хицау, дам, мæ хъыгдары.

Зын мын уыди, кæй зæгъын æй хъæуы, хæсты йæхи лæгæй чи равдыста æмæ цалдæр хæрзиуæгимæ чи ссыди, уый, йæ хъузгæй нырма знон чи рахылди, уыцы хъуымыздых мастæй йæ хъуырмаæ кæй скодта æмæ йын хъыцъыдæттæ кæй æвзарын кæны, уый.

– Цы нæ йын загътон, ахæм нал баззад, – дзырдта уыцы маестджынæй Зæбег. – Йæ фыды йын хæсты рæстæджы хъæдæй хъæумæ изæрдалынгты къабайы æрцæйцæугæ федтой. Уыцы нывæн мæхи бинойнаг дæр æвдисæн уыд.

– Æмæ йын уый дæр загътай?

– Загътон ын æй бæгуыдæр! Нæ цуры исчитæ куы уыдаид æмæ йæ уыдон дæр куы фехъуыстаиккой, уæд бæргæ хуыздæр уыдаид, фæлæ ницы кæны: мæ зæгъинæгтæ йын кæронмæ загъд нæма фæдæн. О, хæдæгай, цы ма йын загътон, уый зоныс? Кæцы аз райгуырдтæ, уый фыссын дæ куы бахъæуы, уæд, зæгъын, дæхицæй æфсæрмы нæ фæкæныс? Цæмæн, дам, дзы хъуамæ æфсæрмы кæнон. Цæмæн, уый дын, зæгъын, æз зæгъдзынæн: 1943 азы мах фыдызнаджы дæрæн кодтам, дæ фыд та цот кæнынмæ февналдта. Уымæн æмæ хæстæй йæхи уæрмы баауон кодта.

Зæбегæй кæй ницы аирвæздæн, уый зыдтон, фæлæ йæ хицаумæ афтæтæ бауæнддæн, уый æнхъæл нæ уыдтæн.

– Æмæ дын уæд цы загъта?

– Цы мын хъуамæ зæгъа?! Йæ бынаты æрбадти. Йæ хъæлæсыуаг æрфæлмæн æмæ мæ сабыртæ кæнынмæ фæци. Дыууæ адæймаджы, дам, иу хъуыдымæ цы хъуыддаджы фæдыл не 'рцæудзысты, ахæм нæй.

Мæ куыстæй цæуинаг уыдтæн, фæлæ, цалынмæ уыцы фидиссаджы фыртæн, цы хъæуы, уый бакæнон, уæдмæ дæр, стæй уый фæстæ дæр никуыдæмуал ацæудзынæн. Æрмæст мæ ацы хъуыддаджы де 'ххуыс хъæуы...

Мæнинымæр хъуыдытыл фæдæн, цæмæй йын баххуыс кæнын мæ бон у, зæгъгæ, æмæ мæхиуыл мæ зæрдæ ницæмæй дардтон, фæлæ уæдмæ Зæбег йæ курдиат фæбæлпырддæр кодта:

– Иу-цыппар рæнхъы мын куы ныффыссис, уæд сæ мæ

фельетоны спайда кæнин.

Йæ фельетоны хабæрттæ дæр мын ракодта. Кæд, дам газеты редактор нæ фæтæрса, уæд ын йæ хабæрттæ Иры дзыллæйыл ахъæр кæнынмæ хъавын.

Зæбегимæ хорз фæцардыстæм æмæ йын йæ курдиат сæххæст кæныныл бацархайдтон: иу нæ, фæлæ йын дыууæ цыппаррæнхъоны дæр ныффыстон. Фыццаг фыды дæр цавта æмæ фырты дæр:

Сызмæсти цъыфимæ цыт æмæ кад.

Бамбæхста уæрмы дæ фыды дæ мад...

Адæмы хæртæ куы мардысты хæсты,

Адæмы фыддæр уæд райгуырд хъæубæсты.

Дыккаг та тынгдæр фыды ныхмæ уыд:

Дæуæн нæу дзуапп зын раттæн,

Нæ дæм кæнын æфсæрмы.

Æз акъоппы куы бадтæн,

Уæд бадт дæ фыд та уæрмы.

Куы йын сæ бакастæн, уæд ын загътон:

– Дыууæйæ дæм хуыздæр кæцы кæсы, уый дæхæдæг равзæрдзынæ.

– Цытæ дзурыс! – йæ цæстытæ цины æрттыгд кæнгæйæ загъта Зæбег. – Дыууæ дæр тынг хорз сты.

Фæлæ Зæбеджы цин бирæ нæ ахаста: æртыккаг бон мæм йæ марды хабар æрбайхъуыст.

***

Уыцы уацхъуыд «Рæстдзинад»-ы (2009 азы январы номыртæй кæцыдæры) бакастæн æмæ мæ нукуууал ферох уыдзæн, уымæн æмæ мын мæхи царды бонтæ мæ зæрдыл æрлæууын кодта. Фæлæ уал уый размæ, уацхъуыды цы фыстæуыд, уый тыххæй цыбырæй.

Баситы Фирузæ дзуры йæ уæззау цардвæндагыл. Йæ фыд æмæ йе 'фсымæр (афон ын нæма уыд, афтæмæй æхсæрдæсæздзæдæй æрлæууыд фыдыбæстæ хъахъхъæнджыты рæнхъы) фæмард сты хæсты. Ам, нæхимæ, немыцаг бомбæйы амæттаг бацц ийæ мад, йæ хойæн та йæ къах ахауд. Дарддæр Фирузæ фыссы, фондз æнахъом сывæллоны куыд рахау-баху кодтой, уыдæттæ. Фыццаг уыдысты Мамысоны сæ фыды хомæ, фæлæ уый бон дæр нæ уыди уал сывæллоны хæссын æмæ сæ

сидзæрты хæдзармæ раластой, фæлæ сæ нæ райстой.

Уæлдæр загътон, уацхъуыд мын мæхи цард мæ зæрдыл æрлæууын кодта, зæгъгæ, æмæ мын сæ æцæг æрлæууын кодта. Мах дæр афтæ баззадыстæм æнæ мад, æнæ фыдæй. Мæ кæстæр хотæй хистæр дæс къласы каст куы фæци æмæ горæтмæ ахуыр кæнынмæ куы осыд, уæд ма нæ кæстæр, Дибæ, скъолайы ахуыр кодта æмæ йын иунагæй уадзæн нæ уыд. Æз рухсады министры хæдивæгмæ бацыдтæн æмæ йæ уавæримæ базонгæ кодтон, куырдатон, цæмæй мын мæ хойы горæты интернаттæй искæцымæ райсой, фæлæ мæм ницы йæ хъус æрдардта. Суанг телефонæй дæр нукуыдæм адзырдта, афтæмæй мын загъта, интернаттæй, дам, бынат никæцыйы ис.

Абон дæр мæхицæн нæ барын, хъуынджынзæрдæйы дзуаппы сæрты куыннаæ ахызтæн æмæ хуыздæр адæмимæ фембæлыныл цæуыннæ бацархайдтон, уыцы хъуыддаг.

Баситы сывæллæттæ дæр, æвæццæгæн, рухсады министрады хæдивæджы хуызæн адæмыл сæмбæлдысты, æндæр сæ фыд, се'фсымæр æмæ сæ мад хæсты цæхæры кæмæн басыгъдысты, уыдонæн кæд сывæллæтты хæдзары бынат не ссардтой, уæд ма дзы цымæ бынат та кæмæн уыдис? Афтæ зæгъæг дæн мæхи хойæ дæр. Кæд йæ фыд хæстæй кæмæн нал осыд, йæ мад та колхозы быдыры кæмæн фæмард, уымæн министры хæдивæг интернаты бынат ссарыныл нæ батыхст, уæд уыцы гæлдæрæн йæхицæн министрады бынат куыд хъуамæ уыдаид?!

Диссагæн дзуринаг ма цы у? Буачидзейы уынджы нын Пушкины скъолайы æрбакомкоммæ фатер куы радтой, уæд уыцы ран мах подъезды æрцард министры уыцы хæдивæг дæр. Чи зоны, бахъуыды мæ кодта, чи зоны – нæ, фæлæ йын æз сапам рагтын мæ сæрмæ нукуы 'рхастон, дæ бон хорз зæгъын ын æвгъау кодтон, уымæн æмæ йæ уый аккагыл нæ нымæдтон.

Уацхъуыды ма ис æндæр цымыдисаг бынат дæр. Баситы сывæллæтты сидзæрты хæдзармæ куы нæ райстой, уæд горæты къуымты рахау-баху кодтой. Фæстагмæ Ленины цыртдæвæны цур бабукъ сты. «Уырдаем нæм, – фыссы Фирузæ, – иу Хуыцауы сконд ирон лæг бацыдис, ракодта нæ сæ хæдзармæ. Схъарм нæ кодта... Уыцы хорз лæг газет «Рæстдзинад»-ы кусæг уыд. Йæ зæрдæ махимæ дзырдта, нæ хъысмæт базонын æй фæндыд æмæ 70-æм азты ныффыста «Рæстдзинад»-ы, мах кæй агуырдта, ахæм уацхъуыд мæ номыл. Æз æй адæмæй æрыхъуыстон, фæлæ газет ссарын мæ

к'ухы нæ бафтыд æмæ æнæдзуаппæй баззад. Уыцы æгуыдзæгдзинад, куыдфæндыйы цæстæнгас æз мæхицæн нæ барын... Фæнды мæ, уыцы сызгæрин зæрдæйы хицау чи уыд, уый базонын».

Диссаг у, æвæдза, газетмæ ахæм курдиат æрбацæуæд æмæ йæ иувæрсты ахиз! Дыууадæс азы бæрц цы «Рæстдзинад»-ы бакуыстон, уым ахæм писмæ æнæдзуаппæй ницы хуызы ныууагътаиккой. Æхсæв дæр нæ скуыссыдаиккой, фæлмæнзæрдæ, æнкъараг удыхицауы ном æмæ мыггаг зæххы бынæй дæр скъахтаиккой æмæ Фирузæйы нæ, фæлæ мингай газеткæсджыты зæрдæтæ дæр барухс кодтаиккой.

Уæвгæ дзы æнæхуыссаг æхсæвтæ æрвитыны сæр дæр ницæмæн хъæуы, нæ дзы хъæуы зæххы бын старын дæр: 70-йæм азты газеты фæрстыл дæ цæст ахæсс æмæ дзы, газеты кусæг Фирузæйы кæм агуры, уыцы уацхъуыд æнæмæнгæй разындзæн. Цыбырты Людвиг, Уæрæсейы газеттæ бирæ азты дæргъы ирон адæмы тыххæй цыдæриддæр ныффыстой, уыдон иунæгæй куы 'рæмбырд кодта æмæ сæ фондз дынджыр томæй куы рауагъта, уæд 70-йæм азты «Рæстдзинад»-ы æнæхъæн редакцийæ иу уацхъуыд осарын сæ бон нæу, уый кæй бæуырндзæн?

Æмæ ма мæ рæстæджы «Рæстдзинад»-ы кусджыты тыххæй цалдæр ныхасы. Баситы сидзæрты зæрдæты ихтæ чи 'ртайын кодта, ахæм кусджытæ газеты, зæгъæн ис, æмæ, иуцалдæрæй фæстæмæ, иууылдæр уыдысты. Уыдонæн сæ иу цы уæздандзинад равдыста, ахæм уæздандзинад равдисын йæ бон уыд сæ фылдæрæн æмæ сын сæ фарн, абон сæ бынаты чи ис, уыдон хъуамæ маæрдтæм цæуын ма уадзой.

***

Цæцæны фысджытæй кæцыдæрæн йæ юбилей уыд, æмæ уыцы бæрæгбонмæ Ирыстоны фысджытæ дæр ацыдысты цалдæрæй. Семæ сылгоймаг фыссæг дæр.

Стыр кад скодтой фыссагæн канд цæцæйнагтæ нæ, фæлæ, Цæгат Кавказы республикæтæй цы бирæ уазджытæ 'рбацыди, уыдон дæр. Кадджын æмбырды фæстæ уазджыты сæхимæ ахуыдта фыссæджы æфсымæр. Бæркадджын фынгтыл бадтысты бирæнымæц уазджытæ, фыссæджы сфæлдыстадæн аргъгæнджытæ, хæстæджытæ æмæ хиуæттæ. Уыдоны 'хсæн йæ аив уæнгты конд, йæ цæрдæгдзинад, æгъдау æмæ æфсармæй

бæрæг дардта фыссæджы æфсымæр.

Ирыстойнаг фысджыты сылгоймаг минавармæ ныхасы бар куы 'рхауд, уæд йæ арфæйы уыд ахæм ныхæстæ дæр:

– Æрыгонæй дæ хуызæн лæппуйыл куы фембæлдаин, – фыссæджы æфсымæрмæ дзырдта, – уæд цыфæнды зынцæуæн хæххон фæндæгтыл дæр йæ фæдыл тахтаин.

Хъайтыхъты Геор дæр уым бадт æмæ йæм йæ ныхас куы баппарид:

– Уый уæд ноджы тагъддæр атахтаид!

***

Хорз æмдзæвгæтæ æвзæр бакæссæн ис, фæлæ æвзæр æмдзæвгæтæ хорз нæ бакæсдзынæ.

***

Ацы æмдзæвгæ дæр мын æрдæгфыстæй баззад:

*Кæд исты æз хорзæй мæ царды ныффыстон,
Уыди уый дæ ныфсæй, мæ уарзон Ирыстон.
Ныр мæнæ мæ цардæн йæ кæрон æрхæстæг,
Чысыл ма дзы баззад, фæвæййы мæ рæстæг...*

***

Сæумæрайсом Терчы был фæтезгъо кæныны фæстæ нæхимæ 'рбацæйыздæхтыстæм. Нæ кæртмæ куы 'рбахæццæ стæм, уæд мæ Камал афарста:

– Цал сахаты у?

Мæ сахатмæ 'ркастæн æмæ йын загътон:

– Аст сахаты ссæдз минуты хъуаг.

Нæхимæ куы 'рбацыдтæн, уæд къулыл ауыгъд сахат амыдта аст сахаты æнæ иу минут хъуаг. Мæ цонгыл цы сахат уыд, уымæ æркастæн æмæ уый дæр амыдта ахæм рæстæг. Куыд бамбæрстон, афтæмæй кæрты. Камал мæ рæстæгæй куы бафарста, уæд, фæкомкоммæ дæн сахаты даргъдæр фатæгмæ, ома минуттæ æвдисæг фатæгмæ, æмæ мæ уый фæрæдийын кодта. Мæхицæй фæфсармы дæн, Камалæн рæстæг раст кæй нæ загътон, уый тыххæй æмæ йæм телефонæй бадзырдтон, хатыр дзы ракурон, зæгъгæ, фæлæ сæ телефон нæ куыста.

Камалæй уыцы хабар нæ ферох æмæ дыккаг бон, Терчы был

куы фембæлдыстæм, уæд мын афтæ:

– Знон, куыддæр нæхимæ бацыдтæн, афтæ дын радио куы радзурид: «Дзуры Мæскуы! Мæскуыйы рæстæгмæ гæсгæ у аст сахаты». Мæхинымæр дисы бацыдтæн, ныртæккæ дæр ма ссæдз минуты хъуаг куы уыд, зæгъгæ.

Хабæртгæ, куыд рауадысты, уый йын радзырдтон. Мæхинымæр та хъуыдыты аныгъуылдтæн. «Æвæццæгæн, цард афтæ арæст у: иутæн цы барст æрцæуы, уый иннæтæн нæ батайы. Иутæ комæфтыд (махмæ, Бæрæгъуыны, дзырдамонд нæ дзурынц, йæ бæсты комæфтыд фæзæгъынц, ома комы кæнæ дзыхи чи бафтыд, ахæм) сты, иннæтæ – нæ. Афтæ у цæстытæ æмæ хъусты уавæр дæр. Хъустæ хъуыддаг рæстмæ куы нæ бамбарынц, уæд фæзæгъынц: «Фыдхъус – хæдзархал!» Уæд цымæ цæстытæ, цы фенынц, уый зыгъуыммæ куы равдисынц, уæд уый хæдзархал ма уæд, фæлæ хæлардзинадхал дæр нæу?

...

Писмотæ бирæ исын, зæгъгæ, мæ бон зæгъын нæу. Стæй писмотæ дæр алыхуызæттæ сты. Иутæ зæрдыл фæлæууынц, цалынмæ сæ кæсай, уæдмæ, стæй æрбайрох вæййынц. Иннæтæ лæгæй æрæгмæдæр ферох вæййынц, фæлæ уæддæр ферох вæййынц. Æртыккæгтæ, цалынмæ æгас вæййæм, уæдмæ сæ фæдараæм нæ зæрдыл. Уыдон дæр иухуызон нæ вæййынц. Иутæ дзы лæгæн масты хос фæвæййынц, иннæтæ – цины...

Бирæ азты размæ писмо райстон, хъæуы нæ уынджы нæ, фæлæ фаллаг уынджы чи цард, уыдоны лæппуйæ. Лæппу, зæгъгæ, мæнæй дæс азы хистæр уыд. Фыста мæм Кронштадтæй. Денджызон училище каст фæци æмæ уым службæ кодта. Æз ын канд йæхи нæ, фæлæ йын йæ бинонтæй дæр ме сæфт уыдтон, уымæн æмæ сæм мæсты уыдтæн. Хæсты рæстæджы, Ставд Дуртæм куы ацыдыстæм, уæд нын нæ мулкыл чи фæхæлоф кодта, уыдонæй уыдысты йæ мад æмæ йæ фыд. Бахъавыдысты нын нæ патефонмæ, мæ фыды уæрджытыл бадгæйæ «Цолайы зараг»-мæ кæй фæрцы хъуыстон, уыцы патефонмæ. Куы ссыдыстæм, уæд сын æй мæ фыды хо Оля байста. Апывд дæр ма сын акалдта.

Писмо, кæд ма исты зонин, уæд сæрвыста фысджыты Цæдисмæ æмæ мæм æй уыдон фæхæццæ кодтой. Райхæлдтон æй æмæ... йæ райдайæнæй йæ кæронмæ дзырдта мæ ныхмæ. Хъыгагæн маам уыцы писмо нæ баазад, æндæр æй, куыддæриддæр

уыди, афтæмæй æрхастаин. Фæлæ йын уæддæр йæ мидис цыбыраей радзурдзынæн.

Цæвиттон, уый размæ ме 'мдзæвгæты чингуытæй кæцыдæр Мæскуыйы рацыд. Уæды Советон Цæдисы центрон рауагъдæдты чингуытæ æрвыстой бæстæйы æппæт районтам дæр. Уыимæ, кæй зæгъын æй хъæуы, Кронштадтмæ дæр. Мæ хъæуккаг дæр æй, æвæццæгæн, уым балхæдта æмæ дзы иу æмдзæвгæ дæр йæ зæрдæмæ нæ фæцыди, фаудта сын сæ алы рæнхъ дæр (хæрзаг ме «'рдхæрдтæй» ацы рæнхъытæ чи кæса, уый йæхинымæр зæгъдзæн: «Æмæ нæ рæдыди!»), алы æнæуаг ныхасæй æфхæрдта сæ ныффыссæджы. Хъыг мын куыннæ уыд ахæм рæнхъытæ кæсын æмæ йе 'рвад, йе 'мгар лæппуйæн мæ хъаст ракодтон. Уый мын зæрдæтæ æвæрынмæ фæцис, дзæгъæлы, дам, æм мæсты кæныс. Куыннæ йæм мæсты кæнон, зæгъгæ, йæ куы бафарстон, уæд мын афтæ:

– Æвæццæгæн, сæрæй кæй фæцудыдта, уый нæма фехъуыстай. Службæ дæр куынæуал кæны. Ныр цыппæрæм аз сæхицæй рынчындоны арæхдæр вæййы...

Ахæм ныхастæ фехъусдзынæн, уый æнхъæл нæ уыдтæн æмæ мæхинымæр хъуыдытыл фæдæн. Уый тыххæй ма куы фыстон. Йæ денджызон дарæсы-иу уынгты куы 'рцæйцыд, уæд-иу æм адам кæсынтыл фесты. Æз ын уæлдай тынгдæр хæлæг кодтон йæ кортикмæ. Бæллыдтæн, къухæй йæм иу хатт уæддæр бавналынмæ, фæлæ уыцы æмонд хауди æрмæст йæ кæстаер æфсымæрмæ, æппæлгæ-иу чи кодта, мæнæн ме 'фсымæр афицер у, зæгъгæ, уыцы æфсымæрмæ.

Низ низ у. Худын никауыл хъæуы. Стæй хъуамæ искаемæн æвзæрдзинад дæр дæ зæрдæ ма зæгъа. Кæмæ цы 'нхъæлмæ кæсы, уый ничи зоны.

Ныббарстон мæ хъæуккагæн, цы 'фхæраен ныхастæ мæм ныффыста, уыдон, уымæн æмæ рынчынаен алцыдæр хатыр у, уæлдайдæр ахæм рынчынаен. Пушкины загъдау, «не дай мне Бог сойти с ума...» Фæлæ уæддæр, уырыссаг ныхасæй фæлпайда кæнгæйæ, йæ плохо мæнырдæм цæмæн фæци, ууыл абон дæр дис кæнын.

Уый æз, лæгæн масты хос чи фæвæййы, ахæм писмойы кой ракодтон, мæ хъæуккаг кæй ныффыста, дур мæ дурыл кæм нал ныуагъта, фæлæ мæе чи никуыуал ферох уыдзæн, ахæм писмойы кой. Фæлæ райсын æндæрхуызон писмотæ дæр, сæ ныффыссæджы

æппындæэр куы нæ фæзоньы, афтæмæй мæ чингуытæй искаæцы йæ зæрдæмæс кæмæн фæцæуы æмæ йæм цы 'нкъарæнтæ сæвзæрын кæны, уый фыст кæм вæййы. Ахæм писмотæ ферох кæнын дæр зын вæййы. Уыцы писмотæй иу æрхæссынмæ хъавын. Фæлæ уал уый размæ цалдæр ныхасы.

Раджы, тынг раджы, мæ тæккæ æрыгонæй ма куы уыдтæн, уæд мын иу ростоваг зонгæ чызг уыдис. Денджызы был базонгæ стæм æмæ кæрæдзимæ писмотæ фыстам. Чи зоны, ракурынмæ мæм æнхъæлмæ каст, фæлæ æз тагъд нæ кæнын, уый куы бамбæрста, уæд чындзы ацыд. Чындзы ацыд, фæлæ мæн тыххæй, чысыл ма бахъæуа йæ цард ма фехæла. Йæ лæг ын мæ писмотæй æнæнхъæлæджы иу ссардта æмæ сын стыр хъауытæм расайдта. Чызг мæм телефонæй сдзырдта, мæ лæг дæумæ цæуинаг у, не 'хсæн цы ахастдинаедтæ уыд, уыдон, дам, хъуамæ сбæраг кæнон. Лæг абон дæр нæма фæзынд, фæлæ, сылгоймаджы, мой куы скодтай, уæд ма писмо дæхимæ цæмæн дардтай, зæгъгæ, куы бафарстон, уæд мын афтæ: «Ахæм диосаджы зæрдæйыл æмбæлæг ныхæстæй фыст уыд, æмæ йæ мæ цæст аскъуынын нæ бауарзта».

Уыйау æз дæр, цы писмойы кой ракодтон, уый ахæм хъарм æмæ зæрдиаг ныхæстæй фыст у, æмæ йæ, иуæй, æнæхъæнæй æрхæссынмæ хъавын, иннæмæй, цы 'взагыл фыст у, уыцы 'взагыл:

«Уважаемый Музафер Созырикович! Это письмо материализовавшееся в строки «спасибо» и вот почему.

Есть книги, которые читают для развлечения, есть те, которые прочитать диктует необходимость, а есть такие, которые с первой строчки увлекают и завораживают, играя необыкновенную мелодию на тонких струнах души. «Белая малина» – это такая книга. Взятая в руки совершенно случайно, она стала самой любимой, самой нужной, самой существенной для меня. Она светится изнутри своей добротой и чистотой. События, описанные в книге, вызывают во мне ностальгию по ушедшим временам, хотя я никоим образом не могла жить в те годы. Наверное это происходит потому, что в послевоенные нелепкие годы люди относились внимательнее и сердечнее друг к другу, не ставя материальное благополучие превыше всего. А может, это ностальгия, отголосок того, что я в современном мире чувствую себя очень часто не вовремя родившейся. Этакая пожилая женщина в молодом теле.

Я читала и ловила себя на мысли, что всегда нахожусь рядом с главными героями. Наверное поэтому так проникновенны и

трогательны события, происходящие с Казбеком, Дунетхан и Бади. Невольно хочется быть такой же матерью для своих детей, какой была Дзыцца. Эти люди стали словно родные для меня. Я грустила и радовалась вместе с ними, шла теми же дорогами, думала те же мысли, совершала те же поступки.

Мне вдвойне приятно осознавать, что «Белая малина» автобиографична, а люди, ставшие прототипами героев были и есть, живя где-то рядом. Хочется выразить свою глубокую признательность и благодарность Вам – автору и прототипу в одном лице за прекрасную книгу, подарившую столько прекрасных минут. Когда мне трудно, я перелистываю и читаю ее, потому что она помогает смотреть на мир добрыми глазами, чтобы не случилось.

Фулиди Оксана, конец сентября 2006 г.»

***

Лæппу æфсæддон училище каст цалдæр азы размæ фæци, фæлæ хъуыддаг нæма бакодта. Алы аз дæр æтпурсы ссæуы. Хæстæгæй, хионæй йыл æрæмбырд вæййынц, бинонтæ 'рхæсс, зæгъгæ, дзурынаг ссæуы 'взæгтæ слыстæг вæййынц, фæлæ та, куыд иунæгæй ссæуы, афтæ иунæгæй ацæуы.

Фæстаг хатт ма куы ссыди, уæд дæр та йыл бацин кодтой. Чи йын йæ къух æлхъывта, чи йын арфæ кодта, чи – хъæбыс. Сыхæгты лæджы цурмæ куы бацыд, уæд ын уый арфæтæ кæнынны бæсты загъта:

Цалынмæ дæхæдæг искаемæн ахъæбыс кæнай, уæдмæ дын æз нал ахъæбыс кæндзынæн, стæй дын дæ къух дæр нал райсдзынæн!.

***

Чехойты Сæрæбийæн фæлмæн зæрдæ уыдис. Иу ныхас дæр иу кæмæ скодта, уый-иу йæ 'ннæ ныхæстæм хъусын дæр бафæндыд. Базонгæ-иу сты, сæ зонгæдинад та-иу хæлардинадмæ рахызт. Сæрæби иунæг арæх нæ уыд. Кæм-иу фæзынд, уым-иу уайтагъд йæ алыфарс адæм амбырд сты æмæ-иу сын хъæлдзæг ныхас бацайдагъ. Уæлдай фылдæр æй уарзтой æрыгæтæ, уымæн æмæ сæ йæхæдæг дæр бирæ уарзта. Фæсивæдæй йæ тыхтæ литературæйы чи фæлвæрдта, уыдон та йыл, дидинагыл мидыбындзытæ куыд æмбырд кæной, афтæ æмбырд кодтой. Æхъуыс сын кодта, цы йæ бон уыд, уымæй. Чи йæ зыдта, уыдонæй цæстуарзæн

ныхас кæмæн нæ загъта, хистæрау кæуыл нæ баузаелыд, ахæм нæ уыд. Райдайгæ поэттæн йæ зонындзинадтæ, йæ фæлтæрддзинад нукуы бахæлæг кодта.

Иу хатт æм уæзæгуаты бацыд райдайгæ литератор. Æрбахаста йæм йе 'мдзæвгæты тетрад. Сæрæби сæ бакасти. Скодта йын филпаинагтæ. Йæ цаестмæ йын бадардта, йæ фыстыты инверситæ араех кæй æмбæлы, уый. Лæппу, инверси цы у, уый нæ зыдта, æмæ йын Сæрæби загъта:

– Хъуыдыйады дзырдтæ кæрæдзийы фæдыл раст æвæрд куы нæ ваййынц, уæд уый хуыйны инверси.

Лæппуы цаестæнгасыл бæрæг уыд, кæй та йæ нæ бамбæрста, уый.

Уæд æй Сæрæби фæрсы:

– Исчи дын гуыл куы дæтта, уæд дын куыд зæгъдæн?

Лæппу ныхъхъус. Сæрæби йын аххуыс кодта:

– Ай дын гуыл! Раст нæ зæгъын?

О, зæгъгæ, лæппу йæ сæр бынмæ-уæлæмæ батылдта.

– Уæдæ йæ ды та «Дын ай гуыл!» фыссис...

***

Евтушенко Евгений курдиатджын поэт у, йæ фыстыгæй бирастæ зæрдæмæ цауынц, фæлæ йæ митæ мæ зæрдæмæ нукуы цыдысты. æрыгонæй дæр бирæ къленц митæ фæкодта, зæрондæй дæр сыл йæ къух нæ исы. Уымæн фæзæгъынц йе 'мбæстагтæ: «Каков в колыбельку, таков и в землю», ома адæймаг цæимæ райгуыры, мæрдтæм дæр уымæ ацауы.

Æхсæз азы размæ йыл дæс æмæ 'рттиссæдз азы куы сæххæст, уæд иу газетæн интервью радта æмæ йæ, нырыккон поэзи цы уавæры ис, уымæй куы фарстой, уæд йæ ранымады уыдысты дыууæ сылгоймаджы: Кудимова Марина æмæ Кабыш Инна. Фыццаджы тыххæй загъта: «Мæ зæрдæмæ цауы Кудимова Марина, стæй йæ поэмæ «Арысь-поле». Дыккаг æй та: «Фæстаг рæстæджы мæхицæн кæй байгом кодтон æмæ мын æхсызгондзинад чи 'рхаста, уый у Кабыш Инна. Уый ныффыста æмбисонды æмдзæвгæ. Уым ис диссаджи рæнхъытæ: «Кто варит варенье в России, тот знает, что выхода нет...» Телеуынынад Кабыш Иннаейы литературон изæр куы саразид, уæд дыккаг райсом райхъал уайд Уæрæсейы зындгонд поэтæй».

Нæ зонын, Евгенийы ныхæстæ цас раст сты, уый, стæй нæ

зонын, Иннаейæ цы рæнхъытæ æрхаста, уыдоны уадиссагæй цы ссардта, уый дæр, фæлæ æз иуцасдæр зонын, Кабыш уырыссаг æвзагмæ куыд тæлмац кæны, уый, уымæн æмæ мын ме 'мдзæвгæтæй дзæвгар раивта.

Мæ къухфыст уыди рауагъдад «Современник»-ы. Цæмæй афоныл рацыдаид, уый тыххæй æмдзæвгæтæ афоныл ратæлмац кæнын хъуыд, фæлæ сæйраг тæлмацгæнæг Кудимова Маринае не 'йæфта æмæ дзы иу мыхуырон сыф Иннаейæн ратæлмац кæнын кодтой, фæлæ дзы мæ цыппаррæнхъонты чиныг «Колчан»-мæ иу дæр нæ бахауд. Цæуыннæ, уымæн абон дæр ницы зонын. Æнæхъæн мыхуырон сыфæй фылдæр иу ссæдз æзмæ 'ввахс Иннаейы къухфыстæй мæхимæ лæууы. Кæд ма исты зонын, уæд мæм сæ Маринае сæрвыста, уымæн æмæ Иннаейæн йæхи уынгæ дæр нукуы фæкодтон, суанг ма йын йæ хъæлæс телефонæй дæр нукуы фехъуыстон. Искуы ма ме 'мдзæвгæтæ уырыссагау рацæудзысты, уый æнхъæл нæ дæн, фæлæ, цынæ вæййы, уæд дзы кæцыдæртæ мæ чиныгмæ бахæссин.

Æмæ ма Евтушенкойы интервьюы тыххæй цалдæр ныхасы. Телеуынынадæн ахæм стыр аргъ кæй кæны, уый дæр мæм диссаг фæкаст. Телеуынынад зындгонд фысджытæ аразаг кæдæй нырмæ осси? Æви телеуынынады размæ зындгонд фысджытæ уæвгæ дæр нæ уыди? Мæнмæ гæсгæ, ацы ныхæстæ дæр йæ къленц митæн æвдисæн сты. Йæ ацы миниуæг ын Тарковский Андрей раст бафилпайдта. Зындгонд режиссерæн йæ мæлæты фæстæ цы чиныг рауагътой, «Мартиролог», зæгъгæ, уым фыссис: «Случайно прочел в «Новом мире» «Казанский университет» Евтушенко. Какая бездарь! Оторопь берет. Мещанский авангард. В свое время Северянин был в тысячу раз талантливее. А что от него осталось? «Ананасы в шампанском»? И презрительные улыбки. Жалкий какой-то Женя. Кокетка».

***

Ацы хабæрттæ мын Токты Райæ радзырдта. Къорд азы размæ, кæддæр Хæлардзинады хæдзар кæм уыд, уым дуаргæсæй куыста. Иу фæлладуадзæн бон мæ куыстмæ 'рбацыдтæн (нæ кусæндон уæд дæр уыцы бæстыхайы уыд), Райæимæ ныхæстыл фестæм æмæ мын радзырдта, йæ хистæртæй кæй фехъуыста, уыцы хабæрттæй цалдæр. Иу дзы уыди ахæм.

Токтæ цардысты Хъылиаты, Тибæй чысыл фалдæр. Сæ

чындытæй иуæн райгуырд дыууæ фаззон лæппуйы. Сæ сыхæгтæн – Боцитæн та сæ ноггуырд амард æмæ, цæмæй сылгоймаджы риутæ ма фехæлой, уый тыххæй Токтæй ракуырдтой, уæ сывæллæттæй уал нын иу нæ чындымæ раттут, зæгъгæ. Радтой сæм æй.

Иу заман ахæм фыдаз скодта, æмæ Токтыл рын сыстад æмæ иууылдæр фæцагъд сты. Базади ма дзы æрмаестдæр, Боцитæм цы лæппу радтой, уый. Токты фесæфты хабар Боцитæм куы байхъуыст, уæд дзы кæмæдæр сæвзæрд æвирхъау хъуыды: «Ацы лæппуйы дæр исты фæкæнæм æмæ сæ зæххытæ нæхи бауыдзысты. Уый мыггаджы хистæр куы фехъуыста, уæд фидарæй загъта: «Кæйдæр мыггаг сыскъуынын махмæ нæ кæсы. Мах нæхимæ ахæм тæригъæд нæ райсдзыстæм».

Лæппуйы схъомыл кодтой, ус ын ракуырдтой, фæлæг чынды, Хуыцауы æлгъыст кæй фæхонынц, ахæм разынд. Лæппу йæ хъаст йæ каисты хистæрмæ бахаста. Зондджын хистæр ын зæрдæ бавæрдта, мах æй нæхæдæг рахондыстæм, зæгъгæ. Æмæ йæ æсцагдæр рахуыдтой.

Лæппу дыккаг усæн æрхаста Саухалты идæдзы æмæ йын уый бирæ цот ныккодта. Æмæ мыггаг быныскъуыд нæ фæци.

***

Артемæн йæ хистæр æфсымæрæн йæ мады чи ралгъыста, уый гарнайы æппæрста. Уыцы рæстæг мад йæхæдæг сæ рæзты æрцаейцыд æмæ, хъуыддаг куы бамбæрста, уæд сæ иргъавынмæ фæци, фæлæг лæппуйы уромæг уромын нал фæрæзта. Куы никамæ хъуыста, уæд ын мад афтæ:

– Суадз æй, дæу цы хъуыддаг и, маен ралгъыста!..

***

Мæ сыхаг мæ йæ 'фсымæры чындыæхсæвмæ ахуыдта. Фынгыл дæр мæ йæ фарсмæ обадын кодта. Йæ бакомкомæ цы ацæргæ лæг бадт, уымимæ куы базонгæ, уæд мæ сыхагæн афтæ зæгъы, æз, дам, дын дæ бинойнаджы хорз зонын (фæстæдæр ын куыд радзырдта, афтæмæй кæддæр сæ фæтертæ фæрсæй-фæрстæм уыдысты). Мæ сыхаг ын афтæ куы фæкæнид:

– Хорз æй æз мæхæдæг куы нæ зонын, уæд æй ды афтæ хорз кæм базыдтай?!

***

Кæддæры æлгъыстытæн сæ тæккæ карздæртæй дыууæ уыд ахæм: «Хъырмаг дæ Хуыцау фæкæнæд!», «Гандзайы амæттаг фæу!»

Куыд дзурынц, афтæмæй Хъырымы дæр æмæ Гандзайы дæр адæмы уæй кодтой.

***

Тæригъæд авд фæлтæры хæссы, зæгъгæ, фæзæгъынц, фæлæг, тæригъæдджынаен йæ азар йæхи куы басудзы, ахæм хабæрттæ дæр вæййы...

Мамсыраты Мураты фыд Мухтары куы скулак кодтой æмæ йæ æд бинонтæ Сыбырмæ куы ахастой, уæд сын сæ сыхаг Догайы-фырт батæригъæд кæныны бæсты сæ хъуг ласынмæ фæци, уæддæр, дам, дзы сымахæн ницуал пайда ис.

Мæгуыр адæмы тæригъæды кæй бацыд, уый йын Хуыцау нæ ныббарста æмæ æгады мардæй амард. Хъæу нæ, фæлæг суанг йæ сыхæгимæ дæр нæ цард æмæ йæ чи баныгæдтаид, уый нæ уыд. Йæ фырт Мураты хистæр æфсымæрмæ хатæг æрбацыд, нæ фыд цы уыди, уый нæхæдæг дæр зонаем, фæлæг йæ нæхæдæг куыд баныгæнæм, адæммæ фæдзур æмæ нæм кæд дæу æфсармæй уæддæр æрцаеуиккой, зæгъгæ.

Мураты æфсымæр, йæхи 'фсармыл хъуыдыгæнгæйæ, зианы бафснайнаен цы хъуыд, уый бакодта.

***

Æнахуыр фын федтон. Цыма дын адæм марды уæлхъус бадтысты. Уыдонимæ нæ сыхæгты ус Маня дæр. Иу заман дын уыцы зæрдæрыстæй афтæ куы бакæнид: «Кæс, æмæ та нæ мыггагæй исчи амард, кæс, æмæ та фысджытæй исчи амард».

Сæ мыггагæн нæ зонын, фæлæг уыцы рæстæг фысджытæй фæд-фæдыл амард цалдæр: Æхсар, Асæх, Зинæ, Анатолий.

***

Кæддæр цы чызджы уарзтон, уымимæ нæ ахастдзинæдты тыххæй цы радзырд ныффыстон, уый радиойæ куы лæвæрдтой, уæд ын Замирает йæ мадмæ бадзырдта. Уый йын афтæ:

– Æдыхст дæ Хуыцау уадзæд, дæ разæй мын æй иуцалдæрæй фехъусын кодтой...

Æз та мæ уарзондинадæн схъæр кæнынаей нымд кодтон...

***

Æцæг ныхасыл дæр гæды ныхасы хуызæн смæсты уæвæн ис. Кæд афтæ фæзæгъынц, æргом ныхасы къæм нæй, зæгъгæ, уæддæр, фæлыд æмæ хинайдзæг лæгæн, цы у, уый комкоммæ куы зæгъай, уæд дзы уыйбæрц къæмтæ ссардзæн, æмæ дæ сæрыхъуынтæй фæфылдæр уыдзысты æмæ дæ масты хай бакæндзæн, афтæмæй та йын, цыдæриддæр загътай, уым мæнгæй ницы уыд.

Уæдæ гæды ныхасы тыххæй смæсты уæвæн кæй ис, уый та æнæдзургæйæ дæр æмбæрстгонд у.

***

Ахæм замантæ æрæййæфтон, æмæ, кино, цас хъуамæ цыдаид, уымæй йыл дыууæ хаттæй дæр фылдæр рæстæг хардз кæнын куы хъуыд.

Кино-иу æрластой нæ сыхæгтæм – Николаевскы станицæмæ. Мах хъæу Æрыдоны районмæ хауд, уыдон та – Дыгуры районмæ æмæ, цæмæй иу æхсæв дыууæ хъæуы дæр иу фильм федтаиккой, уый тыххæй-иу раздæр баныхас кодтой æмæ-иу Николаевскы кино æвдисын райдыдтой раздæр. Иу хай-иу куы равдыстой, уæд-иу æй бæрæгъуыйнæгтæ нæхимæ – скъæфгæ. Афтæмæй-иу кино, цас хъуамæ цыдаид, уымæй дыууæйы бæрцæй фылдæр ахаста. Уый хыгъд-иу дыууæ хъæуы царджытæн дæр æрхъуыдыы фæрцы кино фенын бантыст.

***

«Быдзыджи мойи мой». Ацы ныхæстæ цыма Æрыдоны мæ фыды хойæ фехъуыстон, афтæ мæм кæсы.

Кæрæдзийæн дард хæстæг чи æййæфта, ахæмæй, дам-иу загътой афтæ.

***

Сталиныл цы нæ гæдыы мард æрцауындздысты, ахæм нæй. Чидæр цæйау загъта: йæ комдзæг, дам, йæ хъуыры кæмæн нал фæцауы, уый дæр æй мæн аххос фæкæны. Уыйау Сталиныл алцыдæр фидауы. Стæй канд Сталиныл нæ. Марксыл дæр, Лениныл дæр. Сæ ныхмæ цыфæнды куы зæгъай, уæддæр дæ ничи

бафхæрдзæн. Æфхæргæ нæ, фæлæ ма дын де уæхск дæр æрхойдзысты, мæнæ цы ныфсы хицау разындтæ, ахæм æртæ тыхджын... марды ныхмæ чи радзырдта...

Нæ демократтæ, Сталин кæй бафхæрдта, уыдоны тæккæ æфхæрддæртæй иуыл нымайынц Мандельштам Осипы, афтæмæй, дам, Сталинæй кæм æппæлы, ахæм æмдзæвгæтæ дæс æмæ дыууиссæдзæй фылдæр ныффыста. Фæлæ сæм Сталин ницы хъус дардта. Фæстагмæ та йыл одæ ныффыста. Уый Иосиф Виссарионы фырты мастып цæхх ныккæнæгау фæци, æмæ йæ бæстæйы сæйраг горæтæй Владивостокмæ арвыста.

Æз Сталины фарс нæ дзурын, стæй, мæнмæ гæсгæ, йæ фарс дзурын дæр нæ хъæуы, йæ ныхмæ дзурын дæр. Рæстдзинад дзур æмæ æцæгдзинад рабæрæг уыдзæн.

Æцæгдзинад дзырдта Хренников Тихон. Уый бирæ азты дæргы уыди Советон Цæдисы композиторты Цæдисы сæрдар æмæ, йæхæдæг куыд фыста, афтæмæй композитортæй иуы дæр не 'рцахстой, уымæн æмæ, композитортыл цы хъæстытæ цыд, уыдонæй иуæн дæр фæндаг нæ радта.

Шолохов, ахсынмæ йæ куы хъавыдысты, уæд æм цы лæджы рарвыстой – Погорелов Иван Семены фырты – уый Хуыцауы сконд адæймаг разынд æмæ фыссæгæн, цы кæнынмæ йын хъавынц, уый радзырдта. Хъуамæ йæ æрцахстаиккой, Миллеровомæ йæ фæцæйластаиккой æмæ йæ, цыма гыдæгæ фæцæйкодта, уый æфсон агæрах кодтаиккой. Шолохов йæ 'мсиахсимæ уыцы 'хсæв Мæскуымæ фæцагайдта. Сбадтысты товарласæн вагоны æмæ Сталинмæ балæууыдысты. Сталин Шолоховмæ байхъуыста æмæ канд йæхæдæг нæ фервæзт, фæлæ ма, æнаххосæй ахæстæтты чи бадт, уыдоны дæр рауадзын кодта æмæ сын Политбюройы уынаффæмæ гæсгæ санаторитæм путевкæстæ радтой.

Ахæм «тугмондаг» митæ кодта Сталин, æцæгдзинад-иу кæй тыххæй базыдта, уыдонæн.

Куыд дзурынц, афтæмæй Шолохов æрмæст Вешенскийиу районы мæлæтæй фервæзын кодта 1300 адæймаджы. Мæнæн та мæ зæрдæмæ æппæты хæстæгдæр у Погорелов Иван Семены фырт, Шолоховæн йæхи чи фервæзын кодта æмæ йæхи удæн æппæты тæссагдæр кæмæй уыд, ахæм хъуыддаг бакæнынмæ йæ ныфс чи бахаста.

***

Æрмæст ном дæр бирæ цæуылдæрты дзуры...

Мæ ном мын кæндæй æрбахастæуыд, стæй мын æй чи 'рбахаста, уый тыххæй фыстон. Уæдæ, цы амонь, уый дæр нæ басусæг кодтон, фæлæ ма сæ, чи сæ нæ каст, уыдонæн цыбырзæй зæгъон. Мæ фыд кусынмæ Бухармæ ацыд æмæ цы дыууæ узбекаг пæллуимæ бахæлар, уыдонæй мыл иуы ном сæвæрдта. Тюркагау амонь «уæлахиздау».

Ном бирæ цæуылдæрты дзуры. Фыццаджыдæр та, цы адæмы æхсæн райгуырд, уыдонæй йæ исчи куы фехъусы, уæлдайдæр та йæ хаосæг æндæр адæмы минæвар куы вæййы, уæд ын æхсызгондзинад æрхаосы. Уый æз мæхиуыл къорд хатты бавзæрстон.

Дыууæ æви æртæ азы размæ, нæ кусæндон цы бæстыхайы ис, уый капиталон цалцæг кодтой туркæгтæ. Мæ ном цы хуыйны, уый кæмæйдæр фехъуыстой æмæ-иу мыл дзы чи амбæлд, уый мын-иу мæ ном сдзургæйæ æнаæмæнг салам радта.

Цыппæрæм уæладаг цалцæг кæнынмæ куы бавнæлдтой – нæ кусæндонь агъуыстытæ уым сты – уæд рауагъдады кусджытæй кæйдæр, йæ уатæй куы райдыттаиккой, уый фæндыд, фæлæ йын туркæгтæ не сразы сты, раздæр, дам, уал Музаферы уат цалцæг кæнæм. Æмæ, æцæгæйдæр, цалцæг кæнын мæ кусæн уатæй райдыдтой.

Маанмæ гæсгæ, ном æрмæст фæстæмæ фæкæсынæн у, зæгъгæ, чи дзуры, уый бынтон раст нæ вæййы.

***

Нæ сыхаджы вазыгджын операци фæрæстмæ. Куыд фæзæгъынц: мæрдтæй раздæхт. Нæртон куыд ын скодтой. Æрцыди сæм бирæ адæм. Фынгол æрбадыны размæ цалдæрæй пæууæм æмæ чидæр афтæ зæгъы, исты æгъдау нæ бакæнын хъæуы, зæгъгæ. «Ницы æгъдау дзы хъæуы, – загъта иннæ. – Светæйы лæг æй ской кæнын дæр нæ бауагъта». Æртыккаг фыццаджы фарс рахæцыд: «Светæйы лæгмæ цы хъусут, махæй алчидæр йæхи тыххæй дзуапп дæтты. Æгъдау æгъдау у æмæ йæ кæнын хъæуы».

Уыцы ныхæстæ айхъусгæйæ йыл нæ сыхæгты чъындыдæр уайдæффтæй ралæууыд: «Гъер адæмы дæу хуызæттæ халынц!».

***

Мæ мады мадырвадæлты лæппу фыццаг къласмæ куы бацыд, уæд сæм иуцалдæр маийы фæстæ уазæгуаты бацыдтæн æмæ йæ фæрсын:

– Куыд у, скъола дæ зæрдæмæ цæуы?

Лæппу ныфсæрмытæ, йæ сæр æруагъта æмæ æнæдзургæйæ лæууы.

– Цæуы, фæлæ йæ ныуадзынмæ хъавы, – йæ бæсты дзуапп радта йæ фыды мад.

– Цæмæн? – лæппуы уæхск бауигъгæйæ йæ бафарстон дыккаг хатт.

– «Е», дам, зын фыссаен у, – йæ бæсты та дзуапп радта зæронд ус.

***

Мæ зæронд фыстыты æхсæн ахæм хъуыдыйадыл мæ цæст æрхæцыд: «Сылгоймæгтæн мæ сæ фыдындыдæр амарæд!»

Мæ фыссаен чиньгмæ йæ цæмæн бахастон, уый нал хъуыды кæнын, фæлæ дзы цыма цыдæр хъуыды æмбæхсы, афтæ мæм кæсы...

***

Цæмæй дæ æххæст лæг схоной, уый тыххæй, дам, бæлас ныссадзын, фырт скъомыл кæнын æмæ хæдзар саразын хъæуы.

Бæлас ныссадзын кæмæдæрты æнцон кæсы, фæлæ йæм зилгæ куы нæ кæнай, уæд ын йæ пайдæтæй бирæ нæ фендзынæ. Цæмæй дын бындар фæзына, уымæн дæр зонды къуыбар уавын нæ хъæуы: «Но, чтоб иметь детей, кому ума не доставало?!». Сæйрагдæр у йæ скъомыл кæнын. Уæдæ хæдзар саразын дæр хъуыддæгтæн сс 'нцондæртæй нæу. Уый æз мæхи рагъыл бавзæрстон, цæхæрадоны дыууæ къуымы куы арæзтон, уæд.

Æвæццæгæн, кæцы куыстуаты къæсæрæй нæ бакастæн, ахæм нал баззад. Фæзынди мын дзы ног зонгæтæ. Сæ фылдæр мæ хæлæрттæ систы, уымæн æмæ мæм хорз цæстæй ракастысты. Цæстуарзонæй мын амьдтой, цы нæ зыдтон, уыдæттæ. Зонгæ та, зæгъæн ис, æмæ ницы кодтон.

Иу заман мæ мæ хъуыддæгтæ бахуыдтой æфсæн-бетон къæйтты заводмæ. Базонгæ дзы дæн, уæзисæн краанæн къæйтæ исынмæ чи 'ххуыс кодта, уыцы лæгимæ. Уæздан адæймаг мæм фæкаст æмæ ныхæстæгæнгæ йæ царды хабæрттæм рахызтыстæм. Куыд радзырдта, афтæмæй куыста ахуыргæнæгæй. Бинонтæ йын, фырт, фæлæ æрцыди æвирхъау хабар...

Иу бон цæмæдæр гæсгæ йæ куыстæй раздæр æрбацыд æмæ усы æнахуыр уавæры æрбайæфта... нæлгоймагимæ. Цуанон топп

зем уыди, радавта йæ æмæ дзы усы агæрах кодта. Стæрхон ын кодтой, цалдæр азы ахæстоны фæбадт. Ныр æй сæрибарæй цæрынмæ рауагътой æмæ ам æнæбары куыст кæны...

Йæ царды хабæрттæ мæ уæззау хъуыдытыл бафтыдтой. Адæймаджы амарынай уæззаудæр фыдраконддзинад, æвæццæгæн, зæххылнай. Фæлæ адæм алыхуызæттæ сты. Иуты, цыфæнды стыр маст куы бацæуы, уæддæр сæхиуыл хæцын бафæразынц æмæ æвæсмон фæвæйынц, иннæтæ сæ масты фæдыл ацæуынц æмæ сæхи фæсмонæй фæхæрынц. Фæлæ, йæ масты фæдыл чи ацæуы, уыдонæй, фæсмон чи нæ фæкæны, ахæмтæ дæр разыны.

Мæ ног зонгæйæн, йæ уавæры тыххæй цы хъуыды кæнын, уый нæ басусæг кодтон. Загътон ын: «Чи зоны, дæхиуыл дæ фæхæцын хъуыд. Зæххыл чи наема 'рцыд, ахæм хъуыддæг нæ уыд æмæ йын æнæтугалдæй ахицæнгæнаен уыд. Уæд дæхæдæг дæр къаддæр хъызæмæрттæ бавзæрстаис, мад та цыфæндыйæ дæр мад у æмæ дæ лæппу дæр æнæныйарæгæй нæ баззадаид».

Куыд бамбæрстон, афтæмæй мæ ныхæстæ йæ зæрдæмæ нæ фæцыдысты. Кæд дзургæ ницы кодта, уæддæр йæ цæсгомыл бæрæг уыд, ахæм зондамындтытæ ма йын раздæр дæр кæй чындæуыд. Мæн уæддæр нæ уырныдта, мæ ныхæстæй йæм иу дæр нæ бахъардта, уый æмæ йæ бафарстон:

– Уыцы фыдбылызы куы бахаудтæ, ууыл азтæ рацыд, æмæ-ма æргом зæгъ: фæсмон дæм никуы 'рцыд.

Лæгæн цыма йæ риссагдæр хъæдгом хъамайы фындæй ныррæхуыстон, уыйау йæ бынаты фесхъиугæйæ загъта:

– Ахæм уавæры ма йæ дыккаг хатт куы баййафин, уæддæр ыл нæ бацауæрдин!

***

Не 'рвадæлтæм æнæнхъæлæджы уазæгуаты бахаудтæн æмæ, сæ къæбиц цы амьдта, уымæй ницæуыл бацауæрстой. Зианы «рухсаг» зæгъынмæ нæ фæлæууыдыстæм æмæ, кæй зæгъын æй хъæуы, æххормаг дæр уыдыстæм æмæ уайтагъд фынгмæ фæвнæлдтам. Æппындæр ницы хъуаг уыдыстæм, фæлæ ма нын æфсин, фынгыл еууы кас куы 'рæвæрай, уæд йæ къæхтæ нæ фæтасдзысты, зæгъгæ, плов дæр æрæвæрдта. Æз нæхимæ дæр уыцы пловæй зæрдæцъæх уыдтæн, уымæн æмæ зыдтон, æцæг плов цы у, уый.

Нæузæххыты куы уыдтæн, уæд, цы хъæуы æрæнцадыстæм,

уым бынæттон цæрджытæй иу хъæрæсейаг уыд æмæ, мах Кавказæй стæм, уый куы базыдта, уæд нæ сæхимæ ахуыдта. Уыдонмæ цы пловæй сахуыстам, уый, нæхимæ кæй скæнынц, уымæ фæбарын, фæлæ сæм иумæйагæй пырындз йеддæмæ никуы ницы раиртæстон.

Ныр мæ, уазæгуаты уавæгæйæ, мæ чындз куы баййардта, фен-ма дзы, дæ зæрдæмæ фæцæудзæн, зæгъгæ, уæд дзы æфсæрмай сахуыстон, фæлæ йын йæ ад куы банкъардтон, уæд мæ хъуыды зæгъынай нал бафсæрмы кодтон:

– Плов нæхимæ дæр кæнынц æмæ дæ файнустæн афтæ фæзæгъын, ахæм плов Астаукаг Азийы цыфæнды фæсвæд хъæуы куы скæнис, уæддæр дыл сæ хъаст районы кæнæ облæсты центрмæ бахæссиккой æмæ дын, сæ национ хæринаг цæсты кæй æфтауыс, уый тыххæй авд азæй къаддæр не стæрхон кæниккой!..

Чындз, дарддæр цы зæгъдзынæн, уый цæмæй зыдта, фæлæ тынг æнхъæлмæ кæй каст, уый бамбæрстон æмæ мæ ныхас кæронмæ ахæццæ кодтон:

– Дæу та ахæстонæй уадзгæ дæр нал ракæниккой!.. Цæрæнбонты фæбадыны тæрхон дын рахæссиккой.

Æнхъæлдтон, фæхæрам мæм уыдзæн, зæгъгæ, фæлæ фæрæдыдтæн. Мæ ныхæстæ йæм афтæ хорз фæкастысты æмæ сыл абоны онг йæ худынай наема банцад. Куы йыл амбæлын, уæд сæ кой æнæракангæ нæ фæвæййы.

***

Авд азы стæрхон кæнын кæмæн дæмдтой, уыцы ахст прокурормæ æрхатыд:

– Æз рынчын лæг дæн дæн æмæ уыйбæрц нал фæцæрдзынæн. Фæлтау мын фондз азы раттут æмæ уæ ныхæстæ ма фæмæнг уой, кæннод дьууæ азы къаддæр куы фæбадон, уæд уын уæ ныхæстыл ничиуал æууæнддзæн. Æмæ мæ сымах мæт и...

– Æмæ фондз азæй фылдæр куы фæцæрай, уæд та? – бафарста йæ тæрхонгæнаг.

– Фыдраконддзинад ахæстоны ракæнаен дæр ис æмæ дьууæ азы аккаг чи уа, ахæм æфхæрд ссарын мæ бон бауыдзæн, – дзуалп ссарыныл нæ батыхст ахст.

***

Рагон ромæгтæм ахæм ныхас уыд: «Згъорæджы ма уром, æнцад лæууæджы ма схой».

Арф хуыды дзы ис, уый æмбарын, фæлæ афтæ арф æмбæхст у, æмæ цы амоны, уый рахатын мæ бон нæу.

...

Рæстæг æнæивгæ у, ивгæ адæймаг кæны, зæгъгæ, дæр фæзæгъынц, фæлæ, æвæццæгæн, рæстæг дæр ивы. Хъæбатыр рæстæг хъæбатыртæ ныййары, тæппуд рæстæг та сæ ныгæнынмæ фæвæййы. Стаханов, Гастелло, Чкалов, Матрозов, Комодемьянская, Гаганова, Гагарин, челюкинонтæ, æрыгонгвардионтæ... Цал æмæ цал уыдысты, номæй номмæ кæй зыдтам, уыдон! Мингай хæттыты фылдæр уыдысты, номæй номмæ кæй нæ зыдтам, фæлæ сæ æрвылбоны хъазуатон фæллойæ Райгуыраен бæстæйы кад æмæ намысы тырыса бæрзондæй-бæрзонддæр чи иста æмæ йæ сæрыстырæй амондджындæр дугмæ хæссыныл йæ тыхтæ æмæ хъарутæ æнæвгъауæй чи лæвæрдта, уыдон.

Ныр цы рæстæг ралæууыд, уый хъæбатыртæ арынхъом нæу. Уый тындæр архайы, йæ размæ чи райгуырд, уыцы хъæбатырты ныгæныныл. Ныгæнын йæ бон кæй нæу, уыдоны та архайы цæсты бафтауыныл, сдзырддаг кæныныл, цы нæ уыдысты, ахæмай равдисыныл.

Былысчылтæ кæнынц Джордано Брунойыл, Фидар зондылхæст ахуыргонды куы арыд ахуыргонд рахонынц, куы йæ æндæр дæлджинагæнæг ахорæнæй сахорынц. Сæ дзырдбыдтæ æмæ сканвордты дæр архайынц хъæбатырты кад æрныллæг кæныныл. Спартак цы хъæбатырдзинæдтæ равдыста, уымæй бафæрсыны бæсты домынц, чи йæ басаста, уый ном зæгъын. Иннæ ахæм Марат æмæ Гамлеты марджытæ! Уыдоны нæмттæ æрымысын дæр сын æхсызгондзинад хæссы!

Цæйбæрц ницытæ мæ мацытæ фæмысыдысты Чапаевыл?! Уый, Советон хицаудзинад куы нæма ралæууыд, уый размæ дæр, æмбал кæмæн нæй, ахæм хъæбатыр куы уыди, – цалдæр хатты йын Георгийы дзуар хуымæтæджы нæ радтой, – уæд дзы хъазæнхуыл цы сарæзтой?! Фæнды сæ, цæмæй йæ мачи фæзма, йæ намысджын фæндæгтыл цæуджытæ ма фæзына. Æмæ уый сæ къухы æфтгæ дæр кæны, Уымæн нæй хъæбатыртæ нæ дуджы. Уæвгæ уый бынтон раст нæу. Ис хъæбатыртæ! Æрмæст галиуæрдæм хъæбатыртæ. Дерибаскæтæ æмæ Чубайстæ, Ельцинтæ æмæ Горбачевтæ, Абрамовичтæ æмæ Гайдартæ. Дарддæр сæ нал нымайын. Уыдон бирæ сты. Бирæ фæлтæрты исбон

хæлæттагæнджытæ æмæ папылойгæнджытæ, мæгуыр адæмы тугæллойæ схъæздыгуæвджытæ, кусæг лæгмæ былысчылæй кæсджытæ.

Уæлдæр Джордано Брунойы кой скөдтон. Уый канд стыр ахуыргонд нæ уыд, фæлæ ма уыд, йæ хъæбатырдзинадæн æмбал кæмæн нæ уыд, ахæм адæймаг дæр. Раиртæста, хур æмæ стъалытæ сæ сæмæнты алыфарс кæй зылынц, уый, фæлæ йын йæ ахуырад дини кусджытæ банымадтой стыр фыдракæндыл, сæхицæн та – æнæкæрон æфхæрдыл æмæ дзы дөмдтой йæ хуыдытыл æрфæсмон кæнын, йæ стыр æрхуыдыныл йæ къух сисын. Афтæ куы бакодтаид, уæд æй арты хай нæ бакодтаиккой, æгасæй баззадаид æмæ Галилео Галилейæу дарддæр йæ куыст кодтаид. Фæлæ йæ кад æмæ намысæн стырдæр аргъ кодта æмæ нæ басаст. Йæ цытыл комдзог нæ рацыд æмæ йæ дини æгъатыр минæвæрттæ басыгътой.

Чысыл раздæр, йæ хъæбатырдзинадæн æмбал нæ уыди, зæгъгæ, загътон, фæлæ уый бынтон раст нæу. Уыди ма Брунойы хуызæн адæмтæ æмæ дзы иуы кой – чысыл бæлвырддæр.

Уый Брунойæ ссæдз æнусæй фылдæры размæ цард, фæлæ сæ хысмæты æмхуызондзинæдтæ бирæ ис. Æз Сократы кой кæнын. Зылын æй кодтой дыууæ хуыддагæй: паддзахадон динимæ разы кæй нæ уыд æмæ паддзахадон диныл не 'ууæндынæй фæсивæды кæй хæлдта, уымæй. Сократ адæмæн амыдта царды раст фæндæгтæ. Уыцы фæндæгтыл цæуæн нæ уыд, зоннджын лæджы рæстæг цы мæнгбындур ахуырадтæ уыдис, уыдоныл æууæндæгæй. Æнæмæнг ахизын хуыди сæ сæргы.

Афинагты фылдæр хай æууæндыди Сократы ахуырадыл, фæлæ сæ бон нæ уыд, цы фæндаг сын амыдта, ууыл цæуын, уымæн æмæ сæ дуджы æгъдæуттæ нымадтой табууагтыл æмæ йыл тæрхондонмæ балæвæрдтой. Сократ, марыны тæрхон ын кæй рахæсдзысты, уый зыдта, фæлæ йæхи фервæзын кæнынаен ницы сарæзта. Æрмæст тæрхонæй спайда кодта, цæмæй афинагтæн йæ зæгъынæгтæ загътаид, радзырдтаид сын, йæхи афтæ цæмæн дардта, стæй йæ æгасæй куы ныууагътаиккой, уæддæр æндæрхуызон цæуынæ фæуыдаид, уыдæттæ.

Тæрхонгæнджытæ Сократы банымадтой аххосджыныл æмæ йын рахастой марыны тæрхон. Цæмæй йæ зылын кодтой, уый куы кастысты, уæд сæм Сократ æнцад хуыста, стæй тæрхонгæнджыты рад ракодта ахæм ныхас:

«Адæм ныр зæгъдзысты, – райдыдта уый, – сымах афинаг

граждантае, зонынджын Сократы аенахосаеи кэи амардтат. Зонынджын мае уымэен рахондзысты, цэемэи сымах тынгдээр бафхэерой, аендээр аэз цэи зонынджын дэен?! Мэен амарынаэн уын бындур нэе уыди, зэеггэе, уымэен зэеггдзысты, аэмэе иучысыл куы фэеггэдзэе кодтаиккат, уэед мэехэедэег амардаин; мэе кармае гэеггэе мэелэетмае тынг хэестэег дэен. Мэенэен марыны тэерхон чи рахастае уыдон сымах стут аэмэе ма уын уыи зэеггынмае хэавын; дэеггэелы уэем афтэе кэеы, аэмэе мэе, мэелэетэи фервэезыны тыххэи цы кэенын хэеуы, уыи нэе зонын, зэеггэе. Тынг хорз дээр аеи зонын, фэелэе уыи тыххэи барэи ницы аразын, аергомдээр дзургэиэ – мэе саермае йэе нэе хэессын. Хэерзаг аехсызгон уын уаид, аэз уэе разы мэе зонгуытыл куы 'рхауин, лэеггстэемэе уын куы фэеуин, мэе цэессыг куы калин. Уыдон лэеджы аегадгэенэег митэе сты. Ахэем мадзэлтты фэерцы мэелэетэи фервэезын исхэемэен дээр аэмэе мэехицэен мэе зэердэе нэе зэеггы. Мэелэетэи фервэезын зын нэеу. Зын у фыдэи фервэезын; фыд мэелэетэи цырддээр у, таггддээр дэе ацахсдзэен. Аэз аеруэезау дэен, уымэен аэмэе зэеронд дэен аэмэе мэе мэелэет аерцахста. Сымах та, мэе зылынгэенджытэе, цэердэег аэмэе уэенгрог стут аэмэе уэе аерцахста, сымахэи цэердэегдээр аэмэе уэенгрогдээр чи у, уыи – фыд. Сымах мын тэерхон рахастат аэмэе мэем аенхэелмае кэеы мэелэет, сымахмае та – фыд аэмэе худинаг. Ахэем тэерхон уын рахэсдзэен рэестдзинад. Аэз мэехи 'фхэердимэе баззайдзынаэн, сымах – уэехи. Хэуамэе уэевгэе дээр афтэе уыдаид. Афтэе кэеи у, уыи та хуыздээр у.

Уымэеи уэелдай ма уын, мэе зылынгэенджытэе, зэеггынмае хэавын, цы уэем аенхэелмае кэеы, уыи. Адаиэмаг йэе мэелэеты размае, фидэены цы уыздэен, уыи хуыздээр фэеуыны. Уэедэе хэеуэут, мэе 'мбэестэегтэе, мэе мэелэеты фэестэе сымах, мэен куыд бафхэердтат, уымэеи карздээр аефхэерд аерцаудзыстут: сэе хотыхтэе уэем рабэетдзысты, уэе ныхмае чи уыди, уыдон. Сымах аеи нэе уыдтат, фэелэе сэе аэз уромыныл архэидтон. Мэен куы амарат, уэед сэе уромэег уромын нал фэераздзэен. Уыдон сымахэи аерыгондээр сты аэмэе уын сэмэе тох кэенын мэенимэе хэецынаи зындээр уыздэен. Галиу митэе кэеи кэенут, уыи тыххэи уэе дзуап дэеттынаи мэе мэелэет нэе фервэезын кэендзэен. Исхэеи марын аиппытэи нэе ирвэезын кэены.

Ныр та сымахмае дзурын, тэерхондоны мэе ныхмае чи нэе уыд, фэелэе мэе фарс чи хэецыд, уыдонмае. Фэестаг хатт ма ныхас кэенэем аэмэе уын радзурынмае хэавын, абон мыл цы диссаг аерцыд, уыи.

Цыфэенды зын уавэеры-иу куы бахаудтэен, уэеддээр мын-иу мэе мидхэеллэе аедзухдээр дээрдта, цэемэи мэехи хэаххэенон, аенамонддзинад мын чи 'рхэесдэен, ахэем митэи. Абон та, куыд уынут, афтэемэи аэз бахаудтэен, стырдаер уэевэен нэеи, ахэем бэеллэехы, фэелэе мын уыцы хэеллэе мэехи фыдэи бахызыны тыххэи ницуал загэта, нэехицэи куы рацэицыдтэен, уэед дээр, тэерхондоны хэесэерэи куы 'рбахызтэен, уэед дээр, ныхас куы кодтон, уэед дээр.

Уыи цэеуыл дзураег у? Мэенмае гэеггэе, уыи дзуры, мэеныл цы 'рцыд, уыи аэвэер нэе, фэелэе хорз кэеи у. Дыууэеиэ хэуамэе иу уа: мэелэетимэе алцыдээр фэесэефы кэенэе – таураеггэте куыд дзурынц, афтэемэи адаиэмаджы уд бахызы иу ранэи иннэемэе. Кэед мэелэетимэе алцыдээр аербайсэефы аэмэе, иу фын дээр кэем нэе фэеуынынц, ахэем фынаиы хуызэен у, уэед ма уымэеи хуыздээр цы ис! Алчидээр йэехицэи зоны, адджын фынаи куы фэекэены, уэед цы хуызэен аехсызгондзинад райсы, уыи. Аехсэевыгон фыдфынтэе уынгэеиэ кэенэе хэалэи алыхуызон мэет аэмэе саггэестимэе цы бон арвиты, уыимэе йын абарэен ницы хуызы ис. Мэенмае гэеггэе, адджын фынаи цы аехсэев бакаенэем, уыи хэизэемайраг бонэи бирэе хуыздээр у. Кэед мэелэет ахэем фыны хуызэен у, уэед мэенэен фын мэе зэердэемае хэестэегдээр у.

Кэед мэелэет иу дунэеиэ иннэемэе бацаеуыны хуызэен у, аэмэе, кэедэем бацаеуынц, уыцы дунэеи, мах размае чи амард, уыцы зондджын аэмэе сыггдэегудтэе сты, уэед ма уыдонимэе цэерынэи хуыздээр адаиэмаг цэемэе хэуамэе бабэелла! Аэз иу хатт нэе, фэелэе фондзысэедз хатты дээр амэелин уырдаем бахауыны тыххэи.

Уэедэе афтэе. Тэерхонгэенджытэе, сымахмае дзурын, стэи канд сымахмае нэе, фэелэе аеппэет адаеммэе дээр: аэз куыд хэуыды кэенын, афтэемэи мэелэетэи тэерын нэе хэеуы, аермэест зэердылдаринаг у иу хэуыддаг: сыггдэегуд адаиэмагэен царды дээр, мэелэеты дээр аэвзэерэи ницы ис. Уымэе гэеггэе, мэенэен тэерхон чи рахаста, уыдон мын кэед аэвзэердзинад бакаенынмае хэавыдысты, уэеддээр сэем аэз нэе мэесты кэенын.

Ныр афон у. Мэенэен – мэелынаэн, сымахэен – цэерынэен. Хуыздээр нэе кэемэен у, уыи Хуыцау йеддэемэе ничи зоны».

Сократ марджы кэус банызта аэмэе йэе ахуыргэенинаегты цур йэе уд систа.

***

Аердэегфыстэи мын цы 'мдзэевгэетэе базадысты, уыдоны 'хэенэи рахауд ахэем рэенхэытэе'.

*Нæй мæлæтæн бирæон нымæц,
Алкæуылдæр аххæсдæн уæддæр.*

*Йæ къахы бынæй никуы систа сом,
Куыnnæ уа кадджын ахæм лæджы ном!*

***

Æртæйæ фынджы уæлхъус бадæм. Фæйнае цалдæры куы анызтам, уæд не 'мбæлттæй иу йæ сусæгдзинаедтæ дзурынмæ фæцис.

– Нæ дохтыртæй мæ иу сылгоймаг куы фæрæдийын кæна, уымæй тæрсын. Куы мæ иуæрдыгæй фæцагайы, куы – иннæрдыгæй. Кæмдæр мæхи дæлджинаггондыл дæр банымайын. Мæ нæлгоймаджы миниуджытыл дызæрдыг кæнын куы райдайа, уымæй дæр мæ уæнджы мигъ бадын райдыдта. Æппæты тынгдæр мæ, йæ лæджы йын кæй базыдтон, уый уромы.

– Кæд æй базыдтай? – бафарста йæ ме 'ннае 'мбал.

– Цалдæр боны размæ.

– Йæ ус æй дæуæй бирæ раздæрæй нырмае куы зоны æмæ дзы уый куы нæ 'фсæрмы кæны, уæд дæу дунейы 'фсæрм цы бацыд?

***

Мæ рæстæджы радиойы кусджытæн сæ фылдæр сылгоймагтæ уыдысты. Ноджыдæр ма мæ иу «фылдæр» зæгъын бахъæудзæн: сæ фылдæр, горæты чи схъомыл, ахæмтæ. Кæй зæгъын æй хъæуы, иронау хорз нæ зыдтой. Фысгæ дæр уырыссагау уымæн кодтой. Фæлæ уæддæр иронау дзурыныл архайдтой. Уæлдайдæр мæ цуры. Зыдтой, æхсызгон мын кæй уыдзæн, уый.

Сæ арæхстдзинаедтæ æвдисын сæ-иу уæлдай тынгдæр бахъуыд, исты курдиатимæ-иу мæм куы цыдысты, уæд. Цæмæдæр гæсгæ сæм афтæ каст: иронау дзургæ куы 'рбацауой æмæ, цæй тыххæй, уый нæ мадæлон æвзагыл куы бамбарын кæной, уæд æнаедзуаппæй кæй нæ аздæхдзысты.

Чи зоны, афтæ кæй хъуыды кодтой, уымæй нæ рæдыдысты.

***

Фысджыты æмбырдты мæ фыдгул фæбадæд. Зонынц æй, алкæмæн дæр дзы тæнаг заердæ ис, уый, афтæмæй дзы иу иннæйы ма ракъаха, уымæн стæм хатт йеддæмæ уæвæн нæ вæййы. Уый канд Ирыстоны афтæ нæу. Афтæ уыди кæмдæриддæр æмæ кæддæриддæр. Ромаг æви бердзенаг куырыхонтæй иу афтæ загъта.

иунæг ахæм поэт дæр, дам, нæма уыд, иннæйы йæхицæй тыхджындæр чи хуыдта.

Фысджытæ нæ ауæрдынц эпиграммæтæ фыссыныл дæр. Иу парон поэт поэмæ ныффыста æмæ, кæй зæгъын æй хъæуы, Къоста иæ хъæукаг кæй уыд, уымæй тынг сæрыстыр кæй у, уый дæр дзы равдыста. Нæ ферох кодта йæхи дæр:

*Уадз хъуыгæд хæларæй
Мæнгæн дæр мæ ном.
Ыскаджын и Нарæй
Уæлладжыры ком.*

Нарæй чысыл дарддæр чи райгуырд, уыцы поэт, дам, ацы цыппаррæнхъон адарддæр кодта:

*Ыскаджын и Нарæй
Уæлладжыры ком,
Æрмæст ма йæ сафы
Темойы фыдном.*

О, æмæ мæ ныхас æмбырдты тыххæй рацæйкодтон. Иу ахæм æмбырды фæрсæй-фæрстæм бадтысты, иу журналы чи куыста, дыууæ ахæм фыссæджы. Иу дзы ныхасы бар ракуырдта, иннæ, цалынмæ иæ сыхаг дзырдта, уæдмæ фестад æмæ йæ бынаты Барис абадт. Иу заман ныхасгæнæг, йæ фарсмæ чи абадт, уымæ æнæкæсгæйæ къухæй æмæнгæйæ дзуры:

– Мæнае ацы лæг чи у, цы у, уый бæрæг дæр кæмæн нæй...

Барисæн, уыцы ныхæстæ айхъусгæйæ йæ хъуыры иу уидаг сдыууæрдæм, хæрдмæ йæм æнæмбаргæ цæстыгæй скаст æмæ йæм уырыссагау дзуры:

– Как вас прикажете понимать?

Ныхасгæнæг æм куы 'ркаст, уæд куыд акодтаид, ууыл уæхæдæг ахъуыды кæнут.

***

Григол радиокомитеты сæрдæрæй куыста. Хорз, уæздан ирон цæг пенемæ дæр уырдыгæй ацыд. Иудасдæры фæстæ йæ раздæры æмкусæг Апыксандрыл амбæлд. Кæрæдзиуыл куыnnæ бацин кодтаиккой, кæд æмæ дзæвгар рæстæг хæларæй фæцардысты. Григол æй, кæй зæгъын æй хъæуы, радиойы цы хабæрттæ ис, уымæй

дæр бафарста. Алыксандр ын загъта, дæ фæстæ дзы иунæг ивддзинад йеддæмæ нæма 'рцыдис, зæгъгæ.

– Цавæр ивддзинад у, уый дæр мын зæгъ, – æрхатыди йæм Григол.

– Хъæрæбийы сæйраг редакторæй сæвæрдтой.

Григол иуцасдæр ницуал сдзырдта, стæй æрæджиау уырыссагау загъта.

– Да, Саша, от великого до смешного один шаг!..

Мæ зæрдыл Хъесаты Дафа æрбалæууыд. Хæблиаты Сафар æмæ Дафаимæ «Рæстдзинад»-ы иу рæстæджы куыстам. Мæн «Молодой коммунист»-ы редакторæй куы сæвæрдтой, уæд æй Сафар Дафайæн дзырдта. Уый, дам, æй куы фехъуыста, уæд æвæст цæхгæр фæзилгæйæ афтæ фæкодта:

– Хынджылæг скъæрынц!..

***

Хъанцауæн йæ хицау цыдæр хъуыддаг бабар кодта, фæлæ дзы йæ сæххæст кæнын ферох. Куы йыл амбæлд, уæд ыл обустæ кодта. Хъанцау зæрдæ баваæрдта, ныртæжæ хъуыддаг конд уыдзæн, зæгъгæ. Æвæццагæн, зын кæнæн нæ уыд æмæ йе 'хæст кæнынмæ атындыдта.

Уыцы рæстæг буфетмæ сихор æрбаластой æмæ, тагъд ахæрдзынæн, зæгъгæ, æппæты разæй алаууыд, хæринаг райста æмæ хæрынмæ фæвнæлдта. Йе 'мкусджытæй иу йæ фарсмæ æрбадт æмæ йæ хæлофæй хæрдгæ куы федта, уæд ын афтæ:

– Ныхъуыргæ кæн, сынæр уæжимæ цæгъдзынае!..

***

«Цыма къуыртт бахордтон, уый хуызæн мæхи æнкъарын». Ацы ныхæстыл мæ фыссæн чынджы æрхæцыд мæ цæст.

Мæ зæрдыл мын Чеховы ныхæстæ æрлæууын кодтой. Йæ иу писмойы фыссы: «...у меня физическое отвращение к брани, направленной к кому бы то ни было, говорю – физическое, потому что после чтения (Фуко) и прочих судей человечества у меня всегда остается во рту вкус ржавчины и день мой бывает испорчен. Мне просто больно».

***

Чъындыæ чъындыдæр ис, фæлæ Кæсæбийæ чъындыдæр нæй, афтæмæй йæ бирæ адæм нæма зоньц. Æндæр исчи куы

уыдаид, уæд йæ кой Аргуыданæй фæдæлдæр уыдаид. Хæстæг æй чи зоны, уыдонæн æй амонын нæ хъæуы, фæлæ йæ, уæлæнгай чи зоны, уыдонæн йæ чъындыдзинады тыххæй бæлвырд дæнцæггæ æрхæссын фæхъæуы. Йæ гæбæрдзинадыл кæй баууæндын кодтон, иу ахæм лæппу мын мæхи хæцæнгæрз мæхимæ фæцаразы æмæ куы фæзæгъы, Кæсæби нæ дысон ресторанмæ бахуыдта, куы – йæ цæхæрадоны нын кусарт акодта, куы та – Бехъаны цады был нæ хъæддаг бабызы фыдæй хорз федта, зæгъгæ.

Иу райсом та мын афтæ зæгъы, Терчы был, дам, чидæриддæр фæтезгъо кæны, уыдоны ресторан «Владикавказ»-мæ хоны. Иннæ хæттты хуызæн та йыл, кæй зæгъын æй хъæуы, нæ баууæндыдтæн, фæлæ йын загътон:

– Цытæ дзурыс, уыдон заманай аргъæуттæ сты æмæ сæ дзурыны бæсты фысгæ ныккæн. Хицæн чыныгæй сæ куы рауадзай, уæд, Кæсæбийы чи зоны, уыдон æй иууылдæр балхæндзысты, уымаæн æмæ ахæм диссæггæ кæсгæ нæ, фæлæ хъусгæ дæр никуы фæкодтой. Куы йæ бакæсой, уæд та зæгъдзысты: «Кæнæ Кæсæби æрра сси, кæнæ адæмы фæзын райдыдта». Цы гонорар дзы райсай, уый та цалдæр ресторанмæ бахоныны фаг дæр уыдзæн. Æрмæст ын-иу йæхи дæр ма ферох кæн»...

***

Зианы фынгыл, Фыдыбæстæйы хæсты чи фæмард, уыдоны рухсаджы тыххæй баназæм, зæгъгæ, куы фæзæгъынц, уæд мын хъыг вæййы, уымаæн æмæ уыцы хæсты фæмард сты, йæ райгуыраæn бæстæйыл гадзрахатæй чи рацыд, уыдонæй дæр бирæтæ. Ноджы уæрæхдæр куы аналæм, уæд хæсты фæцагъд сты не знаггæ дæр. Уымæ гæсгæ, ахæм заман хæрнæджы бадджытæ куы сыстынц æмæ, иу минуты фæстæ куы 'рбадынц, уæд æз, мæ дæле чи фæбады, уыдонæн фæзæгъын: «Нæ райгуыраæn бæстæйы сæрвæлтау Фыдыбæстæйы Стыр хæсты йæ цард нывондæн чи 'рхаста, уыдон иууылдæр рухсаг уæнт!»

Ам ма мæ зæрды ис æгъдæутты тыххæй цалдæр ныхасы зæгъын. Хæсты размæ, кæй зæгъын æй хъæуы, ахæм рæгъ хисты никуы ничи рауагъта. Уый фæзынд дунейы æппæты æвирхъаудæр тугалды фæстæ. Ахæм рæгъ рауадзын рацыди стыр фæрнджын лæг, Фыдыбæстæйы Стыр хæсты архайæг, хъæдгæройнаг Бокеты Додтаны дзыхæй. Афтæ мæм кæсы, æмæ уыцы рæгъ фæкæнгæйæ сæрмагондæй ссарын фæхъæуы Бокыйы-фырты ном.

***

Баскаты Тамарæ мын ахæм хабар радзырдта: «Хæсты

рæстæджы районы редакцийы куыстон. Мæхи хуызæн æрыгон чызгимæ бæхуæрдонæ фæцæйцыдыстæм Хъæдгæронмæ. Фæндагыл ныл иу зæронд лæг амбæлд, фæлæ йæ нæ сæвæрдтам. Хизын нæ хъуыди цæугæдонæ сæрты. Бæх, донæ астаумæ куы бахæццæ, уæд ныуоцани. Цы нæ йын кодтам, уæддæр йæ бынатæй не змæлыд. Нæ кæуын нæ хъуырмаæ схæццæ, афтæ нæ зæронд лæг æрбаййæфта. Донæ астауæй йæм хъæр кæнаæм, нæ бæх размæ нал цæуы æмæ нын баххуыс кæн, зæгъгæ. Зæронд лæг йæхи обæгъæввæд кодта, бæхы рохтыл ахæцыд æмæ фæфалле стæм.

Мæхимæ ахæм æгад æркастæн, йæ иуфæрсты кæй ацыдыстæм, уымæй, æмæ диосаг. Абон дæр ма уыцы ныв мæ цæстыл куы ауайы, уæд фырæфсæрмæй мæ цæсгом осудзы.

***

Дыууæ номы бирæ хъæутæн нæй. Мах хъæутæн ис. Красногор æмæ Бæрæгъуын. Дыууæ дæр мын зынаргъ сты, фæлæ дзы бæлвырд иуы равзæрд дæр нæ зоньн.

Нæ хъæуккаг Хъуппеты Дзандар бирæ зыдта. Фæндыди йæ, йæ райгуырæн хъæумæ цыдæриддæр баст уыд, уыцы хабæрттæ базоньн дæр. Бæрæгъуынтæй мыггаг ис, уый куыннаæ зыдта æмæ, кæрдзынхъæуккаг Азæимæ куы базонгæ, уæд ын йæ мыггаг – Бæрæгъуынты тыххæй 1951 азы ахæм хабар радзырдта: «Барагуновтæ уыдысты хъуымыхъхъæгтæ. Дагестаны цæргæйæ кæимæдæр фæтуджджын сты æмæ сæ цыппар æфсымæрæй сæ райгуырæн бæстæ ныуадзын бахъуыд. Дыууæйæ æрбынаеттон сты Кæрдзыны, иннæ дыууæ ацыдысты æмæ æрцардысты Котляревскмæ хæстæг иу кæсгон хъæуы. Кæстæр æфсымæр Джерихан бауарзта кæсгон рæсугъд чызджы, фæлæ йын æй йæ 'фсымæр курын нæ уагъта. Уый йæ уарзонимæ ралыгъд æмæ æрцард Заманхъулы. Йæ мыггаг аивта, йæхи схуыдта Есерыхъуатæй. Рацыд ын цот – Алихан, Гази æмæ Солтан. Зындгонд актрисæ Есерыхъуаты Минтæ уыди Солтаны чызг».

Уыцы хабæрттæ цымыдисаг сты, кæй зæгъын æй хъæуы, фæлæ, Бæрæгъуынты мыггаг мæ хъæуы номмæ цы бар дары, уымæн дзуапп нæ дæттынц. Сæ 'хсæн мацы бастдзинад уа, уый та адæймæджы нæ уырны. Дзандарæй ма фехъуыстон ахæм хабæрттæ дæр.

Нæ хъæуы зæххытæй иу дæргъæй-дæргъмæ уæлкъуыбыр хуыйны Хъæууат. Раздæр дзы, Николаевскы станицæмæ чи

'рбалыгъд, уыцы хъазахъхъæгтæ цардысты, фæлæ XIX æнусы дыккаг æмбисы уырдыгæй лидзæг фесты. Иутæ зæгъынц, рын сыл сыстади, иннæтæ – донмæ, дам, сæ дардмæ цæуын хъуыд, æртыккæгтæ – æдзухдæр, дам, дзы дыууæрдыгæй дымгæ кодта æмæ араæх рынчынтæ кодтой... Æнæуи та йæ зæхх хъæздыг у алы минералтæй æмæ дзы нартхор хорз тыллæг лæвæрдта. Саумæр уæлцъары бын ис 20–30 метры бæзнаæн сыгъдæг æлыг. Уый у æвæдждауы хомаг керамикон дзаумæттæ – дурынтæ, къустæ, хæтаелтæ, агуыридуртæ æмæ æмбæрзæн дуртæ кæнынаæн. Хæсты размæ дзы Красногоры колхоз кодта хæрзхъæд агуыридуртæ. Хуымæтæджы гарнаты сæ сыгътой дыууæ персайнаджы. Сæ нæмттæ Аджали 'мæ Мырджали.

Хъæууаты ма Урсдонырдыгæй ис эмисы хъæздыг æвæраентæ дæр. Æлыг машинæты ластой Ирыстони алы рæттæм. Æнæзæгъгæ нæй, Хъæууатæн йæ быны æвзалыйы æвæраентæ дæр кæй ис. Хæсты размæ дзы къахтой. Штольня уыди Урсдонæ рахизфарс, Хуыдзых кæй хоньнц, уыцы зæхмæ хæстæг. Ныр йæ фæд дæр нал ис: донæ бын фæци. Инженерæй дзы куыста Хетагкаты Тимæ.

Красногорæн йæ цæгатырдыгæй уыди бирæ куырайттæ. Фондз дзы уыдысты мæнæуыссæнтæ, дыууæ та – нартхорыссæнтæ. Мæнæуыссæнтæ уыдысты хъæздыг хъазахъхъæгты. Коллективизацийы рæстæджы сын сæ байстой æмæ сæ колхозтыл байуæрстой. Уыцы заман Бæрæгъуын хауди Дыгуры районмæ æмæ дзы мах хъæумæ æрхауд, «Сырх куырой» кæй хуыдтой, уый. Иннæтæ байуæрстой районы хъæуытæ.

Рæстæг куыд цыд, афтæ куырайтты нымæц къаддæрæй-къаддæр кодта. Фæстагмæ ма дзы зылди æрмæстдæр, Хъæууатмæ хæстæгдæр чи уыд, уыцы мæнæуыссæн. Куыройгæсæй дзы куыста Цъебойты Борнæф, нæхи хъæуккаг Гаситы Сæлæмырзæйы сияхс. Ныртæккæ, хъыгагæн, Куыройыдоныл иу куырой дæр нал и.

«Петкæйы куырой» кæй хуыдтой, уый цур уыдис хорз дыргъдон. Хъазахъхъæгæй йæ балхæдта Гаситы Аксо (йæ фырт Бора цæры Дзæуджыхъæуы). Балхæдта, зæгъгæ, баивта йæ гал æмæ дыууæ хъугыл. Хъазахъхъæгтæй ма ахæм дыргъдæттæ балхæдтой Мзокты Чæми (Аттойы 'фсымæр) æмæ Беккуызарты Тотыр (Додтайы фыд) дæр. Фыццаг – Мзокты Басилты дæле, дыккаг та – Басилы хъæвды фарсмæ. Аксойы дыргъдонæ фæзуат уыди дыууæ гектары, Чæмийы – æртæ, Тотыры дыргъдон та – фондз гектары бæрц.

Æмæ ма ноджыдæр иу ахæм хабар ракодта Дзандар.

«Мзокты Тотырадз куыста республикаейы милицаейы. Йæ хо Фатъимæты бауарзта елхотаг хæрзконд лæппу Тотыккаты Муссæ. Зарæг чи скодта, уый нæ зонын, фæлæ-иу æй нæхимæ лæппутæ зарыдысты æмæ йæ хуыдтой «Фатъимæты зарæг». Иннæтæ дæр æй афтæ хуыдтой, фæлæ йæ Чеджемты Ахсар «Муссæйы зарæг» рахуыдта.

Æз Муссæйы зыдтон, кæд Тотыккатаем æндæр Муссæ нæ уыд, уæд. Мелиораци æмæ доны хæдзарады кусгаейæ нæ горæты уыди, махæн проектæ чи арæзта, ахæм куыстуат – «Южгипроводхоз»-ы экспедицийы Цæгат Ирыстоны хайад. Æз-иу куысты фæдыл уым арæх уыдтæн æмæ Муссæйы дæр уым федтон. Куыста дзы хæдзарады хицауæй. Иу-дыууæ метрмæ æввахс уыди йæ бæрзæнд. Хæрзконд, фидар уæнгты хицау, æгъдауджын ирон лæг, фæлæ мæм цæмæдæр гæсгæ æдзухдæр æнкъард каст. Уым ирæттæй чи куыста, уыдон-иу загътой: «Ай, мæнæ зарæджы цы Муссæйы кой фæкæнынц, уый у...»

***

Мæ бинойнагимæ трамвайы фæцæйцыдыстæм. Нæ фарсмæ цы лæппу лæууыд, уый йæ зонгæтæй кæйдæр рудынгæй ауыдта æмæ йæм, цыма уæтæры уыди, уый хуызæн йæ хъæлæсыдзаг ныхъхъæр кодта. Фатимæ хæрдмæ фæхауд, йæ бынатæй фæцудыдта æмæ, мæныл куы нæ фæхæцыдаид, уæд ын искæуыл æнæбахаугæ нæ уыд.

Йæ уд йе 'муд куы 'рцыд, уæд мын мæ хъусы 'рбадзырдта: «Исты-ма йын зæгъ, фæтæрсын мæ кодта!» – «Бузныг йеддæмæ йын цы хъуамæ зæгъон?! Мæ бон дæ ацал-ауал азы иу хатт фæтæрсын кæнын дæр куы нукуы бацы, уый та дын иунæг дзырдæй дæ уд куы ауайын кодта, уæд!»

***

Нæ хъæуæн бындур æрæвæрдæуыд 1922 азы. Æппæты фыццаг дзы чи райгуырд, уый нæ зонын, фæлæ дзы фыццаг цырт кæй номыл æвæрд æрцыди, уый, зæгъæн ис, æмæ бæрæгъуыйнæгтæ иууылдæр зонынц.

Мæ кæцыдæр чиныджы йæ кой ис æмæ йæ мæ хъæуккæгтæй чи бакаст, уыдонæй мын иу афтæ: «Мыстæн дзы æгæр бирæ бынат радтай. Уагæры ма мыстулæг куы уыдаид...»

***

Мæ мадæн, цæхæрадоны цыдæртæ куыста, афтæмæй йæ булавкæ ахауд. Цалдæр боны фæстæ йæ рувгаейæ ссардта. Куы йæ ауыдта, уæд афтæ фæкодта: «Ныхты цы нæ бафта, уымæн сæфæн нæй!»

Уæдæй фæстæмæ ахæм æмбисонд нукуы никæмæйуал фехъуыстон. Мæ зæрдыл куы 'рбалæууы, уæд мæм цыма кæцырдыгæй-дæр «Рукописи не горят», зæгъгæ, æрбадзырдæуы, афтæ фæкæсы.

***

Мамсыраты Дæбе зæды хуызæн адæймаг уыд. Фæлмæнзæрдæ, цæстуарзон, рæдау. Стыр курдиаты хицау кæй уыд, уый тыххæй нæ дзурын, уымæн æмæ уый тыххæй дзурын нæ хъæуы. Уый тыххæй кæсын хъæуы йæ уацмыстæ, ирон литературæйы хæзнадонмæ хуыздæрæй цы бахаста, уыдон.

Малиты Васо арæх фæзæгъы, нæ хистæртæ кæй нал сты, уый, дам, мыл тынг фæзынд. Æз дæр арæх ахæм хъуыдымæ 'рцæуын. Дæбе, Геор, Асæх, Сæрæби, Грис, Тотырбег æмæ ма ноджыдæр бирæ чидæртæ кæй нал сты, уымæй мæхи дзæвгар мæгуыр дæр хонын райдыдтон. Хистæр кæмæн нæй, уый мæгуыр у, зæгъгæ, дæр хуымæтæджы нæ фæзæгъынц. Хистæртæ нын ныр дæр ис. Буц æмæ сæ сæрыстыр стæм, фæлæ, чи нал ис, ныхас уыдоныл цæуы. Зæгъæм, æрмæст Мамсыраты Дæбе ма нын куы уайд æгас, уæддæр цас хъæздыгдæр уаиккам, цæйбæрц ныфс нын уайд, цы хъарм, фарн æмæ нæм дзы цы рухс кæлид!..

Цымæ Дæбе искуы искаей бафхæрдта, искаемæ тызмæгæй сдзырдта, исчи дзы йæ зæрдыл æвзæрдзинад бадардта?! Хæларæй цард алкæимæ дæр. Йæ цардвæндагыл ын куы афæлгæсай, уæд дзы цыма иу цæлхдур дæр нæ уыд, адæймагмæ афтæ кæсы, фæлæ афтæ нæ уыди. Уыдис æй хъыгдарджытæ...

Цалдæр азы размæ мын йæ фырт Ахсар дзырдта, йæ къух ын йæхимæ кæй сисынчындæуыд. Хуыцау хорз, æмæ дамбацайы нæмыг стъолы къахы ахызт. Уæдмæ бинонтæ фæфæдис сты æмæ йын йæ хæцæнгарз байстой. Уыцы стъол ныртæккæ дæр æгас у...

Адæймаг дисы бацæуы, ахæм уæздан, сабыр, уæззау зондыл хæст зæрдæйы хицауы уыйбæрц маст чи бауагъта, æмæ афтæ тынг смæсты уа...

...

Раздæр-иу зианæй рацæугæйæ куы хицæн кодтам æмæ-иу исчи афтæ куы загъта, ардыгæй фæстæмæ кæрæдзимæ æдзухдæр циндзинæдты фæдыл цæуæм, зæгъгæ, уæд-иу мæхинымæр ахъуыды кодтон: «Æдзухдæр циндзинæдтæм цæуæн куыд ис?»

Фæстæдæр æрцыдтæн æндæр хъуыдымæ. Ис æдзухдæр циндзинæдтæм цæуæн, уымæн æмæ алы мард мардыл нымад нæу. Бирæ æмæ хорз чи фæцард, уый мардыл уæрджыгæ хойын æмæ рустæ тонын нæ хъæуы. Уымæн æмæ амоңдджын мард акодта. Мардæй амоңдджын нæй, зæгъгæ, чи фæзæгъы, уый дæр, æвæццæгæн, рæдигæ фæкæны.

Зæхх алкæй æмæ алцæйы фаг дæр у. Æрмæст, æгъдæутты хистæр бæрц кæй у, уый зæрдыл дарын хъæуы. Æгæр чысылгæй дæр нæ бæззы æмæ бирæйæ дæр. Буары фаг бынат зæххыл нæй, буары фаг бынат ис зæххы. Удты цæрæн бынат та арв у. Арвæн та кæрон нæй.

...

Æвæдза, адæймаг цытæ ферох кæны! Уæвгæ растдæр уыдзæн, цытæ аныхъуыры, зæгъгæ, зæгъгын.

Уæд телевидени æмæ радиохъуынады комитеты сæрдары хæдивæгæй куыстон. Партийы обкомæй мæм æрбадзырдта идеологон фарстаты тыххæй дзуапдæттæг секретарь æмæ мын апывыд акалдта, чингуыты рауагъдады, дам, ацы аз цы чингуытæ рацæудзæн, уый адæмæн цæмæн фехъуысын кодтат. Æнæбындурдæр æмæ æдылыдæр фарст ратгæ нæ уыдзæн.

Куыд цæмæн фехъуысын кодтам? Цæмæй адæм зоной, нæ фысджытæ чыныгкæсджыты зæрдæтæ цавæр уацмыстæй барухс кæндзысты, уый тыххæй. Алы рауагъдад дæр-иу (ныр ма афтæ кæнынц нæ, уый нæ зонин, рауагъдад «Ир» нал кæны, уый бæлвырд у), фидæны цы чингуытæ рауадзæн, уый тематикон пъланы хуызы хицæнæй мыхуыры рауагъта æмæ-иу æй чингуытæй базаргæнджытæм фæхæццæ кодта, цæмæй кæцы облæст, край кæнæ республикæмæ цал экзemplяры, арвитой, уый зоной. Газетты дæр-иу æнæмæнг ахæм æрмаг фæзынд.

Уыцы фæткы æвæрæй ницы уыд, фæлæ хицау хицау у. Йæ зæрдæмæ цы нæ фæцæуа, уый ныхмæ дзурæн нæй, æмæ йын æз дæр зæрдæ бавæрдтон, ардыгæй фæстæмæ радиойæ ахæм æрмаг кæй никуыуал райхъуысдаен, уымæй. Æрмæст цæуыннæ, уый абон дæр нæ зонин. Советон бæстæйы алы ран дæр ахæм æрмæджытæ кæй хъуысын æмæ мыхуыр кæнынц, уыдæттæ йын бæргæ загътон.

фæлæ йæм ницы бахъардта, уымæн æмæ хицау хицау у. Цавæр хицау уыд, уый тыххæй та Цырыхаты Михал раст загъта: «Йæ дзырдæн хицау чи нæу, ахæм хицау». Стæй ма дзы афтæ дæр загъта: «Ирон литературæйы тыххæй ныхас куы рацæуы, уæд обкомы секретарæн йæ зæнгты зыр-зыр ссæуы».

...

Иу хатт йеддæмæ арахъхъ чи нæ банызта, уый раныхас.

«Фыццаг хатт арахъхъ куы банызтон, уæд дæр мæхицæн фæндон нæ уыди. Цалдæр лæппуйæ Терчы был баиу стæм æмæ хистæртæй – уæвгæ иууылдæр мæнæй дыууæ-æртæ азы хистæр уыдысты – иу афтæ, фæйнæ, дам, баназæм.

Кæмæ цы уыд, уый æрæвæрдта – мæн йеддæмæ дзы алкæмæ дæр æхца разынд – æмæ дуканийæ уырыссаг арахъхъ æмæ цыдæр хæринагтæ æрбахастой. Æз нæхимæ цæуынмæ рахъавыдтæн, фæлæ мæ нæ рауагътой. Ноджы, чидæр афтæ куы загъта, æвæццæгæн, æхца кæй нæ радта, уый тыххæй цæуы, зæгъгæ, уæд мæ сдзурын дæр нал бауагътой. Баззадтæн, уæдæ цы уыдаид. Æрмæст сын загътон, нуазгæ нæ бакæндзынæн, зæгъгæ. Никуы банызтон, стæй йæ мæ зæрдæ агургæ дæр никуы кодта. Мæ хъуыды сын бамбарын кодтон, фæлæ мæм нæ байхъуыстой. Астæуккаг скъола, дам, каст чи фæци æмæ цæттæдзинады аттестат чи райста, уый хъуамæ лæгдзинадтæй алцæмæ дæр цæттæ уа. Нуазын, куыд бамбæрстон, афтæмæй лæгдзинады миниуджытæй иу хуыдтой.

Фыццаг, мæхицæн тыхмигæнæгау, банызтон. Мæ дзых ахæм æвæрæд ад окодта æмæ, чысыл-ма бахъæуа мæ зæрдæ ма скæццæ уа, Чидæр мын мæ дзыхы тахынæджы карст атъыста æмæ йæ, цыма азардзыхд уыдтæн, уый хуызæн æрдæгæууылдтытæй аныхъуырдтон. Иннæ дыууæ нуазæны мын тыххæй мæ хъуыры уагътой æмæ нозтæн йæ фылдæр зæххы хай баци, фæлæ дзы ныхъуыргæ дæр иуцасдæр акодтон.

Нæхимæ кæуылдæрты къуырттытæгæнгæ куыддæртæй бахæццæ дæн. Æртыккаг уæладзыгмæ куы скастæн æмæ не 'ртæ рудзынгæй дæр рухс куы калди, уæд æвæст мæ нозты æмбис фæцыдæр. Мæнмæ æнхъæлмæ кæсиккой, æмæ æппæт рудагуытæ цæмæн судзынц? «Æвæццæгæн нæм уазджытæ ис», – ахъуыды кодтон мæхинымæр æмæ ноджы тынгдæр катыйы бахаудтæн, ацы хуызæнæй нæхимæ куыд бацæудзынæн, зæгъгæ, æмæ сфæнд кодтон, цалынмæ мæ нозт ссæуа, уæдмæ уынгты рацу-бацу кæнын.

Ныр мæ сæр æнахуыр рыст кодта, хъусты гуыр-гуыр цыд. Иудасдæр фæдыуæрдæм кодтон, стæй иучырыл аулафон, зæлгъæ, нæ бакомкоммæ цы хæдзар уыд, уый асины æртæ къæлхæнæй уæллагыл æрбадтæн æмæ æнхъæлмæ кастæн, цалымæ нæ цырагътæ ахуысоой, уæдмæ. Иу афон мæ цæнгтæ мæ уæрджытыл æрæвæрдтон, уыдоныл – мæ сæр æмæ æрфынæй дæн. Мæ фыны, мæ цæстытыл цы ауад – Хуыцау йæ зонæг, – размæ фæцудыдтон æмæ мæ ных асфальтмæ 'рхастон. Цъæррæмышт нæ фæци, фæлæ дзæбæх акъуызыр. Уæлдай мын нал уыд. Цыфæнды æвронг куы уыдаин, уæддæр мыл мæ ныхы къуызыр комдзог цыдаид. Ноджы нæ рудзгуытæй цырагъ иуы йеддæмæ нал сыгъд æмæ нæхимæ ссауын сфæнд кодтон.

Уымæй размæ цалдæр æфсоны æрымысыдтæн, фæлæ дзы æппæты тындæр мæ зæрдæ кæуыл дардтон, баууæнддзысты мыл, зæлгъæ, уый куы ницы сахадыдта, уæд бамбæрстон, цы мыл æрцыд, уый тыххæй дзурын кæй нæ хъæуы, æнæуи дæр бæрæг кæй у.

Дыккаг бон мæ мад æмæ мæ фыдмæ сæркъулаей бацыдтæн æмæ, зæххæй мæ цæстытæ нæ исгæйæ дзырд радтон, ардыгæй фæстæмæ карз нозт мæ дзыхмæ кæй нукуууал сисдзынæн, уый тыххæй.

Фыццаг хатт нозты хъæстæ куы фæдæн, уæдæй нырмæ рацыд æртæ æмæ дыууисæдз азы æмæ абоны онг цы ад кæны, уый нæ зонын...»

***

Къухы æнгуылдзтæй алкæцыдæр йæ бынаты ис. Алкæцыдæр дзы йæхи хæстæ æххæст кæны. Асæй дзы æппæты къæддæр сты хистæр æмæ кæстæр. Удисны дæр уыдоны руаджы рауайы. Астæуккаг æнгуылдзтæ кæд даргъдæр сты, уæддæр дзы хистæримæ уыдисн аразын куы сфæнд кæнай, уæд дын кæддæриддæр цыбырдæр рауайдзæн. Уый цыма æнæнхъæлæджы нæу, афтæ мæм кæсы.

Цард дæр хистæр æмæ кæстæрыл лæууы. Æвæццæгæн, хуымæтæджы нæ фæзæлгъынц: «Хистæр кæмæн нæй, уый æнамонд у, кæстæр кæмæн нæй, уый – æлгъыст». Астæуккаг æнгуылдзтæ æнамонд дæр не сты æмæ æлгъыст дæр, уымæн æмæ сын хистæр дæр ис æмæ кæстæр дæр.

***

«Æнæсæрызонд, искуыдæр ма уæхст йæ цыргъæллыгæй

дзыппы нывæргæ федтай? – зæлгъы йын. – Иннæрдæм æй ауагътаис æмæ дæ уæд нæ фæнхъæстайд». (Сечъынаты Ладемыр). «Гафæзы статья бынысыгъд бакодта, фыцгæдон бакалæгау, уыцы æнæсæрымæлгъзты, дзыхæй сæ ничиуал дзуры, байгомьг сты, æртхъирæнгæнæг гогызтау, ныддымстысты». (Плиты Грис). «Чи у мард? – бафарста Бырсæг, иннæтæ та Бонмæ дисгæнгæйæ кастысты, гъома амæн йæ сæрызонд фæцыд, æви цытæ дзуры, зæлгъæ». (Малиты Васо). «Никæцы адæммæ ис ахæм адаймаг, сæрызондæй æххæст уæвгæйæ, хæлæг чи нæ бакæна истæмæ кæнæ исхæмæ». (Хоранты Валодя).

Ацы дæнцæгтæ дæс хатты æмæ сæдæ хатты фæфылдæргæнæн дæр ис, фæлæ сæ цæмæн æрхастон, уый уын зæлгъон. Нæ «зындгонддæр» фысджытæй иу, «сæрызонд» чи фысы, уыдоныл былысчылтæ кæны (зулчъы хабар, æвæццæгæн, йæ хъуыс нукуы 'рцыди), сæр, дам, дзы ницæмæн хъæуы, зонд, дам, дзы куы уа, уæд.

Вазыгджын дзырд сæрызондæн» йæ иу хай «сæр» кæй у, йæ иннæ хай та – «зонд», уый бамбарынæн канд сæр фæг нæу, фæлæ ма дзы зонд дæр хъæуы!

***

Баскаты Анатолий Лабæйы зындгонд лæг у. Бирæ хорз хъуылдæттæ сарæзта æмæ аразы йæ хъæубæстæн. Фæстаг хатт ма адæмы æппæтуæрæсеон сфыст куы уыд, уæд дæр та йæхи хъæппæрисджынаей равдыста. Уый тыххæй йæ схорзæхджын кодтой майданæй. Хæрзиуджытæ сын лæвæрдтой Мæскуыйы. Уæрæсейы президент хæрзиуджытæ куы радта, уæд ма иу-дæсы бæрцæй баззадсты Путинимæ. Президент сын сæ фарстытæн дзуæппытæ куы радта, уæд алкæмæн дæр æрбахастой шампайнаг сæнæй дзæг нуазæнтæ, уымæ Путинæн дæр. Алчидæр дзы ацахуыста æмæ йæ фæстæмæ æрæвæрдта. Анатолий йæ нуазæн банызта æмæ президентмæ дзуры.

– Махмæ, ирон адæммæ, нуазæн йæ бынаей фæнуазынц!.. Стæй нæм иу æлгъыстыл нымæд у.

Ногæй та йын йæ даргъкъæхджын агуывзæ байдзæг кодтой æмæ та уый дæр банызта.

Лабæйы тыххæй цы чыныг бацæттæ кодта, уый рауадзыны тыххæй дзы æххуыс агуырда æмæ йæ Цæгат Ирыстоны хицауадмæ сардыдта, дæ курдиатимæ, дам, уыдонмæ бацу.

Бацыди, фæлæ йын ницы баххуыс кодтой...

***

Мурат нæмттæ кæуыл сæвæрдта, уыдонæн æй хæдзæттæ æлхæнын куы бахъæуид, уæд ын Мамсыраты мыггаджы мулк дæр не сфаг уайд. Уæвгæ йæхæдæг дæр æнæ номæй нæ баззад. Паспорты йын цы ном ныффыстой, уый кой нæ кæнын, фæлæ йыл, цухъхъа æмæ бухарху д куыд фидауынц, афтæ чи сфидыдта, уыцы номы кой кæнын, ома Тæрхъусы кой. Æвæргæ та йыл æй мæхæдæг скодтон. Иу-дыууиссæдз азы мын æй мæхирдæм фездахыныл архайы, фæлæ йын дзы ницы уайы. Фадхъæды тæрс схонæн ис, фæлæ дыл ничи баууæнддæн.

О, æмæ йæхæдæг бирæтыл нæмттæ кæй сæвæрдта, ныхас уый тыххæй рауад. Уый æмæ сæ хъуыды та кæцæй æркæны! Хакъиа ном æз хъусгæ дæр никуы фæкодтон, фæлæ йæ кæуыл сæвæрдта, ууыл афтæ тынг сбадти æмæ йæ, хæстæг чи зоны, уыдон æм æндæр номæй нал дзурынц.

Цæрæгойты нæмттæ адæмыл куыннаæ фехъуыстон. Мыстæй райдай, æмæ Рувасыл фæуы, фæлæ дзы искамаен «Уыры» ном рардæуыд, уый нæ хъуыды кæнын. Уыцы хъуыддаг Мураты къухы бафтыд: не 'рдхæрдтæй йæ иуыл сæвæрдта æмæ та ууыл дæр, уæдæртт æлхуыйыл куыд абада, афтæ абадт. Иу бон Хакъиа Уырыы рæзты кæдæмдæр тагъдгомау фæцæйцыд æмæ йæм фæхъæр кодта:

– Хакъиа!

– Цы кæныс, Уыры?... – хæрдмæ фесхъуаæгау кодта йæ ног номыл басæттæг.

***

Хоранты Хъауырбеджы уынгæ дæр никуы фæкодтон. Никæйы йын зыдтон йæ бинонтæй дæр, фæлæ, дам, кæддæр нæ хъæуы цардысты, æмæ сын сæ кой куы фехъусын, уæд мын æхсызгон вæййы: «И дым Отчества нам сладок и приятен...»

***

Мæ рахиз къухы ныхтæ мæ галиуæй куы фæкæнын, уæд æнаестыхæгæ никуыма фæдæн, уæлдайдæр æнæном æмæ кæстæр æнгуылдзæм куы бахæцæ вæййын, уæд. Мæ хæсгард дæр йе 'нарæхстдзинад уыдонмæ 'рхæссы. Æрдæгæй фалæмæ ных лыг

кæнын нал фæкомы. Иннаæ аст æнгуылдзыл уыйбæрц нæ бафæстиат вæййын, уыцы дыууæйыл цас рæстæг бахардз кæнын. Ахæм заман мæ зæрдыл æдзухдæр Чехов Антоны ныхæстæ 'рбалæууынц. Йæ иу писмой йæ усаен хъаст кæны: «Что за мучение обрезать ногти на правой руке».

***

Иу хъæуы сæдæ азы юбилей бæрæг кодтой æмæ, кæй зæгъын æй хъæуы, фæнымадтой сæ зындгонддæр адæмы, хуымастæг кусæгæй райдай, æмæ, стыр хъæбатырдзинаедтæ чи равдыста, бæрзонд бынæтты чи фæкуыста, уыдоныл фæу. Нæ ферох кодтой, æгас чи нал у, уыдоны нæмттæ дæр.

Бирæ азты фæлмæн къæлæтджынаæй чи нæ рахызт, фæлæ иу хъæуккагæн дæр хорздзинады чи никуы бацыд, уый дæр æнхъæлмæ каст, нымæды раззæгтимæ кæй уыдзæн, уымæ, фæлæ йæ ныхасгæнæг æгæстимæ дæр нæ ранымадта æмæ маæрдтимæ дæр.

***

Хъуыдыты аныгъуылæн ис, фæлæ дзы фæдæлдон уæвæн нæй.

***

Райгуырæн хæдзар куыд адджын у, уый уызын дæр куы зоны, уæд æй адæймаг нæ зоны? Зоны йæ, стæй йæ канд зонгæ нæ кæны. Райгуырæн къуыммæ уарзондзинад ын æрдæй рардæуыд æмæ йæ йæ зæрдæйы арфдæр къуымы хæзнайæу æмбæхстæй уымæн дары.

Адæймаг бон рухс кæм фæдта, фыццаг улæфт цы уæлдæфæй скодта, фыццаг къæхдзæф цы зæххыл акодта, уымæй йын зынаргъдæр ацы бæрзонд æмæ æнæкæрон арвы бын нæй.

Цалынмæ нæ цæст ферттивы, уæдмæ нæ тæккæ æхсызгондæр мысинагтæ баст вæййынц нæ сабидугимæ, нæ цæстыл фæуайынц, кæимæ хъазыдыстæм, нæ уыцы æмгæрттæ, къуыбылецытæ кæм кодтам, уыцы цъæх фæзтæ, цыппæрвадæй кæм дугъ кодтам, уыцы къæхвæндæгтæ, ленк кæнынæй кæм не 'фсæстыстæм, уыцы цæугæдæттæ... Искуы-иу хатт нын уыцы бынæттæ феныны фадат куы фæвæййы, уæд нæ цин мин базырыл абады, махæй хъалдæр йæхи ничиуал фæхоны, нæ бирæ сагъæстæ æмæ мæттæ æрбайсæфынц, нæхицæй хъæздыгдæр нæм ничиуал

фæкæсы...

Мæ хуыздæр æрдхорд Лолаты Хадзыби – фæсаууонмæ йæ хонын «мæ хуыздæр æрдхорд», æндæр фембæлгæйæ ахæм ныхæстæ кæрæдзийæн никуыма никæйы цур загътам – иу рæстæджы йæ цæраен бынат аивын сфæнд кодта. Æрыдоны хорз хæдзар сарæзта, фæлæ дзы цæрын нæ бафæрæзта. Йæ хæдзар ауæй кодта æмæ фæстæмæ йæ райгуыраен хъæуы æрцард. Бæрæгъуыны ног хæдзар сарæзта, йæ райгуыраен хæдзар та йæ кæстæр æфсымæр Толикæн ныуагъта...

Бицъоты Гришæ Ставд Дурты райгуырд. Уым арвыста йæ сабийы бонтæ, фæлæ, хæст фæуынмæ куы хъавыд, уæд йæ бинонтæ ралыгъдысты Черменыхъæумæ. Бирæ азты фæцард уым, фæлæ йæ йæ уарзон хъæу рох никуы уыди æмæ æппынфæстаг йæ горæтаг фатер ныуагъта æмæ, йæ зæрдæмæ æппæты хæстæгдæр цы зæххы гæппæл у, уым æрбынагтон. Йæхи къухæй хæдзар сарæзта æмæ къорд азы дæргъы йæ бинонтимæ цæры йæ уарзон адæмы 'хæн. Уый тыххæй Гришæ мæ цæсты кадджын у æмæ кæд фысджытæй искæмæ хæлæг кæнын, уæд – Гришæмæ...

***

Алы æмбисондимæ мæ бон сразы уæвын нæу, растдæр зæгъгæйæ та: алы æмбисондæй алы ран пайдагæнæн нæй, стæй йæ æдзух комкоммæ æмбарын дæр нæ хъæуы. Фыдæлтæй баззад ахæм уадзæн: «Хорз ма ракæн, æмæ фыд ма ссарай». Ахæм æмбисондыл фембæлæн ис уырысмæ дæр: «Добро наказуемо».

Уæдæ ныр иуæй-иу æбузн, галиузондылхæст адæмы тыххæй хорз мауал кæнаем? Æвæццагæн, афтæ чи ахъуыды кæна, уый фæрæдидзæн. Ноджы ма æндæр æмбисондæй – «Хæрзгæнæг хорз никуы ссардта» – йæхи куы схотыхджын кæна, уæд хорздзинад ракæнынæй, калм битъынайæ куыд тæрса, афтæ тæрсын райдайдзæн.

Нæ хъæуы калмы фæзмьн, уымæн æмæ хорздзинад кæныны хорздзинады тыххæй бирæ фылдæр æмбисæндтæ ис. Уыдоны фæдыл фылдæр адæм цæуынц, фæзмьн та фылдæр адæмы хъæуы.

***

Ацы бур дидинæгыл Кисловодскы фембæлдзынæн, уый æнхъæл нæ уыдтæн æмæ мыл арфæгæнæджы ныхæстæ

æрцыдысты: «Æнæнхъæпæджы хорз дыл æрцæуæд!»

Æцæгæй мыл æрцыд æнæнхъæпæджы хорз: цæсты фæныкъуылдмæ нæхимæ, Бæрæгъуыны, балæууыдтæн. Мæ цæстыты раз фестæди, нæ хъæугæрон, уæлмæрдты былы дæллаг фарс Куыройыдоны сæрты хиды цураей цы таг райдайы, уый. Рагуалдзæг-иу ацы дидинæг иннæты разæй йæ бур сæр уым сдæрдта. Куыннае-иу уыди адæймагæн йæ уынд æхсызгон, фæлæ-иу ын уæлдай æхсызгондзинад æрхаста йæ диссæджы хæрздæф. Никæцы æндæр тæфимæ йын абараен уыдис. Æртонын-иу æй цæст нæ уарзта. Цæмæдæр гæсгæ мæм афтæ каст, цыма йæ куы 'ртонон æмæ йæм афтæмæй куы басмудон, уæд ын йæ 'рдзон тæф æххæстæй нал банкъардзынæн. Уый тыххæй-иу мæ зонгуытыл алæууыдтæн æмæ-иу æм æргуыбыр кæнгæйæ басмыстон. Йæ хæрздæф-иу цыма æппæт уæнгты дæр ахъардта, афтæ-иу мæм фæкаст.

Æмæ уалдзæджы уыцы фидиуæг мæ размæ фæци Кисловодскы хъæды къохы æхсæры къутæрты бын. Мæ хъустыл мын ауайын кодта ивгъуыды базырты пæр-пæр. Базмæлыдысты мысинæгтæ æмæ мæ, куы зæгъын, нæхимæ балæууын кодтой. Æрмæст уыцы дугæй нырмæ мæхимæ цы аипп хæссын, æххæст уый кой дæр ракæнон: ацы дидинæгæн иронау йæ ном нæ базыдтон. Фæрсгæ дæр кæйдæрты кодтон, фæлæ уыцы хъуыддагмæ йæхи мæнаей дæсныдæр ничи рахуыдта. Уырыссагау ын дыууæ номы дæр ис – первоцвет æмæ баранчики, фæлæ йын иронау иу дæр ма уа, уый мæ нæ уырны. Кæд ын йæ ном нæма зонын, уæддæр ын йæ ном ссардтон ахæм дыууæ рæнхъæй:

*Дæ ном дын нæ зонын, дæ тæф мын – зындгонд,
Мæ уд мын равдауынц дæ уынд æмæ конд.*

***

Нæ фыдæлтæ афтæ зондджын уыдысты, æмæ сын æмбал нæ уыди. Дамгъæ, дам, нæ зыдтой. Мæнмæ гæсгæ, уыдонæн сæ сæртæ дамгъæйæ сæ тæккæ дзаг уыдысты. Афтæ куы нæ уыдаид, уæд нарты кадджытæ куыд сфæлдыстаиккой æмæ, зондæй йæ алы рæнхъ дæр здыйæ уæззаудæр кæмæн у, уыцы таурагътæ æнусæй-æнусмæ, фæлтæрæй-фæлтæрмæ хæссын нæ бафæрæзтаиккой. Науæд мын цы 'гъдæуттæ ныуагътой, уыдон та! Къухбакæнæнтæ лæм чи агъры. уыдонæн дæр дзы ницы уайы, уымæн æмæ кад æмæ

намысыл аенцайынц, фарн аема четары арф уидагтга аугагтой.

Чызгыл-иу дзурджытае куы уыди, уад-иу канд йае ныйбарджыты мыггагтаей нае фарстой, фаллае уыдоны фыдэлты фыдэлты мыггагтаей дээр. Хэстагдзинады туг авд фэлтэраей асвахсдээр нае уагтой аема се 'хаен курдиатджын адэм дээр уымаен бире уыди. Фыссынад цы адэмтаем уыди, уыдонан фэлтэраей-фэлтэрмае дамгъаей фэрцы сә хэстагдзинад рәстаеджы фэлмы нае сәфти. Нә фыдэлтәем, куыд загътон, афтәмаей фыссынад нае уыди, фаллае, дзыхәей-дзыхмәе цы ләваардтой, уыдон фыстыты кад тардтой. Кьоста йае фыдэлтәей ранымадта фараст фалтәеры. Афтә зыдта алы мыггаг дээр йае фыдэлты.

Ныр уыцы асваеджиауы асгъдауыл дээр стырзәердә кәнын райдыдтам. Нап зонаем нае фыдэлты. Зәгъаем, маенан мае мады 'фсымаер афтә куы загъта, Бәцойты Осмаены фыды мад, мае мады фыды мад аемае Приты Исламы фыды мад хотәе уыдысты, зәгъгәе, уад мәхимәе фәкастаен бирәе хәвздыгдәер.

Лермонтоваен сарәзтой энциклопеди. Маенмае гәсгәе, ахәем энциклопеди Пушкинаен дээр наема ис. Уым Михаил Юриый фырты тыххәей адаймаг цы нае базондзәен, ахәем наей. Зәгъынаен асгъгәед у уый дээр, аемае дзы йае фыдэлтәе номәей номмае нымад цаеуынц XVII аенусәей фәстаемае.

Цымае цәмаей асваер уайд, ныртәккәейы фыссыны дуджы алы хәдзарваандаг дээр, чи кәмәей у, уый фидәны иу-дыууәе нае, фәлләе дәсгай фәлтәертәем куы адәттид, уад?..

***

Чи цас федта, уыйбәерц зоны. Уыцы аембисонды рәстдзинад бафидар кәнын мае бон у мае сабибонтәей дәнцәг аерхәсгәейәе.

Мае мады 'рвадәлтәе дзәвгар рәстаг Буруны цардысты. Авдазон сәлолайы ма куы ахуыр кодтон, уад-иу сәем сәерды каникулты рәстаг цалдәергай кьуыритәе фәдәен. Уым кәей базыдтон кәнә федтон, уыдонәей фәстаедәер бирәтае систы хьуыстгонд адаймагтәе. Ранымайдзынаен дзы цалдәеры.

Билаонты Долорес. Йае фыд Коля аемае мае мады 'фсымаер Хәчъассәе хәләертәе уыдысты. Сәе дыууәе дээр – бирәе бинонты хицәуттәе. Коляяен дээр уыдис аст сываеллоны, Хәчъассәейәен дээр.

Ам фыццаг хатт федтон, фәлләе зонгәе нае бадәен, Дзаболаты Хазбийы. Фидәны стыр поэт йае фәллойдон фәндаг райдыдта

Буруны посепочы. Ам базонгәе дән диссаджы уәздан, хәдәфсарм аемае аемгаруарзон ләппу Фардзинты Савелиимае. Уый фәстаедәер куыста бирәе бәернон бынәтты: уыди базарады министры хәдивәг, «Универмаджы» директор, карз нозтыты заводы разамонәг. Дыууәе азы иумә ахуыр кодтам Мәскуыйы СЦКП-йы ЦК-йы цур Уәлдәер партион сәлолайы... Буруны уәвгәейәе фехъуыстон, Уататы Бибойы мад аенаххосәей асфхәрд кәей аерцыд, уыцы хабар дээр. Бибойы та базыдтон ивгъуыд аенусы 60-әем азты. Афтәе балымаен стәем, аемае йае хо Азәе чындзы куы цыди, – аенхәэлдәен цыма 1962 азы уыди, – уад мае чындзәехсәвмае дээр ахуыдта...

Цыбыр рәстагмае иу хәуәей иннамае уазәгуаты бафтәейәе, уыйбәерц хорз адамы кәем базыдтон, уым, бирәе горәттәе аемае бәстагтае чи фены, уый, иуәей, бирәе куыннае хьуамае фена аемае бирәейы дээр куыннае базона?!

***

«Буд – дәе судзинаг, сәкәер – дәе хәринаг, д' арм – асхсад, дәе дзых – аенхәвзт» – ацы ныхәстәе-иу загътой мард ныгәнгәейәе. Бакастаен сәе Миллер Всеволоды «Ирон-уырыссаг-немыцаг дзырдуат»-ы, фәлләе сәе иу мард ныгәнгәейәе дээр никуы фехъуыстон, нае сәе фехъуыстон мардәен фынджыдзәг хәлар кәнгәейәе дээр.

Цыма сын ферох кәнын не 'мбәлы, афтәе маем кәсы.

***

Компьютер нае цәсты скадджын. Дис кәнаем, цытае йын аентысы, ууыл. Фәлләе, Хуыцау цы компьютер сфәлдыста, – адаймаджы сәер, – уымаен дзы аембал наей, уымаен аемае адаймаджы раттәг дээр Хуыцау у, Хуыцауы сфәлдыстәей зондджындәер уәвәен та наей. Адаймаг цы сфәлдыста, аенәе уымәей ныронг дээр фәцәерәен уыд, стәей амәей фәстаемае дээр фәцәерәен уыдзәен, фәлләе, Хуыцау цы сфәлдыста, аенәе уымәей адаймагаен цәерәен наей, фысәгәен йае уацмысы архайәг, ома йәхәдәг кәей аерхьуыды кодта, уымаен йәхицәей зондджындәер уәвәен куыд наей, афтәе.

***

Мәерзойты Сергей мын аей дзырдта, фысджытәей, дам-иу кәмәдәер – кәмае. уый дээр мын загъта, фәлләе мае ферох, –

уазæгуаты куы бацыдтæн, уæд, дам-иу йæ гыццыл лæппуйæн афтæ фæкодтон:

– Фашизм не пройдет!

Уый, дам-иу «пройдет, пройдет!», зæгъгæ, скæуæгау кодта æмæ, дам, ма-иу йæ къæхтæ зæххыл дæр æрхоста.

***

Уыцы фын 2006 азы 29 апрелы бонырдаæм фæдтон. Цыма зианæй рацыдтæн æмæ, хъæлдзæгдинад кæм уыд, ахæм хæдзары цурмæ схæццæ дæн. Дыккаг уæладзыгмæ фæтæн асиныл схызтæн æмæ рахизæрдзыгæй даргъ фынджы уæлхъус ауыдтон куывды бадаг адаæмы. Галиуæрдыгæй дыккаг хистæры дæллаг фарс бадт иу мæхи кармæ æввахс лæг: урс сæрыхъуынтæ æмæ йын урс рихитæ. Иу рæстæджы йæ зарын райхъуыст. Ныхæстæн равзарæн нæ уыд, фæлæ-иу, *Дзасохты Сосыгко*, зæгъгæ, базарды хуызæн тынг бæлвырд æмæ сыгъдæгæй райхъуыстысты уыцы мыггаг æмæ ном. Уымæ адаæм сæхи афтæ дардтой, цыма сын зарæг йæхæдæг дæр æмæ, кæуыл уыд, уый дæр тынг хорз зонгæ уыдысты. Кæйдæрты, зарæгтæнæг чи у, зæгъгæ, афарстон, фæлæ мын дзуапп раттын ничи бафæрæзта. Уалынмæ агъуысты арфдæр бацыдтæн, æмæ дын зарæгтæнæг мæ размæ куы фæуид. Фæрсын æй, *Дзасохты Сосыгко* чи уыд, зæгъгæ, æмæ мын афтæ: «Уый диссаджы лæг уыд. Æз ыл ныффыссынмæ хъавын. Фыст дæр ыл бирæ ис, фæлæ... Хæсты размæ нæ сæрмæ Æгкацатæм цард...»

Фыны мæм афтæ каст, цыма, цы дзуры, уыдон иууылдæр раст сты, афтæмæй та мæ фыд горæты никуы цард, Æгкацатæй йын зонгæ уыд, уый та мæ хъусыл никуы 'рцыд.

Куыддæр ын, чи дæн, уый зæгъынмæ хъавыдтæн, афтæ æваст фехъал дæн.

О, хæдæгай, цы зианæй рацыдтæн, уый та цыма Дзуццаты Бибойы зиан уыди. Бибойы уымæй фараст бонь раздæр амардæуыд...

Цин æмæ зиан æфсымæртæ кæй сты, ууыл адæймаджы йæ фын дæр æууæндын кæны.

***

Сылгоймагæн йæ дзыкку – даргъ, йæ зонд – цыбыр. Зын зæгъæн у, мах рæстæджы йæ дзыкку сылгоймагæй нæлгоймагæй кæмæн даргъдæр у, уый. Уæдæ зонды тыххæй дæр быцæугæнæн ис. Æз

иу адæймагæй мæ бинойнаджы зондмæ кæм нæ байхъусын, уым æнæмæнг фæврадийын. Хъустæ та йæм фæлварыны хуызæн нæ бакæнын, хаттæй-хатт та фыдаанæны хуызæн. Мæхи фæнд куы атæрын, уæд æнæмæнг фæсмон фæкæнын. Бахатыр кæнут, фæлæ йæ куы куырдатон, уæд мын нæ разы кодта. Фæлæ æз мæхи фæнд атардтон, æмæ та, уый фæстæ бирæ хæттыты куыд уыди, афтæ фæсмоны хай фæдæн.

Цæмæй ма рæдийай, уый тыххæй сылгоймагмæ хъусын хъæуы...

***

Фыдæлтæ, дам-иу арвæрдын куы фæдтой, уæд æм сæ зонгуытыл куывтой.

Чсиаты Дзамболатæй йæ фехъуыстон.

***

Чарский Бæрæгъуыномæ куы 'рцыди, уый кæд æмæ кæд уыди! Мæнмæ гæсгæ, ууыл æртиссæдз азæй фылдæр йеддæмæ къаддæр нæ цæуы. Цæмæй мæ хъæукæгты размæ рацæуа, уый тыххæй йæхи цас фæцæттæ кодта, уый нæ зонын, фæлæ, цы дзырдта, уый, чи йæм хъуыста, уыдонæй никуы ферох уыдзæн, уыдонимæ – мæнæй дæр.

Нæ хъæуы хабæрттæ афтæ хорз цæмæй базыдта, ууыл æрæджыйы онг никуы ахъуыды кодтон. Цæмæдæр гæсгæ мæм афтæ каст, цыма сæ махмæ æрцæуыны размæ дæр зыдта. Мæнмæ гæсгæ, афтæ хъуыды кодтой, канд чи йæм хъуыста, уыдон нæ, фæлæ, кæй фыдгой кодта, уыдон дæр, уымæн æмæ, афтæ куы нæ уыдаид, уæд хабæрттæ рахъæргæнджыты агурджытæ сараех уыдаиккой, лæбурджытæ дæр дзы фæзындаид, фæлæ, уæд дæр, уæдæй фæстæмæ дæр ахæмæй мæ хъустыл ницы 'рцыд. Лæбурын та дзы бирæты бахъуыдаид, уымæн æмæ Чарский йæхи фыст æмдзæвгæты – йæхи фыст уыдаиккой, уæдæ кæй? – хурмæ хаста зæхгæстæй бапъерозты иу пачкæйыл тачкæ харбызтæ чи лæвæрдта, зæронды æфсон колхозы куыстмæ чи нæ цыд, фæлæ мæйы дæргъы Цæгатмæ дыргътæ уæймæ цалдæр хатты чи ласта, куысты тæжкæ тæмæны йæхи пудрайæ чи цагъта, уыдоны æмæ бирæ æндæрты хъæнтæ æмæ аиппытæ.

Цæмæн æрымысыдтæн ацы хабæрттæ? Дуне къуындаг у, зæгъгæ, хуымæтæджы нæ фæзæгъынц. Уыцы зындгонд Чарокиимæ

фæстæдæр, зæгъæн ис, æмæ æмбæлдтæн алы бон дæр. Терчы галиу фарс, æз кæм цардтæн, уырдаæм, æвæццагæн, хæстаг цард æмæ-иу ып араæх амбæлдтæн. Кæддæр адамы сæрты нæ, фæлæ бæласы сæрæй кæмæ кастæн, – йæ фæмбæлдмæ уыйбæрц адæм æрæмбырд, æмæ, нæ хъæуы æхсаенадон кусæндæттæ кæм уыдысты, уыцы агъуысты кæрты къух бакæнæн дæр нал уыд æмæ къах бавæрæн дæр, – уыцы лæг-иу мæ размæ куы фæци, уæд-иу йæ рæзты хуымæтæджы цыд нукуы акодтон. Æдзухдæр-иу, сценæйы йæ цы дарæсы фæдтон, мæ цæстытыл афтæмæй ауад.

***

«Тяжело умирать, хорошо умереть» («Зын у мæлын, нæу амæлын æвзæр») – Некрасовы ацы рæнхъытæ мæм бонæй-бонмæ тынгдæр хъарынц, тынгæй-тынгдæр сын æууæндын сæ рæстдзинадыл.

***

*Цъæх донхæрисы къæбæлдзыгдыкку рæудымгæ фасы...
Ныхас зæгъын дæр æз нал фæуæндын, чызгай, дæ разы.*

Ацы æмдзæвгæ мын æрдæгфыстæй баазад 1999 азы 11 августы. Ацы цыппар рæнхъы куы ныффыстон, уæдæй нырмæ та æнусы æмбисæй фылдæр цæуы.

*Æрæгвæзæджы рог дымгæ, сывдæггай
Нæ буц бæлæсты сыфтартæ нызгæлдтай.
Уадз ивæнт хъæдтæ, быдыртæ сæ кæрц –
Кæдфæндыдæр рæсугъд у дуне, æрдз.*

***

«Смотреть в глаза смерти, предвидеть ее приближение, не стараясь себя обмануть, оставаться верным себе до последней минуты, не ослабеть и не струсить – это дело сильного характера».

Ацы ныхæстæ цыма Писарев Дмитрий мæ хо Дибæйы тыххæй загъта, афтæ мæм кæсы.

Æмæ ма ноджыдæр, Дибæмæ тынг чи хауы, ахæм ныхæстæ. Бакастæн сæ Толстой Левы чиныг «Круг чтения»-йы: «...готовься к тому, чтобы наилучшим образом умереть, т.е. воспользоваться теми торжественными минутами смерти, во время которых человек уже находится как бы в ином мире, и слова и поступки его получают

особенную власть над остающимися».

***

– Дыууæ рæнхъы дæр арф хъуыдытæ нывæрæн ис:

*Ученых много, умных мало,
Знакомых много, нет друзей.*

– Дæс азæй фылдæры размæ сæ радиойæ фехъуыстон. Сæ ныффыссæджы нæ базыдтон.

***

– Хъæуы ма куы цардыстæм, уæд-иу иннаеты хуызæн мах дуармæ дæр сылгоймæгтæ абадаг уыдысты. Нæ бакомкоммæ чи цард, уыдонмæ, иу цыппар-фондз азы кæуыл цыдаид, ахæм лæппу уыд. Иу изæр та йæ мад, иннæ устытимæ мах дуармæ куы бадт, уæд лæппу уыцы тыхстхуызæй йæ мады уæлхъус алæууыд æмæ йын, иннаетæ йæ куйннаæ фехъусой, афтæ сабыргай йæ хъусы бадзырдта, æххормаг мын у, зæгъгæ, фæлæ йæ ныхæстæ æгæр хъæрæй загъд рауадысты æмæ, мадæн дæр уæлдай нал уыд æмæ йын хъæрæй загъта:

- Пецæй кæрдзын райс æмæ бахæр.
- Лæппу хæдзармæ фæцæуæг, фæлæ фæстæмæ ноджы æнкъарддæрæй раздæхт.
- Цæмæ раздæхтæ? – бафарста йæ мад.
- Сæлтын мын нæ комы, – дзуапп радта лæппу.
- Мадæн æнæ сыстгæ нал уыд æмæ йæ лæппуйæн хæринаг дæттынмæ ацыд.

***

Фысджытæн Хъырымы, «Коктебель», зæгъгæ, цы сфæлдыстадон хæдзар уыд, уым къорд хатты уыдтæн. Фæстаг хатт дзы ныййæфтон ирон фыссæг Б. Т.-йы йæ чызгимæ. Æхсызгон куйннаæ ваййы адаймагæн Ирыстонæй дард ран йе 'мбæстæджы, уæлдайдæр та йе 'мсисы, фенын. Кæрæдзиуыл бацин кодтам, фынджы уæлхъус дæр абадтыстæм. «Абадтыстæм», зæгъгæ, тынг æнæфонмæ бафæстиат стæм. Кæд ма исты зонын, уæд уыцы изæр немæ уыдис зындгонд уырыссаг прозаик æмæ критик Бушин Владимир дæр.

Б. Т.-ыл кæд азтæ дзæвгар цыд, уæддæр лæппулæгау хъæддых уыд. Адæймагæн-иу фæмбæлгæйæ йæ къух куы нылхъывта, уæд-иу æнгуылдзты стджытæ баиу сты æмæ-иу йæхинымæр æнхъæлмæ каст, кæд мæ суадздæн, зæгъгæ. Фидар уыди нозтæн дæр. Иу нуазæн дæр фæстæмæ куы нæ здæхта, уæд дæр æм мæ зæрдæ не 'хсайдта, уымæн æмæ уымæй размæ дæр нозтæй нукуы фæцудыдта. Уæлдай ныхас дæр дзы нукуы сирвæзт.

Сфæлдыстадон хæдзары хæрæндон денджызæн йæ тæккæ былгæрон уыд. Аходæнмæ иуцалдæр минуты раздæр æрбацыдтæн æмæ ме 'мбæстæгтæм æнхъæлмæ кастæн, фæлæ æрæгмæ куы цыдысты, уæд хæрæндонмæ ацыдтæн. Аходæны фæстæ дæр ма фынджы уæлхъус иуцасдæр абадтæн. Æппынæрæджиау Б. Т. фæзынд. Кæй байрæджы кодта, уый тыххæй йæхи раст кæнынмæ фæци:

– Дысон-бонмæ мæ къах дæр н' атылдтон, афтæ дзæбæх фæфынæй кодтон. Мæ чызг мæ куы нæ райхъал кодтаид, уæд ма афонмæ дæр фынæй кæнин... Уый дæр ныртæккæ 'рбацæудзæн.

Æргом дзургæйæ, æрæгмæ куы цыди, уæд ме уæнджы мигъ бадт, кæд ыл нозты фыдæй исты 'рцыд, зæгъгæ, фæлæ йын йæ ныхæстæм куы байхъуыстон, уæд мæ тарст æрцыди. Йæ цуры бадын мæм аив нæ фæкаст, хатыр дзы ракуырдон æмæ денджызы былмæ мæхи райстон. Куыддæр хæрæндонæй рахызтæн, афтæ Б. Т.-йы чызг мæ размæ фæци æмæ мын бауайдзæф кодта, цæмæн, дам, ын баназын кодтай, дысон-бонмæ хуыссæджы цъыртт нæ федта, ме 'фсымæры æрымысыд – Б. Т.-йы лæппу дыууæ азы размæ æвиппайды амард – æмæ куыдта æмæ куыдта...

Уæдæй нырмæ бирæ азтæ рацыд. Æрæджы Субботин Василийы чиныг кæсын æмæ дзы сæмбæлдтæн ахæм бынатыл: «Куыд дзурынц, афтæмæй, Сергеёв-Ценский йæ мæлæты рынчын куы 'рци, уæд æй аластой рынчындонмæ. Йæ дохтыртæн афтæ зæгъы: «Мæмæ æмбæхсындыты ма хъазут. Æз зæронд дæн... Цас ма фæцæрдзынæн, уый мын æргом зæгъут. Куы бахъæуа, уæд мæ хуыссæгæй дæр атондзынæн. Мæ гæххæттытæ мæ банывыл кæнын хъæуы, мæ повесть та – фæуын... Загътой йын, тагъд кæнын æй кæй хъæуы. Æцæгæйдæр, æхсæв нал хуыссыди, куыста. Фæлæ нын йæ ус Христинае Михалы чызг та афтæ загъта: «Уый адæмы цур хъæбатыр вæййы, æндæр æхсæвыгæтты кæугæ фæкаены...»

***

Æмбалты Цоцкойы хуызæн лæгтæ канд сæхи, сæ мыггаг æмæ хъæубæстæ не скадджын кæнынц, фæлæ æгас Ирыстоны дæр. Скадджын кæнынц адæймаджы ном. Алкæмæ дæр адæймаджы ном скадджын кæныны хъару куы уайд, уæд иууылдæр цæуиккам не скæнаг Хуыцауы зæрдæмæ.

Æмбалты Цоцко, зæгъгæ, куы фехъусын, уæд цавæрдæр рух дунейы фæвзæрын, хин æмæ кæлæн кæм нæй, раст æмæ цæстуарзон адæм кæм цæры, уæздандзинад, фæтк æмæ четар æлдариуæг кæм кæнынц, ахæм дунейы...

Иу-ссæдз азæй фылдæры размæ базонгæ дæн Хъуылаты Хъазыбегимæ. Æмбалты Цоцкоимæ æввахс хæстæджытæ уыдысты, – дзырдта мын æй, куыд хæстæджытæ сты, уый дæр, фæлæ та мæ ам дæр ме стырзæрдæдзинады азар басыгъта æмæ йæ ныффыссын мæ зæрды не 'рæфтыд, хъуыды та йæ уæвгæ нæ бакодтон, – æмæ йын йæ царды хабæрттæ хорз зыдта. Иу хабар мын дзы ахæм ракодта.

Цæвиттон, Цоцко уарзта сæхи хъæуккаг, æрыдойнаг, Хуырымты Иорамы чызг Лулуйы. Чызг фæцыд Хетæгкаты Къостайы зæрдæмæ дæр. Уыцы хабар куыддæрæй æрцыд Цоцкойы хъусыл æмæ йæ рæсугъд æнкъарæнты хурхыл бахæцыд, чызгмæ цы зæрдæйыуаг дардта, уый йæ риуы арфдæр ран баныгæнын бафæрæзта. Къоста æмæ Лупу кæрæдзийы бамбæрстой æмæ хъуамæ сарæзтаиккой чындзæхсæв, фæлæ, стыр хъыгагæн, Лулуйы царды бонтæ хъысмæт фæцыбыр кодта.

Æмæ ма Цоцкойы тыххæй, чи зоны, чи нукуыма 'рцыд, ахæм хабар: Æмбалы-фырт, дам, Къостайыл сау фæдардта йæ амæлæты бонмæ. Зæххыл, чи нукуыма 'рцыд, ахæм хабар, æвæццæгæн, нæма уыд, фæлæ æз уыйбæрц рацардтæн, æмæ исчи искæуыл цæрæнбонты сау фæдардта, зæгъгæ, нукуыма фехъуыстон. Фæлæ, куы зæгъын, уыдаид ахæм хабæрттæ дæр.

***

Зындгонд фыссæг Цæголты Василий мын иу хатт афтæ: «Хабæрттæ фыссынмæ зивæг ма кæн. Цы писмотæ исыс, уыдон æфснайдæй дар. Цы номдзыд адæмимæ æмбæлыс, уыдоны ныхæстæ дæ рох кæй кæндзысты, уый дæ зæрдыл дар æмæ архай сæ фæд гæххæттыл ныуадзыныл. Азтæ куы рацæуа, уæд дæ бахъæудзысты. Цы хорз адæмимæ æмбæлдтæ, цы зонды ныхæстæ сæ фехъуыстай, уыдон рохуаты баззайынæн æвгъау сты, фыссæджы

бон та сәе у фидәны фәлтәртәем адәттын».

Цәрукъаты Алыксандр дәер йәе царды кәерон фәсмон кодта, гәххәтмәе хәссыны аккаг чи уыд, уыцы хабәрттәе кәйи нәе фыста, ууыл.

Василийы цәстуарзон ныхәсты рәстдзинад мәем, стыр хыыгагәен, әерәджиау бахъардта, фәләе мәхицәен хәсыл нымайын ме 'мсис кәстәртәен Василийы ныхәстәе дәер әемәе Цәрукъаты Алыксандры ныхәстәе дәер сәе зәердыл әрләууын кәенын. Цәголы-фырт йәе фәндиәгтәе әермәст мәнәен загыта, әз та, – кәд ацы рәнхытәе искуы дунейы рухс феней, уәд уе 'ппәстәен дәер дзурын: мәхи арәх къуыммәе цәмәей фәхәссын, уымәей уәхи бахизут: зивәг ма кәнут, стырзәрдәе ма уг, абон цы уынут әемәе хъусут, уыдон әдзух нәе уындзыстут әемәе хъусдзыстут.

***

Рәстәджы бон, кәей зәегъын әей хъәуы, бирәе у. Ногәей зәеронд саразы, зәерондәей – згәхәрд. Зәердәе чи халы, уыцы масты джебогытәе фәккыуымыхдәер кәены, бирәе хәттыты сәе афтәе сләгъз кәены, әемәе расхойын сәе бон нал вәсийы. Фәләе цәйдәерты ныхмәе тохы бацәуын йәе бон нәе бавәийы. Зәегъәем, адәеймаг цы федта әемәе фехъуыста, уыдон се 'ппәет рәстәг нәе ферох кәенын кәндзәен. Зәердәейы әенусмәе чи баззайы, ахәем хабәрттәе – цас дәе хъәуы, уыйбәерц.

Ацы хабарып әертиссәедз азы бәерц цәуы, фәсләе цыма знон уыди, афтәе мәем кәсы, зәердәейы нывгондәей ләууы, нәе мәе рох кәены.

Фәндзәем къласы ахуыр кодтон әеви әәхсәзәемы, уый дзәәбәх нал хъуыды кәенын, фәләе та иу изәер нәе сыхы ләеппутәе бичетты әерәембырд сты әемәе хәсты хабәрттәе кодтой. Уымәей размәе не 'рвадәелты ләеппу, хәсты цаутәе әәвдыст кәем цыд, ахәем кино федта әемәе йәе йәеи ныхәстәем гәсгәе дзырдта. Уымәе та әенәхәен сыхы дәер уымәей хуыздәер ничи арәхст. Ноджы уый махәей кәемәей афәедз хистәер уыд, кәемәей – дыууәе, әемәе-иу әем әдзухдәер, цыма нәе ахуыргәенәг уыд, афтәе хъуыстам.

Уыцы изәер дәер та сәйраг дзураг уый уыд, фәләе-иу махәей дәер исчи искуы-иу хатт йәе ныхас баппәерста. Әз дәер, цыма мәе хәйраәджытәе ацардыдтой, уыйау мәхицәей хәстон ләг ацарәзтон әемәе ныхас цәуыл уыд, уый нал хъуыды кәенын, фәләе дзы дыууәе дзырды мәе зәердыл тынг бадардтон: «штыковой бой». Уыдон.

куыддәер мәе дзыхәей схаудысты, афтәе дын мыл ме 'рвад былысчыл худт куы бакәенид, ахәем «бой», дам, нәе вәийы. Уыцы ныхәстәе загыд әерцыдысты бәерзондәей комкоммәе дәер әемәе дәелгоммәе әембаргәейәе дәер. Комкоммәе уымәен, әемәе ме 'рвад мәнәей дыууәе азы хистәер уыд әемәе уымәе гәсгәе бәерзонддәер уыд, дәелгоммәе та уымәен, әемәе мәе цы 'дыгы ныхас сирвәзт, уымәе әенәемәенг бәерзондәей кәссын хъуыд.

Цы 'мбәерстон, «штыковой бой» цы у, уымәен, стәей йын, мәнмәе гәсгәе, ме 'рвад дәер мәнәей дәсныдәер нәе уыд, фәләе куыд хәәбәерәей дзырдта, стәей куыд әенәервәссонхуызәей, уымәе гәсгәе банхәәлкәен уыд, цы дзуры, уым дызәердыггагәей ницы ис, зәегъәе.

Куыд бамбәерстон, афтәемәей йыл ме 'ннәе сыхәгтәе дәер баууәендыдысты. Әз мәхи ахәем кәәмдзәестыджы бынаты банкәардтон, әемәе, куы зәегъын, абоны онг дәер мәе нәема ферох.

Ацы хабәрттәе әермысыдтәен, газет «Советский спорт»-ы 1988 азы 23 октябры номыраей цы статья ралыг кодтон, уый мәе размәе куы фәеци, уәд. Статья хуыйны афтәе: «Тот, кто брал "Черную кошку"». Уыцы ранәей әерхәәсдзынәен әермәәстдәер дыууәе хъуыдыйады: «В. Оценков занял первое место в соревнованиях по штыковому бою на первенство Московского военного округа. Диплом датирован 30 апреля 1930 года».

Куыд бамбәерстат, афтәемәей ма «штыковой бой»-йәе уәелдай уыдис ахәем хуызы спортивон ерыстәе дәер...

Ме 'рвад абон дәер у цардәегас. Кәәддәеры хабәрттәе йын йәе зәердыл әерләууын кәенин, фәләе дзы, мәнмәе гәсгәе, уыдон раджы ферох сты, йәе зәердыл ын сәе куы 'рләууын кәенон, уәд та йәем, мыййаг, уайдзәефы хуызәен куы фәккәсой, уымәей әедас нәе дәен әемәе йын нукуы ницы фәзәәгъын. Уәвгәе йыл фәстаг әенусы әембис кәд иу кәенәе дыууәе хатты фембәәлдтәен, уәд хорз, әендәер нәе мыггаджы хъуыддәегты архайәгәей йәеи не 'вдисы, сәермагондәей йәе бәбәерәг кәенын та мәе къухы нукуы бафтыд.

Сәйрагдәер у, бирәе азты фәстәе мәеи дәәлджинәәгтонд кәей нал хонын, уый.

***

«Кәәдәей-уәдәей ма нәе хәдзәрмәе афоныл здәехын. Уәвгәе мыл фәстаг рәстәг нәәхимәе сахуыр сты әемәе мәем раздәерау фәскуыст әенхәәлмәе дәер нал фәккәсынц, уымәен әемәе зонынц,

кæй та бафæстиат уыдзынæн. Фæлæ ма абон æгæр раджы цыд дæр фæдæн. Дзыццайы дæр уыцы зæрдæ фæсайдта, æндæр æй ахæм уавæры не 'рбайæфтаин.

Куыддæр къæсæрæй бахызтæн, афтæ стыр уаты къуымты мæ цæстæнгас æрзылд. Иннæ хæттыты хуызæн та Дзыццайы агурыныл фæдæн. Мæ цæст ыл не 'рхæцыд æмæ фаллаг уатмæ бакастæн. Дзыцца мæм чъылдымырдæм бадт æмæ йын йæ цæсгом нæ уыдтон, фæлæ цыма йæ чемы нæ уыд, афтæ мæм фæкаст.

– Дзыцца!

Æрбацауынаенхъæл мын нæма уыд. Иннæмæй та æгæр хъæрæй сдзырдтон, стæй мæ хъæлæсы катаяг мыртæ фæразуæз сты æмæ Дзыццайы хуызæн адæймагæн уыдон æгæр дæр ма уыдысты хæрдмæ фæхауынаен.

Мæнырдæм ын æнæ разилгæ нал уыд, йæ армытгæппæнæй йæ цæсгом æрсæрфта æмæ уыцы зивæлтæнгæйæ раздæхт. Кæугæ кæй кодта, уый ма мын цы бамбарын хъуыд, фæлæ йæ чи бафхæрдта? Мæ бинойнаг? Уымæн уавæн нæй. Мæ ныхæстæй йæм искæцы бустæхуыз куы фæкæсы, уæддæр мын уайдзæф куы бакæны, æдзухдæр йæ фарс куы фæвæййы, уæд се 'хсæн цы хъуамæ 'рцыдаид? Иу ныхасæй, мæ зæрдæ кæдæмыты нæ ахсайдта, ахæм нал баззад.

– Абон цæй раджы 'рбацыдтæ? – ныр та æз фестæлфыдтæн Дзыццайы ныхæстæй.

Йæ хъæлæсыуаг мæм æгæр аразгæ фæкаст. Йæ ныхæстæй алкæцыдæр дзырдта, маст дзы кæй бацыд, ууыл. Йæ цæстытæн дæр цыдæр уымæл хуыз уыд. Иннæ хæттыты хуызæн мыл бацин кæнын сæ зæрды уыди, фæлæ тыхцинтæ кæнын ахуыр нæ уыдысты æмæ, кæд цыфæнды тынг архайдтой сæхи хъæлдзæг дарыныл, уæддæр сын дзы ницы уади. Иннæ хæттыты-иу сæ маен ауынгæйæ цы хъарм ракалди, уый равдисын сæ бон нæ баци. Дзыцца мæ цæмæй бафарста, уымæн мæ дзуапп раттынмæ нæма 'вдæлди, уымæн æмæ, цæуыл æнкъард уыд, уый базонын мын сæйрагдæр уыд æмæ йын йæхи фæрсынмæ дæр уымæн фæдæн;

– Цы кодтай?

Ницы дзурынмæ мын хъавыди, фæлæ йæ нæ ныуадздынæн, уый куы бамбæрста, уæд загъта:

– Ницы, цы кодтон?

– Уæдæ афтæ æнкъард цæмæн дæ? Куы 'рбацауын, уæд куыд вæййыс, уый нæ зонын?! Чидæр дæ бафхæрдта æмæ мын æй зæгъ.

– Ничи мæ бафхæрдта. Афтæ... Цыдæр хабæрттæ 'рымысыдтæн, æмæ мæ зæрдæ суынгæг.

– Цавæр хабæрттæ?

– Зæронд хабæрттæ... Сæ койы аккаг дæр не сты. Уæртæ дзы чындзы бафæрс...

Дзыцца, йæ сæрæй кæцырдæм ацамыдта, уыцырдæм фæкастæн, æмæ фæсдуар, къуыммæ хæстæг, ауыдтон мæ бинойнаджы. Æрдæбонсарæй йæ ныхас нæ, фæлæ йæ змæлын дæр никуыцæй райхъуыст. Æвæццагæн, йæхинымæр скарста, ахæм заман мадзурайæ лæууын хуыздæр у, зæгъгæ, æмæ ныхæстæм æдзæмæй хъуыста.

Æцæгдæр мын хабæрттæ мæ бинойнаг радзырдта...

Рынчындоны дохтырæй кусы. Йæ палатæмæ нæ хъæуккаг Уырысхан бахауд. Куы йæ 'рбаластой, уæдæй нырмæ æртæ къуырийæ фылдæр рацыд, афтæмæй, мæ бинойнаг кæй у, уый нырма абон базыдта. Диссаджы æппæлдтытæ, дам, нæ фæкодта. Фæскуыст, нæхимæ куы 'рбацыд, уæд лæджы ныхæстæ Дзыццайæн рафæзмыдта. Дзыцца дæр рагон хабæрттæ æрымысыд æмæ, кæд рагон уыдысты, уæддæр ын хъæдгом фæрæхойæгау сног сты...

Уырысхан хæсты уыди, фæлæ уайтагъд фæстæмæ ссыди. Йæ рахиз къухы кæстæр æмæ æнæном æнгуылдз фæцæф сты æмæ нал куыстой, нал куыстой, зæгъгæ, растæй баззæдысты æмæ йæ, хæстон лæгæн нал бæззыс, зæгъгæ, рарвыстой. Уый хæстæй цалдæр мæйы куы рацыд, уæд уыди. Немыц Ирыстонмæ куы 'рбацæйхæццæ кодтой, уæд цалдæр лæгæй колхозы фос хохмæ атардтой. Куыд дзырдтой, афтæмæй, цалынмæ немцы нæ асырдтой, уæдмæ хохы физонджытæ фæкодтой, стæй ма дзы цы кадавар мургæ баззад, уыдон æртардтой æмæ сæхицæй фыдæбонджындæр никæйуал хуыдтой. Бæстæ змæст уыди æмæ сæ дзуапп бацагурæг нæ фæци. Дзуапп нæ, фæлæ ма фæстæдæр Уырысханы колхозы сæрдарæй дæр равæрстой.

Цыппор æхсæзæм аз хус рæстæг скодта. Хуымтæ басыгъдысты. Адæм тынг зын уавæры бахаудысты. Мæ фыд хæстæй нæма ссыди, кæд уæдмæ, æгас ма кæй фыдæлтæ баззæдысты, уыдон раздæхтысты, уæддæр. Фæстæдæр куыд рабæрæг, афтæмæй мæ фыд, æрæджиуау чи осыд, уыдонæй дæр никаимæ разынд. Мæ кæстæр æфсымæр æмæ хоимæ нæ мадимæ баззæдыстæм æмæ иннæ сидæрты хуызæн хъызæмæрттæ 'взæрстам. Мæ хо ма сыдæй рæсигæ дæр ныккодта. Уыцы тыхст

рæстæг ма Дзыццайæн йæ фæллойбонтæм цыдæр нартхоры нæмгуытæ цыди æмæ Уырысханæй куырда, цæмæй йын йæ сабиты сьдæй мæлын ма бауадза æмæ йын иу пут уæддæр раттын кæна йæ фæллойæн. Ахæм хъæртæ йыл скодта, ныртæккæ, дам, нæ дæ сывæллæтты сагъæс йеддæмæ æндæр сагъæс нæй, зæгъгæ, йæ маестджынаы рарвыста. Дзыццайæн йæ зæрдыл уыцы хабæрттæ æрлæууыдысты æмæ йæхиуыл хæцын нал бафæрæзта...

Йæ маст ын цæмæй фæкъаддæр кæнон, ахæм дзуринагтæ мæм уыдис æмæ йын сæ нæ басусæг кодтон:

– Уыдæттыл та дæхи цæмæн хæрыс? Кæмæн цы хъæуы, уый Хуыцау зоны. Уырысханыл дæр йæ фыдмитæ æртæфстысты. Йæ дыууæ чызгæй иу дæр æгъдауыл й’ амонд не ссардта. Кæйдæрты фæдыл фæлыгъдысты æмæ, кæм сты, уый бæрæг нæй. Йæ фырт ахæстонай æддæмæ нæ цæуы. – Рынчындонмæ йæ кæцæй æрбаластой, уый зоныс? – бафарстон Дзыццайы.

Кæй зæгъын æй хъæуы, Дзыцца йæ нæ зыдта, фæлæ йæ æз зыдтон. Уырысханы ус æртæ азы размæ амард. Цы фæуыдаид, уый йын нал уыд æмæ йæ се ’рвадæлтæй чидæр зæрæдты хæдзармæ сласта. Уыцы хабæрттæ æрæджы фехъуыстон, фæлæ рынчындонмæ бахауд, уый нæ зыдтон.

– Цæмæй йæ зонын? – фарстæн мын фарстæй дзуапп радта Дзыцца, цыма уымæй афтæ зæгъынмæ хъавыди, кæцæйфæнды йæ ’рбаласæнт, цæмæн мæ хъæуы, зæгъгæ.

– Зæрæдты хæдзарæй...

Фæстаг ногдзинæдтæ йын куы радзырдтон, уæд цыма йæ мастæй ахауд, афтæ мæм фæкаст».

Ацы хабæрттæ, поезды Мæскуымæ кæимæ цыдтæн, иу ахæм мæ караен лæгæй фехъуыстон æмæ мæм йæ царды цаутæй кæцыдæртæ мæхи царды цауты хуызæн фæкастысты...

***

Мæ фыды фыды æфсымæры лæппу Тасолтан хæстæй саугуырмай ссыди. Йæ дыууæ цæсты дæр ын знаджы нæмыг ахаста. Хорз бинонтæ йын фæци, хорз цот ын рацыди æмæ, æвæццæгæн, уыдони фæрцы бирæ фæцард. Цыппарыссæдз азы йыл цыд, афтæмæй цалдæр азы размæ амард.

Йæ фыд уымæй ноджы фылдæр фæцард æмæ, Адзырттæй цы фехъуыста, уыдон-иу цыма чынджы каст, афтæ дзырдта. Кæд цæстæй нæ уыдта, уæддæр горæты уынгтæ хорз зыдта. Иу хатт

кæцæйдæр цыдыстæм. Горæтмæ куы схæццæ стæм, уæд нæ шофыр дæр, æз дæр, кæдæм цæуын хъуыд, уый нæ зыдтам æмæ-иу, кæдæм схæццæ стæм, уый Тасолтанаен куы загътам, уæд, дарддæр кæуылты цæугæ у, уый нын-иу бацамыдта. Иу ран дæр нæ фæрæдыд, афтæмæй, кæдæм цæуын хъуыд, уырдаем схæццæ стæм.

Бирæ цыдæр ног хабæрттæ дзы фехъуыстон, уæлдайдæр нæ хæдзарвæндаджы тыххæй. Мæ фыды фыды фыдæн, дам, цалдæр æфсымæры уыд. Сæ иу хуынди Состыкк. Æфсымæртæй, дам, уымæй магусадæр нæ уыд, афтæмæй цæргæ та се ’ппæтæй фылдæр фæкодта, зæгъгæ, мын Тасолтан куы загъта, уæд мæхинымæр бацин кодтон, уæдæ æз дæр бирæ фæцæрдзынаен, зæгъгæ.

***

Базраты Светæимæ дæс æмæ дыууиссæдз азæй фылдæры размæ базонгæ дæн. Пединститутмæ бацыдыстæм 1955 азы æмæ фондз азы дæргъы иу факультеты иу кьорды фæцахуыр кодтам. Мæ дæргъвæтин царды цы сылгоймæгты зыдтон, уыдонæн Светæ уыди сæ тæккæ уæздандæр, æгъдауджындæр, æнæхиндæр æмæ сыгъдæгдæрæрдæтæй иу. Институт каст куы фæстæм, уæд нæ алчидæр ацыди йæхи фæндагыл æмæ арæх нал æмбæлдыстæм.

Светæ йæ амонд ссардта æмæ дзæвгар рæстæг царди Мæздæджы. Дзæуджыхъæумæ цæуынвæнд куы скодта, уæд æнæнхъæлæджы фембæлдыстæм æмæ йын куыст ссарынаен Гæздæнты Ленæйы (уæд Ленæ куыста Кировы номыл республикон библиотекæйы директорæй) фæрцы феххуыс кодтон, фæлæ библиотекæйы бирæ нæ бафæстиат – раивта сидзæр сывæллæтты хæдзар «Хуры тын»-мæ æмæ дзы бирæ азтæ фæкуыста хъомылгæнæг æмæ ахуыры хайады сæргълæууæгæй.

Кæд иу горæты цардыстæм, уæддæр, зæгъæн ис, æмæ кæрæдзийы нæ уыдтам. Мæ бон æрхъуыды кæнын у æрмаестдæр дыууæ фембæлды. Фыццаг хатт куы фембæлдыстæм, уæд мæм Светæ æрхатыд, фæнды, дам, мæ, нæ хъомылгæнинагтимæ куы базонгæ уаис, уый. Кæй зæгъын æй хъæуы, æхсызгонæй сразы дæн йæ фæндоныл æмæ, цы бонмæ баныхас кодтам, уыцы бон ныццыдтæн «Хуры тын»-мæ.

Сидзæр сывæллæттæм кæсгæйæ мæхи цардвæндаг мæ цæстытыл ауад. Мах дæр мæ дыууæ кæстæр хоимæ æнæ фыд

æмæ æнæ мадæй баззадыстæм. Мæ фыды раздæр уымæн ныффыстон, æмæ уымæй раздæр бавдæлон стæм. Хæсты æнæбæрæгæй куы фесæфт, уæд маьныл æхсæз азы йеддæмæ нæ цыди, хæстмæ куы ацыди, уæд та – цыппар, мæ кæстæр хотæй хистæрыл – афæдз, кæстæр та гуыбыны баззад. Мæ мад дæр мæ фыдæй бирæ фылдæр нæ фæцард. Æвирхъау хуызы куы фæмард, уæд æз ахуыр кодтон дæсæм къласы, мæ хотæ та æвдæм æмæ фæндæм кълæсты.

Уыцы хабæрттæ Светæ афтæ бæлвырдæй нæ радзырдта, фæлæ загъта, Музафер дæр, дам, сидзæрæй баззад æмæ уæхæдæг уынут, цы лæг дзы рауад, уый. Светæйы ныхæстæ мæ ахæм æфсæрмы уавæры сæвæрдтой æмæ, мæхи цы фæкодтаин, уый нал зыдтон...

Фембæлд ахицæн, Фысымтæ – Светæимæ йе 'мкусджытæй æрбацыдысты бирæтæ – мын арфæтæ фæкодтой. Цæуынмæ куы рахъавыдтæн, уæд ма, Светæ цыдæр зæгъынмæ кæй хъавыд, уый бамбæрстон æмæ йын, хъусын дæм, зæгъгæ, загътон. Сылгоймаг ныфсæрмытæ, фæлæ уæддæр йæ зæгъинаг нæ басусæг кодта:

– Сидзæр сывæллетты тыххæй зарæг куы ныффыссис, уæд дын æй никуы ферох кæниккам...

Ахæм курдиатæн бæлвырд дзуапп раттын тынг зын вæййы, фæлæ йын уæддæр ахъуыды кæнынæй зæрдæ бавæрдтон. Фембæлдыл çас рæстæг рацыд, уый зын сбæрæггæнæн у, фæлæ 2000 азы 19 мартыйы зарæджы текстæн ныффыстон æмдзæвгæ:

СИДЗÆР

*Сидзæр мæгуыр у, сидзæр – тæригъæд,
Хъуызгæ – йæ бацыд, хъуызгæ – йæ рацыд.
Сусæны мæй дæр фæкæны ихæн...
Сидзæрыл ауд, амон ын алцы,
Æрмæст ын кæуын амонын нæ хъæуы, –
Сидзæрæн кæуын йæ былалгъ фæлæууы.*

*Кæд барæвдыдтай – уæд та ныхæстæй –
Сидзæры ацы дунейы, ацы,
Дæхицæн скодтай уæд удыбæстæ...
Сидзæрыл ауд, амон ын алцы,
Æрмæст ын кæуын амонын нæ хъæуы,
Сидзæрæн кæуын йæ былалгъ фæлæууы.*

*Адзала бонмæ чи уыдзæн ондзæр,
Уый уд, мæгуыраг, цытæ фæразыл!
Æнкъард – йæ райсом, æнкъард – йæ изæр...
Сидзæрыл ауд, амон ын алцы,
Æрмæст ын кæуын амонын нæ хъæуы, –
Сидзæрæн кæуын йæ былалгъ фæлæууы.*

*Сидзæрмæ амонд фæстагмæ худы,
Рæствæндаг кæны фидæнмæ балцы,
Кæндзæн æм алчи кæддæр тæхуды,
Ныр та йыл ауд, амон ын алцы,
Æрмæст ын кæуын амонын нæ хъæуы, –
Сидзæрæн кæуын йæ былалгъ фæлæууы.*

Уыцы аз æй Гæздæнты Болатмæ радтон æмæ йын абонмæ музыка ныффыссын йæ къухы нæма бафтыд. Светæйы раз къæмдзæстыгæй нæ баззадтæн. Æмдзæвгæ йын телефонæй бакастæн. Загътон ын, композитормæ йæ кæй радтон, уый дæр.

Диссаг у, æвæдза, цард! Мæ зæрдæйæн адджын цы сылгоймаг уыд, йæ миниуджытæй мæм кæцыдæртæ мæ мады миниуджыты хуызæн кæмæн кастысты, уыцы Светæйы институт каст фæуыны фæстæ нымæдæй цалдæр хатты йеддæмæ никуыуал федтон, стæй йæ бынтон æнæнхъæлæджы куыд базыдтон, афтæмæй æппындæр никуыуал фендзынæн...

Уыцы райсом дæр та мæ куыст газеттæй райдыдтон. Иннæ хæттыты хуызæн та раздæр фæстаг фарсмæ æркастæн. Тæфæрфæстæ кæм вæййынц, уым цы мыггаг, ном æмæ фыды номмæ фæкомкоммæ дæн, уыдон мын мæ зæрдæйы уидæгтæ нызмæлын кодтой. Хæстæджытæ хъусын кодтой, Базраты Саханджерийы чызг Светланæйы афæдзы бон кæд æмæ кæм бæрæг кæндзысты, уый. Хъусынгæнинаг цалдæр хатты бакастæн, фæлæ мæ йæ иу дзырдыл баууæндын дæр нæ фæндыд. Мæ зæрдæ ма дардтон, кæд ма, зæгъын, ахæм мыггаг, ном æмæ фыды номимæ æндæр адæймаг уыдис.

Ау, кæд æз цы Светæйы зыдтон, уый афæдзы размæ амард, уæд æй куыннæ фехъуыстон? Кæд, мыййаг, уыцы рæстæг Ирыстоны нæ уыдтæн, уæд та мын æй уый фæстæ иу зæгъгæ куыннæ фæци? Мæ уавæрæй фервæзыны тыххæй кæдæмдæрты куы адзырдтон, уæд бамбæрстон, ахæм уавæрæй фервæзæн кæйнауал вæййы.

Æцæгæйдæр, Светæйы зæрдæ йæ кусынæй банцад афæдзы

размæ, фæлæ мæ зæрдæ, цалынмæ цæрон, уæдмæ Светæйыл риссынæй нукуы банцайдæен...

Рухсаг загтон, кæй зæгъын æй хъæуы, Светæйæн йæ афæдзы бон сæ хæдзары, фæлæ йæм мæ зæрдæйы цы рæсугъд æнкъарæнтæ уыд, уыдонæн рухсаг нукуы зæгъдынæн, уымæн æмæ сын, цалынмæ цæрон, уæдмæ мæлæт нæй.

***

Гагкайты Дзибисы дзыхæй-иу ныхас нæма схауд, афтæмæй-иу адæймаг йæхи худынмæ 'рцæттæ кодта. Уымæ-иу цыфæнды худæг куы дзырдтаид, уæддæр йæхæдæг æндæрхуызон нукуы фæци, цыма, цы дзуры, уым худæгæй æппындæр ницы ис, йæхи-иу афтæ дардта. Адæм-иу худын куы райдыдтой, уæд-иу йæ ныхас фæураæдта, цыма-иу афтæ зæгъынмæ хъавыд, дзурын мæ бауадзут æцæгæй худын фæстæдæр хъæудзæн, зæгъгæ, æмæ-иу æцæгæйдæр афтæ рауад.

Искуы «Рæстдзинад» æнæ Дзибисæй сфидаудзæн, уый мæ фыццаг рæстæджыты нæ уырныдта. Нæ мæ уырныдта, редакцийы ракомкоммæ бандоныл Дзибисы бадгæ нукуыуал фендзынæн, уый дæр, фæлæ мæлæт адæймаджы цæуыл нæ баууæндын кæндзæн, ахæмæй, æвæццæгæн, зæххыл ницы ис.

Дзибисы хъæлдзæгдзинад мын бирæ азты фаг еси, стæй уыцы хъæлдзæгдзинад искуы баихсидзæн, искуы мын циндзинад нал хæсдзæн, уый дæр мæ нæ уырны. Цыппæрдæс азы бæрц кæм бакуыстон, уыцы бæстыхайы та фæстæмæ кусын куы райдыдтон, ууыл ныр дыууæ 'мæ ссæдз азы цæуы æмæ, цыппæрæм уæладзыгмæ куы схизын, уæд арæх мæхимидæг хъуыдыты ацæуын. Кусæн уæгтыл мæ цæстæнгас ахæссын æмæ, чи кæцы уаты бадт, уыдон мысыныл фæвæйын.

Æппæты фыццаг мæ цæстытыл ауайы рахизæрдгæй къуымы фыццаг уат. Уым бадтысты тæлмацгæнджытæ Мыстулаты Дзантемыр æмæ Гагкайты Дзибис. «Бадтысты», зæгъгæ, уый Дзантемырмæ тынгдæр хауы, уымæн æмæ Дзибис йæ кусæн уаты бирæ нæ фæстиат кодта. Телетайпæй-иу æй цы 'рмæг хъуыди, уый-иу куы райста, уæд-иу машинисткæйы фарсмæ æрбадт æмæ-иу, текстмæ каст, афтæмæй тæлмац кодта. Уыцы куыстæй-иу æй куыддæр фæдæлд, афтæ-иу, дæргъæй-дæргъмæ тыргъы цы кусæн уæттæ уыд, уыдоныл зиггæ ацыд. Алкæцы дуар дæр-иу дзы фегом кодта, «Родриго зæгъыс?», зæгъгæ-иу сдзырдта æмæ та-иу иннæ дуар гом

кæнынмæ фæци. Æрмæстдæр-иу мæ дуар гомгæнгæйæ фехæлдта уыцы фæтк. Мæнмæ та-иу афтæ 'рбадзырдта: «Опять стихи?»

Æмбал нæ уыд йæ кæрдзындæттондзинадæн. Уарзта æмбæлттимæ хъæлдзæг фынджы уæлхъус бадын. Фылдæр хæттыты-иу ахæм абадтыты амидингæнæг уыдис йæхæдæг.

Уыцы рæстæджы горæстæгтæ колхозтæн хорз æххуыс кодтой, уæлдайдæр тыллæг æфснайыны рæстæг. Иу хатт та нæ æнæхъæн редакцийæ арвыстой нартхор тонынмæ. Ахæм заман-иу нын, кæмæн æххуыс кодтам, уыдон дæр дæвæбæх фынгтæ æрæвæрдтой, фæлæ-иу нæхæдæг дæр афтидкъухæй нæ ацыдыстæм. Сихорафон уыд æмæ иууылдæр станмæ æмбырд кæнын райдыдтам. Сылгоймæгтæ фынг æрæвæрын æввонг уыдысты, афтæ нæ кусджытæй иу, кæйдæр хардзæй цæлуарзаг, хызынтæ æвæрд кæм уыдысты, уырдам бацыд. Дзибис æй хъахъхъæнгæ кодта, цы – йæ уæлхъус алæууыд, ома мацæмæ бавнала. Æввонхоры фæндонæй куы ницы рауад, уæд хызынтæм амонгæйæ Дзибисы фæрсы, ам та цы ис, ам та цы ис, зæгъгæ. Дзибис ын йæ цалдæр фарстæн æнæбары дзуæппытæ радта. Фæстаг хатт ма йæ куы бафарета, ам цы и, зæгъгæ, уæд йæ маст срæмыгъта æмæ йын афтæ.

– Уым та богъайы бырауæй тæфтелитæ.

Лæг цыдæр ахæрæгау фæци æмæ дарддæр йæ фæерстытæ дæттын нал бауæндыд. Цалынмæ æнæхъолайы фæерстытæн Дзибис дзуæппытæ лæвæрдта, уæдмæ сын нæ кусджытæ цалдæрæй амбырд сты æмæ, фæстаг дзуæпп куы айхъуыстой, уæд худæгæй артæнхæлдтытæ фæсты. Фæерстытæдæттæг та йæхицæн фæсномыг бакуыста. Йæ фæсауонмæ йæ йæ номæй ничиуал хуыдта, «Тæфтели» йыл афтæ хорз ебадт.

***

Ленинградаг поэт Марк Шехтөрмæ йæ иу æмдзæвгæйы ахæм рæнхъытæ бакастæн:

*Узнай мое имя и даты,
И шляпу снимми на ветру.
Я тоже при жизни когда-то
Не думал, что скоро умру.*

Уый æцæг поэзи у!
Цыфтытыл ахæм арф хъуыдытæ бакассын, æмæ адæймаджы

иннаердам ахизынц, афтæмæй сæ, чи ныффыста, уый бæрæг дæр нæ вæййы.

Ленинграды, – æз дзы куы уыдтæн, уæд ма Ленинград хуынди, – Александр Невскийы лавры иу цыртыл бакастæн ахæм рæнхъытæ:

*Я тем был прежде, чем ты ныне,
Ты будешь тем, что я теперь.*

Ахæм рæнхъытæ кæй къухы бынæй рацыдысты, уый æцæг поэт кæй у, ууыл дызæрдæг нæ кæнын.

Цыртыл ныффыссыны аккаг рæнхъытæ тынг зынæй райгуырынц. Хъуамæ алы хатт дæр зианджыны зæрдæйыуаг банкъарай, уый та æнцон хъуыддаг нæу. Иу хатт мæм Хæблиаты Сафар æрхатыд, мæ хъæуккаг æрыгон лæппу аварийы фæмард æмæ йын эпитафи ныффысс, зæгъгæ. Ныффыстон ахæм рæнхъытæ:

*Уæхи мыл ма марут кæуынæй:
Хъысмæт мын бакодта хæрам.
Зæххыл нæ бафсæстæн цæуынæй,
Хуыссынæй бафсæддзынгæн ам.*

Æз æй нæ фæдтон, фæлæ мын Сафар загъта, ныффыстой, дам, ын æй йæ цыртыл.

Уымæй размæ дæр æмæ уымæй фæстæмæ дæр къордгай хæттыты ныффыстон ахæм цыппаррæнхъонтæ, фæлæ мын æрæджы иу хабар радзырдауыд, æмæ мæ йыл баууæндын дæр нæ фæнды, æнæ баууæндгæ дæр ыл нæй, уымæн æмæ ахæм хабар хъуыды, ома мысгæ, куыд æрчындауыдзæн?!

Ныртæккæ ахæм дуг скодта, æмæ зарын дæр æмæ кæуын дæр æхцайыл райдыдтой. Уæвгæ ахæм адæмтæ ис, æмæ сын сæ мардыл чи ахъарæг кæны, уымæн мызд фидынц. Махмæ дæр фæзынди, цыртыл ныффыссæггаг æхцатæ чи домы, ахæмтæ æмæ, дам, иу ахæм «æхцайыкуыстгæнæг» иу цыппаррæнхъонæй бакуыста дыууæ мызды, фæлæ йæ хъуыддаг нæ фæрæстмæ. Дыууæ марды дæр ныгæд æрцыдысты фæрсæй-фæрстæм æмæ, сæ цыртыл фыстытæ иухузон кæй сты, уый куыннаæ хъуамæ бафиппайдтаиккæй!

Хъуыддаг цæуыл ахицæн, уый нæ зонин, стæй ацы хабар

æппындæр куы нæ фехъуыстаин, уæд мын æнцондæр уыдаид, уымæн æмæ нæ зыдтаин, адæймаг æхцайы фæдыл ингæны онг бахæццæ уыдзæн, уый.

Мæ зæрдæ ма дарын æрмæстдæр иу хъуыддагыл кæд, зæгъын, цыртыл фыстыты автормæ исчи мæсты уыд æмæ йыл æй мысгæ æрчындауыд. Вæййы ахæм хабæрттæ дæр...

***

«По тяготению адской силы эгоизма и глупого самообольщения о собственном достоинстве всякий ненавидит и преследует того, кто стоит выше его в умственном и нравственном развитии», – афтæ фыста Пфаф Владимир ирон адæмы тыххæй.

Ацы ныхæстæ, чи зоны, кæцыфæнды адæммæ дæр хауынц, уымæн æмæ адæймаг алы ран дæр адæймаг у. Адæймаг та цавæрфæнды адæмыхаттæй куы уа, уæддæр хæлæг йемæ кæнæ та, чи зоны, йæхицай чысыл раздæр райгуыры. Стæй иуы хорздинад иннæйы нæ фæнды, уæлдайдæр, даумæ цы хорздинадтæ ис, уыдон иннæйы хорздинадтæй фылдæр куы уой, уæд, фæлæ сæ Пфаф уæддæр ирон адæмы тыххæй куы нæ загътаид, уый мæ фæнды. Иугæр сæ кæм загъта, уым та сыл хъуамæ алы ирон адæймаг дæр ахъуыды кæна...

***

Ирон адæмы хъысмæтыл дзургæйæ афтæ зæгъæн нæй. Ирыстон ныртæккæйæ зындæр уавæры никуыма уыд. Уыди зындæр уавæрты дæр, фæлæ-иу, йæ размæ цы цæлхдуртæ сæвзæрд, уыдоны сæрты ахизын бафæрæзта, фæуæлахиз-иу ис цыфæнды зындаинадтыл дæр. Зæгъæм, цалдæр æнусы размæ нæ адæмы нымæц осæдз минмæ дæр нап хæццæ кодта. Скуынæг нæ кодтой низтæ æмæ фыдцæрдтытæ. Æппæты уæззаудæр цæф та нын ныккодтой монгойлаг тыгæнджытæ. Уыдон нæ ныццагътой дæсгай æмæ осæдзгай минтæй, æнæхай нæ фæкодтой падзахаддинадæй, фæлæ сæ бон нæ баци не 'зæг фесафын, не 'гъдæуттæ æмæ кадджытæ баныгæнын, нæ фарн æмæ лæгдинадыл фæуæлахиз уæвын.

Чысыл адæмы нымæцæн цалдæр хатты фæфылдæргæнæн дæр ис. Хæлд горæттæ æмæ хъæуты бынаты сырæзы ног, чи зоны, рæсугддæр æмæ аивдæр хъæутæ æмæ горæттæ. Æндæр у æвзæджы хъуыддаг. Æвзагыл дзурæг куынал уа, уæд ын

æнаæмаæлгæ нæй. Марды та нукуыма ничи райгас кодта. Ирæттæн сæ 'ппæтæй дæр æндæр æвзагыл дзурджытæ скæнаен ис, фæлæ уый фæстæ уыдонæй иуы дæр ирон ничиуал скæндзæн. Махæй та бираетæ, ирон мад æмæ фыдæй райгуырдысты, афтæмæй сæ мадæлон æвзагыл дзурын нæ зонынц.

Мæ ныхæстæ карз макæмæ фæкæсæнт, фæлæ, ирон уæвгæйæ иронау чи нæ дзуры, афтæмæй йæхи ирон чи хоны, уыдон сæхи дæр сайынц æмæ ирон адæмы дæр. Йæхи ирон чи хоны, афтæмæй иронау чи нæ зоны, ахæм ирæттæ Китайы иу миллиард æмæ сæдæ æстай милуанæй фылдæр ис. Мах Хуыцауы уарзон адæм стæм, æндæр нын хъулон лæвæрттæ нæ ракодтаид: уый дын не 'взаг, иннæ ахæм «Нарты кадджытæ», æмбал кæмæн нæй, нæ уыцы æгъдауттæ, нæ таурæгътæ, зарджытæ, курдиат, хъару, ныфс, лæгдзинад...

Цыдæриддæр хорздзинадæй ранымæдгон, уыдон иууылдæр фидар баст сты æвзагимæ. Афтæмæй та йæм бираетæ куыдфæндыйы цæстæй кæсынц. Ныртæккæ, йæхи ирон чи хоны, уыдон иууылдæр сæ мадæлон æвзагыл куы сдзурикой, уæд нæ адæмы нымæц æртæ-цыппар хатты фæфылдæр уайд.

Диссаг цы у? Не 'взагæн, нæхæдæг цы митæ кæнæм, уый йын æндæр исчи куы кæнид, уæд бæстæ нæ сæрыл сисиккам, фæлæ йæ мардæрцыд уый у, æмæ нæ маэсыг нæхи дурæй кæй хæлы. Нæхи нæхæдæг цы уавæрмæ æртардтам, уымæ кæсæм фидауцы цæстæй. Дон худгæйæ ласы, зæгъгæ, фæзæгъынц. Мах дæр кæфхъуындары дзымæ нæхи къахæй цæуæм, фæлæ йæ нæ хатæм, нæ райсом цы уыдзæн, ууыл ахъуыдыкæнынхъом не стæм.

Иу кæнæ цалдæр æнусы дæр историйæн чысыл рæстæг у. Раздæр, ома æнусы æмбисы размæ ма æппæт предметтæ дæр фыццаг къласæй æвдæмтæм иронау куы ахуыр кодтам, уæд нæ æрыгон фысджыты сагъæс нæ уыди. Нæ нæ уыди, иронау фыссын æмæ дзурын чи зоны, ома æрыгон журналисттæ æмæ артистты, сагъæс дæр. Ныр ралæууыд æндæр дуг. Æрыгон курдиæттæ кадаварæй-кадардæр кæнынц. Хъуыддаг уымæ æрцыди, æмæ, «Рæстдзинад»-мæ чи ныффысса, ахæм адæмы нымæц къаддæрæй-къаддæргæнгæ цæуы, радиойæ дыууæ ныхасы иронау чи зæгъа, ахæмтæ дæр агуринаг фесты.

Не 'взагмæ ныртæккæ цы цæстæй кæсæм, ахæм цæстæй йæм дарддæр дæр куы кæсæм, уæд, дыууæ-æртæ æнусы фæстæ цы

уыдзæн, ууыл ахъуыды кæнын адæймаджы фæндгæ дæр нæ кæны. Иу æвзæр хъуыддаг ма цы у чысыл хъæуты, уæлдайдæр хæххон хъæуты, цы скъоладзæутæ ис, уыдоны, дам, стыр хъæуты скъолатæм ласын райдайдысты. Уый, мæнмæ гæсгæ, кæнын кæй нæ хъæуы, ахæм хъуыддаг у. Абоны онг ма нæ хæхбæсты цæргæйæ чи баззад, уыдон сты, райгуыраен бæстæйыл тæккæ æнувыддæр чи у, уыцы адæм æмæ сæ цотæн саразын хъæуы æппæт фæдæттæ дæр, цæмæй, кæм райгуырдысты, ахуыр дæр уым кæной, кæннод тæссаг у, уыцы хъæутæ дæр æдзæрæгæй куы баззайой, уымæй.

Францæгтæм ахæм ныхас ис: «Гении рождаются в провинции, а умирают в Париже».

Адæймаг зæххыл цæрынмæ райгуырд æмæ, зæхмæ цас хæстæгдæр уа, уыйас йæ курдиат æххæстдæрæй райхæпы, йæ бæстæ æмæ йæ адæмæн фылдæр хæрзты бацауы. Нæ интеллигенцийы минавæрттæ, зæгъæн ис, æмæ иууылдæр хъæуты райгуырдысты, уым арвыстой сæ сабийы бонтæ. Уый та ууыл дзураг у, æмæ æвзагыл, культурæйыл, аивадыл сагъæс кæнгæйæ, сæ фидæныл тыхæгæйæ фылдæр æргом аздахын хъæуы хъæутæм, уымæн æмæ уырдыгæй цæуы курдиатæй хайджын адæмы фылдæр хай.

Кæд нæ Ирыстоны хорздзинад фæнды, нæ сомбоныл хъуыды кæнæм, уæд бахъахъхъæнæм не 'взаг, уымæн æмæ нын æнæ мадæлон æвзаг фидæн нæй.

...

Æнаæусæй чи базæронд, мæ уыцы зонгæйы раныхас: «Мæхицæн дæс æмæ æртиссæдз азы батонын æнхæл нукуы уыдтæн, фæлæ сæ батыдтæн. Ныр мыл æртындæс æмæ æртиссæдзæм аз цæуы æмæ ма уыцы кары дæр мæ дзаумæттæ мæхæдæг æхсын, хæринаг дæр мæхæдæг кæнын. Цыбыр дзырдæй, иунæгæй цæрын. Мæ фарсмæ чи 'рбалæууа, ахæм æввахс хæстæг мын нал баззад. Мæ хистæртæй раджы бавдæлон дæн, мæ карæнтæ æмæ, мæнмæ æввахс кæуыл цыди, уыдон дæр мæ разæй фесты. Цы кæстæртæ æмæ сын кæстæрты кæстæртæ рахъомыл, уыдонæй та æз никасй хъæуын, стæй, раст куы зæгъон, уæд мæ уыдоны æххуыс хъæутæ дæр нæ кæны. Цалынмæ мæ къахтыл цæуон, уæдмæ мæхимæ зилдзынæн, стæй та, Хуыцау цы зæгъа, уый уыдзæн...

Бинонты хъуыддаг бакæнын, студент ма куы уыдтæн, уæд

сфæнд кодтон. Пединституты æртыккæгæм курсы ахуыр кодтон, афтæ мын нæ профком путевкæ радта. Цъæйы нукуы уыдтæн, æппæлгæ та дзы тынг кодтой æмæ уырдаем ацыдтæн. Иу хатт цалдæрæй цытимæ балцы цыдысты, æмæ æз дæр семæ бамбал дæн. Фæндагыл адæм кæрæдзийы тагъддæр базонынц. Дыууæ чызгимæ дзы фæлымæн дæн. Уыдон ахуыр кодтой хъæууонхæдзарадон институты, æрмæст дыккаг курсы. Иу дзы бæрзонддæр уыд. Саулагъз, дæргъдзæсгом, нарæгастæу. Иннæ – бурдзалыг, цъæхцæст, ныллæджытæ, хæрзхуыз. Кæд бакастæй кæрæдзийы æнгæс ницæмæй уыдысты, уæд сæ нæмттæ, зæгъæн ис, æмæ иухуызон хъуыстысты: Эллæ æмæ Бэлæ.

Дыууæйы дæр, куыддæр æрцыдысты, афтæ базыдтон. Турбазæйы инструктортæй иу нæ иумæйаг зонгæ разынд æмæ нæ уый базонгæ кодта. Диссаг цы уыд, Эллæйы куыддæр ауыдтон, афтæ мæ зæрдæйы цыдæр рухс фæрттывтæ. Цыма, мæ хъуыдыты цы чызджы сурает сныв кодтон, уый мын хъысмæт мæ размæ рарвыста, афтæ мæм фæкаст. Ноджы, куы зонгæ кодтам, уæд мæм ахæм фырнымд, уæздан æмæ, сæйрагдæр, уарзон цæстæй æрбакаст, цыма афтæ зæгъынмæ хъавыд: «Мах рагæй зонгæ стæм, фæлæ дæм мæ къух, цæмæй ныл мачи фæгуырысхо уа, уый тыххæй дæттын». Цытимæ куы цыдыстæм, уæд хæстæгдæр базонгæ стæм. Бэлæ, æвæццæгæн, мæ зæрдæйыуаг æмбæрста æмæ инструкторимæ йæхи ныхæстæгæнæг скодта.

Эллæимæ мын ныхас кæныны фадат фæци æмæ æз уый фарстон, уый – мæн. Мæ царды хабæрттæй йын цыдæртæ куы радзырдтон – уым та магуырдынад йæддæмæ ницы уыд, – уæд мын уый дæр йæхицæй ницæмæй раппæлыд. Мад йæддæмæ, дам, мын ничи ис æмæ, дам, йæ цард иууылдæр мæнæн снывонд кодта. Афтæ мæм фæкаст, цыма мын уымæй ныфсытæ æвæрдта, æз дæр дæуæй хуыздæр уавæрты нæ хъомыл кодтон, стæй ныр дæр хуыздæр уавæры нæ дæн, зæгъгæ.

Не 'мгъуыд фæуыны агъоммæ æцæгæйдæр рагон зонгæты хуызæн уыдыстæм. Ноджы мын Бэлæ мæ зæрдæйыуаг æцæгæй бамбæрста, æмæ нын æппæт фадæттæ дæр арæзта, цæмæй Эллæимæ фылдæр рæстæг иумæ уыдаиккам. Эллæ-иу мæм афтæ зæрдиагæй хъуыста æмæ мæ фæндыди, йæ зæрдæмæ тынгдæр цы фæцæуа, ахæм ныхæстæ кæнын, фæлæ, иуæй, арæхсгæ нæ кодтон, иннæмæй та мæ цард Эллæйы аккаг хабæрттæй магуыр уыд. Уæддæр архайдтон йæ ирхæфсыныл. Суанг ма йын мæхицæй

дæр раппæлыдтæн, фондз мæйы, – ахæм заман алы бон дæр ахсджиаг вæййы, – размæ, зæгъын, авд азы фæдымыны фæстæ мæ тамако ныуагътон. Куыд бамбæрстон, афтæмæй йын æхсызгон уыд уыцы хабар фехъусын.

Турбазæйы не 'мгъуыд кæронмæ фæцæйхæццæ кодта. Дыууæ боны ма нын куы баззад, уæд Эллæимæ кæрты бæлæсты бын бандоныл бадтыстæм æмæ ныхæстæ кодтам. Зæрдæйæ æнкъардтон, Эллæйæн мæ сусæг хъуыды куы нæ зæгъон, уæд фæсмонæй мæхи кæй хæрдзынæн, уый. Разæнгард ма мæ цы кодта – мæ ныхæстæ йæ зæрдæмæ цыдысты. Мæ хъуыдытæй иуы ныхмæ дæр нукуы радзырдта. Цæмæдæр гæсгæ мæм афтæ каст, цыма йын мæ бæллицтæй кæцыфæнды куы зæгъон, уæддæр мæм нæ фæхæрам уыдзæн, æфхæрдмæ дзы никæцы бамбардзæн, нæ фестдзæн æмæ тæргайхуызæй нæ фæлидзæг уыдзæн. Æмæ мæ уыцы хъуыды фæсайдта...

Мæ ныхæстæн сæ тæккæ æнаæвналддæртæм куы бахæццæ дæн, уæд ын тæрсгæ-ризгæйæ зæгъын бафæрæзтон:

– Эллæ, мæ зæрдæмæ цæуыс...

Уый мæм уарзон цæстæй æрбакаст æмæ мидбылхудгæйæ загъта:

– Æмæ уый цы диссаг у? Мæнæн мæ зæрдæмæ цал цæуы, уый зонис?..

Мæ ныхас мын хъазынмæ кæй здахы, уый бамбæрстон:

– Æз æцæгæй зæгъын.

– Æз дæр...

– Уæдæ-ма дзы иуы зæгъ?

– Бэлæ...

– Ды, куыд рæсугъд, хæларзæрдæ, æгъдауджын чызг, афтæ цæуыс мæ зæрдæмæ.

– Лæппуйæн æгъдауджын чызджытæ се 'ппæт дæр йæ зæрдæмæ фæцæуынц...

– Ды тынг цæуыс мæ зæрдæмæ...

– Ахæмтæ дæр иу æмæ дыууæ нæ вæййы.

Цыбыр дзырдæй, нæ мæ ныуагъта, цалынмæ йын, «уарзын дæ», зæгъгæ, загътон, уæдмæ.

Уыцы ныхæстæ куыддæр фехъуыста, афтæ фестад æмæ турбазæйы агъуыстмæ тæхæгау акодта...

Æхсæв-бонмæ нæ бафынæй дæн. Мæхимæ хæцыдтæн, сайд мыл кæй æрцыд, уый тыххæй. Цæмæн кастæн йæ коммæ? Цæмæн

ын бакуымдтон уыцы ныхæстæ зæгъын? Хуыздæр бон æмæ рæстæгмæ сæ цауыннæ фæцауæрстон? Æмæ цы нæ хуызы æфхæрдтон мæхи?

Дыккаг бон уыди нæ фæстаг бон. Фæссихор хуамæ автобуы горæтмæ ацыдаиккам. Мæхи цы фæкодтаин, уый нæ зыдтон, æмæ, шахмæттæй кæм хъазыдысты, уырдаæм бацыдтæн. Уыцы рæстæг хъазт фæци; чи фембылд, уый фестад æмæ мæм дзуры:

– Ахъаз, мæн цауын хъæуы...

Æрбадтæн. Мæ ныхмæлæууæг бапъерозты къопп систа æмæ мæм æй дары. Систон дзы иу æмæ, афæдзы 'рдагмæ 'ввахс йæ тæф кæмæн нал банкъардтон, уыцы фæздæггæй мæ дзых айдзаг. Ууыл бирæ рæстæг нæма рацыд, афтæ дын мын чидæр ме 'рдæгдымд тамако мæ къухæй куы аскъæфæгау кæнид. Фæкастæн, æмæ Эллæ, тамако йæ къахы бын аууæрста æмæ нæзыты æхсæнты дæлæмæ тагъдгомау фæуайы...

Никуы мæ ферох уыздæн уыцы ныв. Адзалы бон дæр æй æхсызгонæн мысдзынæн. Мæ къухæй мын æнæфæрогæйæ мæ бапъероз барджын ист куы акодта, уæд мæм афтæ фæкаст, цыма мын уарзын дæ, зæгъгæ, загъта...

Иннæ хабæрттæ куыд рауадысты, уыдон дын нал дзурын, уымæн æмæ дзы хорзгæй ницы ис. Уæвгæ дын сæ хæрзцыбырæй зæгъдзынæн.

Эллæ турбазæйы фæстæ æваст æрбарынчын. Йæ низ ахæм æвгъатыр разынд, æмæ цалдæр мæйы фаг йеддæмæ нал осси...

Уыцы мастæй мæ зæрдæ афтæ байдзаг, æмæ дзы æндæрæн бынат нал разынд. Мæ царды кæрон цæмæ 'рцыд, уый та дæхæдæг уыныс...»

...

1956 азы 13 майы боны æртæ сахатмæ æввахс Переделкиной йæ дачайы дамбациайæ йæхи фехста стыр советон фыссæг Фадеев Александр. Уый размæ бон Фадеев йæ маескуыйаг фатеры дзæвгар рæстæг фæныхас кодта фысджытæ Маршак Самуил æмæ Погодин Николаимæ. Изæрæй Фадеев йæ 11-аздыд фыртимæ ацыд Переделкиномæ йæ дачæмæ. Уыцы ран уыди йæ царды фæстаг уысмы онг. Фыссæджы секретарь Книпович куыд радзырдта, афтæмæй, Фадеев Маршакимæ куы ныхас кодта, уый фæстæ йæ бон æрсабыр уæвын нæ уыд. Хуыссæг æй нал ахста. Цы нæ хос нызта, уæддæр ын ницы 'ххуыс кодтой. Лæгтадгæнæг Латышева куыд

фехъусын кодта, афтæмæй йæм Фадеев 13 майы райсомæй цæлгæнæнмæ бакаст, фæлæ аходæн хæрын нæ бакуымдта. Уыдис тынг тыхстхуыз. Боны æртæ сахатмæ æввахс æм йæ кусæн уатмæ иæ лæппу Мишæ бацыд æмæ йæ фыды сынтæгыл мардæй байгæфта. Йæ фарсмæ уыд дамбаца. Уым уыдис, СЦКП-йы ЦК-мæ цы писмо ныффыста, уый дæр.

Йæ цардæй цæмæн хицæн кæны, уый ныффыста цыбырæй. Комкоммæ загъта, кæмæн цы 'мбæлди, уый.

Йæ писмо фæци ахæм ныхæстæй: «Курын, æмæ мæ баныгæнут мæ мады фарсмæ».

...Тæхуды кæнын, йæ мæлæты размæ ахæм ныхæстæ ныффыссын йæ бон кæмæн у...

✦ Ахæм ныхæстæ ныффыссын та йæ бон у, йæ мады ингæны фарсмæ бынат кæмæн ис...

...

Стъалытæ арвыл фæзынынц, талынг куы вæййы, уæд.

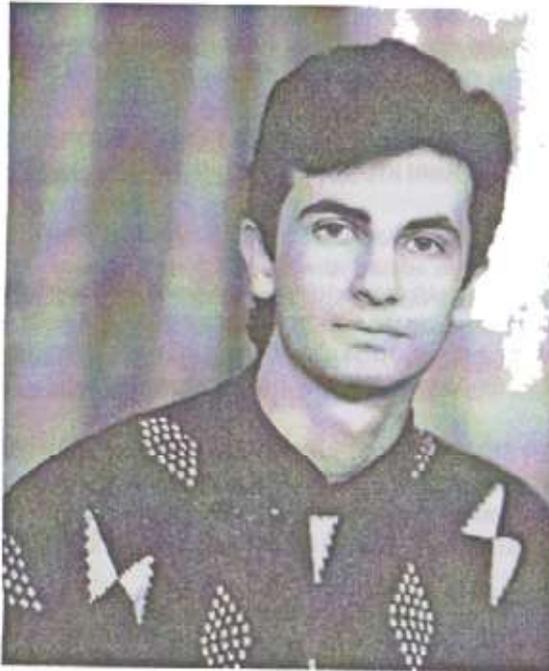
Ис ахæм адам, æмæ дæ цуры фæвзæрдзæн зын сахат. Æнæуи та дæм хæстæг не 'рбацæудзæн. Стæй та дæ фарсмæ 'рбалæудзæн, ие 'ххуыс дæ куы бахъæуа, уæд...

2009 аз, тæргæйтты мæй – хуымгæнæны мæй, Кисловодск

МАЛИТИ Геуэрги

ДИГОРОН ЛÆГ АНГЛИСИ ЦИТÆ БАВЗУРСТА (2АГ ХАЙ.)

Тæлмацгæннæгæй. Аци документалон уацау (уруссагау хуннуй «Нелегал») Малити Геуэргиги ниффинста Англиси - уоми фæццардæй 4 анземæ хæстæг. Æ фиццаг хай мухургонд æрцудæй нæ журналы фарæ 3-аг номери. Уой размæ уацау мухургонд адтæй мæскуйаг журналы «Дружба народов», уордигæй æй рамухур кодта нæхе газет «Северная Осетия». Тæлмацгонд æрцудæй англисаг æвзагмæ, ниммухур æй кодтонцæ журнал «Альбион», (Лондон), журнал «Что есть истина» (Лондон). Уацау ма мухургонд æрцудæй Украини, журнал

«Литературный Башкортостан», Канади æма берæ æндæг рауæнти, сауæнгæ ма Уæрæсейæн Лондони ци мингæварадæ ес, уой официалон сайти дæр.

Геуэргиги райгурдæй 1968 анзи Дзæууæгигæууи. Каст фæццæй ЦИПУ-й историон факультет. Куста фирмæ «Диани» разамонæггæй. Æ уæггъдæ рæстæги ахур кодта психологи æма экæсæйнаг философи.

Колити Витали

1-аг сæр

Хорнигулæни мæ цардиуагæ æппундæр нæ рæстмæ кодта. Еу зинвадатæй иннемæ цаугæ цудтæн неци мæмæ уогæй, нæдæр куст, нæдæр ба фæрæзнæ. Британиаг хецауадæ еу закъон инней фæдбæл фæдар кодта, миллиардгай æхцатæ уагъта æбарæ цæргути нихмæ, архайдта, бæстæ æнæхунд иуазгутæй искадзос кæнунбæл. Дууæ анзи æма æрдæг раевгъудæй, кæдæй мæ къах англисаг зæнхæбæл нифсардæй, уæдæй. Етæ адтæнцæ мамæлай къæбæр ести хуэти бакосуни, зæрди реваддзийнади æнзтæ. Неци рохси цъита уидтон разæй дæр, еу иннемæй фуддæр фудабæнттæ мæ фæсте æмдзо кодтонцæ, мæ гъудитæ æма мæ уод еу минкъий æрæллау кæнуни рагæ мин нæ дæтгæй. Æцæгæйдæр еци рæстæг адтæй – уод ма ниммæлай догæ.

Еу къапек бакосун æма мæ райгурæн бæсти фæстæмæ фæтер балхæнуни фæндæ фесавдæй, æппундæр æрцауæн кæмæн нæбал адтæй, уæхæн сонтадæ мин фæстадæй.

Мæ кæддæри нисантаæ сæхе усхъуммæ райивтонцæ, косун гъудæй æрмæстдæр, цаемæй æнæхуæргæй ма рамардайнаæ æма мин, æрæхсæвеуат кæми æркодтайнаæ, е адтайдæ, уобæл.

Нецибал мæ æндафта еци æцæгæлон бæсти.

Уарзта мæ польшæйаг кизгæ, хъæбæр æй фæндæ адтæй æ цард маен хæццæ сбæттун. Адтæй ми дууадæс анзи кæстæр, зæрдæсгæ, бордзалуг, гурведауцæ, берæ лæхъуæнти зæрдитæ имæ тадæнцæ. Евроцæдеси цæргути хæццæ мæнгæгъдауæй цард баеу кæнуни гæгъæдитæ саразуни туххæн цалдæргай мин фунти фистонцæ. Е вазутин процесс æй, берæ тæссаг гъуддæгти хæццæ баст æй, фиццагидæр ба æхцати хæццæ. Æз ба уобæл ку сарази адтайнаæ, уæд мæ еунæг пенс фæдун дæр нæ гъудæй. Мæ цард цæхгæр фæндæрхузи адтайдæ, иссердтайнаæ, дзæвгарæ æхца кæми истайнаæ, уæхæн куст, мæхецæн банки хигъд байгон кодтайнаæ, кредит си истайнаæ, еузагъдæй, куд мæ зæрдæ загътайдæ, уотæ.

Фал еци-еугур рахастдзийнæдтæ æма дзæбæхдзийнæдтæбæл не 'сарази дæн æрмæстдæр еунæг гъуддаги туххæн – мæ зæрдæ цæхгæр ислаудтæй не 'хсæн, нæ цудæй мæ зæрдæмæ.

Мæ хъисмæт мæ кумæ худта? Бустæгидæр еугур дзæгъæл ниддæн, нæбал æй лæдæрдтæн, идарддæр мин ци гæнгæй, уæдта аци æцæгæлон бæсти цæмæн дæн, уой.

Фæстаг хатт ма мæ кустæй фæццох дæн нæуæг анзи хуæдразмæ. Еци рæстæг алли хузи куститæ кодтон еу арæзтади. Кустмæ мæ райстонцæ рæстæгми æмгъудæй æма мин еу бони миздæн фистонцæ 37 фунти. Æма кæд цийфæндуй уодуæлдай æма хъазауатонæй архайдтон, уæддæр дууæ мæийемæй фулдæр ба нæ фæдтæн еци арæзтадон организаций.

Нæуæгæй бабæй мин куст агоргæ кæ уодзæй, уой ку балæдæрдтæн, уæд æнхумæ мæхе бакъопæ кодтон мæ италийаг лимæнмæ.

Æбарæ цæраг кæ дæн, уой ин не 'сгъæргæнгæй ин мæ мæгури койтæ ракодтон. Гъуддаг уотæ рауадæй æма италийаг Росо еци бонти гъавта хецæн гъæуайгæнæг фирмæ закъонмæ гæсгæ сфедар кæнун. Гъуди дæр ибæл нæ ракодта, уотемæй мин балæдæрун кодта, арази кæ 'й мæн æхсæвгæсæй райсунбæл, кæ мин фæддзæнæй 50 фунти.

Æруагæс дæр ми нæ кодта, мæ гъуддаг фæррæстмæ 'й, е. Æма мæнæ ралæудтæй, кустмæ ци бон рацудтæн, е дæр. Росо мин загъта, æхсæвæ мæ бон хуссун кæ æй, уомæн æма ци азгъунст гъæуай кодтон, е ревæд æй æма си радавуйнагæй неци ес, зæгъгæ. Фал кæми хусттæн, уагæвæрди домæнтæ куд амудтонцæ, уомæ гæсгæ алли сахатт дæр терригорибæл æрзелинæ. Уотæ сæуми уæнгæ, цалинмæ иннæ смæнæ æрбацудайдæ, уæдмæ. Сабургайти мæ кеми цæун райдæдтон, мæ зæрдæ бацæйдæрдтон, мæ гъезæмæрттæ фæцæнцæ, зæгъгæ, æма бабæй мæбæл хъисмæт нæуæгæй æ бæлах æрæнхуæрста...

Росо мин балæдæрун кодта куст кæ нæийес, бæнгæлмæ кæсун кæ гъæу æма мин бафиста мæ мизди æмбес. Уотемæй æгустæй фæббæдтæн æгас мæйи бæрцæ. Рæстæг цудæй, нæдæр мин куст адтæй, нæдæр мæ фæстæмæ агурдтонцæ.

Æма исфæндæ кодтон мæ царди фиццаг хатт, ци æхцай фæрæзнитæ ма мæмæ байзадæй, уонæй казиной рагъазун – æрмæ фæндадтæй мæ хъисмæт бавзарун. Уæдта ма мæ гъолæ сах рабадтæй, куд нæуæг гъазагæн, уотæ, – уæхæн нифситæ мæхецæн

æвардтон суæллонау.

Царди ци нæ фæууй, зæгъгæн, адæймагæн æе гъуддæгутæ размæ нæ фæццæуонцæ, амонд имæ æхе усхъуммæ исхатуй. Фал еу райдзаст бон ба дзæвгарæ æхца рамолуй лотойæй, кенæ ба казиной, кенæ ба æригъал уй миллионерæй, уомæн æма æ фæрæзнитæ банкбæл сæвардта æма æ халæ схаудтæй.

Цæй, ци уа, уой уæд, донпаст цъифæ ниуунæй нæбал тæрсуй, искарстон мæхецæн. Фал бабæй æми дæр мæ гъуддаг нæ фæррæстмæ 'й, цидæриддæр ма мæмæ адтæй, уони фæххуæрди дæн.

Казинойæй рацудтæн расуги хуæн, мæ цæститæ тартæ кодтонцæ, мæ уæругæ фæттасиуонцæ, берæ мæ нæбал гъудæй æма æдухæй зæнхæбæл ма радаргъ уон. Мæ алпизæртæ мæбæл хъæнттæ кодтонцæ фунук фестунау. Уотæ мæ 'гас цард дæр. Мæ гобанмæ кутемæй бахъæрдтæн, уой нæ гъуди кæнун, гъуди ма кæнун, фæснадтæ куд цудтæн, уой. Цалдæр бони гъæунгæмæ нæ рацудтæн, ци хæдзари цардтæн, уордигæй. Мæ бауæр адтæй индийæй уæззаудæр, мæ сæри алли гъудитæ æмбохъули кодтонцæ.

Уæдта мæмæ фезмæлдун дæр нæ цудæй уæд æма уой фæсте дæр. Равзурстон, куд психолог, уотæ мæ уавæр раварун. Кæддæр психологи æма философий науцитæ лæмбунæг ахур кодтон мæхуæдæг мæхецæн дзæвгарæ рæстæг. Индий, Китайи, Тибети философи, фал си сæ еу дæр мæ цардиуагмæ æмгæрондæр нæ цудæй.

Цалдæргай хæттитæ мæхуæдæг мæхемæ раттинæ еци-еу фарстатæ: Ка дæн? Цæмæн цæрун? Аци хабæртæ мæнбæл цæмæн цæунцæ? Æма син дæуæппитæ раттун мæ бон н' адтæй. Суæрдигæй мæмæ æрцудæй царди уагæвæрдти лæдæрундзийнадæ æвæгъиди, иннердигæй ба бафгудтæн мæйдар лæгæти, рацæуæн кæцæй н' адтæй, уæхæн рауæни.

Гъуди кæнун, уæд ма цардæгас дæн. Цардæгас ма кæд дæн, уæдта 'й лæдæрун, гъуди кæ нæбал кæнун, уой.

Мæ сæри гъудитæ æмæнтъери. Зунди арæни фæсте ба райдайуй æцæг æррадзийнадæ. Фал цума кæми 'й еци арæн æнæнæз æма негъуни ка хецæн кæнуй, цума ма мæ бон бауодзæй уони кæрæдземæй раæргасун. Фиццаг бæрæгæнæнтæ. Æви мæмæ æрæгиауи фæсмойнадæ æриздагъдæй фæстæмæ мæ бийнонтæ кæ ниууагътон, уой туххæн. Еци бонæй фæстæмæ мæ мæ гъудитæ цæх нæбал уагътонцæ, бонæй-бонмæ имисгæ цудтæн, мæ цардмæ

мин сауэнгæ листæг гъуддæгти уæнгæ дæр барæ ка дардта, уони
Еци гъудитæ æма гъæлæстæ мæмæ хæрау цудæнцæ æма
мæ фæйнердæмæ рæдувтонцæ. Мæ бон син æруорамун нæбал
адтæй, бонти нимæдзæ ми феронх æй. Кæмидæр ба ма мæ зунди
кæронæй лæдæрдтæн, уой æма мæ уавæр фуддæрæй-фуддæр
ке кæнуй. Мæхе, куд хецæн адæймаг, уотæ нæбал æнкъардтон,
тарстæн, айдаæнæмæ ку бакæсон æма еу мæхе бæсти æндæр еске
ку бауинон, уомæй.

Мæ зунд æцæг тохи будур иссæй хуарз æма фуддзийнадæн,
кæрæдземæн кæмæн нæййес бауу, уæхæн дууæ
нихмæсвæрддзийнади. Уонæй сæ еу мæ хæццæ адтæй сауэнгæ
мæ райгурцæй фæстæмæ, рохсæмæ, Хуцаумæ æ тухæ кæмæн
хъæрдтæй, уæхæн. Иннæ ба тагъддæр ка ирæзуй, адæймагæн æ
хъауритæ ка есуй æма 'й бунмæ ка ласуй, уæхæн.

Уæ цæститæбæл рагъазун кæнтæ уæхæн нивæ: бацудайтæ
талингæ æхгæд бунатмæ æма си исасугътайтæ ирд рохс. Уинетæ
си аллихузи нæгъæугæ дзауматæ, хæлаури тунтæ, æндæр уæхуæн
бузгъуртæ. Еци ирд рохси мæхе фæууидтон. Мæ сабибонтæй
фæстæмæ мæхецæй идард кодтон, гыгæ мæ ци даруй, уонæн аргъ
кæнуни фæндæ. Æнæлухгонд фарстатæ æмбурд кодтон, фал син
дзуапп иссеруни гъудийæй ба мæхе тилæфгæнгæ цудтæн. Нур,
дзæвгарæ æнзти фæсте ка æрæмбурдæй, уони ауæзнæ ратудта
æма мæ сæрбæл ракалдæй. Аллихузи цъумурдзийнадтæ æ хæццæ
ка раласта, еци ахæрау мин мæ зунд æ буни фæккодта. Æ надбæл
цидæриддæр адтæй, уони æнсæндгæй мин байгон кодта мæ сæри
дæлзунди дуар. Æз ба лæудтæн къæсæрбæл, кастæн æма син
игъустон сæ дзубандимæ. Мæ медуод цудæй уæхæн
медхъурдохæн, логикон æгъдауæй балæдæрæн дæр кæмæн
нæййес. Адæймаги психики æрдзон зонундзийнадтæ хуарз ке
зудтон, етæ мæ нигъулун нæ уагътонцæ æма мæ гъæуай кодтонцæ
еугур хуæрзисæвд фæуунаы. Ку – еу фæццæй фунæй кодтон, уæд
бæргæ рохс фунтæ рауинна, фал ку æригъал уина, уæдта бабæй
цард е 'цæг хузи мæ цори æристидæ.

Идарддæр уæхæн уавæрти цæрæнвæдгæ нæбал адтæй.

Æвæстеуатæй мæ гъудæй еу ести куст иссерун.

Куст иссеруни туххæн игъосункæнуйнаг ниммухур кæнун
кодтон, уруссаг æвзагбæл си ци газет цудæй, уоми. Адæм маæмæ
телефонæй дзорун райдæдтонцæ, фарстонцæ мæ, цæмæ арæхсун.
Сæ фулдæрей гъудæй сæрмагонд арæзтадон дæснаидабæл хъæст

адæймаг, фал ку базонионцæ нæдæр гъæдикустгæнæг дæн, нæдæр
'майæг, уæдта ми сæхе раеуварс кæнионцæ. Æппунфæстаг ба
мæмæ æрбадзурдта еу нæлгоймаг æма мин балæдæрун кодта,
'иллихузи куститæ ка æнхæст кодтайдæ, уæхæн косæг æй ке гъæуй,
фистайдæ мин бонæ 30 фунти. Æз исарази дæн, уомæн æма цæттæ
адтæн, цифæнди минкъий мизд мин кæми фистайонцæ, уæхæн
кустбæл фæххуæстунбæл дæр.

Тæккæ дугкаг бон къахун райдæдтон бел æма къахæнæй
къанæуттæ, хæтæлтæ кæми рауагътайонцæ, уæхæнттæн. Миййаг,
мин бел æма къахæн æнæзонгæ ку нæ адтæнцæ. Ци кустбæл
фæххуæст дæн, уобæл неци уоййасæ бацийнæ кодтон, уомæн æма
'й лæдæрдтæн, рæстæгми куст мин ке æй, уой, уæдта мин мæ
раздæр кустити хуæн ами дæр хуæрзæбон ке разæгъдзæнæнцæ,
уой. Мæ рагъбæл хастон арæзтадон æрмæгутæ сæрггаг
уæладзгутаемæ, еу рауæнæй иннемæ æмпъухтон бетон блоктæ,
цементи голпæгтæ æма æппундæр некæд ниддæн мæхемæ, мæ
кустдæттæг мæ ку раппæлидæ æма ку зæгъидæ: «Молодец! Хуарз
дин уайуй! Арфиаг уо!»

Еухатт ба нæ прорабтæй еуей бафарстон: «Уотæ минкъий мин
цæмæ федунцæ», зæгъгæ. Е мин дзуапп равардта: еци куститæ
'шке бон дæр æй æнхæст кæнун æма кæд дæ зæрдæмæ нæ цæуй,
уæд дæ цæуни барæ ес. Фæстæдæр хъæбæр рафæсмон кодтон,
еци фарста имæ ке равардтон, уобæл.

Мæ сæрæй фæттагъдæй, ами æнæхунд иуазгути кустæн
аргъонд ке нæ цæуй, е. Цалдæр боней фæсте мæмæ еци прораб
æрбацудæй æма мин æнæ неци балæдæрунгæнгæй, загъта, кустæй
уæгъдæгонд ке дæн, еци хабар. Æз лæмбунæг кастæн мæхе хуæн,
кусти туххæн бадзурд кæмæ н' адтæй, еци косгутаемæ æма деси
æфтудтæн. Сæ фулдæр мæнæй адтæнцæ дзæвгарæ дзæндæлдæр
кусти. Зæгъæн, уæззау толдзæгъæдæй конд дуэртгæ дугæйттæй
кæми хастонцæ, уони æз ба тъулдтон еунагæй. Хъæбæр мæ
фæндадтæй, цæмæй мæбæл сæ цæстингас æрæвардтайонцæ, куд
хуарз косæгбæл, уотæ. Еци гъуддаг нæ цудæй мæ 'мгосугти
зæрдæмæ. Арæх-еу мин бауайдзæф кæнионцæ, ома, дæ уодæй
уæлдæй арт ци цæгъди, зæгъгæ. Хецауадæй си ку неке уида, уæд
сæ еуетæ думдтонцæ тамаку, иннетæ ба сæ зæрди дзæбæхæн
кафтонцæ æма сæ еу дæмæг ба н' адтæй: еу сауцъарæ кафæг ба
мин æцæгæйдæр мæ зæрдæбæл æрлæуун кæнидæ Майкл Джексони
æ гуриконд, æ фезмæлдæй. Кафгæ ба кæнидæ æнæ музыкæй.

Африкæгтæ æма латиноамерикæгтæ берæ рæстæг нæ радзебæл унцæ, бустæги хъæбæр тулаваст нæ 'нцæ англисаг арæзтади косунмæ. Æнгулдзитæбæл син ес ранимайæн, æз си ке фæзуидтон арæзтадон кустуи косгæ, уони: еу си адтæй Ямайкæй, дууæ Нигерийæй æма ма цалдæр лæги Мозамбик æма Конгойæй.

Дугкаг бон кустмæ ку рацудтæн, уæд мæхе цæри англисаг кустдæттæг еци косгутæй ратардта æртей, сæхе ке тилеф кодтонцæ, уæдта сæ медастæу сæхе 'рдигонау ке дзурдтонцæ, уой туххæн. Æвæццагæн, арæзтадæмæ æнæргъудитæ æрбахуудтæнцæ æма нæма балæдæрдтæнцæ, ами Англий сæ æмбæстæгтæ белтæй ке нæ косунцæ, уой. Мадта ма пособи ка есдзæй, æгуст ке æнцæ, уой туххæн, етæ ку нæ, уæд?

Арæзтадон кустуи некæд æрæстæфтæн араббæгтæ æма Азийæй рацæугутæ дæр. Уонæн сæхе пайдай куститæ ес Англий, хуарз æма сæмæ федар æвæрд æй базарадæ æма цардиуагон домæнтæ æнхæст кæнуни хæццæ баст архайд. Зæгъæн, китаййæгтæ къохи ес берæ ресторантаг, кафетæ, минкъий товартæ уæйæгæнæн тукæнттæ, кафаен клубтæ, кæцитими уæйæ кæнунцæ хылма, ихæлд силгоймæгтæ ба сæхе куд товар, уотæ. Етæ сæхецæн косунцæ, сæ сæрмæ хæссунцæ еу уати цалдæргæйттæй цæрун. Уой хигъд ба фæстауæрцæ кæнунцæ фатербæл фæдгаг æхца. Ци ма дæ гъау? Ес дин, кæми æрæхсæвæуат кæнай, уæхæн бунат, хуæрдæ. Зонунцæ æхца косун, уæдта зонунцæ аргъ кæнун сæ алли бакуст пенсæн дæр. Бухсун æма кустуарзондзийнадæ сæ тоги æй. Еугур фæце нæ 'нцæ, уæдта уати асландæр бунат дæр нæ агорунцæ, мадта асландæр æргътæ кæми ес, уæхæн тукæнттæмæ дæр нæ цæунцæ. Лондони кæци фæндуй райони дæр исæмбæлæн ес араббаг тукæнттæ æма ресторантабæл. Идардæй бакæстæй дæр бæрæг дарунцæ. Сæ тукæнтти къæрæзгитæ цæхæр калунцæ аллихузон уæледарæстæй, зинаргъ дзаумаæттæ æма сугъæрийнæй конд дарæнтæй. Зæгъæн, кæд ресторан æй, уæдта 'й базондзæнæ уомæй, æма си адæм бадунцæ æндегæй стьолти фаромæ æма сæ рæугутæмæ æлвасунцæ хуæрдæф хъуæцæ метри дæргъæн кальянæй.

Англий ци адæмихæттитæ цæруй, уонæй алкæмæн дæр ес æхе сæрмагонд бунат, æма сæ дуæрттæ игон æнцæ æхца кæнунæн æрмæстдæр сæхеуонтæн.

2-аг сæр

Косгутæй сæ еуеутæн æлпундæр нæ цудтæн сæ зæрдæмæ, æма мæмæ богъай каст кодтонцæ. Не 'хæн буцæсутæ isaхид æнцæ. Мæнæн хъæбæр гъулаг уидæ, еске си мæ ниммæ ести ку стаус кæнидæ лæгъузæрдæмæ, уæд, нæ син уодæнстæн æма сæбæл мæхе сирди цæф никкæнинæ.

Еухатт еу цуппар биццеуи латвиæгтæ исфæндæ кодтонцæ мæнбæл рагириз кæнун. Мæ бон сæмæ игъосун ку нæбал адтæй, ку нæбал син фæразтон сæ гиризæй, уæдта сæбæл уæхæн фæдес никкодтон, æма мæ гъæр æгас арæзтадæбæл дæр райгъустæй. «О, æз латышаг нæ дæн. Æз Уæрæсейæй дæн, æма уæхе ку не 'рлæдæрайтæ, уæд уи мæнæ аци белæй еске ниллихъæ кæндзæн. Балæдæрдтайтæ? Кенæ ба мæбæл пъæлицæмæ багъаст кæнтæ, нецæмæй тæрсун».

Дууæ бонæ фæсте си æртæ сæ кустæй сæхе рацох кодтонцæ, сæ æсхъæлдæр ка адтæй, е ба байзадæй. Е аллихузи дæр архайдта, ке нецæмæй ми тæрсуй, уой равдесунбæл, æхе æсхъæлдард кодта. Гæнæн ку нæбал адтæй, уæдта ин загътон – æйдæ нæ хъауритæ лæгъей-лæгмæ равзарæн нæ тумбул къохти фæрци, фал мин не 'сарази æй. Цалдæр боней фæсте е дæр æ куст ниууагъта. Уой фæсте бабæй мæ бафхуардтонцæ дууæ бæзæрхуг арæзт лæхъуæни Литвайæй. Æз син уæзданæй балæдæрун кодтон, сæ къибилæ син рæдудæй ке райстон, загътон син, арæзтади фиццаг бон косун æма 'й нæма зонун, ка ке æй, уой. Нæ, нæ сæмæ багъардта мæ хатиргурд. Раздæрау сæхе уотæ дардтонцæ, цума етæ афицертæ, æз ба салдат адтæн. Гæнæн ку нæбал адтæй, уæд фиццаг сæ еуей хæццæ, уой фæсте ба инней хæццæ фæййеу дæн лæгъей-лæгмæ. Уой фæсте ми сæхе идард ласун райдæдтонцæ.

Еу польшайаг мæ мæ фæсмæкъур æнæфсарæ номæй исхудта. Æз æй фегъустон æма имæ мæхе баластон. Бадзубанди кодтан, нисангонд рауæн ке фембæлдзинан, уобæл. Æз æрбацудтæн 15 минути раздæр æма ме 'фхуæрæгмæ æнгъæлмæ кæсун райдæдтон.

Фиццаг сæлфунаг кодта, уæдма къæвдамæ рахизтæй. Еугур цæрдцæлфæ ниддæн. Мæ хурфи мæ маст фулдæрæй-фулдæр кодта, фал е нæ фæззиндтæй æма, кай зонуй, хуæздæраен адтæй. Еци польшайаг мæнæй дзæвгарæ фæдæрдтæдæр арæзт адтæй, уæдта хъаурæгиндæр. Фал еци рæстæг æз нæ гъуди кодтон.

фæсхилæ мæ цæсгон ци хузи фудцъулузтæ уодзæнæй, уобæл. Æз уæд цидæр æнахур хузи уавæри адтæн. Еци уавæр зудтон самурайти туххæн киунугутæй: кенæ фæууæлахæз уо, кенæ ба рамæлæ.

Буцаутæ ма мæмæ рауадæй албайнæгти, уæдта курдæгти хæццæ дæр, фал хилкъахæг ба некæд адтæн, уæдта фиццаг цæф никкæнун мæ сæрмæ дæр некæд æрхастон.

Бритайнæгтæ æмбаргæ цæстæй кастæнцæ, æндæр бæститæй æрбацауæг адæммæ, се 'взаг син ке нæ зудтонцæ, уомæ. Фал хатгай æнхæст уотæ нæ рауайдæ.

Еу рæстæг косун райдæдтон ирландиагмæ æнхусгæнæгæй. Æййивтан, фæндагбæл фестæгæй кæми цудæнцæ, уоми ци хæтæлтæ нийизгæй, уони. Æма ести ку дзоридæ, æз ба 'й нæ лæдæрун, уой ку балæдæридæ, уæд агъуд берæгъау фестидæ. Æ гъæр игъустæй æгас гъæунгæбæл дæр, сауæнгæ ма æлгъетуни уæнгæ дæр æрхъæртидæ. Уидæ уотæ дæр, æма 'й ка гъæуидæ, еци косæнгарз имæ нæ бадаæттинæ, уомæн æма 'й æнхæст нæ лæдæрдтæн.

Уæд-еу сæ кенæ еуварсмæ фехсидæ, кенæ ба сæбæл æ къæхтæй хæтун райдаидæ. Æрра гали хузæн уидæ еци рæстæг. Уæхæн уавæрти куд кустайнæ, уомæн неци лæдæрдтæн, уæхæн рахастмæ кæсун мæ бон нæбал адтæй.

Æртæ къуæрей ин ниббухсттæн, куд ирландиаг æма хецау, уотæ, уæдта 'й ниууагътон.

Тæнкæ фулдæр бакосинæ 42 фунти æма 50 центи бонмæ. Хатгай ба косгæ бонмæ кæронмæ нæ бабухсгæй, рандæ уинæ. Æррæстæ мæ дзаумæттæ рамбурд кæснинæ æма рацауинæ, кустдæттæги æдзæсгондзийнадæмæ кæсун мæ бон ку нæбал уидæ, уæд. Еу уæхæн бон мæ зæрдæбæл хуарз бадардтон. Лондони бæрæгастæу фæххуæст дæн еу бони кустбæл. Гъудæй сæ косгутæ фанертæ машинæй раесун æма сæ фæндзæймаг уæладзугмæ исхæссун. Англий сæйраг горæти арæзтадон куститæ æнцæ миллионгай фунтити аргъ æма еу арæзтадæ дæр æнæ хумæтæг косгутæй неци сараздæй. Фал еци уæззау куститæн æмбæлгæ мизд федуни мæтæ ба неке кодта. Бахаудтæн æртæ румынагæй хæццæ еу бригадæмæ. Етæ Англимæ æрбатахтæнцæ цалдæр боней размæ. Уалинмæ уæзласæн машинтæ æрбацудæнцæ арæзтадон æрмаги хæццæ æма нæхе дугæйттæй фæкъкъуæрттæгæнгæй, бавналдтан, еу 35 кили ка ласта, еци фæтæн æма бæрзонд фанертæ хæрдмæ хæссунмæ. Уæладзугти 'хсæн асинтгæ ба адтæнцæ кæрзхæрд æма

нараг. Тухамæлттæй исхастон инсæй фанери. Нæ къеухед нæ фæсонтæй калдæй, ниффæллæд ан, фал нин ци гæнæн адтæй, куст æнгъæлмæ нæ кæсуй, бунмæ нæ æздæхун гъудæй.

Еци уоми ба прораб нæ сæргъи æрбалæудтæй æма нин загъта: «Апкедæр ни хæсдзæнæй фанертæ хецаæнæй, уомæн æма берæ æнцæ, сумах ба минкъий айтæ».

Уой ку фегъустон, уæд, минкъий ма багъæуа æма ме 'взаг ма ранихъуæрон: «Æз фæддæн куст, загътон румынæгтæн, ци инсæй фунти бакустон, уони æхецаен уадзæд, æз ба фæццæуон». Биццеутæмæ дессаг фæккастæй мæ миуæ, фал син æз загътон: «Æз ами цæйбæрцæ дæн, уойбæрцæ бал си рацæретæ, æз цитæ бавзурстон, уони бавзаретæ æма мæ уæд балæдæрдзинайтæ». Уонæмæ кæсгæй, мæ зæрдæбæл æрлæудтæнцæ, Англимæ æрбафтуйгæй, мæ фиццаг мæйтæ: кустмæ тулавастдзийнадæ, тæлæндзийнадæ.

Еу рæстæгуги фæстæ ба еци æнкъараентæ æркъумух унцæ, куд фæстæдæр, уотæ ба бустæгидæр фæттæхунцæ, нигки ба ма 'й ку балæдæрай, аци бæсти ке неке гъæуис, æцæгæй си æхца бакосæн ке нæййес, уой, уæд.

3-аг сæр

Мæ берæ зиндзийнæдтæ æма медхъурдохæнтæбæл ба ма куд фæстагмæ бафтудæнцæ мæ бауæри риститæ дæр: ресун райдæдта мæ астауистæг. Хуастæ нихъуардтон æма кустон, кæд хатгай мæ бон мæхе рараст кæнун дæр нæ уидæ, уæддæр. Мæ сунтæ сурх зингау исиуонцæ фæггубур-фæггубурæй, мæ медзунд ба нимадтон, кусти кæронмæ ма ци минуттæ байзаидæ, уони.

Рафæлвардтон æндæр, рауæгдæр куст иссерун дæр. Куст кæми лæвардтонцæ, еци игъосунгæнуйнæгтæ мухургæнæг газеттæ еугурей дæр æлхæдтон, дæурдтон телефонæй, неци ми ервазтæй. Еу агентади мин зæрдæ æвардтонцæ кусти туххæн, гъудæй сæмæ æрмаестдæр офисмæ æрбацауон, регистраци скæнун æма æдеугурæй дæс фунти бафедун. Еци символикон нимæдзæбæл куддæр фæггурусхæ дæн æма си мæхе багъæуай кодтон. Æма нæ фæррæдудтæн. Сæ хæццæ радзубандигæнгæй, идарддæр телефонæй агурдтон æндæр номертæ æма бабæй еу аст-фараст хатти уонæмæ бахауинæ.

Бацудæй сæмæ æхе хъæппæресæй мæ еу зонгæ, куст æй хъæбæр æхсицгæ гъудæй. Фæстæмæ æрбаздагъдæй сæргубур

аема уонтæхъелæй. Куд базудтæн, уотемæй еци дæс фунти адтæй райдайæн бафист. Æдеугурæй ба бафедун багъудайдæ 200 фунти. Иннæ литвайаг «æнхуогæнæги» лæггæдтæ ба кодтонцæ 20 фунтей аргъ. Æ хæццæ фембæлгæй ми æхца райста, мæ къохти мин англисаг агентæдти адристæ фæссагъта аема дунд-далагъан фæцæй, еунæг фарста дæр имæ нæма равардтæн, уотемæй. Æппунфæстаг мæмæ телефонæй æрбадзурдта еу нæлгоймаг. Дзурдта уруссагау, фал украинаг æздæхи хæццæ. Загъта мин, цæмæй сæуми авд сахаттæбæл бацаууон станцæ «Green Park»-мæ. Сæумæй ку бацудтæн, уæд си байафтон цуппар лæхъуæней, сæ бакастмæ гæсгæ адтæнцæ украинæгтæ. Фæззиндтæй, еу 35 анзи кæбæл цудæй, еумæ нæ ка æрæмбурд кодта, еци лæг дæр. Æ ном хундтæй Василий, нигулаен Украинæй, гъуддагхуз зиндтæй æ бакаст дæр. Кусту бунатмæ цæугæй нин балæдæрун кодта, æхуæдæг нин æхе къохæй ке феддзæй 35 фунти алли бон дæр, есгæ ба сæ кæндзинан майрæнбæнтти. Уæлдай ни неке неци загъта, неци домæнтæ исзæгъун адтæй нæ бон, уомæн аема уæхæн уавæри н' адтан. Бахъæрдтан еу берæуæладзугон авгæгин азгъунстмæ. Æндегæй бакæстгæй зиндтæй паддзахадон уагдони хузæн. Нæ кустдæттæг – ирландиаг нин балæдæрун кодта нæ ихæс. Цубурдзурдæй, азгъунсти нæуæг хæцау офæндæ кодта уой, æхе зæрдæмæ куд цудæй, уотæ нæуæг хузи райаразун, мах ихæс ба адтæй фиццаг æртæ уæладзугеми цидæриддæр адтæй пьоплæй цари уæнгæ, уони нийхалун. Куст уæззау аема тæссаг адтæй, фал нин кæснитæ, кæссентæ, къохаарходтæ, респиратортæ раттунбæл ба неке бамæтæ кодта.

Æвæццæгæн, кустдæттæг æнгуалдта аема имæ неке æрбацауудзæнæй кусту æдасдайинадæ сбæрæг кæнунмæ, æ зæрди адтæй еу цалдæр сæдæ соми мах фæрци офæстауæрцæ кæнун. Æз дæр балæдæрдтæн, нæ еугур дæр ке офæндæ кодтан, уотемæй кустмæ бавналунмæ, уомæн аема неке фæндадтæй уонабæл уæлдай æхца федун.

Уæдта кæци исарази адтайдæ уæхæн къалектитæбæл косунбæл дæр, хуæздæр фæггæнæн ин уогæй, фал нæ хъисмæти уавæр уотæ адтæй – æбарæ, æнæ гæгъæдитæй косгутæн. Уайтагъддæр нæ уæледарæс фөййивтан аема куст æ тæмæни бацудæй. Пурх кодтан агорин фæрстæ, æфгудтан ауиндзгæ тугуртæ, састан егъау æфсаен скъæппитæ. Нæхе фæййеуварс кæнианæ, цæмæй нæ цæсгæмтгæ аема сæртæ агорий æохъуæдзæдзæгтæй

багъæуай кодтайанæ, уой туххæн, нæхе гъæуай кодтан æфсаен цæгиндзитæй, ток ци телтæбæл цудæй, уонæй, нихъуардтан и ругæ, кæци нин æхгæдта нæ цæститæ аема нæ хъор дардта косунмæ. Еци куст нæ бахæстæг кодта. Нæ кæрæдземæн æнхус кодтан, архайдтан, цæмæй ни фидбилизи маке бахауа, уобæл. Уæхæн уавæрти бакустан æртæ къуæрей. Васили алли къуæрей кæрони дæр æрбацауидæ, æхца райсидæ кустдæттæгæй аема нин бафедидæ. Алли косæгæн дæр ин ирландиаг лæвардта 90 фунти, уонæй ба махмæ хаудтæй фæйнæ 35 фунти.

4-аг сæр

Мæ зæрдæ дуухтæ кодта, мæ уодæн æрæнцойнæ нæ ирдтæн, нигки ба ма мæ мæ астæути нез æ буни скодта. Фæззинидæ еу цалдæр боней куст, кæми ба къуæромæ дæр рахæссидæ. Фал е адтæй, иссерæн кæмæн нæййес, уæхæн ести агорæгау, царди нисан ци æй, уой агоруни хузæн. Хуцауæй дæр неци æнхус хизтæн. Еске мин æцæгæй дæр фенхус кæндзæнæй, зæгътæ, еци нифс дæр бонæй-бонмæ тайгæ цудæй мæ зæрди, еу сахирд хорбони тайæгау. Мæ развæндагбæл ци зиндзийнæдтæ лæудтæй, уони нихмæ тæх кæнуни хъарæ дæр мæмæ нæбал адтæй аема мæхе хъисмæти дæлбарæ бакодтæн.

Ести хуарздзийнадæ æрцæуни нифс нигки нæуæгдæрæй пурхæнгæ цудæй, мæнæ денгизи цæхъал æхе айнæг къæдзæхбæл ку ниццæуу, уæд куд æртæхæгъзæлæнтæ куд ниуу, раст уоййау. Цума кæми иссерæн ес уæхæн уæларвон тухæ, кæций бон æй амондмæ фæндаг байамонун?

Ме 'нæбондзийнадæй цæрдинод кодтæн, мæ бон ке неци адтæй æндæрхузи мæ уавæр фæккæнун, е мæ æвгарста. Мæ адæймагдзийнадæ, мæ энергетикон тухæ ихæлгæ цудæй. Мæ уодæй æй лæдæрдтæн, мæ царди хъарæ куд ревæддæр аема æдухæдæргæнгæ цæуи æбæрæг кумæдæр, уой. Мæ медхурфи ми цидæр нимминаг æй. Уотæ ма фæстаг испæртт-испæртт фæжæнуй къеудзирагъ æ кæронмæ сугъд ку фæууи, уæд.

Еудадзугдæр мæмæ цудæй хуосун. Æма фунæй кодтæн, фал хуосæгæй ба не' фсастæн, нигки æдухæдæрæй æригъал уина. Мæ фалæнбулай царди ци цудæй, е мæмæ гъаргæ дæр нæ кодта. Нæдæр æхцæуæндзийнадæ, нæдæр ба мæ исонбони тас не 'ндафта. Нæдæр мæмæ хъарæ, нæдæр ба разæнгарддзийнадæ нæбал байзадæй мæ цардхæссæн тохмæ.

Мæ рагон лимæн Барис мæ иселлæг кодта аргъауæндонæмæ æ хæццæ фæццæуномæ. Æз исарази дæн. Раздæр ме 'фсонаерхаги дæр некад æрцудайдæ æма æз аргъауæндонæмæ есгæд исцæуæг уодзæн, е. Сауæнгæ ма дзурд «аргъауæндонæ» дæр мæмæ ходæгау кастæй æхуæдæг дæр. Нæ 'й лæдæрдтæн цæмæн æма цæй фæдбæл цæунцæ æма ковунцæ адæм аргъауæндони, кæд æма уордигæй æндæмæ рацæугæй, сæ кæнонтæ идарддæр кæнунцæ, уæдта сæ цард дæр æндæр хузи ку не 'ийевуй æхе, уæд. Æз сæмæ уæлаæн цæстæй некад кастæн, фал син сæ архайди дæр неци уæхæн нисан уидтон.

Адтæй æртиккæг, къуæрей бæрæгастæу. Аргъауæндонæмæ бафтудан изæрæй, ку некебал си адтæй, уæд. Æртæ саугини сæхе рæвдзæ кодтонцæ нæхстæрмае. Мах си сæ еуемæ нæхе бакъолæ кодтан.

- Мæн фæндуй киристон дин райсун, мæ уод искæдзос кæнун, - балæдæрун кодтон ин æз.

Фидæ Иосиф, уотæ хундтæй саугини ном, нæ æрбадун кодта.

- Е хумæтæги къæхдзæф нæй, - райдæдта æ дзубанди Иосиф уруссагау æрдæг цъæрæмухститæй дзоргæй. - Аргъауæндонæ æррæстæ сæрмагонд архитектурон уагмæ гæсгæ арæзт азгъунст нæй, фал е æй уодæгас бауæр. Æ хæццæ цæмæй исеу уай, ба имæ цæуай, уой туххæн ду гъæуама хуарз банкъарай Библий, кувдтитæ, Дзиуарæфтауни æгъдау, æмдзæвгау исахур кæнай тæккæ ахогиагдæр кувд – æууæнки нисан.

Саугин дзурдта еци-еу гъæлæси уагæй, æ хъурихатт æма æ цæсгомбæл еунаг эмоционалон стъæлфæн дæр некаæми фæббæрæг æй.

- О, æма æз Нæуæг фæдзæхст еу æма дууæ хатти нæ бакасттæн, æууæндун Есо Киристебæл, иннае гъуддæгутæ дæр æнæмæнгæ бакаесдзæн, зæрдæ дин æвæрун, - баханхæ кодтон æз.

Цæмæдæргæсгæ мин мæ зæрдæ зманста æ еци-еу уагдзийнадæ æма æхебæл хуæцундзийнадæ. Лæмбунæг мæмæ байгъуста, æ цæститæ бацъундæгæнгæй, æ къохтæ баеугæнгæй æма æ сæр бунмæ æруадзгæй.

- Етæ сæ еугурдæр хуарз æнцæ, - идарддæр ниванста æ дзубанди е. - Мæйи фæсте мæ бабæрæг кæнæ, лæхъуæн. Еци рæстæг ду базонгæ уодзæнæ, ци духовон литературæ дин байамонон, уой хæццæ, уæдта кувдтитæ исахур кæндзæнæ.

Еци рæстæг мæ медхурфи райрадтæн. Мæнæн нуртæккæ мæ цард æхсæйвон фудфунæу æй, а ба мин скъолай ахургæнæгау фæлварæни агъоммæ зундамонæн фæдзæхститæ кæнуй. Сæйрагдæр æууæнкæ æй. Игъустон имæ æма мæ гъостабæл не 'ууæндтæн, уæхæн расагъæсгонд æма ахогиаг къæхдзæф цæмæ фæстæтæрæгонд цæуа, сæрмагонд духовон литературæ ке нæ зонун, уой туххæн?

Æма уæд æцæг æууæндаги реуæй ци æрвон тухæ испеллон кæнуй, банкъарæн дæр æма бамбæлæн дæр кæбæл ес, е ба кæми æй? Рохгонд зæрдæй ци сугъзæрийнæ цæхæр испеллон кæнуй, адæмæн сæ салд уодтæ ка гъар кæнуй æма идардмæ дæр банкъарæн кæмæн ес, ескæми æй? Гæр, аци дуйнебæл мæн неке фæйервæзун кæндзæй? Кæми 'й агорон мæ ервæзунгæнаæги? Кæд ма Хуцауи Дзиуари нæйис иссерæн ервæзуни фæрæзнæ, уæд ма кæми?

Иосиф æ дзубанди ку фæцæй æма ку фæстадæй, хуæрзæбон зæгъунмæ мин ку рагъавгъта, уæд æз дæр æ хæццæ æмистад скодтон æма уодаист гъæр фæккодтон:

- Æз ардæмæ æррæстæ хумæтæги не 'рбацудтæн! Мæ къæх мæ мæ цæмæдесдзийнадæмæ гæсгæ не 'рбахаста. Уæдта мæ нæуæг æвзаруйнæгтæ бавзаруни туххæй дæр не 'рбакодта мæ зæрдæ. Мæн гъудæй Хуцауи гъæуай æма е 'нхус! Æз фæццæун ардигæй! Хуæрзæбон кæнæ.

Æз мæ гурумухъ æма цæхгæр дзурдтæ ку гæлстон рацæргæ саугинаердæмæ, уæд бафелпайдтон æ цæсгон куд æййевгæ цудæй, уой. Мæ дзурдтæ кæронмæ ку фæдтæн, æрмæстдæр уæд æрлæдæрдтæн, мæ комкоммæ бустæви æндæр лæг ке лæудтæй, уой. Раздæр еци-еуæндзон дæргъæтин дзубандитæ ка ниванста, уомæн нур æ цæститæ æрттивтитæ кодтонцæ, æ цæсгони алли хай дæр æзмалдæй, цæрдхуздæр фæцæй, сауæнгæ ма æ уорс рæхæ дæр æвзестæхуз радардта.

Цубурдзурдæй, мæ бакомкоммæ лæудтæй æцæг духовон зундамонæг, саугин.

- Цæттæ дæ, мæ фурт, - нидæн гъæлæсиуагæй мæ бафарста фидæ Иосиф. Сабати мæмæ сæуми 10 сахаттебæл æрбацæудзæнæ. Уомæй бон раздæр дардзæнæ мархуа æма Библии кæсдзæнæ. Фæстæмгъудтæ нæбал кæндзинан. Иннае хуцаубони ба де 'мбали хæццæ æрбацæудзæнæ аргъаунмæ, дæ хæццæ æрбахæссæнæ дзиуарæ рæхиси хæццæ, дæ уæле ба скæндзæнæ уорс хæдонæ.

- Фидæ Иосиф, æз Хуцаубæл дæр æууæндун, уæдта дæубæл дæр фудгин гъæлæсиуагæй сдзурдон æз æма мæ сæр бунмæ æруагътон. – Мæ фурт, берæ адæмтæ цæунцæ талингæ фæндæгтæбæл, фал еу рæстæги фæсте ба Хуцаумæ æрæздæхунцæ.

Сæйрагдæр Æууæнкæ æма тæрегъæдтæбæл басæттун æй, иннæ гъуддæгутæ ба сæ бунат ердзæнæнцæ.

Еци фæстаг дзурдтæ исæгъгæй мин зæронд лæг, киристон дин куд амонуй, уомæ гæсгæ æртæ хатти раба кодта æма рацудæй.

Сабати сæумæй аргъауæндони цори æрлæудтæн, мæхебæл дзиуæрттæ бафтудтон, цалинмæ медæмæ нæма бахизтæн, уæди агъоммæ. Медæгæй мæмæ уæдмæ æнгъæлмæ кастæнцæ дингæнгутæ æртемæй, сæ уæле уорс уæледарæстæ, уотемæй. Фидæ Иосиф мин куддæриддæр бафæдзæхста уомæй размæ, уони исæнхæст кодтон æма 'й зудтон, дзиуарæ æфтауни æгъдау куд уодзæнæй, уой.

Уорс хæдонæ уоди кæдзосдзийнади нисан æй, дзиуарæ ба амонуй уой, æма еци бонæй фæстæмæ ду гъауама хæссай бухсонæй дæ царди уæзæ æма дæ зæрдæбæл дарай, мах туххæн дзиуарæбæл ци Киристей нийтигътонцæ, уой.

Мæ уод нæуæгæй ци духовон цардæн райгурдайдæ, еци зал кодта ладани тæф, æ бæрагастæу ба адтæй дондарæн. Бæгънæг къæхтæй мæ æрлæуун кодтонцæ фæлмæн паласбæл, мæ ронæ мин исуæгъдæ кæнун кодтонцæ. Минкъий æндæдæр лæудтæй Барис дæр. Фидæ Иосиф лæдæрд æвзагæй ивазгæгомау райдæдта æ кувди гъуддæгтæ æнхæст кæнун. Донæвгæнаæй мæбæл æркалдтонцæ дон, уой фæсте ба мин мæ тæрних, мæ гъостæ æма реу цъæпойæй байсарстонцæ алли бамбæлди фæсте дæр «Хуцауи бærни уо! Амменæ», зæгъгæ. Уой фæсте нæ къохти къеудзирæгътæ, уотемæй донæвгæнаæни фæлабулай æртæ хатти æрзилдан сугъдæг Æртей кадаен. Е амудта хормæ цуди Æносондзийнадæ æма фæстæмæ киристон цардмæ ке æздæхун, куд Киристей æвдесæн, уотæ.

Уой фæсте дзиуарæсæрфæн дони ниттулдта æма мин си мæ бауæри алли хай дæр æрсæрфтитæ кодта æма бабæй нæуæгæй æ кувди дзурдтæ райдæдта.

Тæккæ кæронæй ба фидæ Иосиф загъта уæхæн дзурдтæ, кæцитæ мин адтæнцæ тæккæ хъазардæр, кæцити фөгъосунмæ бæлдтæн рагæй-æрæгæмæ дæр.

- Дæ тæрегъæдтæ дин хатир кæнун. Цо, мæ фурт æма тæрегъæддзийнадæ македбæл æрхæссæ дæ царди.

5-аг сæр

Неци уæлдай уадессаг цаутæ æрцудæй мæ царди дзиарæфтуди фæсте дæр. Мæ раздæри æнæлухгонд фаротатæ фиццагау лæудтæнцæ мæ рази ме 'нкъард гъудити хæццæ æма мæ фæдбæл аууонау зилдæнцæ.

Фатер байхуæрстон район «Kilbirn»-и. Ами берæ адтæй азиаг æма африкаг адæмихæттитæ. Метро имæ хæстæг н' адтæй, фал уой хигъд хæдзари бакомкоммæ адтæй автобуси æрлæууæн. Ардигæй горæти бæрагастæумæ бахъæртæн адтæй 40 минутемæ. Лондони барæнтæмæ гæсгæ е берæ рæстæг н' адтæй. Район адтæй адæмæй æмидзæг, дæраез-бæраез кодтонцæ æма цума базармæ бахаудтæ, уотæ кæсидæ адæймагмæ. Продуктæ æма дзаумæуттæ уæйæгæнæг тукæнтти хæцауттæ цума ерис кодтонцæ кæрæдзæй хæццæ æз фæхъхъæбæрдæруонаæй, уотæ сæ гъæлæсидзæг гъæргæнгæй худтонцæ æлхæнгути сæхемæ. Еу зæронд фудхуз англисаг рацæргæ, æ хъурбæл бананти баститæ æрауиндзгæй, рацо-бацо кодта адæми астæу æма уæхæн цъæхснаг хъиллæст кодта æма æ гъæр сауæнгæ мæ уатмæ дæр ма игъустæй. Нур дæр ма мæ гъости азæлуй æ еци хъиллæст.

Еу бон мæмæ æрбацудæй хæдзари хæцау æма ми ракурдта, цæмæй еу къуæре мæ фатери цæрун бауадзон еу нæлгоймаги Бангладешæй. Ци фатери цардæй, уомæн æ царæй тæдæгæ кодта. Уой хигъд мин зæрдæ байвардта мæйи æрдæг ми фатери мизд ке нæ райсдзæй, уой туххæн. Мæ нæуæг синхаг Рихан сæрггаг уæладзугæй æрхаста æ хуссæн æма 'й дуармæ хæстæг æрæвардта, ома, лæдæрун мин кодта, хъæбæр дæ нæ багъигæ дардзæн, зæгъгæ. Æнæуой ин неци адтæй, куд адæймаг, уотæ, фал æхемæ ке нæ зилдæй, уомæй ба си боз н' адтæн. Æ цъиндатæ уотæ тæф кодтонцæ æма мæ бон хуссун нæ уидæ æхсæвæ. Æртæ бони ин нипæдзæ кодтон, уæдта нæбал фæразтон æма ин аййивæй балæдæрун кодтон, бауæрмæ зелун куд пайда æй, уой æма мæмæ байгъуста, æ зæрдæ дæр мæбæл нæ фæххудтæй. Уогæ авари цъиндатæ ке тæф кодтонцæ, е еу бæлах адтæй. Хэстингси ци рæстæг фæддæн, уоми фиццаг дууæ бони æхсæвæ æригъал уинæ гæбути хуæститæмæ. Мæ цæсгон уотæ ниррæссудæй æма мæ тъæфæлттæ исигон кæнун мæ бон нæбал адтæй. Уой фæсте

хæдзари хецау æрбацудæй, цидæр хуасæй мин бапурф кодта мæ хуссæн æма мæ гъезæмæрттæ фæцæнцæ уоййадæбæл.

Адтæй сабат. Рихан сæумæраги фæнцидæр æй, уой агъоммæ ба мин баладæрун кодта, æ фатер ин ке сцалцæг кодтонцæ æма изæрæй ке исæййæвдзæй æхемæ, уой туххæн. Æз дæр мæхе раæвдзæ кæнун райдæдтон горæтмæ мæ гъуддæгти фæдбæл. Дуар рахгæдтон æма рацæйнахстæр дæн. Æндаг дуари хуæцæнбæл мæ къох дæр нæма æрæвардтон, уотæ æхуæдæг байгон æй. Мæ тæккæ фиййи размæ лæудтæй æригон бакастгин, бордзигко кизгæ. Цудайдæ ибæл еу 20 анзи.

Мæ медбунати цæвддору лæугæ байзадтæн, мæ гъæфæлттæ æртъæпп-æртъæппгæнгæй, фал æхуæдæг æвзигъддæр æма районциондæр разиндтæй æма мæмæ æ рæсугъд билтæй сдзурдта англисагау: «Мæ хæссуйнæгтæ бахæссунмæ мæмæ нæ фæнкæсдзæнæ», æ сурх уадæлттæй мæмæ фæлмæн байдзулгæй, райамудта цæлхитæбæл æвæрд дууæ хæссуйнагемæ.

Туххæй-фудти мæхемæ æрцæугæй, мæ дууæ къохемæй февналдтон хæссуйнæгтæмæ æма сæ медæмæ бахастон.

- Ду дæр ами цæрдзæнæ, - æнæбари сервазтæй мæ цъухæй. Нæ зонун, фал цæмæдæр гæсгæ еци дзурдтæ æз загътон уруссагау. Мах кæрæдземæ цæмæдеси каст бакодтан.

Кизгæ æнæнгæлти ницхудтæй. Мæ десæн кæрон нæбал адтæй, уруссагау мæмæ ку сдзурдта, уæд.

- О, тукани къæразгæбæл финст бакастæн. Гъæуама фембалдайнæ, кустерæг агентти хæццæ, фал некæцæй разиндтæнцæ. Мæнæ хæдзари хецаумæ бангæлмæ кессон, дууадæсемæ мин зæрдæ байвардта. Ду дæр Уæрæсейæй дæ?

- Нæ, æз Латвийæй дæн, - мæ цæститæ иннердæмæ разелгæй ин дзуапп равардтон æз. Минкый мæмæ лæмбунæгдæр ку 'ркастайдæ еци усми, уæд æй фæффеппайдтайдæ, мæ цæсгом куд расурх æй æма мæ цæститæ куд радавæ-бадавæ кодтон, уой. Ескæмæн ку зæгъай ами, Уæрæсейæй ке дæ, уой, æма æнæ гæгъæдитæй дæ, уæд дæ хæдзарæ къирæй рацагътай. Куддæр пъллицæмæ еци таус фæхъхъæрта, уотæ дæ миграцион центри смедæг кæндзæнцæ, уордæмæ æмбурд кæнунцæ, æнæзакъонæй ка цæруй ами, гæгъæдитæ кæмæ нæййес, уæхæн адæм. Пъллицæгтæ арæх фæддеголæ кæнунцæ, уæхæнттæ ци хæдзæртти фæццæруй, уони, уомæ гæсгæ ба ун гъæуй къæрццгъос, дæхе дарун зонæ. Уомæ гæсгæ багъæуй арæх цæрæнбунат æййевун дæр.

Сæ бон æруорамун æй алке дæр - гъæунги уа, кæмифæнди уа, алли афони дæр. Уæлдай дузæрдуткаг дæр ба фæуунцæ, косæн дауаматæ кæбæл фæууй, сæ рагъи - сæ хæссуйнаг, етæ.

Мæ синхаг цæргутæй Сергейæй фæстæмæ се 'гас дæр мæн латвиаг æнгæлдтонцæ. Хæдзари цæргутæбæл не 'ууæндтæн, уомæ гæсгæ ба си мæхе еппæрд дардтон. Азиæгтæ æма европæгтæн, уруссагау кадæриддæр дзурдта, етæ еу гелпи уагъдау адтæнцæ, уомæ гæсгæ ба сæ не 'ндавта, ка кæцæй æрбацудæй, е. Уонæн сæхе фарстатæ дæр сæ хъурмæ адтæнцæ. Уруссагау ка дзурдта, уонæй ескæмæн дæ уод рагом кæнун тæссаг гъуддаг адтæй. Еу æма дууæ хабари нæ зонун - пъллицæмæ сæ ку банимодзионцæ. Зæгъæн, уруссаг лæхъуæн прибалтагмæ хæрæги куст бахæндзæнæй, уомæн ба æ зæрди къуми дæр нæййес косæгæн мизд бафедун æма ибæл пъллицæмæ багъаст кæндзæнæй.

Æз æй лæдæрдтæн, мæ размæ гæлеуæрдигæй ци фатер адтæй, уоми 'й ке æрцæрун кæндзæнæнцæ, уой, уомæн æма раздæр еци фатери цардæй Эстонийæй рацæугæ, раздæри КГБ-и болкъон.

Сергей еунагæй цардæй кæд æма Англиси æ бийнонтæ дæр цардæнцæ, уæддæр. Сергей Англимæ æрбалигъдæй фондз анзей размæ æма ракурдта Англисаг хецауадæй, цæмæй ин ами цæруни барæ радтонцæ, уомæн æма Эстоний æ фæдбæл бафтудæнцæ бунæттон хецауадæ æма ин царди барæ нæбал лæвардтонцæ. Еци фарста цалдæр анзи лухгонд нæ цудæй. Сергейæн сауæнгæ ма косуни барæ дæр н' адтæй. Æнхусгæнæн Фонд ин цидæр фæрæзнитæ лæвардта, цæмæй ин цæрæнбунат æма хуæрди фæгæ адтайонцæ, уой туххæн. Алли мæйæ дæр цудæй пъллици участокмæ æхе бæрæг кæнунмæ. Уотæ еу анзæй-иннемæ. Æрмæстдæр гъæунги еу рæстæг ратезгъо кæнун æма фатери бадун, - етæ адтæнцæ æ хъисмæт, цалинмæ ин æ гъуддаг лух кодтонцæ, уæдмæ. Æ цард ахæсти цардæй уæлдай н' адтæй, æрмæстдæр æ фатери къæрæзгитæбæл æфсæнбид æхгæнæнтæ н' адтæй, æндæр.

Аленæн æхе фæндонмæ гæсгæ æ хæссуйнæгтæ мæхе фатермæ бахастон æма къофий дууæ агувзи иофунхтон. Аленæ ардæмæ æрбатахтæй студенти визæбæл. Æрæги ибæл исæнхæст æй 20 анзи. Æз си адтæн 16 анзи хестæр. Тæккæ фиццæг бакастæй дæр мæ зæрдæмæ фæццудæй. Адтæй ибæл саумудхуз бæзгин дзикотæ, уорс-уорсид дæндæгутæ, æ ростæбæл къурфитæ, æ рæсугъд билти кæрæнттæбæл листæг æнцъулдтæ, нарæг фий,

гурведауцае. Зæгъæн, модæвдесæг агенстви профессионалон косæгбæл ку сæмбалдайдае, уæд æй æнæфæстæмæ фæккæсгæй кустмæ райстайонцае. Уомæн мæнгадтæй неци ес, уомæн æма уæхæн хуæрзонд, гурведауцае кизгутти хузтæ фæзуунцае алкæддæр моди журналти цъæрттæбæл. Ку байдзулидае, уæд æ цæсгон фæлмæн рохс бауидае. Мæ нæлгоймаги содзгæ цæмæдесдзийнадае мæ нæбал уагъта. Куд тагъддæр, уотæ еци кизги сөсæгдзийнадае базонунмæ, мæ медуод ба мæ фурцийнаей зардон, мæнæ мæргътæ сæумæ хорискасти зарун куд райдайунцае, уотæ.

Хæдзари хцау ку æрбацудæй, уæд æй иннæ уати æрцæрун кодта.

Изæрæй рацудан нæхе раерхæфсунмæ. Æз ин тукæнтæ æвдистон, амудтон ин, бунæттон цæргути хæццæ хе куд дарун гъæуй, еске имæ ку æрлæууа лæхъуæнтæй, уæд син циуавæр хузи дзуапп дæттун гъæуй æма уотæ ид.

Мæ сугъдæг зæрдæй ин ци амудтон æма дзурдон, уонæбæл Аленæ зæрдидагæй къæл-къæл кодта. Æнæфеппайгæ н' адтæн, лæхъуæнтæ мæмæ ци хицæ каст кодтонцае, уой дæр. Аленæ худтæй, адæймаги æхемæ æнæбари дæр æ гурведауцаемæ гæсгæ ка æркæсун кæндзæй, уæхæн кизгуттæй. Уомæ гæсгæ ба мæ зæрдæмæ цудæй ниги хъæбæрдæр æма мин гъулæг уидае, еске имæ сæццæ каст ку никкæнидае, уæд. Фал дузæрдуг дæр кодтон, уомæн æма ин æ зæрдæ басæттон, уомæн мæмæ неци нифс адтæй. Нæ 'хæн æгæр берæ æнзгæ адтæй. Фал ми сæйраг фарста ба иронхуати байзадæй. Мæ дзиппи сауæри дæр ке нæййес.

Нуртæккæ æ рæсугъд цæститæн адæймагæн аргъ некебал кæнуй. Фиццагидаер ин кæсунцае æ медуод ци лæгигъæдтæ ес, уонæмæ, царди ин ци бантæстæй саразун. Нуртæккæ кизгуттæ фæззундгиндæр æнцæ, къæразги буни зартæбæл нæбал æууæндунцае.

Фæстæмæ ку æрбаздахтан, уæд ин фенхус кодтон æ фатери дзаумæуттæ, куд æй фæндадтæй, уотæ æрæвæрунæн, уæдта ин цидæр тæбæгътæ, уедгутæ дæр равардон.

Алли бон дæр кæми рæууонæй, кæми æнæуой, фембæлианæ кæрæдзей хæццæ. Лондони ин зонгæ ке н' адтæй, уомæ гæсгæ ба æхе мæнмæ хæстæгдæр дардта.

Æз æ цæсти бæрзонд æвæрд адтæн, царди æ нисан ка иссердта, уæхæн лæгбæл мæ нимадта. Уогæ ма зонгæ ку кодтайдæ, ци æгудзæг уавæри дæн, уой. Берæ цидæртæ си басосæг кодтон.

Е æнгъæл адтæй æма æз ами æнхæстбарæ дæн, амалгун, латвиак ке дæн, е ба мин æгæрон бартæ дæттуй Устурбританий. Уомæй уотæ æма æз уæхæн адæймаг дæн, кæцибæл æнгъезуй баууæндун, кæци ин фенхус кæндзæй багъæуаги сахати. Е колледжæй æрбацæуидае, æз ба мæ кустæй, фæллад, цъумур уæледарæси æма алкæддæр архайдтон, куд нæ мæ фæууидтайдае, уотæ тагъддæр мæ уатмæ фæммедæг ун цæма мæ уæледарæс фæййевунбæл. Нæ хæлардзийнадае фæдардæр кодта, фал мæхе дæр цæттæ кодтон, еу бони сæри мин ке зæгъдзæй. — испаниаг ин кенæ французæг «лимæн» фæззиндтæй, зæгъгæ, уомæ. Уруссаг кизгутти зæрдæмæ цæмæдæр гæсгæ хъæбæр цæунцае европæйæптæ æма сауцъарæ патиноамерикæгтæ, дзурд дæр ибæл нæййес. Уогæ еци темæбæл нæ 'хæн дзубанди дæр некæд æрцудæй, фал ми æруагæс ба кодта, хабар æцæг æй, фал мин æй зæгъунмæ ба æфсæрми кæнуй.

6-аг сæр.

Алени æрбацудæй цуппар къуæрей фæстæдæр ба хæдзари хцау Шри-Ланкаг нин фæгъосун кодта азгъунст цалцæг кæнуни зæрди ке æй æма цæмæй нæхецæн нæуæг бунæттæ баагорæн. Мæ зæрди маст райрадæй. Куд хъæбæр мæ нæ фæндадтæй, мæ зæрдæ 'й зæгъгæ дæр нæ кодта, ке фæххæцæн уодзинап, уой. Гæр, æдта нæ фæндагтæ фæссагелæ уодзæнæнцæ. Уотемæй раæвгъудæй су æнахуссæг æхсæвæ, сæумæй ба мæхе фæгъгъæддугъ кодтон æма 'й æргомæй бафарстон: фæндуй æй мæн хæццæ цæрун, æви имæ еунагæй хуæздæр кæсуй? Еу минкый усми бæрцæ радувæндæ кодта, æз дæр мæхе æ цæхгæр æнæразий дзуаппмæ æрцæттæ кодтон. Фал исарази æй. Нæ зонун, цæмæн уотæ рауадæй, æви уæллаги уотæ бафæндадтæй, еузагъдæй, мæн хæццæ байзадæй.

Европæйæг гъæздуг бæстити зæрдæмæ хæстæг адæймаг ин иссерæн æй, уæлдайдæр ба æрцæуæггагæн. Еунагдзийнадае ами хъæбæр парахат æй. Хуæрзонд кизги хæццæ ку базонæ уай, уæд дæхебæл ма фенвæрсæ, уомæн æма 'й нæ зонис, тæккæ исон æндæр хуæрзонд лæхъуæни хæццæ нæ фæннæхстæр уодзæй, уой, уомæн æма етæ ами мингæйттæ æнцæ. Дæ зæрдæбæл æй бæттæ нæ никкæндаæнæ, ниббæлтæн ин ес æрмæстдæр æхцайæй. Еци æцæгдзийнадае цард еу æма дууæ хатти нæ равдиста. Раст зæгъун гъæуй, Аленæ æ берæ «инафуги» ипъауидаер мæн ке равæрдзæнæй æххæцæн æмбалæн, уобæп æнхæст æууæндгæ дæр

нае кодтон, кæрæдзæй æнхæст хуарз зонгæ дæр наема кодтан, берæ рæстæгугтæ ма нае гъудæй фæрсæй-фарсмæ царди фæндæгтæбæл рауайун. Аленæ дæр иннети хузæн ку разинна, уомæй хъæбæр тарстæн. Е ба амудта уой æма нае унаффæ, хатиргæнæн кæмæн нæййес, уæхæн рæдуд ке адтайдæ. Цæмæдæргæсгæ ибаел нае гурусхæ кодтон, евфстæгтæй фæстæмæ еугур рæсугъд кизгуттæн дæр сæ æндаг бакаст æй сæ сæйрагдæр мæтæ, медæгæй ба æнцæ ехи къæртт. Сæхе дæр рæсугъд уомæн аразунцæ, цæмæй æрсайонцæ æхцагин нæлгоймаги, кæцитæн уæлдай нæй, адæймагæн æ медхурфи ци өс, ө, æрмæстдæр æндæгæй æрттевæд. Силгоймæгтæ ба сæхе рейтингдзунцæ уони цори, æрмæстдæр син æфсөс æма æнæмæтæ царди уавæртæ уæд. Уайтæккæдæр сæ къох иссөсунцæ, уæхæн цард син саразун ке бон нае бацæй, уонæбæл. Æнцон сайæн æнцæ, æууæнкæ æма еузæрддиондзийнади нисанеуæг ци 'й, уой лæдæргæ дæр нае кæнунцæ. Медæгæй сæ уодтæ мард æнцæ, тæрегъæд, кенæ æнæсоцъа уарзти æнкъарæнтæ син æнæзундгонд æнцæ. Сæ зæрдæмæ хъæбæр цæуи, лæхъуæнтæ, сиукъагун сæгтау уой сæрбæл сæ кæрæдзæй ку ниббугъæ кæнунцæ, кенæ ку рамарунцæ, өци нивæ. Уогæ сæ бон фæууи лæхъуæнтæй сæ еуемæн «ө», иннемæн ба «нæ» зæгъун дæр. Фал æй нае зæгъунцæ. Е син дæттуй æхцæуæндзийнадæ, тæлæн сæ кæнуй. Æз уæхæн кизгуттæ хонгæ дæр – силтæ кодтон, фонсихатбæл сæ нимадтон. Сирдти астæу дæр, ка фæттухиндæр уй, силæ уой бауи. Ами дæр уотæ. Хили ка фæхъхъæбæрдæр уидæ, кизгæ æхе уомæн радтидæ. Фур рæсугъд кизгуттæй æхе æгæр уæлиæутти ка хæссидæ, ө хъæбæр ниллаг æрбадидæ. Фæстагмæ саст амæнтæни цори æризайонцæ. Сæ кизгон рæсугъдадæ си ку рандæ уй, уæд ма си æризайуй сæ саузæрдæ æма уоди ревæддзийнадæ. Ка 'й зонуй, етæ сæхуæдтæ уойбæрцæбæл фудгин дæр нае 'нцæ, сæ ниййергутæ син бауагътонцæ сæ сæрти өци зунд: киндзи цæун гъæуй æрмæстдæр гъæздуг лæгмæ. Мæн хъæбæр нае фæндæ адтæй, мæхецæн мæ сæнтти ци рохс сорæт иониванстон, уой фехалун.

Аленæ разиндтæй, мæ сæнтти ке агурдтон, уæхæн æрвон адæймаг. Æ зæрдæмæдзæугæ ниххудтæй мæ зæрди цъсте ратаидæ æма æз дæр æ хæццæ идзулун райдаинае. Æнæгъæнæ дууæ анзи мæ зæрдæн æрæллау нае зудтон, нае мин фагæ кодтонцæ бæрзонд æнкъарæнтæ уæлдæфау. Апени æрбацудæй ба мæ зæрди нæуæгæй уалдзæг ралæудтæй. Хъæбæр мæ фæндадтæй цардæй

адгин хай есун æма цийнае кæнун уой хæццæ еумæ, мæ хурфæ мин идзæг кодта æ цардмæбæллондзийнадæй. Бæрæг-бæлвурд æй нае зудтон, еумæ цæйбæрцæ фæууодаинан, уой, фал ми æруагæс ба кодта, өкæдбон ө исуодæвнæй зундгонд æма мæ цардæй рандæ уодзæнæй, кенæ ба никки раздæр, мæ сайд мин ку базона, уæд. Æрæфтуйæггаг кизгуттæ агурдтонцæ æрмæстдæр гъæздуг цæргути æма уони хæццæ аразтонцæ сæ рахастдзийнæдтæ. Ке гъæуй хумæтæг косæг, æнæ хæдзарæ, æнæ фæрæзнитæ, гъæлицæ æ фæсте кæмæн зелуй.

Етæ сæ райгурæн бæсти сæхе æнæнецигъон лæхъуæнти уой туххæн нае ниуагътонцæ, æма ами æцæгæлон бæсти æндæр уæхæнтти хæццæ æрцæронцæ.

7-аг сæр

Нæхецæн агурдтан нæуæг цæрæнбунат. Уæлдай цæмæдөссагдæр нæмæ фæккастæй еу фатер. Хæдзарæ нæхе раздæри фатерæй адтæй минкъий идарддæр. Фал хаудтæй фæндзæймаг зонæмæ, Лондони бæрæгастæуæй дзæвгарæ идарддæр. Хæдзари хецауи хæццæ телефонæй бадзубанди кодтан æма рараст ан æ фæууинунмæ. Хæдзари æфсийнæ разиндтæй патышаг, еу 38-æндзуд. Тæккæ фиццагдæр мæн бафарста: «Ду дæр Латвийæй дæ?» Аленæ ин цийнæгæнгæ дзуапп равардта мæ бæсти: – Ö, ме 'мбал Латвийæй æй, æз ба Уæрæсейæй.

Æндаг бакастæй хуарз хæдзари хуæн. Рæзбун си, медæгæй цалцæгтонд, уати нæуæг гъæдин дзауматæ. Апени зæрдæмæ хъæбæр фæццудæй фатер, фæстæмæ здæхгæй дæр надбæл уой æппæлунаы нае банцадæй. Хъæбæр æй фæндадтæй, тагъддæр си ку æрцардайанæ, ө. Мæ æнкъард уавæрмæ мин ку æркастæй, уæд мæ хинцфæрсæ кæнун райдæдта: «Уæхæн уат, уæхæн аргъбæл. Кæми ма раердзæнæ æндæр хуæздæр?»

Æз мæхе нигъгъос кодтон, аллихузи дæр архайдтон мæ катай римæхсунбæл.

- Зæгъай, дæ зæрдæмæ цæмаеннае цæуи, – сувæллонау цийнæгæнгæ мæ ө 'усхъæй æрбасхуста Аленæ.

- Хуарз хæдзарæ æй, уат дæр мæ зæрдæмæ фæццудæй, – æнæбари дзуапп ин равардтон æз.

- Мæн фæндуй уордæмæ тагъддæр баййесун. Иннае рауæнтæ дæр фæууидтан. Хуæздæрбæл некаæми сцурæвæрæ ан. Кæми аргъ нае зæрдæмæ нае цудæй, кæми район, кæми ба æнæцалцæгтонд.

Æз къундæги бахаудтæн, мæ зунд æма мæ зæрди катæй мæ хорхмæ исхæрдтæй.

Еци хæдзари мæ еугур бийнонтæ дæр фæуидтонцæ æма мæнмæ гæсгæ балæдæрдтæнцæ. Латвийæй ке нæ дæн, уой. Уæд та ма ми гæгъæдитæ æрагурдтонцæ. Еугур фатердæстгутæ дæр гæгъæдитæ фæййагорунцæ. Ци син зæгъдзæн? Аленæн мæ уавæр зæгъон æма мæ сайæгой рахондзæнæй, - мæхæцæн гъудитæ кодтон æз. Ма исарази уон æма ин æ зæрдæ ку фæрресун кæнон, нæ мæ балæдæрдзæнæй æма нæ нæдтæ фæссагелæ уодзæнæнцæ.

Еу усмитæ фæссагъæс кодтон мæ уавæрбæл. Куд фæстæмæ цæун райдæдтон уæхæн гъудимæ – нæ дæн арази еци фатермæ цæунмæ æма хæцæн кæнæн, уомæн æма 'й нæ бафæнддзæй, ка 'й нæ лæдæруй, æ æнкъарæнтæ æма фæндонтæ ин ка не 'нкъаруй, уæхæн лæхъуæни хæццæ цæрун. Аленæ куддæр, никъкъех уогæй, мин кастæй мæ цæсгоммæ æнæлæдæргæ æма тæргайхуз цæститæй.

- Аленæ, æгæр тагъд кæнæн. Гъæйдæ æр-ма зелæн æма ма æркæсан иннæ хæдзæрттæмæ дæр. Адæм центрмæ хæстæгдæр унбæл архайунцæ, мах ба си нæхе идарддæр ласæн.

Алени цæститæ æнæлæдæргæ æма зæрдихудти æрттивд фæккодтонцæ. Туххæй дæр мæ æууæндун кодта, еци хæдзарæмæ нин цæугæ ке æй, хаста мин аллихузи дæнцæгтæ.

Æз цæхгæр ниффæрскъæ дæн. Е адтæй фиццаг хатт, нæ гъудитæ кæми хæцæн кодтонцæ. Аленæ æхе нæбал бауорæдта æма æ зæрдæ рахъурмæй.

- Æппунфæстаг мин æй балæдæрун кæнай, цæмæннæ дæ фæндуй уоми цæрун?

Мæхуæдæг мæхæцæй фæфсæрми уогæй, офæндæ кодтон Алени дæр æма мæхе дæр гъезæмарæй мабал марун.

- Мæ бон нæй.

- Æппундæр мæ нæ уарзис, æррæстæ ми пайда кæнис, æндæра мæн куд фæндуй, уомæ цæмæннæ байгъосис? Ци дин кæнун, цæмæ мæмæ уæхæн цæстæй кæсис? – æ цæсгон æ армитъæпæнтæй нимбæрзгæй, мæ фарста кизгæ.

- Сайгæ дæ бакодтон. Æз Латвийæй нæ дæн, уæдта мæмæ гæгъæдитæ дæр нæйис. Æз дæн Уæрæсейæй, ами æнæзакъонæй дæн. Куддæр син фæдуат фæууа, уотæ мæбæл багъаст кæндзæнæнцæ, æппундæр ибæл дузæрдуг ма кæнæ. Уой фæсте ба мæ исмедæг кæндзæнцæ адæмæй еппард лагери, уоми ба

дарунцæ, зæнхи алли кæрæнттæй æнæзакъонæй ами ке нийахæстонцæ, уæхæнтти. Еци лагерь хонунцæ «Фæлсодзæн». Бæрæг нæй, фæстæмæ мæ Уæрæсемæ кæд рарветдзæнцæ, е, уæдта мæ æрветгæ дæр ракæндзæнцæ, е дæр дууебæд æй, мæ æцæг гæгъæдитæ ма мин исафгæ дæр фæккæндзæнæнцæ. Уоми ес уæхæнттæ, цæмæй сæмæ сæ радæ тагъддæр æрхауа æма син истаæрхон кæнонцæ æма сæ рарветонцæ сæхе, кенæ æндæр бæстæмæ.

Уотæ беретæн бакодтонцæ, цæмæй æй иннетæ лæдæронцæ. Гъе нур ба дæ бон æй фатер байхуæрсун æма бал цæрæ еунæгæй. Мæ сайдæн ба мин хатир.

Мæ еци дзубандитæмæ и кизгæ игъуста æгуппæгау. Дуйне мæрдон сабур ницæй. Æз ин игъустон æ хæстуолæвдмæ, архайдтон, идарддæр æхе куд равдесдзæнæй, уой балæдæрунбæл.

Идарддæр ци æрцудæй, е ба мæ цæвддоруа фæстун кодта, арави зингау мæ сæрæй мæ къахибунтæмæ ми рахизтæй.

Æ цæстисугтæй ка барæсудхуз æй, еци фæссурхгонд цæсгом ме 'рдамæ æрбазилдта æма фæсос хъурихаттæй сдзурдта.

- Раздæр мин æй куд некæд кой кодтай? Абонæй фæстæмæ дæ никки фулдæр уарздзæнæн. Адæгон мин ку нæ дæ, зæрдæй дæ ку уарзун, - æма бибæй æнæфæрсгæ цæстисугтæ къанæуттæй фемахстæнцæ æ рæстæбæл. Æхе мæмæ æрбахæстæг кодта æма мин мæ къох æ армитъæпæнтæй нилхъивта. Секундæй-секундмæ еци кизгæмæ мæ уарзондзийнадæ цырендæр, мæ зæрдæ ба имæ хæстæгдæр кодта. Ку ибæл бандæвинаæ, уæд мæ уоди уедæгти зæлланг мæ гъостæбæл рауайдæ, нæ армитъæпæнтæ ку фæййеу уионцæ, усми æгас дуйнебæл адтан æрмæстдæр мах дууемæй. Мæ катæй дзæгъæли хумæтæги ке н' адтæй, е си цæмæй байрагæс адтайдæ, уой туххæй си ракурдтон, цæмæй латышæгтæмæ бадзурдтайдæ, æ паспорти визæ кæмæн иссудæй, уæхæн уæрæсейæгти уадуонцæ фатермæ æви нæ, зæгъгæ, æма телефонии хæтæли иннæ кæронæй райгъустæй силгоймаги гъæлæс, - мах пьолици хæццæ змæнст æма сæри нæз некæми гъæууæ æма нæбæл хæтæл ниввардта.

Еци сахатæй фæстæмæ агорун райдæдтан, уруссагау кæми нæ дзурдтайонцæ, уæхæн фатер агорун. Æ мексикайнаг зонгæ Артурой фæрци æрбунат кодтан метрополитен «WEST HAM»-мæ хæстæг. Бразилиаг агентæмæ Аленæ фæццудæй еунæгæй æма бадзурд саразта цæрæнуат аренди райсуни туххæн. Фатербæл

кыуаремæ фэдун гыудæй 120 фунти. Фиццаг бакастæй нæ зæрдæмæ фæццудæй. Адтæй си дзауматæ, цалцæггонд, телевизор, уазалгæнæн, сауæнгæ ма си къæлæдговкæ дæр адтæй. Уæхæн уати къæлæдговкæ ун нимад адтæй уæлдай хуарзбæл: цумæдæнттæ, сумкитæ скъæппити сæртæбæл æвæрун нæ гыудæй. Æгас азгъунсти æрмæстдæр мах фатер адтæй дууæ бунатей хæццæ. Нæ уæладзуги адтæй дууæ хæертайæни æма нин е дæр нæ зæрдæ барохс кодта. Дæхе гыудий дæ ради лæуун нæ гæудзæнæй. Хæдзари цардæнцæ аст лæхъуæни æма еу рацæргæ силгоймаг – се 'гас дæр Латинаг Америкæй.

8-аг сæр

Райдæдтан, æнæуой бийнонтæ куд фæуунцæ, уæхæн цардæй цæрун. Фиццаг кыуаре æнæ кæрæдзæ цæугæ дæр некумæ кодтан, цубур дзурдæй, кæрæдзей ахур кодтан. Лондони туххæн ин ци дзурдтон, етæ имæ цæмæдессаг кастæнцæ, фал Алени фæндадтæй еци цард æхе цæстæй фæууинун, æхебæл æй банкъарун. Фæндзæймаг бон ба мин загъта:

- Фæндуй мæ центрмæ фæццæун, ести клуби мæхе раерхæфсун.

Æма уæд мæхецæн мæ меднимæр скарстон, «райдæдта», зæгъгæ. Раст ку зæгъон, уæд мæхе ерхæфсаæнтæбæл н' адтæн. Мæ сæйраг мæтæ адтæй, æнæгъæнæ дууæ кыуарей куст ке нæ ирдтон, е. Уæдта 'й клубмæ фæххонун дæр мæ равги н' адтæй, уомæн æма мин тæккæ минкыйдæр слæудтайдæ 150 фунтебæл еци балци. Мæхемæ ба еци рæстæг уæлдай æхцатæ н' адтæй. Цума мин мæ катый лæдæргæ бакодта, уотæ мин игъæлдзæгæй загъта.

- Дæхецæн тухæ ма кæнæ. Кæд дæ нæ фæндуй, уæд æз еунæгæй дæр фæццæудзæнæн, Лондони мæ мæхецæн æмбæлттæ иссерун фæндуй.

Æрмæстдæр уæд баладæрдтан дууеймæй дæр, Лондони цардмæ фæйнаæ цæстæнгаси ке дарæн, уой. Алени фæндадтæй горæти æхсæйвон царди ранигъулун, мæнæн ба е мæ зæрдæ æппундæр нæбал агайдта.

- Аленæ, бустæги ма рафæстеуат уо, метро æхсæви 1-аг сахатмæ косуй, уæдта дин ку тухæ кæнонцæ, уæд æгæр берæ ма баниуазæ.

- Дæ зæрдæ мæмæ ма æхсайæд! Ескети хæццæ ку баниуазун, уæд мæхебæл мæ зæрдæ хуæздæр фæддарун.

Изаарæй æхе исрæвдзæ кодта, 10 сахаттебæл ба рандæй, мæ росæн ма мин рабагæнгæй. Хуссæг мæ нæ ахæста æма игъал адтæн, къæлидори дзольго-молго ку 'ссудæй, уæд. Адтæй æхсæви æртæ сахатти. Æрбацудæй, цирагъ не 'ссодзгæй æ хъæппæлтæ сабургай раласта æма мæ фарсмæ æрхустæй.

- Нурмæ кæми адтæ, æхсæви æртæ сахатти ку æй, бадугъ-дугъ кодтон æз.

- Нурма нæма бафунай дæ? – бадес кодта кизгæ æма мæ фийи цъæстæбæл æрбакалдæй æ ниуæсти тæф.

- Мæ зæрдæ дæмæ æхсайдта, горæт хуарз нæ зонис. Кæд, зæгъун, фæдздзæгъæл дæ, кенæ ести бæллахи бахаудтæ.

- Æз уæхæн клуби адтæн æма 'й зонгæ дæр нæ кæнис. Сауæнгæ ма си англисаг футболисттæй дæр кадæр адтæй.

- Уотæ берæ ке хæццæ баниуазтай, уæдта дæ цæмæн гыудæй?

- Базонгæ дæн италиаг Марио æма æ бразилийаг æмбали хæццæ. Сæ хæццæ адтæй уруссаг кизгуттæ æма мæ етæ бахудтонцæ. Ниуазгæ ба берæ нæ бакодтон, æрмæстдæр дууæ мексикаг коктейли.

- Къæрицгъосдæр уо, æма мæмæ телефонæй æрбадзорисæ, кæми дæ æма ке хæццæ дæ, уой. Æви дин е зин æй, - мæ зундамонæн дзубандитæ мæхемæ дæр фиди фæдзæхсæн дзурдти хузæн фæккастæнцæ. Æндæр ин ци загътайнæ уæхæн уавæри, уой мæхуæдæг дæр нæ лæдæрдтæн. Уогæ мæ уосæ, е мæ кизгæ нæй, е сæребарæ адæймаг æй, цæмæн гъауамæ игъоса мæн зундамонæн уайдзæфтæмæ. Уæдта минкый кизгæ дæр нæбал æй.

- Хуарз, зæрдтагон, зæрдæ дин æвæрун.

Еци æхсæвæй фæстæмæ райдæдтан æндæр цардæй цæрун. Беретæ имæ æрбадзорионцæ, худтонцæ 'й ресторанмæ, клубтæмæ, æндæр хеерхæфсæн бунæттæмæ. Еу загъдæй – æхсæйвон гæлæбо. Фæсауонмæ ин бафæсмардтон æ берæ фæстезелгути æма куд царди фæлтæрдгун адæймаг, уотæ ин берæ фæдздзоринонæ, æнæзонгæ лæхъуæнти хæццæ хе куд дарун гъæуй, уой туххæн.

Уогæ имæ мæ зæрдæ ке æхсайдта, е дзæгъæли хумæтæги н' адтæй. Лондонмæ ку нæма æрбацудæй, уой хуæдразмæ ами æрцудæй цалдæр лæгмарди. Горæти гъос-гъосай дзурдтонцæ, нæуæг Джек-лæгмар фæззиндтæй, зæгъгæ. Мæрдтæй раистæг Джек фæд-фæди æрбамардта фондз хъахбай силгоймаги горæти аппи районти, цалинмæ 'й пъæлицæ нæма нийахæста, уæдмæ. Цидæр æнахур адтæй нæ еумæйаг цард, неке хæццæ ин адтæй

феййевдаигәнән. Æ сәребарә ин нә истон, æ цардиугә раййевун дәр ин нә гъавтон, фал нә 'хсән, ци цудәй, уой кәронмә баләдәрун дәр мә бон н' адтәй. Æ фидә н' адтәен, уәдта е . 'нсувәр дәр, уомә гәсгә ба ин зунд амонон, зәгьгә, е мәмә әдули гъуддаг кастәй.

Изәйрон клубтәмә цәун әй ку нәбал уадзон, уәд фестдзәй әма рандә уәдзәнәй мәнәй. Судзини цъасәй ку кәсон ә әхсәйвон гъуддәгтәмә, уәдта абони уа, исон уа, әнәмәнгә ескәци лондойнаг кьуәдепли фарсмә әрхусдзәнәй.

Аленә мин карз сөмитә кодта, куд ә бон адтәй, уотә, ке хәццә әмбәлуи, уони хәццә сәмә әрмәстдәр хәлар рахастдзийнәдтә ке ес әма ми курдта, цәмәй ибәл әууәндон. Æ сәребарә цард ин нә гьигәдаргәй, өци-өу рәстәг мә зәрди кәрони ба бацудәй цидәр тасдзийнадә, кәд ин әндәр еске гъуддагбәл ләуд әхцагин хуәзгәл фәззиндтәй, зәгьгә. Ци кодтайнә, уой нә ләдәрдтәен, мә гъудитә бустәгидәр ниггәлеритә әнцә. Мә зәрдәмә уотә хәстәг ку н' адтайдә, уәд мә цәститә ницъгъундә кодтайнә ә хәтәнтәмә, куд фәндуй цәстәй кастайнә, ке хәццә фәууй, ци косуй, уонамә. Æ телефон әнәринцойнәй дзәнгәрәг кодта.

Дууә кьуәрей рәвгъудәй, әма мә Аленә, Лондони тәккә зәрдәмәдзәугәдәр клубтә ка адтәй, уонити кафәг стьалуйәй басгхтәй. Æ уәларвон рәсугьд әма хемәлвасдзийнадәй берә клубти хәцәутти зәрдитә әртәйун кодта, сә гъәбестә имә хәлөуәй дардтонцә, әз фәрраздәронәй. Цидәр әнәуагә әрвон тухә имә адтәй. Æ рәуфөзмәлдәй адәймаги зәрди монцтә дууә дехи кодта. Нә, әндәр хузи дзәнәсти цьеу адтәй Аленә!

○, зәнхи цъарәбәл ци адәмихәттитә цәруй әма си ке кафунтә нә зудта. Кафгә-өу ку кәнидә, уәд фәсөвәд сәхе рәуварс кәнионцә, Аленән фәндаг дәтгәй. Æ хәццә кавди барә кәмә әрхәуидә, ө сәхе устур нивгунбәл нимадта.

Кафун ку райдаидә, уәд ин фәсөвәд әз фәрраздәронәй фәндаг ләвәрдтонцә. Æма ци хузи кавд ба уәд нә зудта. Сабийәй райдәдта кафунтәбәл ахур кәнун. Кафгә-кафун ә еугур уоди тухә дәр кафти байвәридә.

Адәм әй уайтагьддәр банкәрдтонцә, цидәр әбәрәг тухи хәцау ке әй әма имә сәхе ләстонцә, ә тәләндзийнадәй син сә реути арт асугьта. Кафт ку фәууидә, уәд ин кьохәрдзәф

исаразионцә, арфити буни фәууидә.

Нә зонун, ци рәууонә мә сәри фәззиндтәй, фал изәригон ә радон «балций» куд фәццәйнәхстәр кодта, уотә өфәндә кодтон, дзәвгарә рәстәг мә зәрди ци катәйтә әрәмбурд әй, уони туххән ә хәццә зәрдәргонәй әрдзубанди кәнун. Мә гъудитәен, мә дзубандитәен еумәйаг хатдзәг искәнгәй, мә таус райдәдтон, нә дзубанди буцауәй нә фәууодзәй, уобәл мә зәрдә нә даргәй.

- Аленә, әртә кьуәрей цәрән еумә, фал цума бонәй-бонмә кәрәдзәмәй идарддәргәнгә цәуән, уотә мәмә кәсуй. Дәхемә ба куд кәсуй?

- Цәмән дәмә уәхән гъудитә фәззиндтәй? Хипә нама фәцән, дәуәй фәххәцән ун дәр мә ку нә фәндуй. Ци дәбәл әрцудәй, әууәндгә мәбәл нә кәнис? – ә медбилти мәстмарән худт бакәнгәй, сдзурдта е.

- Зонун әй, дә фәдбәл берә зәлгутә ес. Сә хәццә әмбәлгә дәр фәккәнис әма уотә зәгьуйнаг дә, уе 'хсән некәд неци әрцудәй? Æви си дә зәрдәмә хәстәг неке еоис?

- Мах әррәстә әмбәлән, куд әмбәлттә, уотә цәунцә мә зәрдәмә. Уәдта дин әй фиццаг хатт дәр нә зәгьун. Мә хәццә ду некәд цәуис, хәдзари бадун ба мин әнкьарддзийнадә хәсуй.

- Ләхьуәнти зәрдити ци ес, уой әз хуарз зонун. Цәмән дәмә уотә кәсуй әма дә әррәстә әнәуөд скондадәбәл нимайунцә, куд силгоймаг, уотә сә зәрдитәмә нә цәуис? Некәддәр ми байрагәс уодзәй.

- Зонун әй, куд силгоймаг, уотә сә ке гъәун, фал си мәхемә әмгәрон дәр неке уадзун.

- Ацауал рәстәги дәбәл харз кодтонцә, - мә медбил усхьәз ходә бакәнгәй имә дзорун, - уәдта дин хуәрзәхсәвә разәгьунцә.

- Æцәгәй дәр уотә уидә. Уоми уа дессагәй ци ес? Рәстзәрдә адәм әнцә. Ами алке дәр әхәцән зонгитә агоруй, әма си әз аййөлдзийнадә нә уинун.

- Кәд әй римәхсгә кәнис, мә хәццә ке цәрис, уой?

- Сөгәс дәр әй зонунцә, дәу хәццә ке цәрун, уой, алкәддәр мә фәффарсунцә, дә гъуддәгутә куд цәунцә, уобәл, саламтә дин ферветунцә. Ами Уәрәсе нәй, - ресторәнмә дә бахудтонцә, ләгьгә, уәд әнәмәнгә еци әхсәвә ә хәццә ниххуосай?

- Хуцау син арфæ ракæнæд. Етæ еугурдæр сæнттææгъдæгау дзубандитæ æнцæ. Цидæр мæбæл римæхсис. Сæ хæццæ дæмæ цидæр адтæй? Раст мин æй балæдæрун кæнæ. Мæ зæрдæй æй æнкъарун, цидæр мæбæл римæхсис. Телефонæй мæлаети лигъз фæдздзорис сæ хæццæ. Кенæ ба еци уруссаг Алексей, багæниуæйæгæнæг, мæлаети мæлгъæвзагæй фæдздзорис æ хæццæ.

- Уæхæн æдули нæ дæн æма 'й ма ниггæмæрзæ кæнон, уотæ 'й фæндуй. Раст нæ дæн?

- О, раст дæ, се 'гасей дæр фæндуй. Æма ци? Æхсæнадæй мæхе фæццох кæнун мæ бон нæй. О, фæууæд, куд æй, уой дин æргомæй лæдæрун кæнун. Æрмæстдæр мæбæл æууæндгæ кæнæ æма ма истингун уо. Кедæрти фæндæ адтæй мæ хæццæ фæуун, фал сæ æз дæуæй фæттæрсун кæнун, ке нæ син ниххатир кæндзæнæ, уомæй. Марио мин мæ зæнгæ æрхафæ-æрхафæ кæнун рафæлвардта, фал дзæбæх цæф иссердта. Алексей мæ туххæйти дæр æ хъури кодта, фал ин балæдæрун кодтон, æ къохтæ æхемæ ку нæ дара, уæд нæ лимæндзийнадæ фехæлдзæй, зæгъгæ. Сæ хæццæ син хуæрзæхсæвæ ку фæззæгъун, уæд мин мæ росæн раба кæнуцæ, мæ билтæбæл ба си неке ма бамбалдæй. Етæ дин мæ хабæрттæ. Европий дессаг нæй, дæ ростæн дин еске ку раба кæна.

- Ба-мæ лæдæрæ, дæ хæлардзийнадæ сæ неками гъæуй, уони æрмæстдæр фæндуй дæ хæццæ фæуун, æндæр неци.

- Мадта дæмæ уотæ кæсуй æма син æз æрмæстдæр хуæзголаен бæззун, æндæр уæлдæр æнкъарæнти акаг нæ дæн? – Фæстаг дзурдтæ исзагътон бостæхуз æма зæрдхъурмæй.

Æз байархайдтон, мæ дзубандитæ мин раст ке нæ балæдæрдтæй, уой ин зæгъун, фал мæмæ еци æхсæвæ Аленæ игъосгæ дæр нæбал бакодта. Гъе уæд мæ медæерди мæхецæн искарстон, - æнгъæлдæн, æма мæхуæдæг кизги мæхецæй райдард кодтон, зæгъгæ, фал ибæл басæгтон, уой ба мæ зæрдæ нæ кумдта балæдæрун. Телефонæй имæ финстæг рарвистон, мæ зæрди къуми дæр ке н' адтæй æ бафхуæрун æма си хатир ракурдтон. Аленæ мин фæстæмæ дзуалп нæ равардта æма цалинмæ фæстæмæ фатермæ æрбаздагъдæй, еци рæстæг мæбæл уотæ ниддæргъæвæтин æй, æма ин зæгъæн дæр нæйис. Мæхемæ исмæстгун уогæй, катый кодтон, æрбаздæхдзæй ма, æви нæ, уобæл, мæ зæрдæ нæ кумдта Аленæй фæххецæн ун.

Кизгæ фæззиндтæй сæумæраги, уотæ æрæгиау некад

æрбацудæй. Æнæбари хатиртæ ми ракурдта, загъта, хъæбæр ке бафæлпадæй æма уайтæгки дæр æрбахустæй. Æз дæр еци æхсæвæ цъундæ дæр нæ никкодтон, уомæн æма имæ æнгъæлмæ кастæн. Телефон нæ иста æма Хуцауæй курдтон, цæмæй ин агъазгæнæг уа.

Аленæ æригъал æй рæфтæмæ хæстæг, æ хуссæни рабадтæй æма æ къохтæй æ уæргутæ æртухта. Æз цæттæ адтæн мæ дзубанди райдайунмæ, фал æнгъæлмæ кастæн, кæд æхуæдæг фиццаг райдаидæ, зæгъгæ. Æз бадтæн фатери иннæ къуми æма телевизормæ кастæн.

- Куд неци дзори? – хатиргорæг гъæлæси уагæй мæ бафарста кизгæ æма нæ цæститæ кæрæдземæ фендзаст æнцæ. Еци усми мæмæ уотæ фæккастæй, цума мин бустæги æцæгæлон æй. Цидæр хузи æхе раййивта, æви ибæл Лондон уотæ фæббидтæй, мæ фарсмæ зæрддагон аддæймаг нæбал æнкъардтон, раздæрау мин хеуон нæбал адтæй. Разæй нæмæ зæрдæй-зæрдæмæ дзубанди ке æнгъæлмæ кастæй, уой лæдæрдтан нæ дууæ дæр.

- Æгас æхсæвæ нæ разиндтæ, нидæн гъæлæсиуагæй райдæдтон æз. Телефонæй æрбадзорун дæр дæ гъудий дæр не 'рцудæй. Еунаг дæ æви еске хæццæ цæрис?

- Ниххатир кæнæ, мæ телефони кредит фæцæй.

- Хъæбæр дæ ку фæндадтайдæ, уæд иссердтайсæ фæдуат. Аленæ, ести унаффæ бакæнæ. Атемæй нин зин цæрæн уодзæй сумæ, бонæй-бонмæ кæрæдземæй изолдæргæнгæ цæуæн. Кæд уотæ нимаис æма дæбæл мæ арм дарун, кенæ дæ кæд нæбал фæндуй мæ хæццæ цæрун, уæд мин æй комкоммæ балæдæрун кæнæ. Бакастæй, цума мæ хæццæ цæрис, æнкъаргæ ба дæ нæ кæнун.

- Дæу хæццæ цæрун, мадта ма ке хæццæ? Байлæдæрæ, æз кафæг кизгæ дæн, хуарз клубтæ ба изæри еуæндæс сахаттебæл байгон унцæ. Хъæбæр мæ фæндуй, ескæци æхцагин директор мæ цæмæй æрæстæфа æма мин куст радта. Кафуни æй ме 'гас цард, мæ уод.

- Алцидæр лæдæрун, æрмæстдæр дæ æз цæмæн гъæун, уой ба нæ тергади кæнун. Дæ бон æй еунагæй цæрун æма дæ уæд неке дæмдзæй, цæмæн æма кæми рафæстеуат дæ, уобæл. Кæд дæ фæндуй, уæд рахецæн уæн. Нуртæкки ци уавæри ан, уотæ цæрæн ба нин нæбал ес.

- Фæндуй мæ дæу хæццæ ун... Фал ци кæнон. Æппунаедзох

дээр фатери бадэ ама цармэ кэсэе. Айэ Лондон эй, ардэмэе цаунцае фэсөөвэд эгас дуйнейэй, цэемэй сөхе раерхэфонцае, ами цард эхсөөвэе райдайуй, эхсэвтэе ба зэрдэелвасэе аенцае, дэхуэдэе эй мэнэй хуаэдээр зонис.

- Мээн дээр фэндуй, цэемэй еумэе уээн. Эз дэ хэццэе аермэст хусуни туххэй нэе цээрүн, кенэ ди ести испайда кэнон! Еунэе уайдзэеф дээр ми некэед фегустайсэе, мэе зэрдэемэе хэстэе ку нэе уисэе, уэд. Ме 'нкъарэнтээн ба кэерон нэйиэ. Ести унаффэе бакэенун гъасуй, цэемэй нэе кэерэдзэй балэедээрээн.

Аленэ мин неци дзуапп равардта, мэе цормэе аербациудэй, ама мин эе фэлмээн кьохтэй мэе сээр эе реумэе аербалхэивта. Цалинмэе Лондони дэе, уэдмэе аермэстдээр дэеу хэццэе уодзээн, уэдта дин дзурд дэттун, ке некэебэл дэе баййевдзээн, уобэл. Баууэндунэй уэлдай ма мин ци гэнээн адтэй.

9-аг сээр

Колледжи ахургэнгэй, цэемэй эе нийергутэй эехца ма курдтайдэе, уой туххэй Аленэе офэндэе кодта ести куст иссерун. Анзи эембеси ахуртаебэл ин фист адтэй ама 'й гьудэй идарддэери ахурбэл эехца фэдун, кенэ ба фэстэмэе Уэерэсемэе здэхун. Уомэе гэсгэе баэрэе кэенун райдэдта ресторантае, кафетэе, сэндэенттэе куст иссеруни туххээн. Эз-еу имэе арэхдээр энгэелмэе кэесинэе эндэдээр ескэеми, цэемэй ибэл маке фэггурусхэе адтайдэе, эембал ин ке ес, уобэл. Тэеккэе фиццаг фембэлди имэе изэдмэе кэесэегау кэесионцае, аллихузи эеппэлээн, козбау дзубандитэе ибэл арвэй хуэрзтэе хауэегау эембалдээнцае. Беретэе ба ин сэе уарзондзийнади кой дээр искэениуонцае.

Британий сэмэе е дессаг нэе кэесуй. Аленэе син балэдээрүн кэенидэе, уарзон ин ке ес, уой. Уой фэсте си сөхе рахатионцае ама сэмэе бунат дээр нэебал разиннидэе. Тагьд рэстэегмэе 'й балэдэерттан, идарддээр уотэе ку рахэесса, уэд эеппундээр куст ке не 'оордзэй, уой. Еу хэцаугонд ба ин комкоммэе загьта: «Дэе уарзон дин аермэстдээр хьори хуасэе эй», зэегьгэе. Уой хэццэе ку уай, уэд дэе кьохи неци бафтуйдзэй эеппундээр. Аци бэести бастдзийнадае дарун гъэуэй аермэстдээр гъэугэе адэеми хэццэе, эехца кэмэе ес, эехе кустуат кэмэе ес. Аермэстдээр уотемэй бауодзэй дэе бон эехца бакосун ама Британий эенхэстбарэе гражданин исун.

Аленээн бэергэе гьигэе адтээнцае еци дзурдтэе, фал ээй

пэдэергэе ба кодта, еци лаеэ раст ке адтэй, уой.

Кенэе гъэеуама мэнэй фэеххецээн адтайдэе, кенэе ба ин фэстэмэе Уэерэсемэе здэхгэе адтэй. Аснагьэенэе аертэе кьуаерей нэдээр е, нэдээр эез кустбэл нэе хуэст кодтан. Нэе уавээр кьурцэеэвенмэе аерцудэй, фатербэл цэемэй бафистайанэе нэеуэе мэйээн, е дээр нэемэе нэебал адтэй. Дес кодтон Алене гъэддугьддзийнадаебэл, мэе медзэердэе ба 'й лэдэертээн, бунмэе 'й ке ивалун, мээн туххээн эегустэй ке изайуй, уой. Фал ци гъэеуама ракодтайнэе? Нийуадзон, эе хэццэе рахастдзийнаедтэе фехалон, ба ин пэдээрүн кэенон, - нэебал дэе уарзун, зэегьгэе? Ама мэмэе уой бэерцэе хьэрэе ба н' адтэй.

Фал сабургай ба мэхе цэеттэе кодтон, еци уавээрмэе. Аленээн берэе эехцагин зонгитэе адтэй, кэецитэе ин зэрдэе аевардтонцае эвенэмэетэе, гъээздуг цардэй. Аермэстдээр си алкедээр кизги размэе аевардта еци-еу домээн, кенэе Аленэе адтайдэе эе хуэзгол, кенэе ба иссаидэе эе уосэе. Фал си некэемээн зэрдэе аевардта ама сэе эе еци гъэддугь ама еузэердиондзийнадае ба кодта никки цибэлдээр.

Цалдээр бони эндэемэе дээр нэе ракастэй. Эз ээй уидтон, Аленэе эехе кеми ке нэй, нифситэе ин аевардтон, кэед мэхебэл дээр хуэздээр бон н' адтэй, уэддээр.

Еу изээр ба мэмэе эензэнгэелти эехе аерхадта. Мэе зэрдэе бамэеур ээй, эе цэеогоммэе ин ку бакастээн, уэд.

- Аэвэеццагээн, тагьд рэстэеги фэеххецээн уодзинан, мэе зэрдтагон, - еци эенкьард гъэлэесиуагэй райдэдта кизгэе. Цалинмэе цэерон, уэдмэети дээр ээй мэе зэрдэебэл дардзээнээн, куд мэебэл мэетэе кодтай, уой. Ду сугьзэерийнэе зэерди хэцау дэе.

- Эз дэе лэдээрүн, абони уа, исон уа, уэддээр уомээн эенэе 'рцэеугэе 'н адтэй, - райдэдтон эез. Хуэздээр дин уодзэй, дэе фаромэе эецэег лэхьуээн ку уа, кэеци дэе исамондгун кэендзээнэй. Мэе хьисмэетэй боз дээн, кэерэдзэебэл нэе ке сэмбэлун кодта, уомэй. Аермэстдээр мэемэе дэеуэй кастэй хори тунэе аци талингэе бэести.

- Мэе зинаргь... Эндээр лэхьуээнмэе нэе цэеун. Фэстэмэе Уэерэсемэе эездэхун. Мэе нийергутэй эехца ракордзээн ама билети мадзал искаендзээн. Еу аертэе бони ма еумэе уодзинан, зэрдэе дин ку байвардтон, цалинмэе ами уээн, уэдмэе дэеу хэццэе уодзээнээн, зэегьгэе.

Аермэстдээр Хуцау зудта, еци усми мэе зэрдэе цитэе кодта, уой. Аэ дзубандитэй мэе тог мэе сэери рабадтэй, мэе маст мэе хорхи

уапæнгæ схъæрдтæй. Аленæмæ уарзондзийнадæ мин мæ уод
искъахта. Мæ реумæ 'й уотæ хъæбæр нилхъивтон, цума мин мæлгæ
кодта.

О, Хуцау! Куд æгæрон уарзтæй уарзун аци кизги? Гæр, æхца
наммæ ке нæийес, уой туххæн дууæ уарзæг зæрди кæрæдземæй
фæххецæн кæндæнæ?

- Нæ мæ фæндуй дæ рандæун: бабухсдзинан, бафæраздзинан
зиндзийнаедтæн, уомæн æма кæрæдзей уарзæн. Абони уа, исон уа,
нæ мæгурбæнттæн сæ кæрон æрхъæртдæй. Корун ди, байзайæ!

Аленæ мин æ сæр мæ усхъæбæл æрæвардта æма загъта:

- Ду мæ уарзт дæ.

Еци изæрæй фæстæмæ дувæр усхъæй бавналдтон куст
агорунмæ. Æвæццæгæн, Хуцау уидта, кæрæдземæй нæ æртæсун
ке нæ фæндадтæй, уой.

Цалдæр боней фæсте æнæнгъæлти мæ къохи бафтудæй куст
иссерун.

Телефонæй мæмæ петербургаг лæхъуæн æрбадзурдта æма
мин балæдæрун кодта, гаражи æй æнхуогæнæг ке гъæуй, уой.
Хъæбæр æхцæуæн мин адтæй, уæрæсейаги хæццæ еумæ ке
кодзæн, е. Нигки ба ма мæ фæрсгæ дæр нæ бакодта, гæгъæдитæ
мæмæ ес, ами цæруни барæ мин ес, уонæбæлти. Е адтæй устур
уæлæхæздзийнадæ мах уавæри.

Гаражи хецæу Артем мæмæ фиццаг бакастæй фæккастæй
æгъдаугин, зæрдæмæдзæугæ, сæрбонзонгæ. Æртæ боней фæсте
æ æууæнки бацудтæн. Алкæддæр-еу уомæй раздæр æрбацæуина
кустмæ, гараж байгон кæнина. Гаражи лæудтæй цуппар япоинаг
машини. Азгъунсти берæ зинаргъ дзауматæ адтæй æма мæ бæсти
æндæр æдзæсгон косæг ку адтайдæ, уæд си æнæмæнгæ фæппайда
кодтайдæ æма Лондони æ сæр бафснайдтайдæ, ергæ дæр æй
некебал скодтайдæ.

Артем архайдта тагъдскъæрæг машинтæн рæуæгдæр
æййеуæн хæйттæн аразунбæл. Æз архайдтон, цæмæй ин æ зæрдæ
мацæбæл фæхходун кодтайнæ, уобæл. Æнæгъæнæ мæйæ æма
æрдæг фæййархайдтан, уæхæн рæуæг æййеуæн хæйттæ
исаразунбæл, фæстаг мæ ба 'й балæдæрдтан, нæ гъуддагæй ке неци
уайуй, уой. Артем мæстæй цæхæртæ калдта, нæ 'й зудта, идарддæр
ин ци гæнгæ адтæй, уой. Уой фæсте мин Артем байхæс кодта æндæр
куст – наркотиктæ уæйæ кæнун æма хъахбай силтæ агорун. Æз ин
не сарази дæн æма мин æ маст есуни туххæн дууæ къуæреемæн

мизд нæ бафиста. Гаражбæл исæвардта нæуæг къуматæ, æ
телефон ба нæ иста. Цийфæндуй кæд адтæй, уæддæр мæмæ
цидæр къалектитæ фæззиндтæй æма нин нифс фæцæй нæ
линдзийнаедтæ фæмминкъийдæр кæнунæн.

10-аг сæр

Лондойнаг цард ку æрлæдæрдтæй Аленæ, уæд
хуæрзæнцонæй ерун райдæдта куст æхецæн. Арæхдæр еу куст
редзæбæл уидæ дууæ-æртæ къуæрей, цалинмæ ин директор, кенæ
кустдæттæг цæхгæр домæн æ размæ нæ нивæеридæ, ома, кенæ
мæ хуæзгол исуо æма дин дæ мизд фæффулдæр кæндæн, кенæ
ба сæребарæ дæ, зæгъгæ, уæдмæ. Аленæ еци домæнтæбæл исæхур
æй, фал æхемæ ба хæстæг некæд неке уагъта. Æ зæрдæ федарæй
дардта, ескæд бон æ халæ ке исæхурдæнæй, уобæл. Кæми æз
бафединаæ фатербæл, кæми е, уотемæй уотæхсæнтæ кодтан. Берæ
цæбæлдæрти нæ къох исесианæ, фал уой хигъд цардан кæрæдзей
уарзгæй æма кæрæдзей лæдæргæй. Мæ дузæрдудзийнадæ дæр
фесавдæй, фæстагмæ æрæууæндтæн, Алени æрмæстдæр æз ке
гъæун, уобæл. Аленæ адæймаги æхемæ здахта айдагъ е 'ндаг
бакастæй нæ, фал æ зæрди кондæй дæр. Гъай-гъайдæр, æхцæуæн
ин адтæй, нæлгоймæгтæ имæ уæлдай фулдæр ке æздахунцæ се
'ргом, е, фал сæ æхемæ ба хæстæг нæ уагъта. Æ медуоди цидæр
уæхæн æнæбæрæг тухæ адтæй, кæци æй хецæн кодта иннетæй.
Еци цидæр тухæ ба адтæй æ фæлмæн зæрди сконд. Æ фæсте
зипдæнцæ, ци хæдзари цардан, уоми цæрæг нæлгоймæгтæ сæ еугур
дæр. Европæйаг бæстити æфхуæрдбæл нимад нæ цæуй дæ уарзон,
кенæ дин дæ уосæн еске деденгугæ ку балæвар кæна, æ фæсте ку
зела, козбау, æппæлæн дзубандитæ ин ку кæна, е. Кизги рахонæн
ес кафунмæ, кенæ кафемæ. Неке дæмæ балæбордзæй хилæ
кæнунмæ. Уарзондзийнадæ уæлдæфау æй, æрбайæлхъевæ æма
дæ армитъæпæнтæй æнæнгъæлти фæлддумд уодзæнæй. Уой дæр
гъæуй сæребарæдзийнадæ. Нæлгоймæгти зæрдæмæ еци
рахастдзийнаедтæ цæугæ дæр ма кæнунцæ, уомæй сæрустур
фæуунцæ. Е сæмæ æфхуæрддзийнадæ нæ кæсуй. Фал, æз куд
уæрæсейаг æгъдаубæл ахургонд, уотæ еци æгъдæуттæмæ бустæги
æндæр цæстæй кастæн. Мæ зæрдæмæ нæ цудæй, мæ уарзони
хæццæ уæхæн дзубандитæ ке кодтонцæ, æрсайунмæ 'й ке
гъавтонцæ, е. Уайтæккæ дæр æй рахатинæ, сæ зæрди ци ес, уой.
Зæгъæн, ваннæмæ ку фæццæйцæуидæ, уæд алкæддæр æ хæццæ

дуари уаенгæ рацауинаæ æма еци уозгалгæ цæстингаæй кæсинæ, нæ фæстæ куд зудаæ каст кæнунцæ æма испайнагау сæ медастæу нæ кой куд кæнунцæ, уомæ, Рабаруни аггаг дæр нæй, фал маæмæ кастæнцæ, маæнæ куйтæ гаццабæл куд æрæмбурд унцæ æма си алкæдæр куд фæййархайуй, уомæ басмотунмæ, кенæ ибæл багæпп кæнунмæ, уотæ. Цалдæр хатти феййафтан португалийаг Рикардой, нæ дуари цъасæмæ гъæуайгæнгæй. Еухатт ба Аленæ, уати еунæгæй уогæй, дуар фегон кодта æма фæууидта бразилийаг Филиппи. Е пълбæл æхе нитътъæпæн кодта æма дуари бунти медæмæ кастæй, уæлдай хъæбæрдæр ба сæ цæмæдесдзийнадæ рабæрæг уидæ изæрæй. Се 'гаей æнгæс дæр æздæгъд уидæ мах уатæрдæмæ. Уогæ нæ синхæгтæ фæлмæнзæрдæ адтæнцæ, фал сæ Алени рæсугъддзийнадæ ба æнцæд нæ уагъта. Куд фæстæмæ сæбæл исахур дæн æма сæ гъуди дæр нæбал кодтон. Æндæр гъуддаг адтæй, Аленæ мæбæл æновуд ке адтæй зæрдæй, е.

Нæ берæнацион цæргути æхсæн ма адтæй еу польшæйаг Мазик, æваæдаи, Алени зæрдæй бауарзта. Уомæ гæсгæ ба ми æ уодхæссæг фæууидта. Æрмæстдæр уомæ æхсайдта мæ зæрдæ, тарстæн, нæ уарзон цард нин ку фехала. Ци æ сæри фæммедаг адтайдæ, е зин базонаен адтæй. Уомæ гæсгæ ба имæ æз дæр знаги цæстæй кæсун райдæдтон. Æхе дардта хъæбæр лæгъуз, архайдта цифæндийæй дæр хилæ ракъахунбæл. Алени мæ сабуртæ кодта, загъта, æрмæстдæр имæ хæлар цæстæнгас дарун, зæгъгæ, фал мæ мæ зунд некаед сайдта. Берæ рæстæг нæ рацудæй, уæдта 'й Алени æхуæдæг дæр балæдæрдтæй, мæ катæй дзæгъæли ка н' адтæй, уой. Арæх-еу архайдта Алени клубтæ æма ресторантамæ фæлхонунбæл, лæдæрдтæй æй, маен бон уотитæ ке нæй, уой. Нигки ба ма си коридæ, цæмæй æй маæнæн ма 'огъæр кæна. Æд-æхсæвæ, æдæ-бонаæ 'й гъæуай кодта, архайдта æ хæццæ фембæлунбæл. Хъæбæр имæ тингун кодтон æма алкæддæр цæттæ адтæн мæхе ибæл ницæвунбæл, Алени хæццæ нин нæ рахастдзийнæдтæ ке нецæмæ дардта, уой туххæн. Уруссагау хуарз зудта, къуар хатти уидæ Латвий дæр. Хуæрæндони ку фембæлианæ, уæд мæ еци усхъæзхуазæй бафæрсидæ, Риги куд цардтæн, ци кустон, уонæбæлти. Бæрæг адтæй, ке нæ мæбæл æууæндтæй, е дæр.

Адтæй сабат, сæумæ, бадтæй цазæ мегъæ. Æригъал ан, къæлпидори ци дзубанди игъустæй, уомæ, Еу усми фæсте ба нин нæ дуар æрбахуастæй. Къæсæрмаæ лæудтæй Рикардо. Медæмæ æрбахистæй æма къуæзгæ гъæлæсæй райдæдта дзорун,

æхсæвигон мексикайнаг Артуройæн æ ноутбук ке радавдæй. Уомæ гæсгæ ба цæргути æгасей дæр фæрсгæ кæнунцæ, кæмæндæрти ба сæ æнгулдзити фæдтæ дæр есунцæ, зæгъгæ. Ку рахизтæй æндæмæ, уæдта сабуртай къæразæмбæрзæн байгон кодтон æма æндæмæ ракæсгæй тургъи фæууидтон пъæлици дууæ машиини. Кæрæдземæ тарсткæсæ бакодтан.

- Мæнмæ гæсгæ нæ кæрон æрхъæрдтæй, фæллад æма фæсмони гъæлæси уагæй сдзурдтон æз.

- Ма тухсæ! Неци нин уодзæнæй, фæккæсай. Ку дæ фæрсонцæ, уæд дæхе уотæ дæрæ, цума англисагау нæ лæдæрис æма дæ нихъхъудти уаддзæнцæ. Бадиæрагæс уæд.

- Æз дæбæл алкæддæр æууæндтæн! Кустмæ дæ цауон гъæуы æм адахе рæвдзæ кæнæ, кенæ ба байрæгæмæ кæндзæнæ.

- Хуарз, мæ зæрдтагон! Изæри æрбæздæхдзæн æма мин хабæрттæ ракæндзæнæ. Æрмæстдæр дæ зæрдæ мацæмæ æхсайæд! Гъуддаг хуарз уодзæнæй.

Пъæлицæйæгтæ, дууæ нæлгõймаги æма дууæ силгоймаги адтæнцæ бунтæй хуæруйнагæнæни, дзубанди кодтонцæ Артурой хæццæ. Алени не 'рæстæфтæнцæ, уотемæй рахизтæй, æз ба мæхебæл дуар исæхгæдтон æма сагъæс кæнун райдæдтон – басын игон кæнон, æви нæ, уобæл. Лæдæрдтæн æй, абони уа, исон уа, уæддæр мин сæ хæццæ æмбæлгæ уодзæй. Æнæстуфæй мæхе хуæсæнбæл æруагътон æма æнгъæлмæ кастæн се 'рбахуастмæ. Мæ бауæр ниуазал æй, ме 'нгулдзæ базмæлун кæнун дæр мæ бон нæбал адтæй, мæ зæрдæ дувæр гупп-гупп кодта, лæдæрдтæн, тог мæ сæрмаæ куд ницæвта, уой.

Бæлдтæн æрмæстдæр, тагъддæр ку фæууидæ сæ дзубанди, уомæ, Æнæбæри мæ зæрдæбæл æрлæудтæй, Алениæн тагъд æнхуси машинамæ куд дзурдтон, е. Æнæгъæнæ æртæ бони садæй, æ тæвдæ дæлæмæ нæ хаудтæй. Алени нæ фæндадтæй дохтурти хæццæ исæмбæлун, фал æй æз туххæйти исарази кодтон. Æрмæстдæр мин мæхе ба багъудæй рауварс кæнун, уомæн æма британиаг дохтуртæ фиццагидæр фæййагорунцæ сæйгæн æ нæгъæдигæ æма ку фæгурусхæ уионцæ, а æнæзакъонæй цæрæг æй, зæгъгæ, уæд пъæлицæмæ бадзорионцæ. Еци уарунбон фендæбипæ дæн уæгъдхæдони æма гъæунги раце-баце кодтон, цалинмæ маæмæ Алениæ не 'рбадзурдта, рандæнцæ, зæгъгæ, уæдмæ.

Дуар ку æрбахуастæй, уæд цавддоруа фæдтæн. Мæ бунатæй

æзмæлгæ дæр не скодтон.

- Байгон кæнæ, æз дæн, - æндегæй райгъустæй зонгæ æма уарзон дзурд.

Нæуæгæй æй ку фæууидтон, уæд мæбæл хор æрбакастæй. Æнæгъæнæ анз раевгъудæй, кæдæй еумæ ан, фал фиццагау зæрдтагон уарзтæй уарзтан кæрæдзæй, æнæ кæрæдземæй бухст дæр нæ фæразтан.

Саг фæрæтмæ æрцудæй. Дуар еци гупп-гуппæй æрбахуастинкиндæй. Аленæ фæггæпп кодта æма дуар игон кæнунмæ фæрраст æй. Медæмæ æрбахизтæй пълелицæйаг æма не 'нгастæ фæййеу æнцæ. Еци усми мæ фæндадтæй зæнхи скъуди ниххаун. Аленæ æхе дардта бунтондæр æндæр хузи. Хъæппæрс æхемæ райсгæй, пълелицæйаги хæццæ дзурдта, цума ести хецон адтæй, уотæ, уомæн ба рахъутти уæвæн нæбал адтæй. Æ фарстатæ лæвæрд ку фæцæй, уæдта мæнæрдæмæ æрбакастæй æма сдзурдта:

- Дæ гæгъæдитæ равдесай.

Мæ уæргутæ мæ бунд фæддон æнцæ. Фатери еу усми æмир сабурдзийнадæ æлдæреуæг кодта. Фал еци усмæ бæрæ нæ рахаста. Аленæ мин мæ фæлорс цæсгом ку æрæстæфтæй, уæд имæ æхе ходæзмолагæнгæ балласта æма ин баладæарун кодта.

- Англисагау нæ лæдæруй. Рахæссæ, æз ба дин æ муггаг ниффинсон. Æма цидæр дессаг æрцудæй. Пълелицæйаг имæ æрбадаргъ кодта блокнот æма ручкæ æма си Аленæ ниффинста, æ сæри ци муггаг æма ном фæммедæг æй, уони. Еци бон мæ фæййервæзун кодта, кæд тæссаг миуæ бакодта, уæддæр.

11-аг сæр

Фæззæг кæронмæ фæххæстæг кодта. Лондони арæзтадон куститæ дæр фæуунтæбæл адтæнцæ. Е ба уобæл дзорæг адтæй æма мин куст иссерун никки зиндæр ке уодзæнæй, куст агоргæй бафтудтæн еу кафемæ æма си ниллæудтæн къостæ æхснæгæй. Кафе адтæй алжираг бинонти. Сæ дæлбарæ уогæй, мæхе уодбæл бавзурстон, цагъар ун ци æй, нуриккон цагъайрадæ ци хузи æй, уой. Сæумæ æхсæз æрдæгбæл фестинæ æма мæ кустмæ бахъæртинæ авд сахаттемæ. Мæ уæле резинæ раздарæн бабæдтинаæ æма мæ кустмæ бавналинæ. Дессаг мæмæ фæккастæй алжирæгти рахаст. Косун мæ кодтонцæ, нæ бадзурд куд адтæй, уомæй фулдæр сахаттæ, бахуæрæ, кенæ бауопæфæ, зæгъгæ, дæр мин некæд

загътонцæ, уомæн æма минкый æруогæвди фæсте дæр æхснуйнаг гæбæгътæ исхæрхæ уионцæ, хуæруйнаггæнæн ба æнæфснайд кодта. Мæхецæн мæ меднимæр арæх ниссагъæси уинæ – кæд аци кафеи бийнонтæ сæхуæдтæ косунцæ, уæд мæн кустмæ кутемæй райстонцæ, зæгъгæ. Гæр, еу хеуон син нæ разиндтæй, еци кусти син ка исбæзтайдæ, уæхæн. Цубур рæстæгмæ ми рахуадтæй æртæ кили, мæ астæути ристæн нæбал бухстæн. Къуæре цагъари кусти фæсте мæ нервитæ нæбал ниуорæдтонцæ æма син сæ лæгæти загъд-замана исаразтон. Цидæриддæр æрæмбурд æй мæ зæрди, уой син æргомæй разаг ытон.

- Сумах ка айтæ æма махмæ, æрцæуæггæгтæмæ фонси цæстингасæй кæсайтæ, - фæддес кодтон æз. - Фараст сахаттей бæсти æз еуæндæс сахатти цæй туххæн косун? Уæхецæй ци аразетæ, уæдта кæми райгурдтайтæ? Æз – уæрæсейаг дæн, цитгин бæстæй !..

Æнгъæл адтæн, ра-мæ тæрдзæнцæ. Уæдта син ка исарази адтайдæ еци уæззау куст бонмæ 30 фунтебæл æнхæст кæнунбæл. Фал уæддæр æртæ къуæрейей фæсте ба еу украинаг кизгæ иссердтонцæ æма мæ рацох кодтонцæ мæ кустæй.

Алени хабæрттæ дæр рæвдзæдæр н' адтæнцæ. Ци кафеи куста, уой хецæуитæ македойнæгтæ ин баладæарун кодтонцæ, арæзтæдтæ æхгæд ке цудæнцæ, уомæ гæсгæ ин æ сахаттæ ке фæмминкыйдæр кæндзæнцæ, уой хæццæ ба æ мизд дæр. Нигки ба ма ин мæн æ цæстæмæ дардтонцæ, ома, æнæ гæгъæдитæ нæлгоймаги хæццæ ке цæруй, уой. «Дæ фæлабулай æркаститæ кизнай, цæйбæрцæ уосгортæ зелуй дæ фæдбæл, уомæ, ду ба дæ цард исбастай, аци бæсти фæдæн кæмæн нæййес, уæхæни хæццæ», уайдзæфтæ ин кодта кафеи хецæу силгоймаг. «Цæмæн дæ гъæуй е, дæ царди райдзæстдæр бонтæ цæмæ тар кæнис уой хæццæ».

Алени базонгæ кодтонцæ сæ фурти хæццæ, кæци си адтæй цуппар anzi хестæр. Ракорунæнгæлдзаубæл банимайæн адтæй еци базонгæдзийнадæ. Адтæй имæ æхе кустуат Англий, хæдзарæ, дууæ машини, - еузагъдæй, æд æхца лæхъуæн. Хатгай имæ бангъæлмæ кæсидæ метрой цормæ, фæскуст ба 'й хæдзари уæнгæ дæр æрбаласидæ. Фал ку баладæардтæй, Аленæ ин ке некæд исарази уодзæй, ке некæд æй басæтдзæй, уæдта 'й ниуагъта æхе кæраги. Сæ рахастдзийнæдтæ ци бон фæцæнцæ, еци бон æ кустæй дæр фæццох æй. Фал бæрæ æмгъудмæ нæ. Æ лимæн Ризви, кафемæ арæх цæуидæ, æма æй байамудта æ зонгæн - уомæ дæр адтæй

æхе кафе еци райони. Алени кустмæ райстонцае официанткæй. Уæхæн уæззау кустити фæсте ме 'нæнездзийнадае бустаги дæр æрлæмæгъ æй. Æррæстæе цæхгæр фезмæлд дæр мæ хъæбæр гыгæ дарун райдæдта. Мæ уавæр бæргæ лæдæрдтан, фал æрсæттун ба нæ кумдтан. Нæ уарзондзийнадае тухгиндæр адтæй, нæ размæ ци цæлхдортæ лæудтæй, уонæй. Аленæ мин цæгиндзау адтæй, мадæ æ бæдолаемæ куд кæса, уæхæн цæстæй мæмæ кастæй. Афтекитæмæе цудæй, æлхæдта мин зинаргъ хуастæ, исæрдæнтæе æма мин сæ дардта, цæмæй мин мæ рист фенцондæр кодтайдæ, уой туххæн. Фæскуст ратагъд кæнидæ нæ фатермæ, цæмæй мин хуæруйнаг æрцæттæе кодтайдæ, фæндагбæл мин балхæнидæе халсартæ, рæзæ, æрмæстдæр цæмæй æз мæ къæхтæбæл æрлæудтайнæ. Ниууагъта æе кафун дæр, æе фулдæр рæстæг æрвиста мæн хæццæ.

Аленæ берæе цæмæйдæрти гъæуагæй ниууадзидæе æхе, ци кунауæггаг къапекитæе иста, уони хардз кодта нæе цигъæуагæдзийнадтæбæл. Фал уомæн дæр æе хъарæе исустæй, æе цъæхснаг гъæлæси дзурд ниффæсæс æй. Раздæри Аленæ бонæй-бонмæ тайгæе цудæй мæе цæстити рази. Мæнæ, деденæг æнæе хори тунтæй куд æмбуйа, уотæ. Хаттæй-хатт е 'нæбондзийнадæй ку стухсидæе, уæд æй æе цæсти сугтæе фæрсгæе дæр нæбал бакæниуонцæе, уотемæй æе ростæбæл æрæгъзæлионцæе. Еци усми хуссæни серабæл æрбадидæе æма къæразгæй дзæвгарæе фæнкæсидæе æндегæй цæугутæмæе. Бæргæе зин мин адтæй уомæе кæсун, никки ба мæмæе ходуйнаг кастæй, уæхæн уавæри ке дæн, е. Уотемæйти изолдæр цæрæнтæе нæбал адтæй æма бабæй ин еу уæхæни загътон:

- Æрхъæрдтæй нæе фæххецаени рæстæг. Мæн туххæн дæе къох исистай хуарз цардбæл, сауæнгæе ма дæхе уодбæл дæр. Кафунмæе нæбал цæуис, дæе зæрдæе ци загъуй, уой дæхецаен дæе цæстæе нæе уарзуй балхæнун, де 'мбæлттæй фæццох дæе. Дæхе цæбæл, цæй туххæн хуæрис? Цæмæн дæе гъæун атемæй æз? Æнæе æхца, æнæе куст. Никки ба ма мæе уосæй хецаен, дууæе сувæллони мин. Ра-мæе уадзæе.

Æма бабæй фиццагау мæе реубæл æе сæр æркъолæгæнгæй, зæрдхъурмæй исзæгъидæе, ке нæй фæндуй мæе хæццæе фæххецаен ун.

- Нæе мæе фæндуй, цæмæй рандæе уай, кæрæдзей æгæрон уарзтæй ку уарзæн? Æнæе дæуæй мин никки зиндæр уодзæй ами,

зонун æй. Дæуæй æндæр мæе неке гъæуй. Бабухсæе, фæдздæбæхдæр уодзæнæе, нæуæгæй куст иссердзæнæе æма нæе уавæр фæххуæздæр уодзæнæй. Нæе зиндзийнадтæн еумæе бухсдзинан æма амондгун уодзинан. Фæндуй мæе, цæмæй цардæндæрхци дæр еумæе уæн.

- Мæнæн еугæндзон куст ами некæд уодзæнæй, лæдæрис æй дæхуæдæг дæр. Айдагъ дæу æхцайæй ба бери фагæе не суодзинан. Никки ба ма ду дæе куст ку фесафай, уæдта куд уодзинан.

Е адтæй æецаг зинагъзæрæн – нæе зæрди къумæй дæр ибæл некæд расагъæс кодтан, мах кæрæдзæмæй фæххецаен уодзинан, уобæл. Нур нæе еци сагъæс сабурмарæе кодта.

12-аг сæр

Еу мæйæй иннемæе цæугæе бæргæе агурдтон куст иссерун, фал мæе хъиамæттæе адтæнцæе хуæрадзæгъæли. Мæе сæрмæе араехæй-араехдæр цæун райдæдта еци гъуди – мæхе пъæлици къохмæе радтон, зæгъгæе, зонгæе дæр æй нæе кодтон, ци уодзæй уой фæсте, уой, уæдта мæмæе гъаргæе дæр нæе кодта. Еуетæе мин дзурдтонцæе, ома, ку сбæрæг кæнонцæе, ами неци фудракæнддзийнадтæе саразтай, уæд дæе цубур рæстæгмæе раветдзæнцæе бæстæй, уомæн æма мæн хуæнттæе дарун уонæн зæранæй уæлдай пайда неци дæттуй. Иннетæе ба дзурдтонцæе æндæр хузи.

Нæуæг къуæрей фиццаг бон гъæуама кæронгонд æрцудайдæе нæе гъезæмæрттæн. Мæхемæе игъосунбæл фæдтæн æма фулдæр рæстæг Алени хæццæе дзоргæе дæр нæе кодтон. Мæе гъудити ин хуæрзæбон загътон æма мæхе цæттæе кодтон ци фуддæрмæе. Уотæе, дæе зæрддагондæрæй фæххецаен унæй фуддæр ма ци гъæуама адтайдæе. Фал уæддæр мæхецаен искарстон мæхецаей æй рартасун, мæе уарзондзийнадæй æй иссæребарæе кæнун. Адтæй хуцаубон. Мæхе ку æруагътон хуссæнбæл, уæд ма Аленæ игъал адтæй.

- Цæбæл сагъæс кæнис? – нидаен фарст мæе бакодта е.

- Арвмæе, мæйæмæе скаæсæе, нæе уат нин æе рохсæй куд байдзаг кодта. Æстæфис æй, - сабур дзуапп ин равардтон æз дæр.

- Ма бакаенæе уотæе, корун ди. Уотæе æнгъæлис æма, дин лагери мæн хæццæе унæй хуæздæр уодзæй, - корæгау мæмæе æрбакастæй Аленæе.

- Æвæццæгæн, мæе хъисмæт уойиндæй. Дæуе хузæн æма дæуе бæрцæе некæд неке уарзтон.

- Зонун æй, уомæе гæсгæе дæе некумæе рауаддзæн. Кæд

еугæрдæер исфæндæе кодтай фæстæмæ æздæхун, уæд дин æз фенхус кæндзæн. Æз дин æхца ратдзæн билет балхæнунæн.

- Нæй пæдæрун, уæхæн æхцатæ дæмæ кæццæй ес, уæдта дæмæ ку уа, уæддæер сæ нæ райсдæн. Мæнæн мæ унаффæ конд æй.

- Ку нæ сæ райсай æма пълæлицæмæ ку бацæуай, уæд æз дæр дæ хуæдфæсте мæхе ратдзæнæн уонæмæ, зæгъдзæн син æнæ гæгъæдитæ адæймаги хæццæ ке цардтæн, уадзæ æма мæн дæр исбадун кæнонцæ. Зæрдæ дин æвæрун.

- Нæ бон куд адтæй, уотæ тох кодтан зиндзийнæдти нихмæ, фал, гьулæггагæн, Хуцауттæ нæ ан. Мах ан хумаеаг адæм, нæ сæнттæ некаед æнхæст кæнунцæ.

- Зин мин æй, куд гъезæмарæ кæнис, уомæ кæсун. Аци хатт ма мæмæ байгъосæ æма æз куд зæгъон, уотæ бакаенæ.

- Хуарз, мæ зæрддагон, - исарази дæн æ хæццæ æз.

Еци изæр бафунæй ан æма æригъал ан хори фиццаг тунти хæццæ. Цалинмæ Аленае кустидтæй, уæдмæ æз телефонæй бадзурдтон къассæмæ, цæмæй мин иннæ бонмæ Мæскумæ изæйрон рейсмæ билет ниуадзонцæ, уой туххæн. Ку ранæхстæр дæн, уæд дуармæ хæрхæмбæлд фæддæн Алени хæццæ, раст фиццаг хатт куд фембалдан, уотæ.

Æ цæсгом адтæй идзулдхуз, æ цæститæ цæхæртæ калдтонцæ, уотемæй мин фегъосун кодта.

- Зæрддагон, æхца мæмæ ес, фал ду некумæ тæхис. Æхца бафеддзинан кустидæвæруни агентадæмæ æма дин еугæндзон куст фæззиндзæй. Æхцауæн дин нæй. Нигки ба мæмæ еу сосæгдзийнадæ дæр ес, фал дин æй нæма кой кæнун.

Еци минут мæхæцæн рагом кодтон еу нæуæгдзийнадæ: - аци дуйнебæл ес уарзондзийнадæ, ес силгоймæгтæ, кæцитæ цæттæ æнцæ уарзон адæймаги туххæн сæ цард раттунмæ дæр. Уой маенæ гъе нур æрлæдæрдтæн æма цийнæгæнгæ исарази дæн æ дзубандибæл.

Тæккæ еци бон бацæудзæн агентадæмæ, - загътон ин æз. Фал æхца кæми иссердтай?

- Æрмæстдæр мæмæ ма исмæстгун уо. Æз Мачиккæй æфстау райстон, иннетæй мин неке равардта.

Еци хабар ехдонау рахизтæй мæ бауæри. Мæ зæрдæмæ нæ фæццудæй, Мачик ке разиндтæй еци хуæргæнæг æма Аленаен æ тухст уавæри е ке банхус кодта.

Фал нигки фуддæр-фуддзийнадæ ба мæмæ нурма разæй æнгъæлмæ кастæй. Агентадæн æхца бафистон, бадзурд дæр исаразтон сæ хæццæ, фал е ба скъæппæг разиндтæй æдупитæн. Документ адтæй англисæг æвзагбæл финст, æма 'й Алени хæццæ ку ратæлмаци кодтан, уæдта рабæрæг æй, агентадæ адæймаги кустид ке не 'вæруй, æрмæстдæр ин æ цори æрæвæруй аллихузон варианттæ, уæдта 'й раветуй организацитæмæ бадзубанди кæнунти туххæн. Дууæ кьуæрей ратахтæнцæ цæстифæнникьулдау. Ихæс федуни æмгъуд æрхæрдтæй. Мачик нæ фатермæ цæун райдæдта æма агурдта е 'фстау. Алени хæццæ еунæгæй ку райзаидæ, уæд ин бакой кæнидæ, мæ хæццæ еунæг æхсæвæ клубмæ фæццæунбæл исарази уо, æма дин дæ ихæс ниххатир кæндзæн, зæгъгæ. Еци домæн бонæй-бонмæ карздæр æвæрд цудæй Алени рази. Æз сосæггай æ фæдбæл кæсун райдæдтон. Еу уæхæни ба фæсуидтон, Алени кьуммæ куд балхъивта æма ин туххæй дæр раба кæнунмæ куд гъавта, уой. Æз имæ фæстæти бацудтæн, галеу кьохæй æй мæхердæмæ æрбазилдтон, рахæзæй ба ин æ финдзи рагъ мæ тух, мæ бонæй ниццавтон. Еци цæфи æз байвардтон ме 'гас хъарæ дæр, е ин адтæй, мæ уарзони мин ке фæфхуардта, уой мастæен.

Мачик гъæмпин гобану фесхъиудтæй, æ бауæр æрлæмæгъ æй æма сабургай æрбурдæй пълмæ. Æ финдзи хъæлтæй тог фемæхстæй.

- Зæрддагон, ци бакодтай? – тарстхузæй исдзурдта Аленае, æ бауæр зир-зир кодта, æ цæстити хæрæмөгъæ цума рабадтæй, уой хузæн ниффæлорс æй æма ку маенмæ æрбакæсидæ, ку ба Мачикмæ.

- Агентство «Шторм»-и мин контрактæй зæрдæ байвардтонцæ, - нидаенæй сдзурдта Аленае.

Нæ дæахъуламæ синхæнттæ æрбамбурд æнцæ, мах ба сабур къахдзæфтæй дугкаг уæладзугмæ исраст кодтан, цæмæй, ци фæстаг минуте ма нин байзадæй еумæ, уони кæрæдзæбæл уозæлгæй раветæн.

Райгъустæй пълæлици машинти гъæр æма кълæпхæнтæбæл къахунæр. Пълæлицæйæгтæ ку æрбахизтæнцæ, уæд мах æзмæлгæ дæр нæ фæккодтан нæ бунатæй. Алени хæццæ кæрæдзæмæн хуæрзæбон загътан.

Аленае мин мæ кьохтæбæл хуæстæй æма кæугæй дзурдта:

- Æнæ дæуæй мæ бон цæрун нæ бауодзæй, зæрдæ мин

байвæрæ, еумæ ке уодзинан, уобæл.

Æз мæхе фæгъгъæддух кодтон æма ин æ цæститæмæ комкоммæ бакæсгæй, загътон:

- Ду алкæддæр цæрдзæнæ мæ зæрди.

Фæстаг хатт ма кæрæдзей нихъхъури кодтан, уæдта ин æ къохтæ мæхецæй фæлмæн раеуварс кодтон æма къæпхæнтæбæл урдугмæ рараст дæн. Аленæ рагъавта мæ фæдбæл рацæун, фал æй пъæлицæйæгтæ æруорæдтонцæ.

Цалдæр къуæрей раевгъудæй нæ фæстаг фембæлдæй нурмæ. Нæбал æй мæ цори. Æвæццæгæн, некæдбал исæмбæлдзæн еци кизги хæццæ. Цард æ цуди кой кæнуй, фал мæнæн ба æрлæудтæй, сахат куд æрлæууй, уотæ. Мæхе саст сахати хузæн æнкъарун, фал мæ нæ фæндуй, нæуæгæй мæ исцалцæг кæнонцæ, е. Мæ царди киунуги сифтæ ку рафæлдахун, уæд имисуйнæгтæ ниххæррæтт ласунцæ мæ реумæ. Етæ æнцæ, царди мин зинаргъдæр ци ес, еци хæзнатæ. Мæ сæнтти ку радзæгъæл ун, уæд мæмæ фæстæмæ цæрун æрцæуй. Æз æууæндун, мæ Аленæ бабæй есгæд бон мæ цардмæ фæстæмæ ке æрæздæхдзæй, уобæл...

ГУЧМÆЗТИ Михал

БЕРÆГЪТÆ

(Сатирикон комеди.)

Архайгутæ:

Дзæха - хæдзари хестæр, зæронд лæг.

Дабег - æ хестæр фурт, хути ферми хецау.

Бидзег - æ астæуккаг фурт, автоинспектор.

Ирбег - æ кæстæр фурт, студент, уæдта дохтур.

Дибæ - Дабеги уосæ, хæдзари æфсинæ.

Минæт - Бидзегуосæ, спекулянткæ.

Типпо - Дзæхай сияхс, скълади хецау.

Куцукк - хугæс.

Фузæ - дохтур.

Гарсо - шофер.

Æнæзонгæ, адæм.

ФИЦЦАГ ХАЙ

ФИЦЦАГ НИВÆ

Горæт. Сæрдигон сæумæ. Бидзегти дууæуæладзугон хæдзарæ. Колдуари къуæрц-къуæрц, уæдта сабургай байгонæй. Гарсо æрбацæуй.

Г а р с о. Бидзег! О, Бидзег!..А дессаг нæй, Гæбæци æ мади киндзи `рветуй, æз ба унгаги бахаудтæн! Æ уиндæ дæр ма ку бæззидæ, уæд бæргæ, фал уодхæссæг некæд фæууидтай? Æ дзурд ба - халони хъуахъ.

Бидзег рацæуй, æ кител æ усхъитæбл уæгъдæ гæлст. Капитани пагонтæ ибæл.

Дæ сæумæ хуарз, Бидзег!
Б и д з е г. О, мæнæ Гарсо! (*Æ къох ин есуй.*) Дзорæ, ци хабар ес?

Г а р с о. Хуарзæй неци. Нæ ATK-ай хæцау Гæбæци æ мади иннабон æвæруй, æма уæ хонуй.

Б и д з е г. Æмбесæхсæви мин мæ дуæрттæ уой туххæн хуаис?

Г а р с о. Ци гæнæн ес, хæцау мин куд загъта, уотæ кæнун.

Б и д з е г. Фөгъустон æй! Æзинæ мæмаæ дууæ хатти æрбарвиста гъæргæнæг.

Г а р с о. Мадта ма дæ мæнæ аци номхигъди тæккæ сæрæй ци хъилмайæн æрфинс та? (*Æртæ метри дæргъæн гæгъæдимæ амонуй.*)

Б и д з е г. Магъа. Æвæдзи мин уæлдай кадæ кæнгуй.

Г а р с о. Мадта дæ цуппæрæймаг хатт куд нæбал багъигæдара, уой туххæн мæнæ дæ мугаги нихмæ дæ сугъзæринæ къох æрфинсæ.

Б и д з е г. (*Гарсой тæрнихбæл æ къох æвæруй.*) Ци кæнис,

тæвдæнæзæй сæйис? Кæд фæууидтай уотæ?

Г а р с о. Мæ уодхæссæг мæмаæ ма батагъд кæнæд, æндæра ма æз берæ цидæртæ фæууиндæн. Нæ хæцау мади мардмæ еу ATK-айæй иннемæ фæдеси гъæбæртт кæнунцæ, кæсалгæсахæсгутау ку еу шофери райахæссунцæ, ку инней, Зиангинæн, дан, ка цæйбæрцæ æхца æривæрдзæй, уобæл уæ къохтæ рагацау æрфинсетæ. Ма етæ дæр ци ракæнонцæ, хæцау хæцау æй, цæстон ба - армидзаг. Фал шофертæй еу хабар ку фөгъуста, уæд машини фæббадтæй æма дин дæлæ фæлледзуй. Уæд зиани хестæртæ дæр таксий рабадтæнцæ æма `й расурдтонцæ... Фал син гъæубæстæ сæ цуди сæр ку базудтонцæ, уæд сæ, минкхий-ма багъæуа, ма ницъцъæлæ кæнонцæ. Гъæути уотитæ нæ кæнунцæ, æма, дан, син уой дзæбæх балæдæрун кæнгетæ горæти!

Б и д з е г. Æма ма гъæути хист ка кæнуй? Нæхе горæти хузæн æгъдау некæми ес!

Г а р с о. Гъæйдæ, дæ къох æрфинсæ, æма рахъутти уон.

Б и д з е г (*æ къох æвæруй.*) Фæндараст!

Гарсо фæццæуй, Минæт хæдзарæй рацæуй халати, æ ком ивазуй.

М и н æ т. А ба дин к' адтæй, Бидзег?

Б и д з е г. А, Минаети рæсугъд! Нæ горæти хуæздæр шофер Гарсой кæдæй нурмæ нæбал зонис?

М и н æ т. Цæйбæрцæ дин æрбахаста? Ци мæмæ кæнис? Æхца, æхца!..

Б и д з е г. Æ хæдзарæмæ дæр æндæр ку неци бахæссидæ.

М и н æ т. Ма кæнæ, ма сайæ, мæ цæргæс! Аци афони дæу дзæгъæли неке райгъал кæндзæй.

Б и д з е г. Гарсо? Дууæ стонг куйемæн хуаллаг нæ ратдзæй!

М и н æ т. Мадта ци уæрагсаст фæцæй?

Б и д з е г. Е дæр бабæй Гæбæций гъæргæнæг æй.

М и н æ т. Гъæри бон æй мабал фæууæд, ку ма нæ ниууадла! Еу ба нæмæ фæсæмбесæхсæвæ хуаста дуар.

Б и д з е г. Нур мабал тæрсæ. Мæ къох æрфинстон.

М и н æ т. Мадта сæмæ цæудзинан?

Б и д з е г. Цæмæннæ? Зиангинаен фенхус кæнун гъæуй.

М и н æ т (*ходуй*). Мæлæти æнхусгæнæг не сдæ? Кæд кæмæн банхус кодтай?

Б и д з е г. Ку некумæ цаеуан, уæд нин нæхемæ дæр неке æрбацаудзæнæй.

М и н æ т. Ци изæд дæбæл ратахтæй?

Б и д з е г. Зинг зæгъунæй ком нæ содзуй, фал мæнæ нæ хæдзари дæр зæронд лæг ес.

М и н æ т. Е ма мах хист дæр бахуæрдзæй. Ци хузæнæй æй æрластан, æма ци хузæн иссæй! Æ гъæрт, е 'рдиагæй мæ зæрдæ скъудтæ кодта, нур ба 'ймæ бакæсайтæ...

Б и д з е г. Уой æнгъæл нæбал адтæн...

М и н æ т. Тæрсун, ку бабæй æрсæйгæ уа... Еуæрдигæй машинтти гъæр, иннердигæй заводти гæбар-губур, аплихузон хъилма хъуæцæ... Хонхи ба - сабур, уæлдæф - кæдзос.

Б и д з е г. Цитæ дзорис? Арæдæмæ 'й ку ластон, уæд ку сарази дæ! Нур ба иннердæмæ ниццавтай?

М и н æ т. Æма уæд мæлгæ кодта... Фидæ гъæуама æ хестæр фурт, кенæ æ кæстæр фурти хæццæ цæра. Асæуккагмæ некацирдигæй хауй.

Б и д з е г. Æ кæстæр фурт нурма ахур кæнуй, хестæр ба 'й æ хæдзарæмæ нæ уадзуй... Кæд, дан, æй фæлластай, уæд дæумæ цæрæд...

М и н æ т. Дессæгтæ! Дæ уоди хай дин дæ зæрди уагæ зонаед, æма ин ма тæрегъæд кæнæд! Нур æнæгъæнæ мæйæ мæ бон уомæ кæсун нæбал æй! Еу-дууæ бони ма ами ку байзайа, уæд æз исæрра уодзæн!

Б и д з е г. Зонун, æй зин дин æй... Фал ма еу-минкый бабухсæ... Нур зæронд æй, незæфхуæрд...

Дзæха фæззиннуй. Аууонæй сæмæ игъосуй.

М и н æ т. Тæрсун, мах ку фæрраздæр уан... Æртæ боней размæ дæр ма уатон адтæй, нур æй æхснирсгæ дæр нæбал фæууидтон. (*Дзæха æрихнирста. Минæт фæстæлфтæй.*) Цæргæ!

Д з æ х а. Арфиаг уо.

Б и д з е г. Дæ цæститæ цидæр мæстæрттивд кæнунцæ, баба?

Д з æ х а. О, куд нæ, биццеу... Уæртæ еци бæласæбæл заманай бор кæрдту зайуй, лæдзæг ибæл фехстон, хæугæ ба æркодта цъæх кæрдту.

Б и д з е г (*мæстгун схъиуд фæккодта*). Уæртæ еци гъоги асфальти хъæбæрбæл кæдмæ дардзæнæ?

Д з æ х а. Цалинмæ снæрд уа, уæдмæ.

Б и д з е г. Адæймаг ку базæрондуй, уæд... Кæд фегъустай, фонд асфальти хъæбæрбæл нард кæнуй, зæгъгæ?

Д з æ х а. Мæнæ 'й мæхе цæстæй уинун, автоинспектор. (*Амонуй Бидзæгмæ.*)

Б и д з е г. Ци? Ци загътай?

Д з æ х а. Неци. Ду дæр бонизæрмæ асфальти хъæбæрбæл лæууис, æма фур нæрдæй дæ цари нæбал цæуис.

Б и д з е г. Баба!

Д з æ х а. Ци, бабай бæдопæ? Кæд ди не 'руагæс кæнуй, уæд айдæнæмæ бакæсæ. (*Хæдзарæмæ бацæуй.*)

Б и д з е г. Кæсай имæ, кæсæ!

М и н æ т. Цо, æма имæ дæхуæдæг кæсæ.

Б и д з е г. Ци дин зæгъон, уой зонис?... Хæдзари æфсинаæ ду дæ, æма дæ ци фæндуй, уой ин кæнæ!

Д з æ х а (*хуфгæ рацæуй*). Киндзæ, еу хупп мин æхсир... Хуасæ раниуазон.

М и н æ т. Цъиртт дæр си нæбал ес.

Б и д з е г. Цо, дæ гъогæн ниллигъстæ кæнæ, кæд ма еу хупп радтидæ.

Д з æ х а. Ау, уотæ хъæбæр бахускъæй? Ци шофер уин æй балæвар кодта, е æй æхсири денгиз ку худта...

Б и д з е г. Нигъгъос уо!

Д з æ х а. Мадга мин мæ цъухбæл цъотта бакæнæ.

М и н æ т. Игъосис имæ? Алке цори гъуддæгтæ гæнæн нæйис.

Д з æ х а. Гъо, мæ киндзæ, гъо... Уæлдайдæр ба уæхæн сосæг гъуддæгтæ.

Б и д з е г. Ду ци дæ, уой зонис?!

Д з æ х а. Æз?... Къозо!.. Уой дæр ма еу иннемæ никъкъуæруй, иннæ - аннемæ...

М и н æ т. Дæ бæдæлтгæй цитæ дзорис? Еске дæ ку фегъоса, уæд син сæ къох некебал райсдзæй.

Д з æ х а. Нæ, рæдуйис, киндзæ. Æз дæр уæ раздæр бæдæлтгæ æнгъалдтон. Сумах ба разиндтайтæ пахсатæ, æдзох æхердæмæ ка хафуй, уæхæн пахсатæ.

Б и д з е г. У, зæронд!.. Дæуан ци гъæуй, уой бæргæ зонун, фал адæми 'фсæрма...

Д з æ х а. Адæмæй æндæр гъуддæгти гъæуй æфсæрми кæнун!..

Б и д з е г. Æфсæрмдзæстуг, æгъдаугин ба ду дæ, æма кæсай, ордентай дæ реу нæбал зиннуй...

Дз æ х а. Тæккæ стурдæр орден - адæми хуарзæнкæ!

Б и д з е г (*мæстун худт кæнуй*). Ду ке сагитаци кæнай, æз уонæй нæ дæн! А дессаг нæй, фурт сгъомбæл кæнæ, æма ци уарзуй, ци нæ уарзуй, уой ма базонаæ... Мæнаен мæ уодхæссаг æй агитаци! Газеттæ дæр ма уой тасæй ку нæ кæсун. Еугæр адæймаг райгурдæй, уæд гъæуама цæргæ æма хуæргæ кæна! Уой туххæн ба гъæуы æрмæстдæр æхца! Æхца, зæронд! Æма дæмæ цæммæй æхца уа, уой туххæн ба гъæуама пахса дæр уай, æма дæлгоммæ сункъæ дæр. Еунæг миздæй мæнæ ахуæн галауантæ не 'сæскъæрдзæнæ!.. Некæд!.. Æви курмæ дæ?

Дз æ х а. О, æз курмæ дæн... Саугурмæ... Æндæра дидингути бæсти кокойнæ сидзитæ не 'сгъомбæл кодтайнæ.

Б и д з е г. Мæхе нæбал уорамун!..

М и н æ т (*æхе багæлста Бидзегмæ*). Мæ бони радæ!.. Цо хæдзарæмæ, е ба фур мæстæй дæ зæрдæ ма ратона!.. Æз дин нуртæккæ хуасæ æрбаскъæфдзæн. Адæймаги æрбайсæфунæн берæ нæ гъæуы. Цо, кæмæ дзорун!

Бидзег æма Минæт рандæнцæ.

Дз æ х а. Гъе уæууай-гъе!.. Æз ба сæ хæццæ цæрунвæндæ кодтон... Фал дессаг... Еу минкый ми ести ку сресуй, уæд мæбæл кæрæдзæй тонун цæмæн райдайунцæ? Мæ зæрæдæ мæмæ куд дзоруй, кæд уотæ 'й... (*Минæт фæззиннуй. Дзæха дууæ къохемæй æ сæрбæл нихуæстæй.*) Уау, мæ сæр!.. Мæ зæрдæ...

Минæт сагъдауæй райзайуй. Дзæха зæнкæбæл рахаудтæй.

М и н æ т. Бидзег! Бидзег!

Б и д з е г (*рауадæй*). Ци хабар æй? Ци 'рцудæй?

ДУККАГ НИВÆ

Сæйгæдонæ. Минкый уат. Дзæха - хуссæни. Фузæ бадуй æ рази.

И р б е г (*фæззиннуй. Тарстхузæй*). Баба!

268

Ф у з æ (*фестуй*). С-с...

И р б е г. Хатир...

Ф у з æ. Æгас цо! (*Æ къох ин есуй.*)

И р б е г (*кæсуй Дзæхамæ*). Фунæй æй?

Ф у з æ. Нурма нуртæккæ рафунæй æй.

И р б е г. Фузæ...

Ф у з æ. Радзæбæх уодзæй... Минкый раздæр æй профессор фæууидта...

И р б е г. Æма... Ци загъта?

Ф у з æ. Æнцойнæдзинадæй уæлдай, дан, æй неци гъæуы.

И р б е г. Æнцойнæдзинадæ... Дорзæрдитæ!...

Ф у з æ. Ирбег!

И р б е г. Æз сумахæй нæ зæгъун. Ме 'нсувæртæ æнцæ фудгин.

Дæ фиди уæхæн уавæрмæ æргæлдзæ... Æдосæ мæ мадихуæрæй тел ку райстон, уæд... Нанайæй минкыйтæй байзадан седзæртæй. Нæ мадæ дæр, æма нæ фидæ дæр баба адтæй. Хуарз ин федæн нур æ лæггæдтæ! Ме стипендийæй цидæр къапектитæ бамбурд кодтон, бабайæн кæд санаторимæ путевкæ балхæнинæ, Фенхус мин кæнæ, куд æй самал кæнон.

Ф у з æ. Е æнцон æй. Тæккæ абони...

И р б е г. Арфæ дин кæнун.

Ф у з æ. Дæ экзаментта равардтай?

И р б е г. Сегасей нæма.

Ф у з æ. Ду гъæуама фæстæмæ раздæхай.

И р б е г. Уой гæнæн нæйес.

Ф у з æ. Еунæг мæйæ ма, уæдта æдзохдæр æ цори уодзæнæ.

Косунмæ дæр дæ ардæмæ ку хонунцæ. Дæ фидæмæ дæ зæрдæ ма 'хсайæд. Æз ами дæн...

И р б е г. Арфæ дин кæнун... (*Дзæха базмагдæй.*) Баба...

Дз æ х а (*æ цæститæ байгон кæнуй*). Ирбег, мæ хъæболæ!..

М и н æ т (*æндөгæй*). Бауадзæ нæ. Нуртæккæ фæдæхдзинан.

Гъ æ л æ с. Уæ дзурдæн хецау разиннетæ!

Дз æ х а. Уау! (*Æ сæр æ къохтæй райахæста, уотæхæн кæнуй.*)

Ирбег æма Фузæ тухсунцæ.

Бидзег æма Минæт фæззиннунцæ. Ирбег æма син Фузи уинд æхцауæн нæй.

Б и д з е г. Æ-æ... Ирбег... Æрхæццæ дæ?

269

М и н æ т (*Ирбег кьох есуй*). Æз ба ма дæмæ абони тел
равардтон...

Б и д з е г (*Ирбег кьох есуй*). Куд æй?

И р б е г. Дæу куд фæндуй? (*Æ цæститаемæ ин æдзинаг
кæсуй.*)

Б и д з е г. Мæн... Æма `йбæл дæу зæрдæ хъæбæрдæр ресуй?

М и н æ т (*Фузæмæ*). Фæйервæздзæй ма?

Ф у з æ. Ма ин тæрсæ. (*Ирбегмæ.*) Æз бал иннæ сæйгитаемæ
бакассон. (*Рандæй.*)

И р б е г (*нур дæр ма Бидзег æма Минзæтæмæ фудæнхи каст
кæнгуи*). Ци цæсгомæй æрбацудайтæ?

М и н æ т. Мæнæ цитæ æндеуй!..Æ хестæр æнсувæрмае!..

Б и д з е г. Фудгин нæй. Цæмæй æгьдаугин уай, уой туххæн
зундгæуй. Зундгин унаен ба - æрдзи хуарзæнхæ. Кенæ ба цифæнди
ахур ку фæккæнай, - уæддæр тифтирикьо. (*Гъавуй Дзæхамæ
бацæунмæ.*)

И р б е г (*æ размæ æрлæудтæй*). Рандæуотæ, ма `й
гьгæдаретæ.

Б и д з е г. Ду нин ци дæ? Кæд юрист нæ дæ, уæддæр гъæуама
советон закьонтæй ести лæдæрай. Айæ паддзахадон сæйгæдонæ
æй!

И р б е г. Мæнæ е ба дæ фидæ æй!

Бидзег. Мæ фидæ дæу фидæ дæр æй, уæдта Дабег фидæ
дæр. Æз æй сумахæй уæлдай латорейæй рамбулдтон?

М и н æ т. Æгæр æй ма `фххуæрæ, Бидзег. Ирбегæн æхе
дарун дæр æ бон ку нæй.

И р б е г. Баба ма æнæнез ку адтæй, хæдзардар, уæд бунтон
æндæр æвзагæй дзурдтай ду. Уæдта ду дæр, Минæт... Гъæуæй-еу
дæмæ уæззау хунти хæццæ ку `ссудæй, уæд-еу ибæл æрмахур
тикисау, дæхе дзæбæх ку расæрфæ-басæрфæ кодтай... Иннæ
уæхæнттæ Дабег æма Дибæ... Сæ хæдзардарæг баба адтæй. Нур
ба... Зæронд æма сæйгæ ке гъæуй?

Б и д з е г. Мæ нервитæ исихалдæнцæ!

М и н æ т. Лæги дæхемæ ма фæррæдуйун кæнæ!

И р б е г. Сумах бæсти æндæр еске...

Б и д з е г. Мæхе нæбал уорамун!

Дзæха нигьгæрзтæй. Фузæ фæззиндтæй.

Ф у з æ. Ирбег, рауайæ-ма.

И р б е г. Ами уæ куд нæбал æрбайафон.

Фузæ æма Ирбег рандæнцæ.

М и н æ т (*сæ фæдбæл*). Ме знаг ани кьохтæмæ æрхауа.

Д з æ х а (*æ гъæрзун фæккарздæр æй*). Оу-у-у!..

Б и д з е г. Баба... О, баба!

М и н æ т. Бидзег...

Б и д з е г. Цидæр кæнуй...

М и н æ т. Уæууа! Бидзег, цуд фæллæууæ, йæ цæститабæл
ин бахуæцæе...

Б и д з е г. Баба!..

М и н æ т. Тагьддæр!

Б и д з е г (*Дзæхамæ еу кьæхдзæф бакодта.*) Ы!..

М и н æ т. Тагьддæр!

Б и д з е г. Мæ бон нæй...

М и н æ т. Фезмæлæ зæгьун дин! Æ цæститаæ дзæгьирæй
байзайдзæнæнцæ!

Б и д з е г (*сонт гъæр фæккодта*). Нæ!..

М и н æ т. Тæппод! (Дзæхамæ бацæуй. Æ цæститабæл ин
бахуæцунмæ гъавуй. Дзæха имæ хьоппæг цæститæй ракастæй.)
Уау!! (*Бидзег цормæ багæпп кодта. Дзæха нæбал змæлуй. Минæт
имæ нæуæгæй бауадæй, æ цæстититæбæл ин æ амонæн
æнгулдзигтæй æрхуæстæй. Æрæгиу æй сугьта. Кьохмæрзæнæй
æ хед сæрфуй.*)

Б и д з е г (*æ цæстисугтæ сæрфуй*). Цæуæн æма ин
мæрддзæгтæ балхæнæн.

М и н æ т. О, кенæ ба æ зæронд хъæппæлти нæ бакомдзæнæй.
(*Дзæха базмалдæй.*) Райгас æй! (*Æ сумкæй авгæ систа.*) Гъауай,
Бидзег, мæнæ ин аци сæнæ æ хъури рауадзæ.

Б и д з е г. Сæнæ мæрдтæй здахæг ку уайдæ, уæд бæстæ
хистхуартæй байдзæг уидæ.

М и н æ т. Гъæйдæ, ци ниббудзæу дæ! Абони мин сæумæ
уотæ, сæни гъæстæ, дан, мæ ку фæккæнисæ. Радарæ ин си!

Б и д з е г. Ниуадзæ...

М и н æ т. Салд зопкæ дæ, æви ци дæ? Ци ниддудæгьтæ
дæ?!

Б и д з е г (*авгæ райсуй*). Гъо, гъæйдæ...

М и н æ т (*Дзæхай цъух хæлеу кæнуй*). Мæнæ е `фсæртæ куд ниндагъдæнцæ кæрæдзæбæл!

Фæззиннуй Фузæ. Бидзæг авгæ нимгæхсуй.

Ф у з æ. Ци хабар æй? (*Дзæхай расгарста. Авгæ рауидта.*) Е ба ци `й?

Б и д з е г. Е... Сæнæ... Мæхецаен... (*Авгæ æ цъухбæл райвæруй, зудæ ниуæзт кæнуй.*)

М и н æ т. Фесавддæн...

Ф у з æ. Ци кодтай?

Б и д з е г. Мæлун!

М и н æ т. Æ листæг тъæнгтæй арæх фæгъгъæрзуй...

Б и д з е г. Дæдæдæй!

М и н æ т. Хуасæ!.. Хуасæ!..

Фузæ фæууайуй.

Б и д з е г. Ци баниуазтон?

М и н æ т. Мæнæ... иди... иди...

Б и д з е г. Æз дæу фæрсун!

М и н æ т. Æ тæрегъæдмæ кæсун мæ бон нæбал адтæй æма...

Ф у з æ (*æрбацудæй*). Гъа, таблеткæ ранихъуæрæ. (Бидзæгмæ таблеткæ дони агувзи хæццæ дæтгуй.)

Б и д з е г (*таблеткæ ранихъуардта. Æ губунмæ дууæ къохемгæй фæллæборуй*). Хатир... Кæми `й... кæми `й... пусойнæ?

Ф у з æ. Уæртæ къæридори кæронæй. (*Б и д з е г æрра гæпп ракæнуй æндæмæ, Минæт æ фæсте. Фузæ цæбæлдæр фæггурусхæй*). Дессæгтæ...

Б и д з е г (*дуарæй æ сæр æрбадардта*). Кæми `й? Кæцирдигæй?

Ф у з æ. Рахæзæрдигæй. (*Бидзæг фæууайуй, Фузæ - æ фæсте.*)

Д з æ х а. О, ме скæнæг! Фунтæ уинун æви?..

Ф у з æ (*æндегæй*). Сæйраг дохтур имæ нæ уадзуй!

Д а б е г (*æндегæй*). Æ бинонтæ цагъди фæууæнтæ дæ сæйраг дохтурæн, кæд мин мæ фиди мæнæй фулдæр нæ уарзуй, уæд!

Дзæха æ хуссæни æхе нипхъивта. Дабег æма Дибæ уатмæ фæммедæгæнцæ. Кæсунцæ Дзæхамæ. Дзæха, цума æ уод есуй, уотæ унæргъуй.

Д а б е г. Баба... Æз Дабег дæн. Мæнæ в ба Деболай кизгæ...

Д и б æ. Мæрдон хæрвæ æрбадтæй æ цæсгонбæл.

Д а б е г. Æз Дабег дæн, Дабег. Дæ хæстæр фурт... Ау, нæбал мæ зонис? (*Дзæхай цæстити комкоммæ æ арми тъæгæн дууердæмæ кæнуй.*)

Д и б æ (*Дзæхай реубæл æ сæр райвæруй, игъосуй ин æ зæрдæмæ*). Æндæр ку нецибал базонидаг, мæнæ ин æ киндзи, Диби, ка рапгъиста, е дæр. Мæ фæрстæ ин фехæлонцæ!..

Д з æ х а (*сæнттæ цæгъдæгæу*). Ци?...И...

Д и б æ (*фесхънудтæй*). Ци?..

Д з æ х а. Баба... Нана...

Д и б æ. Мæрдти `взаг...

Д а б е г. Махæрдигон нæбал æй...

Д з æ х а. Кумæ?... Нæ... Нæ!..

Д и б æ. Нæ син комуй.

Д з æ х а. Æ-æ... Цæун... (Ниссабурæй.)

Д и б æ. Ниффардæг æй.

Д а б е г (*æ ходæ есуй*). Тæккæ афонæбæл цуд фæцан.

Д и б æ. Минут дæр ма ку байрæги кодтайанæ, уæд нæ къохи нæбал бафтудайдæ.

Д а б е г. Ци киндæуа? Цалинмæ йæ ракъæртт-бакъæртт, рахуйæ-бахуйæ кæнонцæ, уæдмæ Бидзæг æма Минæт макæцæй фæззиннæнтæ. Ракасай къæридормæ, еске си ес?

Д и б æ (*ракастæй*). Бун бауотæ, кæд уин къæридорæй æндæр бунат нæйис. Дохтурæй сауæнгæ æфснайæги уæнгæ уоми `нцæ. Ци, уой зонис? Гъæйдæ, къæразабæл æй æндæмæ райсæн. Машинæмæ ардигæй æнцондæр æй...

Д а б е г. Уæллæй, бабæй рамбулдтай, Деболай кизгæ! Дессаги гъуди! (*Дзæхай исесунмæ гъавуй. Дзæха æ цæститæ байгон кодта.*) Æллæх!

Д и б æ. Ци кодтай?

Д а б е г. Райгæсæй!

Д и б æ. Кæд ин æнæуой байгон æнцæ? (*Дзæхай цæститæбæл æрхуæцуй, фал æ къохтæ ку исесуй, уæдта бабæй Дзæха ракасуй. Æ зæрдæмæ ин игъосуй.*) Нæ уолгæфуй.

Д а б е г. Баба, о баба... (*Рателæ-бателæ `й кæнуй.*)

Д и б æ. Цурддæр змæлæ!

Дзæхай исесунмæ гъавунцæ, фал æй нæ фæразунцæ.

Д а б е г (хуссæни цори æрхустæй). Сонт кæсæ ци кæнис, ме рагъмæ мин æй æрбатолæ! *(Дибæ ин зинтæй Дзæхай æ рагъма батолуй. Тухæй-фудти æй къæрази фæйнагбæл æвæерунцæ.)* Атæ 'йбæл хуæцæ, æз æндæмæ рахезон,

Д и б æ. Тагъддæр! Хауй мин!

Дабег *(къæразæй рагæпп кодта)*, Хæрдмæ 'йбæл исхуæцæ!

Д и б æ *(архайуй, фал ин неци æнтæсуй. Дзæхамæ)*. Ту, содзгæ дзæгъæлæй байзайай, кæд мин нæуæг ахæст кæсаллæ нæ дæ, цæбæл цъуввититæ кæнис?

Д а б е г *(архайуй Дзæхай исесунбæл, фал е æ къæхтæ ниффæйнагдæмитæ кæнуй)*. Мард ди рагæсæд, кæд мин Нарты Батраз нæ дæ! Æ къæхтæ ин срæст кæнæ!

Д и б æ *(Дзæхай къæхтæ æрбангом кæнуй, фал сæ куддæр исуадзуй, уотæ бабай етæ фæффæйнагдæмæ унцæ)*. Сау мæрæмæ фæххæссæ дæ къæхтæ! *(Дзæхай къæхтæ æ астæубæл æрбатугъта, уотемæй æй фæххæссунцæ. Дибæ æвеппайди нирдиагæ кодта)*. Уау, мæ фæрстæ!

Ирбег æма Фузæ фæззиннунцæ. Дабег къæрази буннæ æхе ранимахста. Дибæ Дзæхай къæхтæй æхе суæгъдæ кæнунбæл архайуй, фал æй Дзæха никки хъæбæрдæр æрбалхъæвуй.

И р б е г. Ци хабар æй?

Д а б е г *(къæразæй æрбагæпп кодта)*. Ци 'рцудæй?

Д и б æ. Неци. Æ фур тухстæй къæразæмæ схизтæй... Æхе æндæмæ гæлста, æз æй æ къæхтæй райахæстон... *(Никкудтæй.)* Мæнæ нæ фудæнгъæл куд фæккодта!..

И р б е г. Баба!

Дз æ х а *(æ цæститæ байгон кæнуй)*, Ирбег!..

Д и б æ. Уау! *(Æ зæрдæ багъарæй, пълмæ æрхауй.)*

Д а б е г. Е ба дин нæуæг фидбилыз! *(Дибæмæ багæпп кæнуй.)* Деболой кизгæ! Дзæгъæлæй мæ ма ниуадзæ!

Ф у з æ *(Дибæн æ тогдæззини цæф сгаруй)*. Нуртæккæ æй æрæскъетун кæндзæн. *(Æндæмæ рацæуй.)*

Дз æ х а. Мæ хъæболæ... Фæгæ мин æй... кæдзос уæлдæф... Хуссæнмæ...

И р б е г. Нуртæккæ, баба... *(Систа æй, хуссæни æй æвæеруй.)*

Д а б е г. Деболой кизгæ! Ци мин кодтай?

Ф у з æ *(æрбацудæй, æ къохи стур шприц)*. Бауадзай мæ...

Д и б æ *(шприц рауидта)*. Нæ, нæ! Нæ гъæуй!.. О, мæнæ мæ куд фæтгæрсун кодта!

Д а б е г. Æнирай фæууо дæ къонайæй, кæд æз лæгæн нæбал бæззун... Куддæр фендæдур дæн, сæйгæн еститæ ралхæнон, зæгъæ, уотæ... Е 'рдиагшæй мæ ферра унмæ берæ нæбал гъудæй. Зæгъун, кæд мæ бабæл ести 'рцудæй...

И р б е г. Кæд æй кæдзос уæлдæфмæ хастайтæ?

Д а б е г. Кæдзос уæлдæф ба нæхемæ, гъæуй. Нуртæккæ æй рафинсун кæнæ. Аци æнод уæлдæфи цæмæн гъæуама рамæла мæ фидæ, ме 'сгъомбæлгæнæг?

Д и б æ. Ирбег, дæ фæхъау... Уæд мæ суæлпæнтти бунбæл байзайуон, кæд æдосæ-бонмæ цъунди гъæвстæ фæцан ай тæрегъæдæй...

И р б е г. Байрæги кодтайтæ.

Д и б æ. Ци нæбæл æрцудæй, е нæ автоинспектори бæлахæй. Айфиццаг нæмæ гъæуй смедæгæй, æма зæронд сæйгæ лæгæн метин мæсгутæ самæдта. горæтмæ, дан, нæмæ рацо, æма дин мæ армитгъæпæнбæл хъайла фидзæнæн.

Бидзег æма Минæт фæззидтæнцæ.

М и н æ т *(Дибæмæ)*. Дæ дууæ биццеуебæл дæ рортæ ниттонæ, мæнгæ ку зæгъай!

Д и б æ. Уæдмæ дæ цæгат бабун уæнтæ, лæгъуз æвæстаг цидæр!

М и н æ т. Ходаги халæ хауагæй... Æз дæр хуцаумæ курдиадæ нæ ниффинстон.

Д и б æ. Зæнæг ке фæгъгъæуй, е раздæр æ къæдзелæ игонæй нæ фæддаруй.

Б и д з е г. Мæнæ ци æдзæсгом æй!

М и н æ т. Æма кæд ду дæ къæдзелæ æнгом дардтай, уæд дæ еу биццеу негри хузæн цæмæн æй, де 'ннæ ба - китаиagi хузæн.

Д и б æ. Æз дæуæн дæ дзижкотæ ку нæ ниттонон!.. *(Лæборуй Минæтмæ.)*

Б и д з е г. Æнцæд! *(Дибæ райахæста.)*

Д а б е г *(Бидзегмæ балæбурдта)*. Исуадзæ 'й! Кенæ ба дин...

И р б е г. Сумах исæрра айтæ!
Д и б æ. Игъосис, цитæ мин федис кæнуй?
М и н æ т. Уф!.. Де `нтуди тæфæй фенод дæн...
Д и б æ. Мæнгæн нæ ракæнунцæ: федиссаг федиастæ
фæккæнуй. Кæддæр арахъ еу сикъа рахупп кодтон æма...
М и н æ т. Еу сикъай туххæн нурма газети фельетон некæбæл
ма ниффинстонцæ.

Д и б æ. Æ, мæгур дæ бон! Æма дæуæн далае Ленингради
милици аборт ку скодтонцæ! Спекулянткæ! *(Фæнзуй.)* «Я
беременная!..Я беременная!.. Мне биз очереди!..» Уалинмæ ин æ
астæу райхалдтонцæ, уоми ба дин гобани цъари тухт аллихузон
зинаргъ товартае.

Б и д з е г. Банцайæ!
Д и б æ. Гъо, гъо! Уæд æгæр дæр ма ниттæбæкк æй!
М и н æ т. Æнакка! Гъæуккаг хамкæ!
Д и б æ. Ду ба... Ду ба... *(Дабегмæ.)* Ци хуннуй? О,о, афирист!
Б и д з е г. Мæ губунæй бабæй мæлун!..
И р б е г. Рандауотæ... Сумахмæ дзорун! Сæйгæ тæрегъæд æй.
Д а б е г. Уæхæн уркитæ нæмæ фæззиндтæй!
Б и д з е г. Мæхе нæбал уорамун!
И р б е г. Нуртæккæ милицæмæ дзорун! *(Æрветуй сæ.)*
Д а б е г. Мард , дан, скъодт нæбал кæнуй!..

*Минæтæн Дибæ æ дзиккотæ райахæста, Бидзег æй ергъæв
кæнуй. Уотемæй сегасдæр рандæнцæ.*

Дз æ х а *(æ хуссæни рабадтæй)*. Куд рæсугъд син æнгъалдтон
сæ исони бон... Ци дессаги нифситæ си ивардтон... Атæ ба... О, ме
`скæнæг! мæнæ ци фудæнгъæл фæддæн! Кæми фæрраедудтæн?
Æхе адæймаг ка хона, е уæхæн илгъаг миутæ цæмæн хæссуй æ
сæрмæ? Бафæлварон ма сæ...

ÆРТИККАГ НИВÆ

Бидзегти тургъæ. Бидзег æма Минæт заргæ æрбацуæнцæ.

Б и д з е г: Берæ бабæй ниххирхтон,
Нæ, нæбал дæн лæг!

Сæнæ ма `нгъæлæ хурхдон,
Фал нæ дæн мæллæг!
М и н æ т: Алли бон дин дзорун,
Ма ниуазæ, ма!
Б и д з е г: Ма мæ `фхуæрæ, корун,
Сæнæ - хуарз дзаума.
Æз æфсæрмæй баниуазтон,
О, ме зæди хай!
Мæ ахсæн си басугътон,
Боц дзурд мин зæгъай!

(Фæццæйхайуй. Минæт æй райахæста.) Федар лæууæ! Минæти
рæсугъд! Уосæ, дан, лæги æнцойнæ `й!

М и н æ т. Де `нцойнæгæнæнтæ - сау сикъити, кæд хъибилæу
сулумæ нæ баервæзис. Гъа, ниуæзт Гæбæцити адтæй, æма ибæл
нæ аурстай, фал ахсæн дæхе æй, цæхæр дин ибæл никкæла!

Б и д з е г. Цæхæр нæ... Сурх сæнæ æма къудурфунх фид!
(Ракеуæ-бакеуæ кæнуй.)

М и н æ т. Мæнæ хæдзарихæлд куд фæддæн!
Б и д з е г. Ма тæрсæ...Сæнæ мæ ахсæни цæллахъ-муллухъ
кæнуй...

М и н æ т. Уæхæн сæнæ адтæй. Цуппар устур боцикъайи.
Б и д з е г. Ду тургъи к' адтæй, уони фæууидтай. Боцикъати
боцикъатæ ба никкæнди адтæнцæ.

М и н æ т. Æз дæр дзорун! Боцикъати боцикъа мæнæ дæв губун
ку æй. Æвгæнæ си сæдæ боцикъай дæр.

Б и д з е г *(Минæти губунмæ амонуй)*. Аци уæрми ба цал бутилки
бацæудзæнæй? Аст сæди!

М и н æ т. Куд мæгур дæ, марди хецау.
Б и д з е г. Тухсгæ ма кæнæ, Минæти рæсугъд... Марди хецауæн
рагацау нимад фæууы æ прибыл дæр æма æ убиток дæр. Гæбæци
æ зæронд мади уодагасæй базармæ сæдæ хатти ку фæлластайдæ,
уæддæр ин ибæл еу сау къапек дæр неке равардтайдæ, абони ба ин
æ мардæй, æ хæратти уæлдай, милиуан соми оцъир-цъир кодта.

М и н æ т. Уанцон нæй?
Б и д з е г. Гъи, мардæн æ хецау ка `й, уой нæ зонетæ? Æнæуой
дæр и цъæхтæ, доллæртæй зæгъун, æ тургъæмæ фæззигон сифтау
згъæлунцæ. Мадта Гæбæци мæгур лæг ку адтайдæ, уæд æз
фæууидтайнæ, ци милиуантæ ин никкалдтайуонцæ æ хъебургъæ
мади мардбæл, уой.

М и н æ т. Дауæн дæр бабæй дæхе равдесунæн замманай фæдуат фæцæй!

Б и д з е г. Минаети раусугъд, балæдæраæ, сæр æргъудийæн æй, ахсæн ба - фудæбонæн. Куддæр сабæттаг финсаг нигъгæр кодта, æ цæрæнбон берæ уæд Хадæхъоти Бидзегæн, дæс минемæй æнхус кæнуй зиангин хæдзарæн, зæгъгæ, уотæ фингæбæл бадгутæ исистадæнцæ æма мæмæ æнахур каст никкодтонцæ.

М и н æ т. Æвæдзи, загътонцæ: уой бæрæцæ æхцатæ дони ка бакалдта, еци æрра ка `й?

Б и д з е г. Æз дæр гъæла дæн... Ке фæрсун? Уæ, уæ мард фесаефа фидталтæ! Мæнæ ци дессаги диагнозтæ лæвардтонцæ: сипгоймагæн æ дзиккотæ - даргъ, æ зунд ба - цубур!

М и н æ т. Дзурдтонцæ, æма фæуидтайтæ: силтæ сæ сæртæ радастонцæ...

Б и д з е г. Адæм дзæгъæли некаемæ æркæсунцæ, æдули къоппа! Кæмæн зæронд мадæ ес, кæмæн - заронд фидæ. Ести кæмæй разгъæла, уæхæн клиенттæ ба хисти фингæбæл фæйагорунцæ. Æз дæр мæхе пайдабæл гъуди кодтон. Махмæ ба мæлуйнаг неке ес? Адæм ди ести пайда æнгъæл ку уонцæ, дæ уæйагæн дин аргъ дæр уæд раддзæнцæ.

М и н æ т. Мадта ма сæбæл никкидæр бафтудтайсæ!

Б и д з е г. Гъæйдæ, ма бабæй райдайæ! Ци дзинга бабæй дæбæл фæххуæстæй? Мийаг сæ мæ миздæй ку нæ равардтон.

М и н æ т. (Фестæгълфтæй). Ци?

Б и д з е г. Абони сæумæ уæртæ гъæунги фæззелæни дууæ мерседеси кæрæдзæй скъуæрдтонцæ. Фудгинæн зæгъун. рахсай дæ документтæ. Е мæмæ документти бæсти æртæ мини æрбалæвардта, æма мин загъта, дæ над æнæ надæй дарæ. Æз дæр æртæ мини мæ дзиппи райвардтон, æма машинтти хецутти хъаугъагæнгæ фæууагътон. Хуцаумæ скувтон: а, хуцау, мæ цауæн хуарз райдæдта, æма мин æй изæрмаæ дæр уотæ рауадзæ. Мæгур машинттæй истон инсæйгай тумантæ, гъæздугдæртæй æртæсæдæгай тумани, раст зæгъун гъæуй, бустæги зинаргъ машинттæмæ хæстæг нæ цæун... Уотемæй мæмæ изæрмаæ бамбурдæй инсæй мини. Дæс си - Гæбæцийæн, дæс ба, гъа, - дæу! (Æхцай цъæпаæра Минæтмæ багæлста.)

М и н æ т. Фæлхæрст, еци æхца дæр рахастайсæ, æма сæ нæ

мерседеси аргъмæ бафтудтайанæ.

Б и д з е г. Зæнæг мин нæ кæнис, фал æхцай куст ба кæдæй нурмæ нæ кæнис?

М и н æ т. Æма уой дæхуæдæг нæ зонис?. Прокуратури еу уодхæссæг ес, æма е мæ фæдбæл зелуй.

Б и д з е г. Гæр, е ба зæнхон лæг нæй? Æхца нæ уарзуй?

М и н æ т. Гъо, нæ уарзуй! Æнгъæлмæ кæсæ! фал мин æ минкый сæр, айки асæ ин æй, æгæр зинаргъбæл уæйæ кæнуй.

Б и д з е г. Мадта `й мæ барæ бауадзæ! (Заруй.)

Æхца, æхца, æхца, мæ хор, -

Царди дæгъæл, уоди дзæнæт...

Æхцатæ `нцæ царди бундор,

Алци дæр нин уодзæй æлхæд!

Æхца, æхца, æхца!

Ха-ха-ха!

М и н æ т. Еци сæйги бабæй рабæраг кæнун гъæуй.

Дзæха колдуарæй æрбазиннуй.

Дз æ х а. Бознуг, уæ лæггадæй!..

М и н æ т. (къæхæй). Мæнæ дессаг! Æгайтима дæ сæрагасæй фæйидтан!

Дз æ х а. Арфæ уин кæнун. Уæ зæрдæ мæмæ æхсайдта, æндæра нурма дзæбæх кæми дæн.

М и н æ т. Минкый раздæр ма мæнæ ами дæ хестæр фурт æма киндзæ дæубæл мæтæ кодтонцæ... (Бидзегмæ хинæйдзæг каст бакæнуй.) Куддæр, дан, сæйгæдонæй рацæуа, уотæ `й махмæ раветæгæ.

Дз æ х а. О, фал... (Æ къохауонæй хормæ кæсуй.) Æгæр байрæги æй...

Б и д з е г. Дæхæудæг зонис, баба, куд хъæбæр дæмæ æнгъæлмæ кæсунцæ! Гъа, мæнæ дин фæндаггаг. (Æ дзиппæй æхца исесуй æмай дæдтуй Дзæхамæ.)

Дз æ х а. Нæ гъæуй. Уæхуæттæ тухст айтæ, - ами горæти алцæбæл дæр æхца харз кæнетæ...

Б и д з е г. (æхца æ дзиппи æваруй). Райстайсæ сæ, баба, фестæгæй кæд ниххæццæ уодзæнæ...

Дз æ х а. Фестæгæй цæмæн? Дæ номæй мæхе цифæнди шофераен дæр ку байамонон, уæд мæ нæ тæккæ хæдзарæмæ

бахæццæ кæндзæй...

Фæццæуы. Бидзæг æма Минæт æ фæсте кæсунцæ.

Бидзæг (*стухстæй*). Баба!..

Мин æ т. Ци «баба», «баба» кæнис?! (*Фæнзуй æй.*) «Баба!»

ЦУППÆРÆЙМАГ НИВÆ

Гъæу. Изæр. Дабегги хæдзари тургъæ. Дибæ арахъуадзæн агæ сæрфуй. Æ къохи цидæр фæннахстæй.

Д и б æ. Мæ тæрæөгъæдзæй мæрдти бунккаг къæйæ фестæ, кæд мæн арахъи уæйæмæ нæ кастæ... Мæлис æма рагацау ниммæлæ!.. Нур ахсæвæ бонмæ уой туххæн уотхар кæнæ...Уæууа! Мæ сувæллæнттæн æхсæвæр искаенун дæр ми æрбайронхæй! (Хæдзарæмæ бацæуы.)

Д а б е г (устур голлагæ е рагъи æрбахæссуй. Æривардта æй, рафæлгæститæ кодта.) Хæдзарæмæ уæзæ нæййес, æндæра уойбæрцæ хæрæг дæр не 'рбампъохдзæй! (*Æ хед сæрфуй.*) Цæуон, Деболай кизгæн зæгъон, тъæплæнæги æй никкалун гъæуы, кенæба фидбилыз хаттæй-хатт къахи бунæй дæр сгæпп кæнуй. (*Хæдзарæмæ бацæуы.*)

К у ц у к к (*æрбацæуы. Голлагæ рауидта.*) Æ, берæгъ, бææгъ! Тæхон, æма колхоци сæрдарæн фегъосун кæнон. Нæ, уæдмæ 'й ранимæхсдзæнæнцæ, æма ма мæбæл хахургæнæги ном дæр сбæддзæй. Мæхуæдæг бал æй ескæми ранимæхсон... (*Голлагги фæсхæдзарæмæ тухласæ бакодта, фæстæмæ фездахтæй.*) Гъе, гъе! Уæртæ ин бугътæй идзæг голлагæ æ бунати райвæрон... (*Устур идзæг голлагæ рахæссуй. Иннæ голлагæ кæми лæудтæй, уоми 'й бахъел кæнуй. Дуари гъæр. Куцук æхе ранимæхсуй.*)

Дабег æма Дибæ хæдзарæй рацæунцæ.

Д и б æ. Еу фагæ нæй.

Д а б е г. Мадта цал? Фараст æви дæс?

Дибæ. Цæмæн дæс? Еу уæхæн голлагæ ма мин си

æрбампъохæ, æма дин си дæ фиди дуинсæй бонемæ уæхæн арахъ раскъæрдзæн. æ тæфæй дæр адæймаг фæрстæбæл куд хеза.

Д а б е г. Гъи, Деболай кизгæ! Нæ колхоци хугæс Куцукæй мин фондзинсæй голлагги æрбампъохдзæнæ, æнгъæлмæ кæсæ! Нур дæр æй фонси фермæмæ сæйгæ дугæрдуг рабарæв кæнунмæ расайдтон.

Д и б æ (голлагги ком райхалдта). Мæн асæ дор дæ æркъуæрæд, кæд мæбæл гириз кæнис, уæд!

Д а б е г. Сатаг саугурмæ бао, кæд мæнгæ зæгъис, уæд!

Д и б æ (*голлагги æ къох ратъунста, смодуй имæ*). А гъæуи мæрдтæн фæлдист фæууо, кæд дæ голлагæ фагуси смаг кæнуй!

Д а б е г. Нур ай куйи мард скæнæ, уæд ин нæ гъæуы! (*Дибæ цæвунмæ гъавуй, Дибæ суварс рагæпп кæнуй.*) Заманай инсад фагус исхонæ! Æ, маруйнаг! (*Голлагги æ къох ратъунста.*) Гъи? Хирхфадæнтæ... бугътæ.. Ка ми фæггириз кодта?!

Куцук æхе равдиста.

Куцук?

К у ц у к к. Игъосун дæмæ.

Д а б е г. Ду... Мийаг...

К у ц у к к. Ци?

Д а б е г. Куцук...

К у ц у к к. Дæ хуарзæнхæй, ци Куцук, Куцук кæнис, ном мæбæл æвæрис?

Д а б е г. Ци фæцæй?..

К у ц у к к. Ка?

Д а б е г. Мæнæ иди... Дугæрдуг...

К у ц у к к. Мабал ин тæрсæ. Радзæбæхæй.

Д а б е г. Куцук...

К у ц у к к. О, мæнæ хеди хъумтæ ку рауагътай. Уотемæй дæ дунгæ ку ниццава, уæд ма нин нæ хуги хуаллæгтæ ка 'фснайдзæнæй, нæ ферми хецау?

Д а б е г. Ци 'й фæккодтай?

К у ц у к к (голлагæ рахæссуй). Мæнæ, гъе!

Д а б е г. Æз дæ мадæ, дæ фиди иуазæг... Мæ фидæ мæлæти къахбæл лæууы...

К у ц у к к. Æма айæ пенициллин æй?

Д а б е г. Корун ди... Ме 'знæгти фæндиаг мæ ма фæнкæнæ.

К у ц у к к. Кæд дæ ө нæ фæндуй, уæд æй де рагъи ракаенæ, æма 'й кæцæй рахирхтай, уоми балæуун кæнæ.

Д а б е г. Еске мæ ку фæууина...

К у ц у к к. Тæрсгæ ма кæнæ. Кæд дæ ацирдæмæ неке фæууидта, уæд дæ уоцирдæмæ дæр неке фæууиндзæй.

Д и б æ (*Дабегæн сосæггæй*). Еу хъибилæй ин зæрдæ байвæрæ...

Д а б е г. Еу пародний силæ хъибил дин мæнмæ...

К у ц у к к. Ци?

Д а б е г. Дзæргъаг...

К у ц у к к. Дæ рагъмæ исесæ голлагæ, æма 'й æмпъохæ, дзæргъаг!

Д а б е г. Мæ бон нæй...

К у ц у к к. Мадта дин хуарздзинадæ бæсти нæ цæуй? Нуртæккæ уæхæн гъæр никкæндзæн, æма æгас гъæу дæр ами æрбалæудзæнцæ.

Д а б е г. Гъо, хуарз... Фенхус мин кæнæ, ме рагъмæ 'й исесон.

К у ц у к к. Ай ку давтай, уæддæр дин æнхусгæнгутæ адтæй?

Дабег зинтæй исесуй голлагæ æ усхæмæ æма 'й фæххæссуй.

Д и б æ (кæуæгау). Нæ лæг...

К у ц у к к. Дæ зæрдæ имæ ма 'хсайæд, Дибæ. Дзурд дин дæдтун: нæ хутæ ибæл музыки хæццæ сæмбæлдзæнцæ.

Д и б æ. Гъæйдаæ, гъо. Раздахæ 'й... Нæ зæрондæй уæддæр фæфсаерми уо. Æдосæ ин мæ фуни киндзæхсæвæр кодтан...

К у ц у к к. Хуцау бахезæд! Уой фæрци ма ку айтæ адæмбæл нимад. (*Рандæй.*)

Д и б æ (æ фæдбæл) Фидиуоси æлгъист дав баййафæд! Дæ бинонти хуæздæрти хæццæ бун æма цъен баотæ! Уæ хæдзарæбæл цъæх цирен сгъазæд! Е ба уин уотæ! (Хæдзарæмæ барастæй, уæдта фæстаемæ фездахтæй.) Мæнæ ми арахъ исæвæрун дæр куд феронхæй! (*Дзæхай рауинуй.*) Уæууа!

Д з æ х а. Тæрсгæ ма кæнæ, киндзæ. Арахъи сæр дæ нæбал багъæудзæй.

Д и б æ. Е... ду дæ?

Д з æ х а. Нæ, мæрдтæйцæуæг.

Д и б æ. Радзæбæх дæ?

Д з æ х а. Дзæбæх дæр дзæбæхи хуæн нæ! Сæдæ анзи мин мæлунаы тæссаг нæбал æй.

Д и б æ. Æцæгæй?

Д з æ х а. О. Профессортæ загътонцæ. Уой ку фегъустон, уæд сæ къоси бун никкудтæн: мæ цæуæтæй, мæ киндзитæй уойбæрцæ неке фæццæрдзæнæй, æма еунагæй ци фæууодзæн, мæ бæдæлттæй масти адæ ку некаед базудтон.

Д а б е г (*æрбацудæй*). Е ке дзубанди æй?

Д и б æ. Дæ хуæрзæнгорæггаг мæн, дæ фидæ бабæй æгас хæдзарæ иссирдта.

Д а б е г (*æ маст уорамуй*). Æхцæуæн мин æй, хъæбæр æхцæуæн.

Д з æ х а. Хист кæнун дæ нæбал гъæуй, биццеу, фал кувд, кувд!

Д а б е г. О, исон... Исон сæумæ... Нур аци афони адæми ка гъигæ даруй.

Д з æ х а. Бознуг!

Д а б е г (*Дибæн*). Марауадзæ, уат мин, æма ниосæйон! (Хæдзарæмæ бацæуй.)

Д и б æ. Тæходуй, сумахæй ка фæййервæзуй! (Дабег фæдбæл мæстгун цуд бакæнуй.)

Д з æ х а. Ау, мæ цæрæнбонти мæ сау тог кæбæл фæккалдтон, еци хæдзармæ бацæуни барæ мæ нæййес? Е куд æй?

Сценæ фæтталингæй, уæдта срохсæй. Сæумæ.

Д а б е г (æндегæй тургъæмæ æрбацæуй). Дебола!.. (Ту кæнуй.) Цæй Дебола... Æ кизгæ! Гъей, Деболай кизгæ!

Д и б æ (æ цæститæ æууæрдæгæ рацæуй). Цæбæл фæдес кæнис?! Суæллæнттæ фунæй æнцæ.

Д а б е г. Нур фунæй афонæ нæбал æй. Дæлæ Тембол рамардæй, æма арахъ агорунцæ, æма дæ арахъ кой бакæнæ. Æз хутæн хуæруйнаг радтон.

Д и б æ. Нæ зæронд ци фæцæй? Æ уати ку нæй...

Д а б е г. Е дæр Темболтæмæ адтæй æхсæвбадæни. (Рандæй.)

Д и б æ. Хуцау ин Темболи халæ рахуæрун кæнæд!

Д а б е г (*æ сонт гъæр райгъусуй фæсхæдзарæй*). Мæ хæдзарæ фехалдæй!

Д и б æ (*тарстæй*). Ци хабар æй?!

Д а б е г. Тагъд кард! Ме стур кард!

Д и б æ. Цæмæн дæ багъудæй?

Д а б е г. Тагъддæр!

Д и б æ. Мæ арт бауазалæй! (Хæдзарæмæ фæууайуй.)

Д а б е г. Ци фæддæ?!

Д и б æ. Фæууайуй! (Карди хæццæ фæззиннуй, уæдта фæсхæдзарæмæ бауайуй. Уордиги е 'рднаг райгъусуй.) Ци фидбиллиз сæмæ рауадæй?! Нæдæр къæхтæбæл нæбал лæуунцæ, нæдæр змæлгæ!

Ку еу хуйи хъес-хъес райгъусуй, ку - инней. Дибæ фæззиннуй, кæуй, Дабег - æ фæсте тогæйдзæгтæй.

Д а б е г. Æнæсæр! Хæдзарæ бунгæнæг!

Д и б æ. Гъе нур бабæй мæн фуд нæ фæцæй!

Д а б е г. Фудгин рунæй фæссæйæд! Цал хатти дин загътон, хути æндæмæ ма уадзæ, зæгъгæ?!

Д и б æ. Мадта сæ мæ пьолций бунд дардтайнæ?

Д а м б е г. Марауадзæ, циуан агæ радавæ!

Д и б æ (фæццæууй). Нуртæккæ!

Д а б е г. Мæ хæдзарæ мин фуд адæми соцъа басугъта! Алпирдиги мæ хутæмæ емини цæстæй кастæнцæ! Ка син ци марг бахуæрун кодта?

Д и б æ (хæдзарæй). Фесавдан!

Д а б е г. Ци бабæй кодтан?

Д и б æ (кæугæ фæззиннуй). Мæ сæр ма ци фуддæр фæууина?... Не стур тъæпæнæги тæлитæ æнгъæзгæ арахъаг ратудта, æма зæнхæбæл райвулдæй. Куй æй стæруй æма ниррасугæй, æ къæхтæбæл дæр нæбал лæууй...

Д а б е г (хæдзари исмедæг æй, уæдта сæргубурæй рацудæй). О, мард нæбæл ку æрцудæй, содзагтаг мард! Мадта мæ хутæ дæр еци арахъаг бахуардтонцæ æма фур расугæй уомæн нихъхæнттæнцæ... Æз ба сæ сухти цагъд ку никкодтон! О, мæ хутæ, мæ нард хутæ! (Æ сæр хуайуй.)

Д и б æ (æ уæргутæ хуайуй). О, мæ арахъæгтæ, мæ карз арахъæгтæ!..

Дз æ х а (фæззиннуй). Ци хабар æй?

Д и б æ. Ци хабар ма уа? Нæ хутæ фæццæгъди æнцæ. (Хæдзарæмæ фæццæууй.)

Д а б е г. Æдзæх мин уайдзæфтæ кодтай, колхози ферми хуаллагæй, дан, сæ хæссис! Гъе нур дæбæл хор ракæсæд! (Еци мæстгунæй хæдзарæмæ барастæй.)

Дз æ х а. Гъе, уæууæй, гъе! Æма айдагъ мæ фурттæ æма мæ киндзитæ ку уайуонцæ уæхæнтгæ, уæд æз аци хвабар гъæр дæр некæмæн искæнинæ, фал ани хузæнттæ æгæр бæрæ æнцæ! Ци бакиндæуа, цæмæй сæхебæл æрхондцæ? Ци сæмæ багъардзæй? Дессаги фæндæ... Стур дессаги фæндæ... Бавзарон сæ, цума мин мæ мардæн ци кадæ скæндзæнæнцæ...

Æмбарзæн.

ДУККАГ ХАЙ

ФÆНДЗÆЙМАГ НИВÆ

Горæти вокзал. Бæласи бунд бадæни цори цинкæй конд марди кирæ. Æ фарсмæ - зæронд лæг, бæзгин сæригъунтæ ибæл, даргъ закъетæ, цубур бицъотæ. Е æй Дзæха. Адæмæй кири рæзти ка рацæууй, е æ ходæ исесуй тæфирфæсгæнæгау. Дзæха син æ сæрæй раковуй.

Дз æ х а (æхецæн). Мæнæ мæ марди кирæ... Мæ фурттæ æма киндзитæ сдзæбæх кæнунаен æндæр хуасæ не ссирдтон, Тел сæмæ равардтон: уæ фидæ фззианæй. Фæлласун æй. Исон изрæри мæмæ вокзали æнгъæлмæ ксетæ. Уæ фиди æрдхуард - Геуæрги. (Сахатмæ кæсуй.) Гъе дин, гъе. Поезд цал сахатæбæл æрбахъæртуй, уой дæр дзæбæх нæ базудтон. Æма æнгъæлмæ кæсун...

Æ н æ з о н г æ (бацæууй кири цормæ). Бахатир кæнæ, дæу зиан æй?

Дз æ х а. О, мæ зиан...

Æ н æ з о н г æ (æ ходæ исист, Дзæхай къох есуй). Устур хьонц кæнун...

Дз æ х а. Æнæмаст уо.

Æ н æ з о н г æ. Зæронд адтæй, æви æвзонг?

Дз æ х а. Нæдæр æгæр зæронд адтæй, нæ ба æгæр æвзонг.

Æ н æ з о н г æ. Мадта нурма æвгъау адтæй мæлунæн. Кумæ 'й ласис?

Дз æ х а. Нур бал горæтмæ, уæдта - гъæумæ.
 Æ н æ з о н г æ (*æхецæн*). Мадта бабæй си ес... (*Гъæрæй*)
 Кæми ин хист кæндзинайтæ, уобзæл дæ фæрсун.
 Дз æ х а. Мæнæ горæти тæккæ устурдæр гъæунги.
 Æ н æ з о н г æ. Ном ин наыйес, ном?
 Дз æ х а. О... Куд нæ... Кæд Хадæхъоти Дзæха, зæгъгæ, ескæд фегъустайсæ?
 Æ н æ з о н г æ. Дессаг! Æз аци горæт мæ фондз æнгулдзей хузæн зонун, фал си узæхæн гъæунгæ некæд фегъустон.
 Дз æ х а. А-а... Кæд мæ, зæгъун, аци рохсибадуйнагæй фæрсис...
 Æ н æ з о н г æ. Ау, æма е Дзæха æй?
 Дз æ х а. О, Дзæха.
 Æ н æ з о н г æ. Уæуу, мæ зинги хай æрбахусса! Мæнæ ци игъосун!
 Дз æ х а. Зудтай æй?
 Æ н æ з о н г æ. Зудтай ба ци хонис? Кæд мин ескæми æрдхуард адтæй, уæд е Дзæха! Ци хуарз, ци заердæхæлар адтæй, мæгур!
 Дз æ х а (*æхецæн*). Мæ фуни дæр æй некæд фæууидтон.
 Æ н æ з о н г æ. Ци дзорис?
 Дз æ х а. Неци... Заманай силгоймаг, æма бабунæй...
 Æ н æ з о н г æ (*æхецæн*). Æз ба 'й лаг фенгъалдтон. (*Дзæхайæн*). О, мæгур, о... Раст цума æ хуæд æнсувæр адтæн. Цæйбæрцæ лæггæдтæ си зонун!..
 Дз æ х а. Кæмæй?
 Æ н æ з о н г æ. Мæнæ аци мæгур силгоймагæй.
 Дз æ х а (ходуй). Дзæха силгоймаг н ' адтæй.
 Æ н æ з о н г æ (*фæккъæхæй, уæдта фæййарæхстæй*). Дзæбæх мæ нæ балæдæрдтæ - æз дин «аци мæгури силгоймаг» загътон. Ци хор ма ибæл ракæсдзæй æ зиани фæвсте?
 Дз æ х а. Кæбæл?
 Æ н æ з о н г æ. Дæ хуарзæнхæй, экзаменттæ мин кæнис? Кæбæл ку зæгъай, уæд мæнæ аци мæгури уосæбæл.
 Дз æ х а. Æма еци мæгури уосæ инсæй анзи размæ ку рамардæй...
 Æ н æ з о н г æ. Барæнай, ци æй схудтай?
 Дз æ х а. Дзæха.
 Æ н æ з о н г æ. Æнарай ма фæууо дæ къонайæй! Æз ба дæ, Дæкка, зæгъгæ, балæдæрдтæн. Мадта е Дзæха æй, ме стур

мадинсувæр Хадæхъоти Дзæха?! (*Киæбæл ниддæлгомæй, йах-йахæй кæуу*.)

Дз æ х а (*адæммæ*). Е ба дин Сампришөл!
 Æ н æ з о н г æ. Тамаку дæмæ нæййес?
 Дз æ х а. Нæ думун.
 Æ н æ з о н г æ (*фæссоценæмæ*). Гъей, хестæр! Еу тамаку миин! (*Фæууайуй, уæдта тамаку думгæ фездæхуй. Дзæха еци рæстæги бадæнбæл æхе рауагъта, плацæй æхе бамбарзта.*) Гъей!... Куд ниффунæй æй, мæрдхуссæ фæккæнай! Райгъал æй кæнон?... Нæ, фæлтау бахезон æма базонон, хист ин кæд æма кæми кæнунцæ, уой. (*Æ дзиппæй гæгъæди исиста. Кæсуй*.) Исон дууæ сахатæбæл Федуди гъæунги Сеппиги Батири хист... Иннæбон Хъайтарти гъæунги Тасолтани киндæхсæвæр... Мадта Гæсти дæр а дууæ бони ма рамæла, уой гæнæн нæййес. Æдулитæ ресторантабæл зелæнтæ! Цидæр мортæ æма кунауæггаг ниуæзтбæл дин официанкитæ еци ходгæ-ходун дæ дзиппитæ раревæд кæндзæнацæ. Хисти ба хуæрæ ниуазæ, цæйбæрцæ дæ гъæуу, уойбæрцæ. Анассæнæ, къудурвунх фид æма си тæвдæ арахъæн æмбал нæййес!

Игъусуй машини гъæр. Фæззиннунцæв Дабег æма Дибæ, сæ фæсте - Бидзег æма Минæт, уони фæсте - Ирбег, Куцук, Типпо æма æндæртæ.

Д и б æ (*æ дзикотæмæ фæлпæбурдта*). Мæ бон куд бакалдæй, нæ зæронд! Уой æнгъæл дин ку нæ адтæн, æма нин ахуæн миуæ бакæнай! Геуæргийæн æ цæрæнбон берæ, дæу махбæл ка сæмбæлун кодта! (*Æнæзонги æ хъури никкодта, ба ин кæнуу*.)

Æ н æ з о н г æ (*никкудтæй*). Æз... Æз Геуæрги... Дзæхай хуæздæр лимæн... Мæ къохтæ си бахснадтон!..

Д и б æ. Зонæн дæ, зонæн, дæ фæхъау мæ сæр... Дæ хуарзи кой нин еу æма дууæ хатти нæ кодта... (*Дзæхай цори æ уæргутæбæл æрхауу*.)

Æ н æ з о н г æ. Е мард нæй!

Д а б е г. Ци?!

Æ н æ з о н г æ. Уодæгас æй...

Б и д з е г. Уодæгас?

М и н æ т. Е ба ци дессаг æй?!

Æ н æ з о н г æ (*Дзæхай батъæпп кæнуу*). Гъей! Уæлæмæс

исистае, маерддзогойнае аербацудяенцае!

Дз æ х а (*рабадтæй*). Бахатир кæнтæ... Хуссæг мæ æрахæста...
(*Кирæмæ амонуй*.) Уæртæ и рохсибадуйнаг...

Дибæ бабæй æхе ниххуаста, æ уæргутæбæл æрхаудтæй, уотемæй фæццæуы кирæмæ. Дабег æма Бидзег сæ сæртæ хуайунцæ, иннетæ кæунцæ.

Д и б æ. Уæ, нæ хæдзари федауцæ, нæ бионти фарнае! Нæ зундамонæг! Мах дæ денгизмæ дæ фæллад уадзунмæ ку рарвистан, ду ба нин ци бакустай!

Дз æ х а (адæммæ). Айæ мин, мæгур, путевкæ балхæдта, Минæт ба мæ машини фæлласта.

Д и б æ. Дæ фурттæ æма дæ киндзитæ дæ сæрбæл сæхе нивондаен ку хастонцæ, уæд нæ фудæнгъæл цæмæн фæккодтай?!
(*Кирæбæл æрфæлдахтæй*.)

Дз æ х а (*æхецæн*). Тæрсун, мæ кирбæл æ уод ку схауа.

Б и д з е г (*Минæтæн*). Кæугæ, къæпдзух, кенæ ба 'й сæхердæмæ фæггурун кæндзæнцæ.

М и н æ т. Мæнæ хуарз адаем! Уæд уин æз æрбамæлон, сумах мæмбæл ку баходайтæ... Зонун æй, киндзæбæл уайсадун æмбæлуы, фал ин æз киндзи бунати н' адтæн, нæ, æ нæтæ - мæ хъæсти. Æ хъæболæ мæ худта, фиди рæвдуд мæ кодта...

Т и п п о. Оу-у! Оу-у, ме ссæргæ фидæ! Дæ цуппæрæймаг фурт мæ ку худтай! Оу-у, æма дин банхус кæнун мæ бон ку нæ бацæй!..

Дз æ х а (æ ходун туххæйти уорамуй). Мадта! А мæ æм фуртти барæ уагъта, цума мæмæ прфессортæ æрбамедæг кодта Мæскуйæй, Питерæй, Тифлисæй, уой дард куд кæнуй æхе!

Б и д з е г. О, Дабег! мæнæ нæ нæ кадгин фидæ седзæрæй куд фæууагъта!..

Д а б е г. Баба! Цæмæн мæ бабун кодтай? Ци дин кодтон? Сæрди тæппи мæ ауæхæн гъæзмæртти цæмæн ниссагътай?

Дз æ х а. А дин мæ къох, кæд айæ æ хутæбæл нæ кæуй...

Д а б е г. Уогæ, даубæл кæун дæр нæ гъæуй, баба! Ду гъæуама мæ тæрегъæдæй авд дæлзæнхи ниххауай, мæн хæдзæрихæлд ка фæккодта!..

Дз æ х а (*æхецæн*). Æ хутæбæл æрдиагæ кæнуй. Еунæг Ирбег и зæрдæ мæбæл ресуй, æма æ дзухæй хъипп нæ хауй. (Дабегæн.)

Маердти дзенети бадагд уæ фидæ.

Д а б е г. Бабун нæ кодта, Геуæрги!.. (Дзæхабаел ниттухстæй.)

Б и д з е г. (*Дзæхай къох есуй*). Хатир, устур хатир, Геуæрги!..

Нæ фиди мардбæл цæстисуг калæн, ду ба ни æнæргъудийæй райзадтæ...

Æ н æ з о н г æ. Æма нæ цæстисугтæ мах фæрсунцæ?
(*Никкæуй*.)

Дз æ х а. Уæ фидæ уин хуæрзмæуодæг уæд. Сумах уомæн ци баллæгадае кодтайтæ, уой уин дуйнескæнаг хуцау бафедæд!

Д и б æ (еуварсмæ). Æлгъист байафæд дæ зæронд сæр!

Дз æ х а. Ци загътай, мæ хор?

Д и б æ. Неци зæгъун. Амменæ!..

М и н æ т (*Дибæн*). Нæ рунтæ дæ хъæсти!

Д и б æ (*Минæтæн*). Еминæ дæ губуни! (*Минæти дзиккотæмæ фæллаборуй*.)

М и н æ т. Уау!

Д и б æ (*Минæти фæууæгъдæ кæнуй, æма цæмæй маке маци балæдæра, уой туххæн гъарæнгæ кæнун райдæдта*). Уæу, нæ зодамонæг, нæ хæдзари федауцæ! дæхе ма нæмæ уæддæр еунаг хатт равдеса! Дæ уинæдæй нæ æнæхай цæмæн кæнис?

Типпо æма Куцук марди кирæ байгон кæнунмæ гъавунцæ.

Дз æ х а (сæ размæ æрлæудтæй). Бахатир кæнтæ, фал аци тæвди... Куд ес уой гæнæн? (*Куцук æма Типпо фæстæмæ ралæудтæнцæ*.) Мæйи размæ Сухуммæ ку æрцудæй, уæд ма мæ цинæн кæрон кæми адтæй! Уæхуæдтæ зонетæ, æнæуосæ, æнæ зæнæг лæги цард... Мæнæ абони уæ мардæн ци кадæ кæнтæ, уой ку фæууидтон, уæдта мæмæ никки хъæбæрдæр багъардта мæ еунагдзинадæ. Дзæха мæ æнкъард кæнун нæ уагъта, игъæлдзæг зæрди хецау адтæй, зардта, кафта. Тæходуй, зæгъун, дæу хузæн зæрдихатт мин ку уайдæ. Е мин уотæ: мæн хузæн æгъдаутин фурттæ æма киндзитæ кæмæн ес, е гъæуама цæбæл гузавæ кæна? Æ царди фæстаг бон уæмæ мæнæ аци пьисмо ниффинста... (*Финстæг дæсттуй Ирбегæ*.)

И р б е г (*кæсуй*). «Мæ бæдæлтæ Дабег, Бидзег æма Ирбег... Уæхе ма батухсун кæнтæ, хист мин ма скæнетæ, æз рагæй дæр хистити нихмæ адтæн. Фал нæмæ тогæй, уæдта æнæуой хæстæгдæр ка 'й, уонæн баллæгадае кæнун æмбæлуы. Æгъдау син

радтетæ мæн туххæй. Æрмæст уи корун: уæ къæбæр сиң ма рауæйæ кæнтæ. Нуртæккæ уæхæн догæ `й, æма гъæздугутæй еске фидæ, кенæ мадæ ку рамæлуй, уæд сæмæ адæм ниххæррæт кæнунцæ, æма етæ дæр сæ мард устур æхцатæбæл ниууæйæ кæнунцæ. Уой уæ сæрмæ ма `рхæссетæ, кенæ ба уæ мæрдти бæстæй ралгъетдзæн! Уæ фидæ Дзæха».

Адæм нигъгъос æнцæ.

Т и п о. О, хуарз адæм! Фарнæ уæмæ бадзорæд. (Амонуй кирæмæ.) Зонетæ `й уæхуæдтæ, мæнæ аци магури хæццæ кæрæдзæй куд берæ уарзтан. (Дабег æма Бидзегмæ.) Кæд уæ хуæрæ æгас нæбал æй, уæддæр ма нур уæ сияхбæл нимад дæн, æма уи зæрдиагæй корун: барæ мин радтетæ, цæмæй ин маæ цæнхæ, маæ кæрдзинæй скадæ кæнон.

Д а б е г. Е ба цирдæмæ гæррæт æй!

Т и п о. Уæ зиан уæ зиан æй, æ хиститæ ба маæ зиан фæууæнтæ.

Д а б е г. Уæ, нæ хуарз сияхс, ку багъæуа, уæд дæуæн дæр нæхуæдтæ хист искæндзинан!

Т и п о. Лæгъузæй уин ци загътон?

Б и д з е г. Дæ бæндзæн кумæ хъæртуй, уомæй идарддæр ма `вналæ!

Т и п о (æххæцæн). Мадта фæууиндзинан, уæ зианæй ци пайдатæ скæндзинайтæ, уой.

И р б е г. Цæбæл æй уæ хъаугъа? Нæ фидæ нин куд фæдзæхсуй, уотæ бакæндзинан.

Б и д з е г. Ду ба «мæ фидæ», «маæ фидæ» ци кæнис? Æви дæ уотæ фæндуй, æма `й æнæбакæнæг магургори нигæд бакæнæн?

И р б е г. Цæмæн æнæбакæнæг? Баба нин фæдзæхсуй кадæ æма æгъдау бакæнун. Кæд уин е зин æй, уæд æй мæхе барæ уадзетæ.

Д а б е г. Куд? Нурма дæ миздæй дæ рагъбæл хæдонæ ку нæма скодтай, уæд цæй кадæ æма æгъдауи кой кæнис?. Хист ин дæ систитæй скæндзæнæ?

И р б е г. Мæгур дæр мардæн лæгъуздæр æгъдау не скæнуй.

Б и д з е г. Нæ дохтур æнсувæр, нæ кадгин марди нин дзурддаг цæмæн кæнис? Спички къаропки асæ фатер дин ес, æма нæ фиди мард уоми кæми æривæрдзæнæ? Зонгæ ба дæ ка кæнуй? Ка ди ци

ихæсгун æй?. Дæ дзиппæй сабæттаги номбæл æхца цал хатти исистай?

И р б е г. Сабæттаг æз дæр нæ райсдзæн!

Æ н æ з о н г æ. Гъе-гъе-гъе! Хисти нихмæ ке дæ, уомæй раст нæ дæ, фал марди `гъдауи æхца ке нæ ивæрис, уой туххæн ба дин маладец зæгъун!

Д з æ х а. Мардæн æгъдау скæнун стур хистæй кæнгæ нæй.

Æ н æ з о н г æ. Еугæр дæбæл мард æрцудæй, уæд гъæуама хист искæнай!

Д з æ х а. Æма уомæй ци пайда ес?

Б и д з е г. Ку неци пайда си уайдæ, уæд æй нæ кæнианæ!

И р б е г. Æз маæ фиди фæдзæхст нæ фегадæ кæндзæн! Биццеутæ, фæккæсетæ маæмæ!

Кадæртæ имæ бауайунцæ, кирæ исесунмæ гъавунцæ.

Д а б е г (кирæбæл ниххуæстæй). Куд æндеуис? Дæ хестæр æнсувæртæ фарсти нæбал цæунцæ? дæхе гъуддагæнæг ци скодтай? Нæ фидæ æ цард кæми рариста, гъæуама ин æ мард еци гъæуи сикъитбæл сæмбæлун кæнæн!

М и н æ т (е дæр кирæбæл ниххуæцуй). Ку æруатон æй, уæд æй æз гъуд кодтон! Æ мардæн ба сумах скæцæуттæ айтæ?!

Д и б æ. Ух, маæ армитгæпæнтæ бабæй цъæх арт суагътонцæ!

Б и д з е г. Æнцæд уæ хуасæ! (Ку Минæтбæл рахуæцуй, ку - Дибæбæл). Ка уæ фæрсуй? Æви æз æма Дабег гъуддаг раскъуддзаг кæнун нæ фæразæн? (Дабегу еуварсмæ ракодта.) Зæгъай, ци сайтæнттæ бабæй дæ бунд фæммæдæгæнцæ? Куд бадзубанди кодтан? Мард бал хæссæн нæ хæдзарæмæ, дууæ боней фæсте ба `й - гъæумæ дæумæ. Хист ин маæ хæдзари, дууинсæй бони ба - дæ хæдзари.. Дæхуæдæг æй нæ зонис, нæ горæти æгас шофертæ дæр мин маæ фиди мардæн мæн цæстæмæгæсгæ ци лæггæдта бакæндзæнцæ, уой? Мадта Минæтæн дæр базаради минкый кадæ нæйфес.

Д а б е г. Хуарз, фал маæ ку фæссайай, уæд дин дæ хæдзарæ æд бундор сфæлдахдзæн.

Б и д з е г. Нæ дзубанди конд æй: нæ зиан пайда æрхæсса, æви зиан - раст æмбестæ сæ ракæндзинан.

И р б е г. Гъæйдæ, афонæй!

Б и д з е г. Дæ хуарзæнхæй, нæ дохтур æнсувæр, кæд дин

рæстæг нæййес, уæд скъæргæ кæнæ. Мах нæ мардæн нæхуæдтæ ести хуасæ кæндзинан.

И р б е г. Хуасæ `й ку гъудæй, уæд ин хуасæ ку нæ лæвардтайтæ...

Дз æ х а (*Ирбегæн*). Байгъосай биццеу. Кæд сæ уотæ фæндуй, уæд дин дæ хæстæр æнсувæрти нихмæ лæууан нæййес, куд уинун, уотемæй хъæбæр гъæздуг адаам æнцæ, æма ин дæуæй устурдæр кадæ скæндзæнæнцæ.

Æ н æ з о н г æ (*Дзæхайæн*). Гъема сæкæр фæххуæрæ дæ цъухæй, рæститæ ка дзоруй!

Д а б е г. Бидзегтæмæ бал æй хæссæн. Рацотæ биццеутæ, кирæбæл схуæцетæ.

Типпо æма цалдæр биццеуи бауадæнцæ кирæмæ.

Д а б е г. Типпо, биццеути бæрагæ æй уадзæ!

Т и п о. Неци кæнуй, рæуæг æй.

Б и д з е г (*рамæстгунæй*). Дæ хæдзарæмæ æй ку хæссиуонцæ, уæддæр дин рæуæг уидæ?!

Т и п о (*æхецæн*). Æнеу уин устур гæртан ку радтинæ, уæд æй цума мæ хæдзарæмæ уæхуæдтæ не `рбтеу-теу кæниайтæ?!

Кирæ фæххæссунцæ. Дзæха кæсуй сæ фæдбæл.

ÆХСÆЗÆЙМАГ НИВÆ

Æхсæвæ. Бидзегти тургъæ. Цалдæр лæги стъоли фарсмæ бадунцæ, номхигъдтæ аразунцæ.

Б и д з е г. Неке ни феронх æй? Кадæр ма... Ме `взаги кæронбæл рауайæ-бауайæ кæнуй...

Дз æ х а (*Куцукæн*). Дæхе уотæ ниггубур кодтай, цума син сæ фидтæлти истори финсис...

М и н æ т. Бидзег...

Б и д з е г. Гъи? Æнæбайрайгæ фæууо! Гъа, нур æй райахæссон, зæгъгæ, уотæ мæмæ ци рунæн сдзурдтай?

К у ц у к к (*Дзæхайæн*). Цидæр заманай маргъ, æма ин ахæссун нæ комуй.

М и н æ т. Финсæ, Гарсо! Мæ мадинсувæри биццеуи каййеси кизги лæг Сикъа - бензин уайæгæнæг.

Г а р с о. О-о-о! Кой дæр æй мабал искæнæ! Е пут сæнæ баниуаздзæй, хуæргæ ба - æнæгъæнæ зæуи бæрцæ! Æхца ба æривæрдзæй дууæ айки аргъ.

Б и д з е г. Ура! Æргъуди æй кодтон: Дзаппарати Бекмурзæ!

К у ц у к к. Еу устур кæф бабæй æ хизи смедæг æй. Нуртæккæ гъæздуг лæг æма хецæуи мардæн устур аргъ ес.

М и н æ т. Тукани хецæуи Нисъай ниффинсæ, Гарсо!

Б и д з е г. Цæй Никъа? Уомæн е `хца дæр сугъд, æхудаг дæр сугъд. Æ фагус дæр уайæ ку кæнуй!

М и н æ т. Ниффинсæ, Гарсо, амæ ма игъосæ! (*Бидзегæн.*) Еумæ цидæр гъуддæгти еу ан, æма си дзæвгарæ разгъæлдзæй.

Б и д з е г. О, хæдæгай - Кимо... Кимо!

Г а р с о. Ка Кимо?

Б и д з е г. Мæнæ фарæ æ машинæ лæг кæмæн рамардта, е.

К у ц у к к (*Дзæхамæ*). Игъосис? Æ машинæ... Гъома, лæгмар Кимо нæй, фал машинæ.

Г а р с о. Æндæрæбон бабæй нæуæгæй авари скодта дæ Кимо...

Б и д з е г. Æзинæ мæмæ фæззиндтæй, фенхус, дан, мин кæнæ. Каæрдземæн æнхус кæнун гъæуй, мадта! Ниффинсæ `й!

М и н æ т. Уомæ гъæргæнæг æрветун нæ гъæуй, æхуæдæг æ къæдзелæ телгæ æрбамедæг уодзæй.

К у ц у к к. Дзæвгарæ æхца æрбампъохдзæй... Ахæстдони бадун ке фæндуй? айæ дессаг нæй? раздæр зиангини бинонтæн хеуонтæ æнхус кодтонцæ. Нур ба сæ мæрдти æхцатæй мерседестæ æлхæнунцæ.

Æ н æ з о н г æ (нурмæ фунæй адтæй. Райгъал æй). Раст зæгъис. Æз мæхуæдæг дæр æхца æвæруни нихмæ дæн. Куддæр хъалонесгутæ финги уæлгъос æд тетрæдтæ мæ сæргъи æрбалæуунцæ, уотæ фиди устур карст мæ хъури ниннаехсуй, тухæй ма фийервæзун. Хъалонесгутæ дæр ледзæги фæуунцæ.

К у ц у к к т (*Дзæхайæн*). Ай хузаенттæ еу æма дууæ нæ `нцæ.

Дз æ х а. Хистмæ хонгæ некæд неке кодта. Гъæргæнæг-еу æнамонд хабар фегъосун кодта, æма-еу æ зæрдæ кæмæн ристæй, етæ æрцæуионцæ зианмæ.

Æ н æ з о н г æ. Гъе, гъе дин æгъдау! Хистмæ цæй хонæг гъæуй? Æз уойбæрцæ зиантæмæ фæццудтæн, фал

хонæгмæ некæд æнгæлмæ кастæн.

Дабег æмаДибæ æрбацæунцæ.

Б и д з е г. Дзорæ, ци бадæ, Дабег?

Д а б е г. Газетти равардтон игысуйнаг. Фал мæ каййес æ къæхтæ ниссагъта, æз, дан, куддæр радио æма телеуинаенæй фегъосун кæнон. Хадæхъоти Бидзег æма Дабег сæ фидæн кади хист кæнунцæ, æма хæстæгæй, зонгæй сегасейдæр хонунцæ, зæгъгæ, уотæ, дан, мæ мæ кустæй фентъирдзæнцæ.

Б и д з е г. Мард æрцæуæд æ хæдзарæбæл! мадта ци бакиндæуа? Æнæгъæнæ дæс голлаги æрмæст кьеретæн сæзманстонцæ.

Д и б æ. Ме 'нсувæри мин куд æлгъетис?! Еу мард дæр ма дæбæл æрцæуæд, е ба дин уотæ!

Æ н æ з о н г æ. Амменæ!

Д а б е г. Марауадзæ, Деболай кизгæ, æ сæрбæл ралæуерæ, æндæра бун кæнуй!

Д и б æ. Æма цæмæннæ ралæуерон, мади зæнæгæй ма мин еунаг е байзадæй.

М и н æ т. Бидзег и æлгъист цæуагæй...

Д и б æ. Уогæ ин уотæ гъæуи. А-зумæги уæлæ нæхе Хъарман хумтæмæ фагус фæлласта, æма уой коййæй уæлдай нецибал адтæй радиойæй дæр, телуинунæй дæр. Ахуæн кадгин лæги кой ба нæ кæнуй...

Б и д з е г. Марауадзæ, Минæт, мæнæ биццеути кæнæ, косартæнгутæн фенхус кæнтæ. *(Минæт æма цагдæр биццеуи фæццæунцæ.)* Дæуæн ба, Гарсо, мæнæ хунд адæми номхигъдтæ. Горæт - гъæунгай, гъæутæ ба - номгай. *(Дæдтуй имæ тетрæдти стур тухт.)*

Д а б е г. *(Бидзегæн.)* Гъæути кой ба цæмæн кæнис?

И р б е г. *(хæдзарæй рацудæй).* Кæд хонетæ, уæд гъæутæй. Горæтæгтæ бабай нæ зудтонцæ.

Б и д з е г. Ци бакæнон? Уотæ фæндуй Ирбег.

Д а б е г. Æма ма æз ба дуинсæй бонсмæ уæларвон цæргути æрхондзæн? Æви дæ уотæ фæндуй, æма марди Гъдауи æсхца - дæ хæдзари, закъуска ба - мæ хæдзари?

И р б е г. Адæм уæ лæгтæ хонунцæ! Уæ фиди кадæ куд уæйæ кæнетæ?!

Б и д з е г. Мабал мæ мæсгун кæнæ! Кенæ ба нин нæ ходуйнагмæ адæм æркæсдзæнцæ!

И р б е г. Корун уи... Æгадæ ма 'рхæссетæ уæ сæрмæ... Бабай фæдзæхст гæлдзуйнаг нæй...

Б и д з е г. Мæ надбæл ма лæууæ! Гарсо! Исон боницъæхтæбæл уæ автобусти сбадетæ æма - мæ хæдзарæмæ! Еуети гъæунги рахæзардигæй слæуун кæнæ, иннети - галеуæрдигæй. Алкæмæн дæр фегъосун кæнæ нæ зиани хабар. Хæдзари ке нæ байафайтæ, уой ба æ кусти агоретæ. Къахæй цæун уæ ку нæ гъæуи...

Г а р с о. О, фал нæ АТК-ай хæцау Гæбæций хæццæ бадзубанди кодтай?

Б и д з е г. Дæс шофери мин æд автобуста равардта. Ду ба - организатор. Дæ хъаурæ æма дæхуæдæг. Дæ хуарздзинадæ иронхи нæ уодзæй.

Г а р с о. Дæ зæрдæ мæбæл дарæ... *(Гиризгæнгæй.)* Раст сæ цума мæхе хæдзарæмæ хонун, уотæ. *(Номхигъдтæ - æ дæларми, фæццæуи.)*

Д а б е г. Байгъосай, Бидзег! Гъæутæ...

Б и д з е г. Цæй, цæбæл тухсис? Гъæутæ берæ 'нцæ!

И р б е г. Ходуйнаг! Ходуйнаг!

Т и п п о. Уæ хуарзæнхæй, мæ хуарз каййестæ уæ загъд ниуагътæ! Нур æмбесæхсæвæ æй, æма æхсæвæри кой нæййес! Дзæнетибадуйнаг сæумæй нурмæ æнгæлмæ кæсуй, мах ба ин рохсаг нæма загътан.

К у ц у кк. Типпо, ду хæцау кæмæн дæ, еци скълад ци мæгур æй, æвæдзи ин æ фæрстæ дæр бахсидтай.

Т и п п о. Е ба ма дин еу гæррæт! Зæронд лæг ку дæ, гормон, уæд рохсибадуйнагæй æфсæрми нæ кæнис?

Æ н æ з о н г æ. Типпо раст зæгъуй. Мæрдти еске къæбæртæмæ æ билидæнттæ уайунцæ айфонмæ!

Д з æ х а. Мæрдти ести ку уайдæ, уæд ду дæр æма Типпо дæр еске ингæнтæмæ уæхе раги ниггæлстайайтæ.

Б и д з е г. Типпобæл ма тухсетæ. Ами дæр ин хуарз цард ес.

Т и п п о. Еци хуарз цардæй ду дæр æнæ хай нæ дæ, мæ каййес, фал марауадзæ æма æхсæвæри кой бакæнæ. Абхазæй нæмæ коми аргъ лæг нæ мард æрбаласта, æма ин æгъдау гъæуи!

Д з æ х а. Ма тухсетæ мæнбæл, уæ уавæр уин лæдæрун. Нуртæккæ сумах устур зæрдæрист ка сбардзæй, мæнбæл нæ айтæ.

Т и п п о. Махмæ иуазæгæн устур кадæ ес. Уомæй дæр абхазаг...

Б и д з е г. Цаугае-уай, Дибæ...

Т и п п о. (*æ дзурд ин фескудта*). О, Дибæ, цо. Мæнæ даэмæ Дабег дæр фæккæсдзæй, фингæбæл еститæ райваретæ.

Д а б е г. Бæдæйнаг Типпо! Фæндагæнæг иссæй!

Æ н æ з о н г æ. Гъæйдæ, тагъддæр! Æз дæр уæмæ фæккæсдзæнæн. (Хæдзарæмæ барастæй. Æ фæдбæл æнæбари цуд кæнунцæ Дибæ æма Дабег.)

Б и д з е г (Типпойæн). Мæлæти рæдау нæ дæ мæ фæллойнæй?! Æнаккаг!

Т и п п о. Тухсгæ ма кæнæ, дæ къæбаерæй ци фæгъгъæуа, уой дин атае сæдивæерæй бафетдзæнцæ. (Адæммæ.) Цæмæ ма лæууэтæ? Еци мæгураен рохсаг зæгъун гъæуи.

Адаем вугай-дугай цæунцæ хæдзарæмæ.

М и н æ т (рацæуи). Ци мин бакустай, Типпо?! Æртæ гали æма дууæ фуси фагæн адтæнцæ, мæ гъоги ма мин цæмæн равгарстай?! Хъæболи уарзт æй ку кодтон!

Б и д з е г. Куд?! Ка дин загъта?!

Т и п п о. Хатир уи корун... Талинги æй гал фенгъалдтон.

Б и д з е г. Мæ цорæй фесæфæ!

М и н æ т. Оу, мæ гъог!.. Мæ доцгæ гъог!..

ÆВДÆЙМАГ НИВÆ

Рæфтæ. Гъæунгæй игъусуй хистхуарти хъæлæба. Лæггадгæнгутæ æд хуæрдæ, æд ниуæзтæ дууердæмæ кæнунцæ.

Б и д з е г. Кæци сæнæй æй?

Т и п п о. Хванчъара.

Б и д з е г. Мадта - дзæхæрадонæмæ.

Æ н æ з о н г æ. Хеконд сæнæ ма уæд? Мæ ахсæн си фæерресуй.

Д а б е г (*фæззиннуй æд устур тæбæгъ*). Уæу, уæ бинонти сæртæ бахсинайтæ! Мæ мадæ, мæ фидистæн, уæхæн тæнгутæ си бæдуй, æма сæмæ устур æрхи таси асæ фидæй идзаг тæбæгъ дæр бадарæ - уайтагъд æй рафут кæнунцæ. Еци устур фиди хъуæлтæ, цума хъибили магъ цъирунцæ, уоййау сæ фæддæлбилæс кæнунцæ. Мæ цæститæ цæхæртæ ракалунцæ.

К у ц у к к. Дæ цæститæн бæргæ неци уодзæй, фал зæрдæй

лæмæгъ дæ...

Б и д з е г. `Ма хæлеугъæлæс цæмæн дæ, уотæ дин нæ загътон, фид хуæрзфунх ма скæнæ, зæгъгæ?

К у ц у к к. Оу, мæнæ... Фид мин адамæн хомæй куд дæдтун кæнис?

Д а б е г. Дæ ралгъетæг ахуæнтти хуæруйнаг фæууа!

Д и б æ. Фервæзæн си нæййес. Абони уа, исон - уæддæр дæ рабуни кæндзæнцæ.

К у ц у к к. Мæрдти мин хъадир фестæд, мæнæн хист ка скæна! Хисти фингæбæл ниуазæнтæ дæтгæ æма къурцгæнгæ некаедма фæууидтон! Низзарунмæ сæ берæ нæбал гъæуи. Кенæба цалдæр гъæунги байхахæссæ! Горæти хецæуттæ дæр сæхе хуæнттæ æнцæ, æндæра син уæхæн барæ цæмæн дæттунцæ?

Б и д з е г. Ниууадзæ дæ хъур-хъур, цо, адæммæ æркаæсæ!

К у ц у к к. Мæ сæргъæн даурд мин ниххатир кæнæ, фал дæу хуæн ставдбæрзæйтæ исомнцæ нæ царди хецæуттæ, æма нин не гъдау ихалунцæ...

Б и д з е г. Уе гъдау уин цæмæй ихалун? Мæ мортæ уин ке хуæрун кæнун, уомæй?

К у ц у к к. Æхца ку неке дæттидæ, уæд уойбæрцæ адæммæ хонæг нæ равистайсæ.

Б и д з е г. Слест мæбæл кæнис, æви ди ести дарун?

Т и п п о (*тæбæгъи хæццæ æрбауайуй*). Фезмæлæ, Куцукк! Лæуунмæ нæ нæ ездæлуй!

Б и д з е г. Еци `й, Типпо? Бульдозер фестæдтæ, æви уойбæрцæ кумæ фæгъгъоли?

Т и п п о. Дууæ мин лæгей фагæ бульдозерæй дæр нæ фæлласдзæнæ!

Д а б е г (*æрбауайуй Типпомæ*). Дæ биноти исæфтмæ дин æерæмбурд уæнтæ аци адæм, сæ хъури син нæ хæдзæрттæ æд дуртгæ ку нæ рауадзай! (*Тæбæгъ ин æ къохæй өсуй*.)

Т и п п о. Уæ хурзæнхæй... Марди кæнди уæхæн миутæ ка кæнуй?

Б и д з е г. Нур дин цал хатти загътон: нæ фидæ ками рамардæй Абхази, зоми дæр нæ тог рауадзун гъæуи, ду ба æмпъохис æма æмпъохис!

Т и п п о. Кæд æгъдау дæдтун уæ бон нæй, уæд æй мæ барæ уагътайайтæ.

Д а б е г. Ани ма хæссæ, æма ма дæ къæбецмæ цаугæ

фæууидтон, уæд ... *(Тæбæгъ дæдтуй Типпомæ. Рандæй. Типпо дæр æд тæбæгъ фæууайуй.)*

Æ н æ з о н г æ. Куцукк! Кадаертæ ма æрбацудæй, сæ хай син!

К у ц у к к . Хайгай фæххауæ, е ба дин хай! Ку нæбал ди фæразун!

Æ н æ з о н г æ. Бидзег, æвæдзи уæ хæстаегутæ æнцæ. Сæ цæстисугтæ сах уарунау калунцæ.

Б и д з е г. Цо, æгасæй дæр сæ хæссæ, æма тъяппитæ фæххауæ!

Æ н æ з о н г æ. Адæмæн сæ дæбæхтæ дзæхæрадони минасæ кæнунцæ. *(Фæццæйцæууй.)*

Б и д з е г. Кумæ?!

Æ н æ з о н г æ. уæртæ син сæ тамадай уинис? Е мæ мадинсувæр æй, æма ин ниуазæн ку нæ радтон, уæд ходуйнаг æй. *(Рандæй.)*

Б и д з е г. Цо, Куцукк, уонæмæ мин уæлдай хуæздæр æркæссæ.

К у ц у к к. Пайдайаг бунæтти ке косунцæ, уомæ гæсгæ?

Б и д з е г. Цæй, ниуадзæ, дæ хæдзари нæ бадунцæ.

Куцукк рандæй. Ирбег æма Дзæха æрбацудæнцæ.

И р б е г. А дессаг нæй, дæ марди гъæумæ фæлласæ. хист ба ин горти исæнæ!

Б и д з е г. Райдæдтай бабæй?

И р б е г. Нæ, нурма нур гъавун райдайунмæ.

Д а б е г *(æрбацудæй)*. Машинæ сауæнгæ уæлмæрдтæмæ осудæй, æви æй хæсгæ скодтайтæ?

И р б е г. Нæ, нæ фидæ раистадæй æма æ ингæнæмæ æхуæдæг исфардæгæй.

Д а б е г. Ду дæр æндæр ку нæбал сфардæг уайсæ!

И р б е г. Уæхе ку марайтæ, уæддæр нæ фиди фæстаг фæдзæхст æнæ сæнхæстгæнгæ нæйæс!

Д а б е г. Нæ фиди сæри зунд ку адтайдæ, уæд уæхæн æдули пьисмо нæ ниффинстайдæ.

Б и д з е г. Е дзорунмондаг æй, æма 'й уадзæ æма дзора. Уæртæ пириндз фæххæссунцæ... Æз æхца ка финсуй, уонæмæ æркæссон... *(Цæунмæ гъавуй.)*

Д з æ х а. Хатир... Еци мæгураен уæддæр æ фæстаг фæдзæхæст исæнхæст кæнтæ.

Б и д з е г *(рамæстгунæй)*. Æма нин негас хæртæ ду æма Ирбег бафедздзайтæ?

Д з æ х а. Гъома ци унгæги фæцайтæ, Дзæха устур хист кæнун ку нæ уагъта...

Д а б е г. Еу æмбесонд ес: иуазæг дзæгъæлдæух нæ фæууй. *(Хæдзарæмæ бацудæй.)*

И р б е г. Æ хуарздзинадæн ин уæхæн аргъ кæнтæ?

Б и д з е г. Циуавæр хуарздзинадæ? Нæ фиди марди къудур нæбæл ке сæмбæлун кодта, е?

Д з æ х а. Хуарзæй байзаетæ!

И р б е г. Ма рандæуо...

Д з æ х а. Нæ, мæ хор, цалинмæ мин дæ хуарз æнсувæртæ мæ фæрскытæ нæма банимадтонцæ, уæдмæ мæхе райсон. *(Фæццæууй.)*

Æ н æ з о н г æ *(æ хæлафи æгънæгутæ æвæргæ æрбацудæй)*. Барæнай! Кæд Бетъретæмæ цæуис, уæд еумæ!.. Устур хист кæнунцæ...

Куцукк *(æрбацудæй)*. Ами ма дæ?

Æ н æ з о н г æ. Урдугистгутæ мæ агорунцæ!

К у ц у к к. Цæугæ, цæугæ дин зæгъун! *(Æндæмæ 'й тухласæ фæккæнгуй.)*

Б и д з е г. Еци куйи фурт æхца нæ бафиста!

И р б е г. Ци сабæттаг райсайтæ, уой фæууиндзинайтæ! *(Гъæунгæмæ куд фæццæйцудæй, уотæ 'й Бидзег æма Дабег райахæстонцæ.)*

Б и д з е г. Æ къæхтæ æма ин æ къохтæ сбæдтæн æма 'й дæлас уæрми ниггæлдаен!

Д а б е г. Мæ фæндæ дæр уотæ 'й! *(Ирбегæн æ къæхтæ æма æ къохтæ бæдтунцæ.)*

И р б е г. Бæрæгътæ! Еске!..

Б и д з е г. Дæ цъух æй дæ исафæг, æма дин æй бахгæнун гъæуй! *(Ирбегæн æ къохмæрзæн æ дзиппæй исиста æма ин æй æ дзухи тухтъунст никкодта. Уæрмæмæ 'й ниггæлдзунцæ, дуар сæхгæнунцæ.)*

Д а б е г. Æгæр æнхъуат си æй, фал мæнæ адæм ку рахæлеуонцæ, уæд дæу дæр фæндæбилæ кæндзинан!

Рандæнцæ.

Т и п п о (фур ходæгæй бакъуæцæл æй). Уæ, уæ мард фесæфа, ма кайестьæ. Раст мæн куд фæндадтæй, уотæ... (Уæрмæмæ.) Гъæйдæ, куд æй, мæ хуарз кайесть? Уæхæн æригон биццеу уо, ма уойрцæ баниуазæ, бæдтуйнаг куд фæууай! Уомæй дæр дæ фиди хисти!.. (Æхид истæг дзæхæрамæ фехсуй, куйти рæйун райгъусуй.) Гъей, сумах дæр мæ кайестьæу зудае кæентæ? Ма тухсетæ, сумах фагæ дæр си ес. Хицæ уæмæ кæнун: æхца æвæруни мæтæ уæ нæйесть!

Г а р с о (æрбацæууй). Кæми дæ Типпо?

Т и п п о. Мæнæ дæн, Гарсохан!

Г а р с о. Адæм мах хезунцæ.

Т и п п о (Гарсомæ дæттуй тетрæдти устур тухт æма кърандæстæ). Гарсо, еу дууæ доллæри ракосун дæ нæ фæндуй?

Г а р с о. Куд?

Т и п п о. Мин соми ка дæдта, уомæн сæ фараст сæди финсæ. Дæс тумани - дæхе. Цъæхтæй æртæ доллæри! Уой фæсте ба бафедаудзиан.

Г а р с о. Цъамар! (Цæвуй æй. Типпо рахауи зæнхæбæл.)

Б и д з е г (æрбацæууй). Ци фæцайтæ? (Типпомæ амонуй.) Ци кодта?

Г а р с о. Неци. Расуг лæг фæккеун дæр зонуй.

Т и п п о (фестадаей). Æз дæн расуг?! (Гарсомæ лæборуй, Бидзег сæ ергъæв кæнуй.)

Б и д з е г. Æнцæд! Гарсо, цо, Тотурбæги хæццæ уæ гъуддаг кæнетæ. Фæццæууй.)

Т и п п о. Хуарз, хуарз! Æз уин фæууинун кæндзæн! (Уæрми дуар бакодта, Ирбег исхизтæй.) Аци берæгътæ! Кæд зæгъун æцæгæйдæр фæррасуг дæ...

И р б е г. Æхца райстонцæ?

Т и п п о. Цæуæн тагъддæр, кенæба адæмбæл нæ ходуйнаги гъæр райгъусдзæй. Уæ сæрмæ куд хæссетæ уæ фиди мард уæйæ кæнун?! (Йæ фæдбæл раскъæфуй Ирбæги.)

Бидзег рацæууй. Æ фæдбæл - Минæт хилæгæнгæ.

М и н æ т. Уæдмæ уæ губунтæбæл хуæцетæ! Æнгъæвлмæ кæсетæ!

Б и д з е г. Ке хæццæ бабæй хилæ кæнис, Минæти рæсугъд? М и н æ т. Уæртæ дæ берæгъ æнсувæр æма дæ берæгъ киндзæн ести зæгъæ! Мæ хæдзари сæхе ци схæцау кодтонцæ? Кенæба син æз уæхæн миутæ бакандзæн, зæнхæбæл ка нæма æрцудæй!

Б и д з е г. Сабур - дæ хуасæ!

М и н æ т. Хуасæ кæнун дин багъæуæд, ку нæ мæ басабур кæнай! Уогæ, сумахæн уæ дзурд конд æй, фал бавзарай, æма син еу сау къапек уæлдай дæр радтæ, ци бахарз кодтонцæ, уомæй фæстæмæ!

Б и д з е г. Йа, куд æнæзунд дæ, куд! Бидзег нурма æнæппайда куйæн стæг некæдма рагæлста.

М и н æ т. Тæккæ абони сæ мæ къохмæ банимайæ!

Б и д з е г. Нæбал банцайдзæнæ? (Цæвуй æй. Минæт кæууй.)

К у ц у к к (фæззиннуй æд пириндзи къос). Гъæйдæ, циуавæр æрдиаг æй?! Некæд неке рамæлуй? Кæдмæ йбæл дæхе хуæрдзæнæ?

Б и д з е г. Зин æй содзгæ мард нигæнун...

К у ц у к к. Бæргæ... Фал ци бакиндæуа... Уæхе æгæр хуæретæ... (Рандаей.)

Т и п п о (æрбацудæй). Е ци `й, Бидзег? Ду нæ фингæмæ æрветис, Дабег ба нæ фингæй тæруй! Æз, дан, хестæр дæн, æма, дан, æз кæмæн загътон, æхца дæр гъæуама етæ æмбурд кæнонцæ.

Д а б е г (æрбауайуй). Æма уомæй ци зæгъунмæ гъавис?

Б и д з е г. Фингæ ма змæнтæ!

Д а б е г. Е ба куд лæдæргæй?

Б и д з е г. Æз де `взурст лæгтæбæл не `ууæндун!

Д а б е г. Æз ба де `взурст лæгтæбæл не `ууæндун! Дæхебæл дæр!

Б и д з е г. Мадта фесæфæ ардигæй!

Д а б е г. Сæрисæфт фæууо, цъумур чушка!

Б и д з е г. Мæхе бабæй нæбал уорамун!

Д а б е г. Æз дæ бауорамдзæн!

Дабег æма Бидзег кæрæдзæй хорхитæ райахæстонцæ. Минæт къосæй цæвуй Дабæги сæр. Дибæ фæззиннуй. Æхе ниццæвуй Минæтбæл.

Г а р с о (ергъæвуй сæ). Ци кæнтæ, æви æрра иссайтæ?!

Нуртæккæ адæммæ нигъгъæр кæндзæн.

К у ц у к к (*фæдеси уад æрбакæнуй*). Оу, мæнæ дессаг!
Царциати дессаг! Хист дзæгъæли скодтайтæ!

Б и д з е г. Куд дзæгъæли?!

К у ц у к к. Уæ фидæ мард нæй, æгас æй!

Д а б е г. Ци?!

Т и п п о (*кафгæ æрбацæуй*). Типпой уе `хцатæмæ хæстæг нæ
уагътайтæ, æма уин куд æй? Дзæха æрбацæуй!

К у ц у к к. Кувд, кувд!

Т и п п о. Фæууайун, адæмæн фегъосун кæнон, хисти фингтæ
цини фингтæй райивæнтæ! (*Фæлледзуй.*)

Дзæха фæззиннуй æхе хузи, æ фæсте Ирбег.

И р б е г. Баба! Мæхе баба!..

Æндегæй игъусуй зарун. Типпо бабæй кафгæ æрбацæуй.

Д з æ х а. Берæгътæ... Дукъахуг берæгътæ!..

Æмбæрзæн.

Ирон æвзагæй æй ратæлмац кодта Геуæргиати В.

Ф. В. Домогацкийи конд хузæ.

НОМЕРИ ЕС:

УСТУР ФИДИБÆСТИ ТУГЪД БАНЦАДÆЙ 65 АНЗИ РАЗМÆ - 1945-АГ АНЗИ 9-АГ МАЙИ.....	3
ТУГЪДИ РАЙДАЙÆН.....	13
ДИГОРОН-ИРОН АДÆМÆЙ ТУГЪДИ СОВЕТОН ЦÆДЕСИ ГЕРОЙИ НОМ КА РАЙСТА, ЕТÆ.....	22
ИКЪАТИ Авдуп. РАДЗУРДТÆ.....	31
ЦЪЕУТИ Замæдин. ÆМДЗÆВГИТÆ.....	77
ИРДИГОР Маки. РАДЗУРДТÆ.....	84
ЛЕГКОЙТИ Геуæрги. ÆЦÆГ ХАБÆРТТÆ.....	103
ДЗАСОХТЫ Музафер. ЗÆРДЕЙЫ ФЫСТЫТÆ.....	150
МАПИТИ Геуæрги. ДИГОРОН ЛÆГ АНГЛИСИ ЦИТÆ БАВЗУРСТА.....	220
ГУЧМÆЗТИ Михал. БЕРÆГЪТÆ (Сатирикон комеди.).....	263